

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ЕКОНОМІКА
ТА
УПРАВЛІННЯ АПК**

Збірник наукових праць

Випуск 5 (85)

Біла Церква
2011

Затверджено вченою
радою університету
(Протокол № 5 від 14.06.2011 р.)

Редакційна колегія:

Даниленко А.С., д-р екон. наук (головний редактор);
Сахнюк В.В., д-р вет. наук (заступник головного редактора);
Свиноус І.В., д-р екон. наук (відповідальний за випуск);
Варченко О.М., д-р екон. наук;
Губенко В.І., д-р екон. наук;
Шубравська О.В., д-р екон. наук;
Крисанов Д.Ф., д-р екон. наук;
Червінська Л.П., д-р екон. наук;
Рокитко А.І., д-р екон. наук;
Юхименко П.І., д-р екон. наук;
Харьковщенко Є.А., д-р філософ. наук;
Семілетко В.І., канд. пед. наук;
Сокольська М.О., завідувач РВІКВ (відповідальний секретар).

Економіка та управління АПК: Збірник наукових праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2011. – Вип. 5 (85). – 160 с.

Збірник наукових праць «Економіка та управління АПК» друкується за рішенням вченої ради університету відповідно до вимог ВАК України щодо тематичної спрямованості фахових видань з певної галузі науки.

Зареєстрований у Міністерстві юстиції України і є виданням, що продовжується замість випуску Вісника Білоцерківського державного аграрного університету з економічних наук.

У цьому випуску збірника висвітлені результати наукових досліджень, проведених ученими навчальних закладів та наукових установ, провідними економістами, фахівцями агробізнесу з актуальних економічних питань розвитку агропромислового виробництва.

**ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ЗБІРНИКА
НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ АПК»**

Збірник наукових праць є періодичним виданням обсягом 12 умовно-друкованих аркушів, форматом А4 і видається двічі на рік тиражем 300 примірників.

До публікації у збірнику відповідно до встановлених вимог приймаються статті, в яких висвітлюються результати наукових досліджень, що мають наукове і практичне значення та новизну.

У кожному номері публікуються 2–3 оглядові статті провідних фахівців у своїй галузі з актуальних питань.

Статті до збірника подаються до 1 квітня та 15 жовтня. Випуск збірників передбачається до 1 липня та 1 січня. Додаткові випуски за матеріалами державних і міжнародних наукових конференцій, які проводяться у Білоцерківському національному аграрному університеті, видаються протягом трьох місяців з дня подачі матеріалів у редакційно-видавничий відділ.

Збірник видається на кошти авторів. Вартість збірника визначається за кошторисом.

Орієнтовна вартість публікації – 20 грн за сторінку комп'ютерного тексту, оформленого згідно з вимогами. Вартість публікації не залежить від кількості співавторів статті.

Автори публікують статті за попередньою оплатою.

Порядок подання рукописів

Рукописи статей у 2-х примірниках за підписом авторів, на паперовому та електронному носіях, з рецензіями – внутрішньою і зовнішньою, подаються відповідальному за випуск члену редколегії (призначається за рішенням редколегії), який визначає рецензента або особисто рецензує статті. Статті співробітників БНАУ візують завідувачі кафедр; статті іногородніх авторів супроводжуються листом від організації за підписом керівника.

Рецензент оцінює статтю на відповідність вимогам ВАК і визначає доцільність її опублікування, за необхідності робить конкретні зауваження щодо покращення роботи (допускається рукописна рецензія). Термін рецензування – не більше 7 днів.

Після врахування зауважень рецензента та отримання позитивної рецензії автор подає статтю відповідальному за випуск, який передає всі статті завідувачу редакційно-видавничого відділу.

У разі отримання негативної рецензії (без права доопрацювання) стаття знімається з друку. Після наукового редагування для виправлення технічних помилок стаття направляється автору, після чого виправлений паперовий варіант статті з дискетою повертається відповідальному за випуск на повторне редагування, і лише після цього редактор віддає статтю на верстку у друкарню. Статті іногородніх авторів технічно опрацьовуються технічним редактором.

Оригінал-макет збірника в обов'язковому порядку підписується автором, а статті іногородніх авторів – відповідальним за випуск. Дозвіл до друку надає відповідальний редактор або заступник відповідального редактора.

Вимоги до оформлення статей

Відповідно до вимог Постанови президії ВАК №7-05/1 від 15.01.2003 р. щодо оформлення статей до фахових видань, наукові статті, які подаються у збірник наукових праць, повинні мати такі елементи:

1. УДК.
2. Прізвище автора, ініціали, науковий ступінь, повна назва організації, e-mail.
3. Назва статті.
4. Анотація українською мовою.
5. Ключові слова українською мовою.
6. Постановка проблеми.
7. Аналіз останніх досліджень і публікацій.
8. Мета і завдання дослідження.
9. Матеріал і методика досліджень.
10. Результати досліджень та їх обговорення.

11. Висновки.
12. Список літератури.
13. Назва статті, прізвище автора, ініціали, анотація, ключові слова російською мовою.
14. Назва статті, прізвище автора, ініціали, анотація, ключові слова англійською мовою.

Стаття має бути написана українською мовою, обсягом 5–8 сторінок через 1,5 інтервали комп'ютерного набору. Допускається публікація статей російською або англійською мовами. Кожна сторінка друкується на одному боці стандартного аркуша (210x297 мм, формат А4); при цьому ліве поле – 30 мм, верхнє і нижнє – 20 мм, праве – 10 мм.

Обсяг анотації становить 5–6 рядків, у яких стисло описано суть статті, що вирізняє її від уже відомих тверджень.

Текст статті набирається в редакторі Microsoft Word, шрифт – Times New Roman Cyr, 14 pt. **ПРИЗВИЩЕ АВТОРА ТА ІНІЦІАЛИ, ЗАГОЛОВОК СТАТТІ, СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ** – з великої літери. Прізвище автора, ініціали, його науковий ступінь та e-mail зазначаються перед заголовком статті. Автори вказують назву навчального закладу чи установи, де вони працюють (див. приклад).

УДК 338.439.5:637.1(477.41)

КОВАЛЬ Н.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: NadiaKoval@gmail.com

РИНОК МОЛОКА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Використана література подається в кінці статті у порядку згадування джерел у тексті за їх наскрізною нумерацією і зазначенням у тексті посилань у квадратних дужках. Бібліографічний список оформляється за ДСТУ ГОСТ 7.1:2006; шрифт 12 pt.

Іноземні прізвища в тексті подаються мовою оригіналу.

Таблиці мають бути набрані у програмі Microsoft Word або MS Excel; шрифт – Times New Roman Cyr, 12 pt; ширина – не більше 14 см; повне обрамлення; виключка по центру; маленькими літерами. Зразок оформлення таблиці:

Таблиця 1 – Супутня варіація між періодом існування малих переробних підприємств сфери АПК Житомирської області та наявністю стратегічного планування

Період існування	Застосування стратегічного планування (Y)			
	так		ні	
	кількість підприємств (шт.)	у %	кількість підприємств	у %
Всього, одиниць	55	78,6	15	21,4

Формули повинні бути написані у програмі Equation Editor 3.0. (цей редактор є внутрішнім редактором формул у Microsoft Word); змінні математичні величини в тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки (діаграми, фото, малюнки) виконують у редакторі Microsoft Word '95, версія 6.0 або 7.0. за допомогою функції «Створити рисунок». Рисунок має бути розташований по центру, ширина – не більше 14 см, без обтікання текстом. У випадку складних креслень їх слід виконувати у редакторі Corel Draw версії не нижче 5.0, за умови, що текстові вкраплення виконані гарнітурою Times New Roman Cyr і розміром 14 пунктів. Фотографії мають бути відскановані і внесені на цю саму дискету в окремий файл «Фото». У самому ж тексті вказується місце для фотографій. Назва рисунка чи фотографії розміщується під ними і набирається шрифтом 12, жирними маленькими літерами, усі підрисункові пояснення – світлим шрифтом.

Графіки виконуються у програмі MS Excel, як і рисунки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули поміщаються після посилання на них у тексті.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АПК В УКРАЇНІ

УДК 631.152:65.011

ЗБАРСЬКИЙ В.К., д-р екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА КРИЗА: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми необхідності посилення ролі національного сільського господарства в забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: продовольча криза, продовольча безпека, світовий ринок, фінансове забезпечення, ринок сільськогосподарської продукції.

За даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO), за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зросли майже вдвічі. Навіть за 2010 р. ця ситуація має ту ж тенденцію (рис. 1).

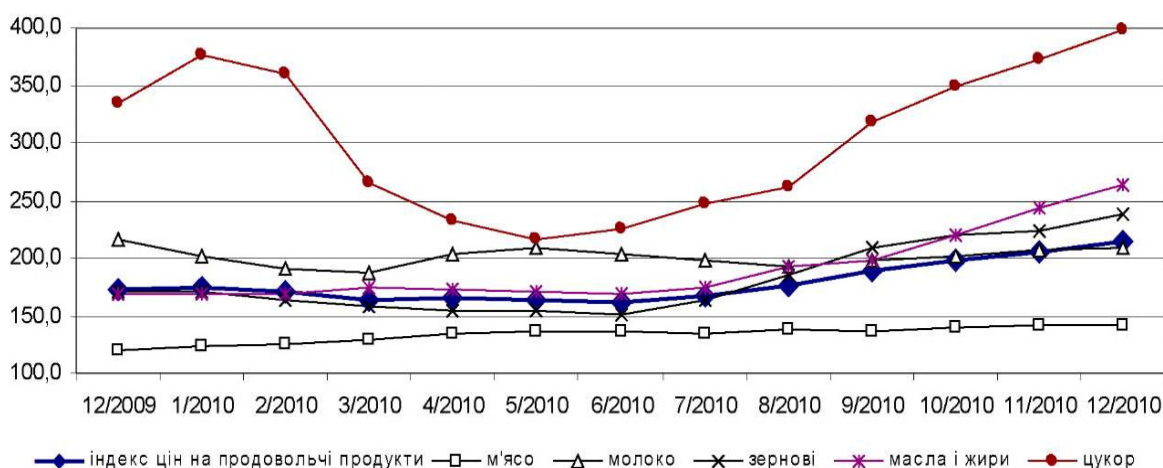

Рис. 1. Динаміка індексу цін на продовольчі ресурси у світі, 2010 р. [11]

За інформацією Генерального директора ФАО доктора Жака Диуфа (2009 р.), за 2007-2008 рр., головним чином за рахунок високих цін на продовольство, кількість людей, що голодують в світі, збільшилась на 115 млн. Звідси, за прогнозом Міжнародного Інституту досліджень Продовольчої Політики, світова потреба в зернових культурах до 2020 року виросте до 2490 млн т, в м'ясі – до 306 млн т, в овочах – до 855 млн т [1].

Основними об'єктивними причинами світової тенденції підвищення цін на ринках агропродукції є наступні:

Населення планети постійно збільшується стрімкими темпами. Так, якщо у 1990 р. чисельність населення світу становила 5,26 млрд чоловік, то вже у 2009 р. – 6,6 млрд, а за прогнозами Бюро Інформації про Населення (ООН) – населення Землі складе в 2012 р. – 7 млрд і в 2050 р. – 9,3 млрд чоловік. На 90% це зростання відбудеться за рахунок країн Африки, Азії та Латинської Америки [1].

Триває тенденція зменшення площ, придатних для обробітки сільськогосподарських культур.

У сільськогосподарському обробітку в світі перебуває 4810 млн га земель (у т. ч. рілля – 1340 млн га, луки і пасовища – 365 млн га). Найбільшими розмірами ріллі володіють США (185 млн га), Індія (160 млн га), Російська Федерація (134 млн га), Китай (95 млн га), Канада (46 млн га), Казахстан (36 млн га) та Україна (32 млн га). При цьому, Земля щороку втрачає від 5 до 10 млн га сільгоспугідь через погіршення навколишнього середовища та 19,5 млн га – через стрімкий розвиток промисловості та ринку нерухомості. На сьогодні можливості розширення площ сільськогосподарських земель в Південно-східній Азії та Європі дуже обмежені, а в Південній Африці та

Західній Азії нестача прісної води, що продовжується, призвела до зниження потенціалу розвитку сільського господарства. В 2008 р. 15% ґрунтів світу знаходилися в процесі деградації [2].

Скорочення пропозиції аграрної сировини пов'язане з несприятливими погодними умовами у деяких країнах-виробниках. Повідомлення про низькі врожаї пшениці в Росії, Україні, Казахстані та Канаді, пожежі в Австралії, паводки у Східній Європі призвели до стрімкого зростання цін на цей вид продукції, які підвищились більш, ніж на 70 % лише за два літніх місяці 2010 р. (рис. 1).

Збільшення обсягів вирощування зернових з метою виробництва біопалива. Цей напрям підтримується, наприклад, урядом США, який надає значні субсидії своїм фермерським та сільськогосподарським компаніям для вирощування пшениці, кукурудзи, ріпаку. В 2010 р., наприклад, 30% американського урожаю кукурудзи витрачено на виробництво етанолу. Європейський Союз планує до 2020 р. забезпечити 10% потреби в паливі для транспорту за рахунок етанолу [1].

Зростання споживання продуктів харчування в найбільш населених країнах світу – Індії та Китаї внаслідок стрімкого зростання економік цих країн, що супроводжується збільшенням доходів населення і споживчого попиту. В кризовий період ці та інші країни, що розвиваються, продемонстрували значно помірніші показники стагнації, або й зовсім уникли кризи.

Нестабільність на світових фінансових ринках у зв'язку з накопиченням бюджетних дефіцитів та небезпекою виникнення дефолтів у деяких європейських країнах (Греції, Португалії, Іспанії). Для інвесторів ринки таких країн несуть загрози неповернення вкладених коштів, тому все активнішим стає вкладення спекулятивних ресурсів у продовольство, попит на яке прогнозовано збільшуватиметься.

У цілому тенденції сільськогосподарського виробництва у 2001–2010 рр. свідчать, що цей вид економічної діяльності не набув нових якісних стимулів для зростання, що, у свою чергу, створює високі ризики для сільськогосподарських виробників.

Залишаються незадовільними показники виробництва продукції тваринництва через збитковість виробництва більшості видів м'ясної продукції. Зменшується поголів'я великої рогатої худоби в Україні, в т.ч. корів (рис. 2). Сталу динаміку демонструє лише поголів'я птиці. Відбулася глибока деконцентрація тваринництва – 67,8% поголів'я худоби на початок січня 2011 р. утримувалося населенням країни. Загалом порівняно з 1990 роком показники поголів'я худоби у 2010 р. були нижчими в 2-5 разів.

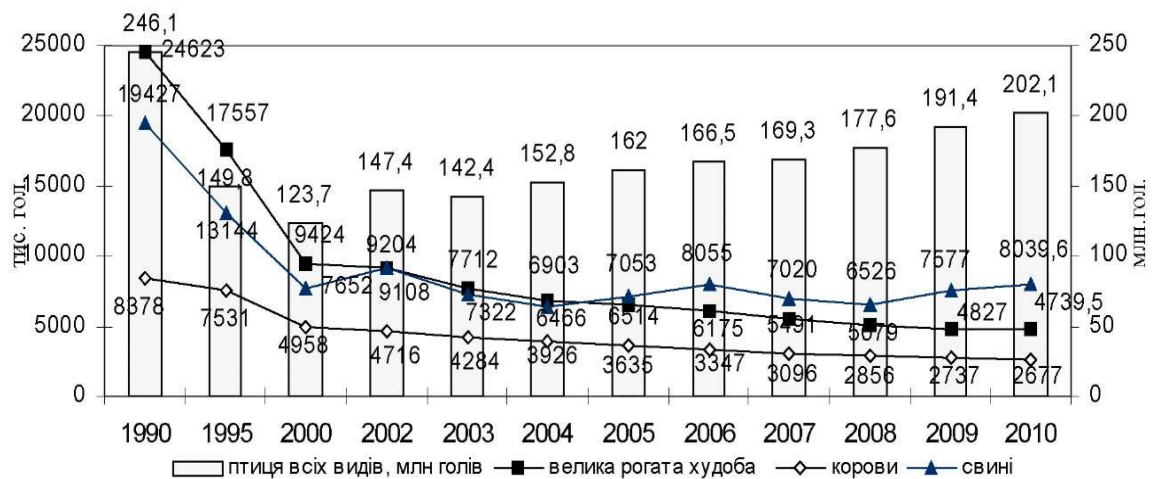

Рис. 2. Динаміка чисельності поголів'я великої рогатої худоби, корів, свиней та птиці в усіх категоріях господарств України, 1990-2010 рр. [11]

Україна має значні можливості виробництва сільськогосподарської продукції через сприятливі природно-кліматичні умови та потужний людський потенціал. У сільськогосподарському обробітку знаходиться 42,8 млн га, або 71% території країни, на ріллю припадає 32,5 млн га (53,8% загальної території) або 78% сільгоспугідь. У Франції, наприклад, рілля у структурі сільгоспугідь становить 63,4%, Німеччині – 69,6, Великобританії – 37, у країнах ЄС у середньому – 60,7%.

Серед європейських країн Україна за рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями (0,9 га на одного мешканця), поступається лише Республіці Білорусь – 0,96 га, а за забезпеченістю ріллею (0,7 га на одну особу) випереджає всі країни Європи. Серед країн світу за цим показником Україна поступається лише Канаді – 1,43 га та Російській Федерації – 0,85 га ріллі на одну особу. Така не виправдана розораність угідь України призводить до величезних витрат енергетичних ресурсів. При цьому, за даними вчених-аграрників, 73% ріллі України становлять найбільш родючі чорноземи та лучно-чорноземні ґрунти.

Враховуючи великий потенціал, аграрне виробництво в Україні залишається серед провідних галузей економіки, його частка у ВВП складає близько 8,2%, що майже вдвічі перевищує середньоєвропейський рівень. Між тим, наявний потенціал аграрного сектору України використовується ще недостатньо. Так, якщо у 1990 р. за загальної площі сільськогосподарських угідь у 42 млн га було вироблено валової продукції сільського господарства на суму 145,9 млрд грн (у порівнянних цінах 2005 р.), то у 2009 р. – за скорочення сільськогосподарських угідь на 433,6 тис. га (на 1,3%) – виробництво валової продукції зменшилося на 43,8 млрд грн (на 30%) (рис. 3).

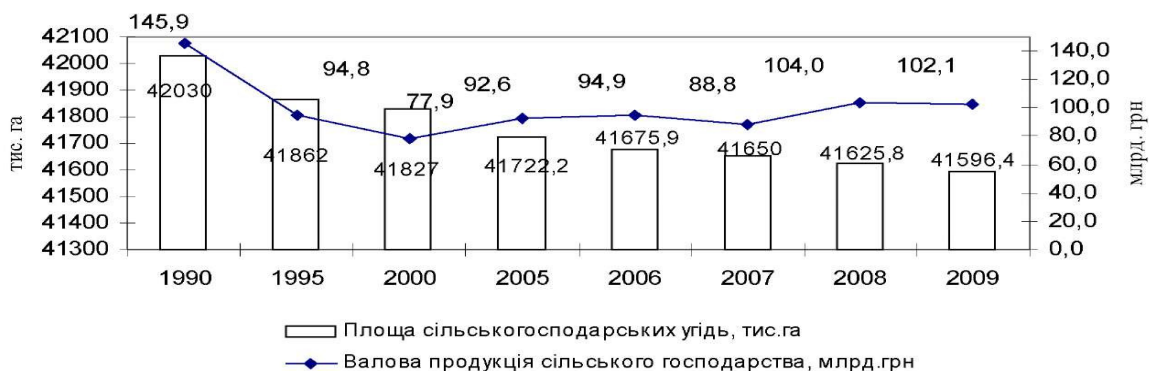

Рис. 3. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства у порівнянних цінах 2005 р. та площ сільгоспугідь всіх категорій господарств України, 1990-2009 рр. [11]

Через низьку ефективність використання наявних угідь Україна в 2009 р. за показником урожайності поступала провідним виробникам аналогічної продукції майже по всіх основних сільськогосподарських культурах (за винятком пшениці) (табл. 1).

Таблиця 1 – Урожайність основних сільськогосподарських культур у провідних країнах світу (2009 р. – ц/га)*

	Країна					
	Україна	Польща	Німеччина	Франція	Канада	США
Пшениця	31,2	41,7	78,1	74,5	27,8	29,9
Ячмінь	27,7	34,4	65,4	68,4	32,6	39,3
Кукурудза	50,2	62,3	97,5	91,1	83,7	103,4
Соя	16,8	16,6	10,0	25,1	25,4	29,6
Соняшник	15,2	18,1	24,1	23,5	16,0	17,4
Цукрові буряки	315,0	542,6	675,7	937,0	603,4	576,1
Картопля	139,3	198,5	440,6	437,9	313,1	462,7
Виноград	66,0	...	133,3	74,1	63,2	168,4

*Див. Збарський В.К. Міжнародні порівняння: Навч. посібник. – К.: НУБіП України, 2011. – 204 с.

Зменшуються засіви орних земель. Якщо у 1990 р. було засіяно 97% ріллі, то у 2009 р. – 76,9%. Отже, в Україні не обробляється 23,1% ріллі, що становить близько 7,5 млн га. Для порівняння: загальна площа ріллі Великобританії становить 6 млн га, Італії – 7,1 млн га, Угорщини – 5,8 млн га [15] (табл. 2).

Недостатньо розвинена інфраструктура заготівлі та збуту сільгосппродукції. Загальний обсяг потужностей зі зберігання зерна в Україні становить близько 30 млн т, з яких 6 млн т – потужності ДАК «Хліб України». Таким чином, за валового виробництва зернових в межах 35-50 млн т дефіцит елеваторних потужностей становитиме 5-20 млн т. Значна частина елеваторів,

збудованих ще за радянських часів, має застаріле обладнання і не відповідає сучасним вимогам до зберігання зернових.

Таблиця 2 – Динаміка площі орних земель України, тис. га, 1990-2009 рр. [13]

	Рік							
	1990	1996	2000	2002	2004	2006	2008	2010
Площа ріллі	33412	32789	31497	32544	32482	32446	32474	32459
Посівна площа	32109	29772	26898	27434	26700	25957	25492	24961
% від площі ріллі	96.1	90.8	85.4	84.3	82.2	80.0	78.5	76.9
Не обробляється	1303	3017	4599	5110	5782	6489	6982	7498
% від площі ріллі	3.9	9.2	14.6	15.7	17.8	20.0	21.5	23.1

*Розрахунки авторів

Збільшується собівартість як вирощування, так і реалізації сільськогосподарської продукції через випереджаюче порівняно з аграрними цінами зростання цін на паливно-мастильні матеріали, мінеральні та органічні добрива, сільгоспмашини, засоби захисту рослин тощо.

Низьким залишається рівень матеріально-технічного та фінансового забезпечення вітчизняних аграріїв. За даними НБУ, у листопаді 2010 р. процентні ставки за кредитами для сільського господарства становили 13,2% за середнього з економіки України рівня – 12,7%. Через низький рівень оплати праці гострою проблемою для агросектору є нестача кваліфікованих кадрів.

Практично відсутній цілісний прозорий ринок сільгосппродукції (насамперед зерна), що призводить до циклічних цінових сплесків і непаритетного розподілу прибутків між сільськогосподарськими товаровиробниками та торговельними компаніями. Екстенсивний розвиток сільгоспвиробництва знайшов відбиток в динаміці присутності України на світовому ринку продовольства. За обсягами експорту зерна Україна увійшла в першу п'ятірку країн-експортерів цього стратегічного виду продовольства (табл. 3).

Загалом у 2009 р. порівняно з 2001 р. експорт сільгосппродукції з України зріс (у фактичних цінах) в 4,9 рази. Причому основним чинником такого зростання став експорт продукції рослинного походження, який збільшився в 7,3 рази, й питома вага якого у сільгоспекспорті збільшилася з 60 до 89%. За цей самий час частка експорту сільськогосподарської продукції в експорті з України зросла удвічі – з 7,1 до 14,2 %.

Таблиця 3 – Світовий ринок зерна (пшениці, кукурудзи, ячменю) 2009-2010 МР*

Основні експортери	Експорт, млн т	Експорт, % ринку	Площа під зерновими, млн га	Урожайність, ц/га	Виробництво зернових, млн т	Експорт зернових з 1 га, т
США	79,5	34,98	53,7	7,44	399,3	1,48
ЄС-27	24,0	10,56	48,0	5,34	256,4	0,50
Україна	23,4	10,30	14,0	3,08	43,0	1,68
Канада	20,0	8,80	13,8	3,30	45,6	1,45
Росія	18,7	8,23	39,2	2,15	84,1	0,48
Австралія	18,0	7,92	18,3	1,68	30,8	0,98
Бразилія	9,5	4,18	15,0	3,72	55,8	0,63
Аргентина	9,4	4,14	5,4	4,60	24,6	1,76
Казахстан	7,0	3,08	16,7	1,17	19,6	0,42
Світ, всього	227,3	100,0	436,2	3,72	1621,8	0,52

*Джерело: FAS USDA. AAA

Між тим, за період економічного зростання не відбулося поліпшення структури експорту аграрної та продовольчої продукції з України. В загальній структурі експорту продукції частка готових харчових продуктів навіть зменшилась – з 24,7% у 2001 до 23,3% у 2008 рр. Зростання у 8 разів експорту продукції олійно-жирової промисловості обумовило збільшення її частки з 12,4 до 18%.

Як результат екстенсивної моделі розвитку аграрного сектору погіршуються показники продовольчої безпеки України. Баланс споживання основних продуктів харчування (табл. 4) свідчить, що у 2009 р. в Україні з більшості основних видів продовольства фактичне споживання знаходилося нижче раціональних норм. Найбільше відставання фактичного споживання від раці-

онального спостерігалось по плодах, ягодах і винограду – на 49%, молоку і молокопродуктах – на 44%, м'ясу і м'ясопродуктах – на 38%, рибі та рибопродуктах – на 24%.

За трьома продовольчими групами, а саме: "хліб і хлібопродукти", "картопля", "олія рослинна всіх видів" фактичне споживання перевищило раціональну норму.

Таблиця 4 – Показник достатності споживання продуктів харчування (на особу на рік, кг)

Вид продовольства	Раціональна норма харчування	Фактичне споживання у 2009 р.	Коефіцієнт достатності харчування
Хліб і хлібопродукти у перерахунку на борошно	101,0	111,7	1,11
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	49,7	0,62
Молоко і молокопродукти	380,0	212,4	0,56
Риба і рибопродукти	20,0	15,1	0,76
Яйця (штук)	290	272	0,94
Овочі і баштанні	161,0	137,1	0,85
Плоди, ягоди, виноград	90,0	45,6	0,51
Картопля	124,0	133,0	1,07
Цукор	38,0	37,9	0,99
Олія рослинна	13,0	15,4	1,19

Таке перевищення є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок економічно доступніших продуктів. Основну частину калорій українці споживають разом із продукцією рослинного походження, натомість 27,1% середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження, що у 2 рази нижче за встановлений пороговий критерій (55%).

У середньостроковій перспективі загальносвітові тенденції розвитку аграрного сектору формуватимуть низку викликів:

- наростання ресурсних дисбалансів у світі, зокрема дефіцит продовольства, стимулюватимуть зростання цін на продукцію аграрної галузі;

- висока інвестиційна привабливість аграрного виробництва сприятиме збільшенню конкуренції між країнами, що мають аналогічний в Україні значний аграрний потенціал. Аграрна політика 2010 р., зокрема проблеми з відшкодуванням ПДВ експортерам, запровадження експортних обмежень тощо погіршила інвестиційний імідж України та провокувала витіснення національних операторів аграрного ринку із зарубіжних ринків;

- технологізація аграрного виробництва: за підрахунками Асоціації "Український клуб аграрного бізнесу"-12, якщо в 2011 році Уряд не підтримає фінансово технічне переоснащення галузі, втрати внаслідок використання старих непродуктивних комбайнів і тракторів можуть досягти 7,5 млрд грн;

- глобалізація переробної промисловості та трансфер виробництв (особливо в трудомістких галузях) з розвинених країн в країни, що розвиваються, збереже в ролі важливого джерела конкурентних переваг низькі витрати, що робить конкуренцію з боку ринків з низькими витратами й цінову конкуренцію одними із ключових зовнішньоекономічних ризиків.

Ці виклики здатні спровокувати низку ризиків, що впливатимуть на динаміку аграрного сектору і соціально-економічний розвиток країни у цілому. Такими ризиками є наступні.

Подальше зростання цін на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку, що матиме негативний вплив на загальний рівень інфляції.

Зростання соціальної напруги через підвищення цін на продовольство внаслідок збільшення питомої ваги витрат домогосподарств на харчування, яка у 2010 р. у сукупних витратах становила майже 55,8%.

Надмірне «затягування» національної економіки в аграрну модель розвитку за рахунок екстенсивного розширення виробництва та експорту аграрної продукції.

Зростання спекулятивного попиту на сільськогосподарські активи з боку як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів.

Таким чином, відзначені тенденції світового та національного ринків сільгосппродукції обумовлюють необхідність прискорення процесів реформування аграрного сектору України, цілеспрямованих заходів державної політики, направлених на стабільність власного продовольчого

ринку та використання потенційних вигод від зростання присутності України на світових ринках продовольства.

Програма економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», спрямована на звільнення від традиційної залежності вітчизняного АПК від природно-кліматичних чинників, модернізацію, структурне реформування та поліпшення фінансового забезпечення розвитку сільгоспвиробників. Нею передбачені завдання:

- забезпечення передбачуваності регуляторної політики держави;
- удосконалення земельних відносин;
- удосконалення механізмів державної підтримки сільгоспвиробників;
- підвищення ефективності державного управління галуззю.

Для реалізації наведених цілей необхідно здійснити реалізацію наступних заходів, спрямованих на реформування аграрного сектору України і забезпечення продовольчої безпеки держави:

1. Забезпечення ефективності внутрішнього ринку та цінового регулювання.
2. Сприяння підвищенню ефективності та конкурентоспроможності агровиробництва.
3. Забезпечення цільового спрямування коштів від продажу сільгосппродукції на розвиток аграрного сектору економіки.
4. Підготовка до завершення земельної реформи шляхом скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення.

Скасування мораторію – неминучий етап земельної реформи, що призводить до повноцінного використання аграрного потенціалу України як ресурсу міжнародної конкурентоспроможності. Проте формування повноцінного ринку землі вимагає завершення підготовчого етапу щодо встановлення та оформлення прав власності на землю, створення механізмів захисту прав власників за оренди та продажу земель, створення системи важелів впливу держави на ринковий оборот земель та ефективність використання сільськогосподарських угідь їх власниками в межах цільового призначення земельної ділянки. Відповідні заходи щодо модернізації нормативно-правової та інституційної сфер мають бути реалізовані протягом 2011 – першої половини 2012 рр., що дозволить забезпечити скасування мораторію з 1 січня 2013 року.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Щорічна доповідь Бюро Інформації про Населення (США) (2008 р.).
2. Доповідь «Глобальні виклики, глобальні можливості» Генсека ООН Кофі Аннана, (2002 р.).
3. Клапків М. С. Питання етимології економічного ризику // Фінанси України. – 2001. – №4. – С.14-20.
4. Лозовський Л.Ш. и др. Универсальный бизнес-словарь.– М.: ИНФРА–М, 1997.– 640 с.
5. Замуруев А. Время определиться в терминах // РИСК – 1998. – №1. – С.33-39.
6. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
7. Самюэльсон П. Экономика. – М.: НПО "Алгон" ВНИИСИ – Т.1, 1994. – 333 с.
8. Хейне Пол. Экономический образ мышления. Пер. с англ. – М.: Новости,1991.– 704 с.
9. Андрійчук В., Бауер Л. Менеджмент: прийняття рішень і ризик: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 1998 – 316 с.
10. Пікус Р. В. Підприємницький ризик в АПК //Вісник академії праці і соціальних відносин – 2001.– №1. – С. 119-125.
11. Черкасов В.В. Деловой риск в предпринимательской деятельности. – К., 1996.– 160 с.
12. Хозяйственный риск и методы его измерения. Пер. с венгер. / Т. Бачкаи, Д. Месена, Д.Мико и др. – М.: Экономика, 1979. – 183 с.
13. Сільське господарство України за 2010 рік: Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2011. – 543 с.
14. Статистичний бюлетень за 2010 рік, № 31. – К.: Держкомстат України, 2011. – 139 с.
15. Збарський В. К. Міжнародні порівняння розвитку аграрного сектору: Навч. посібник. – К.: НУБіП України, 2011. – 204 с.

Глобальный продовольственный кризис: вызовы для Украины

В.К. Збарский, О.М. Варченко

Рассматриваются проблемы необходимости усиления роли национального сельского хозяйства в обеспечении продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: продовольственный кризис, продовольственная безопасность, мировой рынок, финансовое обеспечение, рынок сельскохозяйственной продукции.

Global food crisis: challenges for Ukraine

V. Zbarskiy, O. Varchenko

The problems need to strengthen the role of national agriculture in providing of country's food safety are examined.

Key words: food crisis, food security, the global market, financial security, the market of agricultural products.

ВАРЧЕНКО О.М., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

Розкрито складові механізми державної підтримки сільськогосподарського виробництва провідних країн світу. Обґрунтовано напрями використання досвіду зарубіжних країн для підтримки вітчизняного аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, зарубіжний досвід, державна підтримка.

Постановка проблеми. Вивчення монографічних джерел з питань удосконалення механізму державної підтримки АПК доводить, що у провідних країнах світу державна підтримка аграрного сектору є важливим напрямком їх економічної політики. У відповідності з даними, наведеними спеціалістами Організації економічної співпраці (ОЕСП), у період 1989-1991 рр. бюджетні асигнування, надані сільському господарству в 24 провідних країнах-членах ОЕСП, становили 404 млрд дол. При цьому основна частина витрат припала на країни ЄС (213 млрд) та США (101 млрд дол). Такий рівень державної підтримки засвідчує позитивний вплив інституційних чинників довгострокового впливу на адаптивну систему сільгоспвиробників.

Не піддається ніякому порівнянню рівень державної підтримки сільгосптоваровиробників в Україні та провідних країнах. Так, наприклад, Державним бюджетом України на 2010 р. передбачені асигнування в обсязі 3528,4 млн грн, з них на підтримку розвитку підприємств АПК лише 235,7 млн грн (6,7% від загального обсягу). Якщо порівнювати цей показник, наприклад, зі США, де щорічно обсяг державних витрат на сільське господарство складає близько 130 млрд дол США, то це просто непорівнянні величини. Щодо відносних показників, то знову ж порівняння не на користь України. Так, якщо рівень підтримки сільського господарства, наприклад, в США у відсотках до валового внутрішнього продукту (ВВП) складає 0,9, то в Україні лише 0,12%, або майже у 8 разів менше. Державні виплати на 1 га сільськогосподарських угідь в США в рази перевищують аналогічний показник по Україні. Якщо в США вони складають на кожен гектар 155 доларів, то в Україні тільки близько 5 доларів на кожен гектар сільськогосподарських угідь.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема державної підтримки сільського господарства присвятили свої публікації М. Дем'яненко [1], В. Збарський [2], В. Месель-Веселяк [3], Т. Олійник [4], Б. Пасхавер [5], П. Саблук [6], О. Шпичак [7] та багато інших. Проте ряд питань з різних напрямків державної підтримки залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення.

Мета дослідження – узагальнити інструменти державної підтримки у провідних країнах світу та обґрунтувати напрями вітчизняного сільського господарства з урахуванням зарубіжного досвіду.

Результати досліджень та їх обговорення. Дослідженням встановлено, що у провідних країнах за рівнем державного субсидіювання у розрахунку на одну ферму лідирує Норвегія (32 тис. дол в 1981 р.), а за розмірами коштів у розрахунку на одиницю площі попереду є Японія.

У США майже 70 років держава прагне регулювати процеси відтворення у сільському господарстві. Важливою складовою частиною такого регулювання є фінансово-кредитна підтримка аграрного сектору економіки. Фінансування здійснюється шляхом виділення з державного бюджету асигнувань, які прямують чітко на цільові програми, що мають загальнонаціональне значення. На федеральному рівні виділяються дві великі цільові програми: стабілізація доходів і наукове забезпечення.

Окрім цього, на федеральному рівні діє більше 10 міжгалузевих цільових програм, які різною мірою стосуються інтересів сільського господарства і фермерів. До них належать, перш за все, такі програми, як консервація і вилучення земель, продовольча допомога бідним верствам населення, маркетинг та інспекція, соціальний розвиток сільської місцевості та ін. Бюджетні кошти, що розподіляються під ці програми, контролює на 80% міністерство сільського господарства США через товарно-кредитну корпорацію (ТКК), решту засобів розподіляють через штати і місцеві органи управління.

Останніми роками найпріоритетнішою програмою була державна система цін підтримки, яка тісно пов'язана з програмою консервації і вилучення з обороту сільськогосподарських угідь. Витрати ТКК на цю програму складала останніми роками від 30 до 50% всіх витрат федерального бюджету на сільське господарство.

Державна система підтримки складається з двох елементів: «заставної» ставки і «цільової» ціни. Фінансування цін підтримки більшою мірою пов'язане із «цільовою» ціною, оскільки механізм дії заставної ставки належить до форми кредитування. Субсидювання через «цільові» ціни здійснюється у вигляді прямих компенсаційних платежів. Фермер, реалізуючи свою продукцію на ринку, одержує за неї ціну, яка може бути нижчою «цільової» ціни. У кінці року, якщо він брав участь у програмі скорочення посівних площ, одержує різницю між «цільовою» і ринковою ціною. Значення компенсаційних платежів для фермерів в окремі роки дуже вагоме. Їх частка у 80-ті роки підвищувалася. Наприклад, у 1987 р. частка «цільової» ціни на пшеницю і кукурудзу склала близько 90% від їх ринкової ціни.

Нині бюджетним фінансуванням за програмою підтримки цін і доходів охоплено лише 1/3 американських ферм, при цьому 70% цих коштів отримують фермери із річним обсягом товарної продукції 100 тис. дол. і більше. З метою вирівнювання положення фермерів у питанні бюджетного фінансування з 1986 р. введено обмеження дотацій у розмірі 50 тис. дол на одну ферму.

Майже усі фермерські сім'ї США мають доходи від несільськогосподарської діяльності. На початку 90-х років вони щорічно становили більше 50% загального фермерського доходу. У кризові роки роль цих видів доходів для більшості фермерів набуває особливого значення.

Значною статтею державних витрат є субсидювання експорту продукції. Необхідність стимулювання експорту сільськогосподарських товарів виникла в США у зв'язку з утворенням значних їх надлишків, які не знаходять збуту всередині країни.

В умовах зростаючого значення експорту для економіки і зовнішньої торгівлі США державне стимулювання здійснюється за двома каналами – за внутрішнім, тобто використання аграрної політики для підвищення конкурентоспроможності американської продукції за межами внутрішнього ринку, і за зовнішнім – засобами аграрно-торгової політики. Обидва ці напрями утворюють єдину систему, пов'язану із загальними цілями посилення орієнтації американського сільського господарства на зовнішні ринки і усуненням тарифних і нетарифних бар'єрів, що перешкоджають аграрно-торговій політиці США.

Нині активно використовується програма середньострокових кредитів у рамках Закону про продовольчу допомогу для посилення орієнтації країн-імпортерів на тривалі закупівлі американської сільськогосподарської продукції.

Із 1986 р. держава стимулює фермерів продавати свою продукцію на зовнішніх ринках, компенсуючи їм різницю між ціною реалізації, тобто світовою ціною, і заставною ставкою у вигляді експортної компенсаційної надбавки. Введення такої надбавки дозволяє за допомогою державних субсидій без збитку для доходів фермерів підтримувати експорт на високому рівні навіть в умовах зниження світових цін. Нині частка США в світовому експорті багатьох видів сільськогосподарської продукції складає від 40 до 60%.

Зазначимо, що значні витрати несе державний бюджет США за програмою «Продовольча допомога», до якої входять програми «Шкільні сніданки», «Продовольчі купони» та ін. Витрати за цією програмою з 1980 до 1990 рр. зросли з 14,2 до 21,4 млрд дол. У 2007 р. витрати лише на продовольчі талони і харчування для дітей зросли до 50,4 млрд дол. Ця програма охоплює не лише сільських жителів, а й усе малозабезпечене населення США.

Нині з усіх витрат на сільське господарство США 60% припадає на реалізацію цільової програми стабілізації доходів фермерів. Ця програма, у свою чергу, поділяється на наступні програми: «Підтримка цін і доходів», «Страховання урожаю», «Сільськогосподарський кредит». Якщо у 1995 р. на них було виділено 15,7; 0,4 та 6,1 млрд дол. відповідно, то у 2006 р. такого роду витрати помітно зросли: підтримка цін і прямі виплати фермерам – 28,07 млрд дол; страхування сільськогосподарських організацій – 4,1 млрд дол; гранти фермерам 3,8 млрд дол та ін.

Фінансування цільових програм дозволяє за допомогою економічних важелів регулювати виробництво і розподіл певних видів сільськогосподарської продукції і продовольства, тобто впливати на фермерські господарства через субсидії, ціни, кредити і дотації, тим самим впливаючи на економіку ферм. Виходячи із цього, механізм і масштаби фінансування, їх функціональна спрямованість

залежать від економічної ситуації, яка складається на внутрішньому ринку США і світовому аграрному ринку.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва обумовлює потребу у позиковому капіталі для фінансування поточних і капітальних витрат [8]. Тому досить важливим у системі державного регулювання сільськогосподарського виробництва США є функціонування системи сільськогосподарського кредитування. Ця система протягом усієї історії вирішувала одні й ті ж завдання: забезпечення фермерам і підприємствам агробізнесу можливості отримання кредитних ресурсів на пільгових умовах; активне залучення у систему кредитування грошових коштів фермерів, фермерських кооперативів, а також приватного капіталу фірм і компаній агробізнесу.

Сільськогосподарські виробники використовують боргові засоби для різноманітних цілей, які можна поділити на позики нерухомого і рухомого майна. Так, фермери на пільгових умовах можуть отримати позики на купівлю техніки та обладнання, поповнення стада, кормів, насіння й добрив, на погашення боргів за рухоме майно. Розмір позики становить максимум 200 тис. доларів і видається на строк від 1 до 7 років. В окремих випадках кредит може становити до 400 тис. доларів. Відсоткові ставки визначаються базовою ставкою Центрального банку США.

Пільгові умови кредитування передбачені спеціально для молодих людей (від 10 до 20 років) на створення і облаштування ферм. Право на такий кредит мають молоді люди, що є учасниками організації «Майбутні фермери США» або інших аналогічних організацій.

Власники ферм, які потерпіли від стихійних лих, мають право на отримання надзвичайного кредиту (максимум 500 тис. доларів) під 4,5% річних. Зазначимо, що найбільші пільги надаються малозабезпеченим фермерам та сільським жителям у межах програми із покращення житлових умов. Відсоткова ставка у цих випадках дорівнює 1%.

Фермерам, що беруть участь у державних програмах з консервації та охорони земельних і водних ресурсів, виділяються пільгові кредити терміном до 40 років.

Значну роль в реалізації заходів державної підтримки в США відіграє Міністерство сільського господарства, найважливішою функцією якого є підтримка сільського господарства, доходів фермерів та стабільності ринку. Бюджет цього Міністерства у 2007 р. склав близько 88 млрд дол у 2008 р., близько 93 млрд дол у 2009 р., а у 2010 р. 134 млрд дол [9]. Це колосальні засоби, які і зумовлюють можливість реалізації широкого спектру програм підтримки американського сільського господарства.

Сам бюджет цього Міністерства, з розподіленням по статтях, вже наочно демонструє величезну роль держави в розвитку сільського господарства, регулюванні агропродовольчого ринку, підтримці експорту, науки, екологічних програм і лісової служби, а також широко поширеної мережі з безкоштовного і пільгового розподілу продовольства.

Аграрний сектор – це не тільки виробництво і сфера застосування праці, але і середовище життєдіяльності значної частини населення. Рівень сільськогосподарського виробництва напряму впливає на стан продовольчої безпеки будь-якої країни. Відстале в плані розвитку продуктивних сил, сільське господарство є відносно статичною галуззю і повільніше ніж інші пристосовується до мінливих економічних і технологічних умов. Невипадково в багатьох країнах світу проводиться політика протекціонізму, яка ставить за мету забезпечення продовольчої безпеки держави, стимулювання розвитку і ефективності вітчизняного виробництва і послаблення цінового тиску на сільське господарство з боку інших галузей АПК і народного господарства.

Європейський Союз демонструє дуже високий рівень підтримки своїх фермерів. До основних напрямів цієї підтримки належать високі фіксовані внутрішні ціни, хоча і без встановлення контролю за обсягом виробництва, а також експорт надлишкової продукції, за винятком олійних культур і деяких видів незернових кормів.

Для підтримки високої ціни ЄС обкладає аналогічний імпорتنний товар високим митом. Це мито дорівнює різниці між рівнем фіксованої внутрішньої ціни та ціною імпортного товару. Високі фіксовані ціни сприяють виробництву надлишкових обсягів сільськогосподарської продукції, яку ЄС експортує за низькими субсидованими цінами. Джерелами експортних субсидій, як правило, виступають надходження від імпортних митних податків. Внутрішні підтримуючі ціни застосовуються відносно практично до усіх видів сільськогосподарських товарів, за винятком олійних культур та деяких видів незернових кормів.

Політика підтримки, що проводилась ЄС, значною мірою стимулювала експорт сільськогосподарської продукції за чисельним переліком товарних позицій і сприяла перетворенню ЄС із

нетто-імпортера у нетто-експортера. Отже, у 60-ті рр. країни-члени ЄС були нетто-імпортерами зерна, телятини, а також сиру та інших товарів. Останнім часом ЄС став досить вагомим нетто-експортером цих товарів. Уже у 1992-1994 рр. середньорічний рівень нетто-експорту із країн Європейського Союзу (по 12 країнах, за винятком Іспанії і Португалії) становив по зерну 26,2 млн т, яловичині і телятині – 677 тис. т, 385 тис. т.

Водночас, країни, що розвиваються найчастіше, проводять сільськогосподарську політику, прямо протилежну, якої дотримуються США та ЄС. Замість субсидіювання і підтримки товаровиробників вони субсидують споживачів. Така політика значною мірою пояснюється потужним політичним впливом споживачів і політичною нестійкістю урядів. Незадоволеність численних споживачів, сконцентрованих у великих містах, може мати більш негативні наслідки, ніж незадоволеність товаровиробників, що проживають у сільській місцевості.

Так, Індія є яскравим прикладом країни, що розвивається, яка проводить політику цін, що передбачає масове субсидування споживачів сільськогосподарських продуктів і одночасно приховане обкладення податком виробників. Слід зазначити, що політика цін, що проводиться індійським урядом, поширюється лише на продукцію рослинництва і не зачіпає тваринницьку продукцію.

Нині відбувається модифікація методів і форм державного регулювання аграрної економіки як по суб'єктах і об'єктах, так і за рівнем державного регулювання. Ці тенденції характерні не лише для країн, ринкових реформ, що недавно стали на шлях, але і для країн із розвинутою ринковою економікою. Принципові заходи державної дії в АПК України могли бути подібними до тих, які використовуються у провідних країнах. Проте обмеженість державного бюджету, а також помилки, допущені в ході реформування економіки, поставили Україну перед необхідністю розробки більш гнучких інструментів державного регулювання [10].

Виконання цих функцій досягається за допомогою різних інструментів, основними з яких є: квотування виробництва і збуту; платежі з розрахунку на одиницю площі і голову худоби; державні закупівлі, продаж і зберігання; гарантовані ціни; платежі за одиницю продукції або спожитого ресурсу; пільгове кредитування; державні гарантії кредитів; пільгове оподаткування; пайове субсидіювання інвестицій; повне державне фінансування; страхування; прискорена амортизація і т.д.

Оскільки одна і та ж функція державного регулювання сільського господарства може виконуватися за допомогою різних інструментів, то основною задачею науковців-економістів є обґрунтування оптимального їх поєднання. При цьому існують деякі загальні правила економічної політики, що базуються на багаторічному досвіді країн із розвинутою ринковою економікою і є досить корисними у вирішенні цієї проблеми. Одним із таких правил є правило специфічності, яке свідчить, що найефективнішими є ті інструменти економічної політики, які найбільшою мірою наближені до джерела дисгармонії, де зіштовхуються приватні і суспільні інтереси (вигоди і витрати). Наприклад, вільна міжнародна торгівля, що дає вигоду своїм споживачам за рахунок зниження цін на внутрішньому ринку до рівня світових, як правило, викликає незадоволеність вітчизняних товаровиробників, і уряди в цьому випадку вимушені вводити митні тарифи на продукцію, що імпортується, з метою обмеження її обсягів. Разом із тим, цю проблему можна вирішити і за допомогою іншого інструменту державного регулювання – субсидіювання вітчизняних товаровиробників. Це буде найкращий спосіб усунення дисгармонії інтересів виробників і покупців, оскільки він безпосередньо пов'язаний з її джерелом, тобто з вітчизняними товаровиробниками.

Заходи держпідтримки можуть бути згруповані за цільовою ознакою:

1. Платежі, що підтримують доходи сільгосптоваровиробників (компенсаційні, за умови збитку від стихійних лих; за збиток, понесений під час реорганізації виробництва).

2. Заходи впливу на ринок продовольства за допомогою цінового втручання (підтримка внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію; встановлення квот; встановлення податків на експорт та імпорт продовольства).

3. Заходи, що передбачають субсидування виробників за придбані засоби виробництва через компенсацію витрат (субсидіювання або пільгове оподаткування за придбання добрив, кормів і отрутохімікатів; субсидіювання виплат відсотків за одержані кредити; субсидіювання виплат зі страхування майна).

4. Заходи, що передбачають виділення державних коштів на розвиток аграрного ринку (виділення коштів на розробку й реалізацію ринкових програм; субсидії на зберігання продукції; субсидії на проведення транспортних робіт із перевезення продукції всіх ланок аграрного виробництва).

5. Виділення державних коштів на проведення заходів довгострокового характеру, що забезпечують підвищення ефективності виробництва і спрямованих на сприяння розвитку виробничої інфраструктури (субсидії на будівництво господарських приміщень; субсидії на здійснення ірригаційних проектів; субсидії на рекультивацію земель; сприяння створенню фермерських об'єднань).

6. Виділення коштів на здійснення державних програм розвитку виробництва (ці заходи держпідтримки поширені в багатьох країнах ЄС, США, Канаді) для реалізації регіональних програм.

7. Методи державного регулювання діяльності АПК, не пов'язані безпосередньо з даною галуззю, але впливають на ефективність її функціонування (проведення пільгової податкової політики; підтримка національної валюти; зовнішньоторговельна діяльність). Ці методи використовуються у макроекономічній політиці (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні заходи державної підтримки сільськогосподарського виробництва у провідних країнах світу

Методи державної підтримки	Заходи
Підтримка доходів виробників	Компенсаційні платежі Платежі за умови появи збитків від стихійних лих Платежі за збиток у результаті реорганізації виробництва
Цінове втручання на ринку продовольства	Підтримка внутрішніх цін на с.-г. продукцію Встановлення квот Встановлення податків на експорт та імпорт продовольства
Компенсація витрат	Субсидювання або пільгове оподаткування за умови придбання добрив, кормів та отрутохімікатів Субсидювання виплат відсотків за отриманими кредитами Субсидювання виплат зі страхування майна
Сприяння розвитку ринку	Виділення коштів на розробку й реалізацію ринкових програм Субсидії на зберігання продукції Субсидії на проведення транспортних робіт із перевезення продукції усіх ланок аграрного виробництва
Сприяння розвитку продовольчої інфраструктури	Субсидії на будівництво господарських приміщень Субсидії на здійснення ірригаційних проектів Субсидії на рекультивацію земель Сприяння створенню фермерських об'єднань
Реалізація регіональних програм	Виділення коштів на реалізацію державних програм розвитку виробництва
Макроекономічна політика	Проведення пільгової податкової політики Підтримка національної валюти Зовнішньоторговельна діяльність

Дослідивши зарубіжний досвід, відзначаємо, що у цих країнах створено системи помірної протекціонізму у функціонуванні аграрного сектору, чого, на жаль, бракує вітчизняній практиці. На думку багатьох економістів і експертів, спільно із системою протекціонізму необхідно відрегулювати і розподілити заходи відповідальності між державою і сільгосптоваровиробником. Найбільш гостро стоїть питання про бюджетну підтримку АПК. Засобів, що виділяються з бюджету, вкрай недостатньо, а про застосування принципу фінансової самодостатності галузі і говорити не доводиться.

Важливою проблемою в умовах глибокої кризи сільських територій залишається визначення оптимального розміру держпідтримки, що здійснюється з бюджетів різних рівнів. Необхідно збалансувати рівні державної підтримки з урахуванням ресурсного і адаптивного потенціалів сільських територій. Проведення такої роботи на рівні України ускладнюється відсутністю надійної статистичної бази, результатів економічного моніторингу, фахівців-експертів відповідного профілю.

Висновки. У процесі дослідження були проведені експертні оцінки на предмет використання зарубіжних підходів, спрямованих на підвищення ефективності аграрного сектору економіки. Зрозуміло, що урахування зарубіжного досвіду за реформування АПК України не означає його сліпе копіювання. Необхідно синтезувати все краще й ефективніше в світовому аграрному виробництві з обов'язковим урахуванням наявних досягнень вітчизняного аграрного виробництва.

Так, необхідно перейти до державного регулювання цін на соціально значущі продукти харчування, на паливно-енергетичні ресурси природних монополій; виробити ефективний механізм формування заставних і порогових цін, а також цільових цін, що гарантують стабільний рівень доходів сільськогосподарських товаровиробників. З урахуванням зарубіжного досвіду, де це необхідно, ввести погектарне субсидювання, що враховує природно-кліматичні зони, в яких розміщено аграрне виробництво.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дем'яненко М. Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М. Я. Дем'яненко, Ф. В. Іванина // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 3-9.
2. Збарський В. Державна підтримка сільського господарства / В. Збарський, В. Горьовий // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 74-80.
3. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк. – К.: Нац. наук. центр "Ін-т аграрної економіки", 2010. – 57 с.
4. Олійник Т. І. Державна підтримка аграрного сектору економіки / Т. І. Олійник // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 80–85.
5. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектору / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2007. – № 3. – С. 78–87.
6. Саблук П. Т. З виступу на VI міжнародному науковому конгресі "Державне управління та місцеве самоврядування". – Х.: ХРІДУ НАДУ, 2006.
7. Шпичак О. М. Якість і ціна сільськогосподарської продукції / О. М. Шпичак // Науковий Вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – К.: ВЦ НУБіПУ, 2010. – Вип. 154. – Частина 1. – С. 11–19.
8. Полозенко Д. В. Прямі та непрямі форми державної підтримки сільськогосподарських підприємств / Д. В. Полозенко // Економіка АПК. – 2009. – №5. – С.40–44.
9. Budget Summary and annual performance plan. U.S. Department of agriculture // <http://www.obpa.usda.gov/budsum/FVbudsum>
10. Калашнікова Т. Про ефективність державної підтримки аграрного сектору України / Т. Калашнікова // Вісник ЛАНУ: економіка АПК. – 2009. – №16 (2). – С.90-93.

Зарубежный опыт государственной поддержки сельскохозяйственного производства и направления использования в отечественной практике

О.М. Варченко

Раскрыты составляющие механизма государственной поддержки сельскохозяйственного производства ведущих стран мира. Обоснованы направления использования опыта зарубежных стран для поддержки отечественного аграрного сектора.

Ключевые слова: аграрный сектор, зарубежный опыт, государственная поддержка.

Foreign experience of state support for agricultural production and uses in domestic practice

O. Varchenko

Disclosed components of the mechanism of state support of agricultural production of leading countries. The directions on the experience of foreign countries to support domestic agricultural sector.

Key words: agricultural sector, international experience, government support.

УДК 631.162

ЛЕВАНДІВСЬКИЙ О.Т., канд. екон. наук

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АПК

Проаналізовано сучасний стан і проблеми державного регулювання АПК. Розглянуто фінансово-кредитну політику АПК. Доведено необхідність державного регулювання та забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Запропоновано основні напрями державного регулювання.

Ключові слова: державне регулювання, агропромисловий комплекс, бюджетна підтримка, аграрна політика, кредитний механізм, інвестиційна діяльність.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в АПК країни не дозволяє розраховувати на його швидку стабілізацію і перехід до стійкого зростання за рахунок внутрішніх ресурсів. У цих умовах державне регулювання агропромислового виробництва має бути невід'ємною частиною сучасної аграрної політики. При цьому слід враховувати, що заходи загальної економічної політики недостатні для розширення складних питань ринкових відносин в АПК. Необхідно формувати аграрну політику за рахунок використання форм, методів і механізмів державного регулювання. Це визначить роль і місце держави в забезпеченні стійкого розвитку агропромислового виробництва.

Питанням функціонування аграрного сектору України та дослідженням його фінансових проблем займалися вчені: В. Андрійчук, В. Горіславська, О. Гудзь, М. Дем'яненко, О.А. Кириченко, М. Кісіль, М. Коденська, М. Кропивко, В. Кудрицький, П. Саблук, І. Свиноус, П. Стецюк Б. Суханов, І.Титарчук та ін. Однак і надалі залишаються актуальними концептуальні засади державної політики щодо підтримки АПК.

Практично всі існуючі програми і концепції аграрної політики однозначно декларують, що економічний механізм функціонування агропромислового комплексу формуватиметься за участю держави. Така постановка питання пояснюється неспроможністю саморегуляції сільськогосподарського вироб-

бництва і продовольчого ринку, недостатньою конкурентоспроможністю українських товаровиробників АПК в порівнянні із сільськогосподарськими товаровиробниками розвинених країн світу.

Мета і завдання дослідження – формування стійкого розвитку агропромислового виробництва і на цій основі повне задоволення внутрішнього попиту на продовольчі товари, забезпечення промисловості сировиною, створення умов для соціального розвитку села. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні основні завдання, що передбачають: фінансове оздоровлення і підвищення прибутковості виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників; проведення структурних змін в АПК; стимулювання зростання обсягів виробництва і розширення збуту продукції; підвищення технологічного рівня агропромислового виробництва; забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках; розвиток соціальної сфери села.

Матеріал і методика досліджень. Визначаючи вибір заходів для досягнення вказаної мети і вирішення поставлених завдань, слід враховувати, що результати їх здійснення залежать від безлічі різних чинників, як загальноекономічних, так і політичних, а також від механізмів, форм і методів реалізації державного регулювання АПК як на державному, так і регіональному рівнях. При цьому слід зазначити, що існує низка обмежень, пов'язаних зі станом і тенденціями розвитку макроекономічної ситуації. Так, вочевидь, що сучасні можливості українського консолідованого бюджету не дозволяють забезпечити необхідні обсяги фінансової підтримки агропромислового виробництва і, отже, бюджетні кошти не можуть розглядатися як основне джерело для розвитку аграрного сектору. В цих умовах необхідно поєднувати різні форми і методи економічного регулювання, формувати умови залучення для розвитку галузі ресурсів з різних джерел (власних ресурсів підприємств, кредитів, приватних інвестицій), а бюджетні кошти концентрувати на пріоритетних напрямках і тим самим стимулювати інвестиційну активність в АПК.

Результати досліджень та їх обговорення. В останні роки єдиним шляхом виходу аграрного сектору економіки із кризи практично всі визнають необхідність державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників [5]. Наприклад, витрати державного бюджету США на підтримку сільського господарства еквівалентні 1,5% ВВП. Із бюджетів ЄС у 70-х роках минулого століття виділялось на фінансування сільського господарства 60%, що складало 1,7% сумарного ВВП країн співтовариства [6]. Надалі це призвело б до перевиробництва, тому було прийнято рішення про поступове скорочення обсягів бюджетного фінансування до рівня, який не перевищує 0,65% суми ВВП. Однак, для багатьох спільна сільськогосподарська політика, з погляду витрат, є справжньою «чорною дірою» ЄС. Лише у 2009 році виділена ЄС сума для субсидювання сільського господарства становила 71 мільярд євро. Певна частина цих грошей пішла до фірм, що не мали жодного зв'язку із сільським господарством [7]. Щодо України, то у Законі України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» фінансування аграрного комплексу закладено на рівні 10,2 млрд грн. З них по загальному фонду – 5,2 млрд грн, спеціальному – 5 млрд грн. Окремі економісти вважають, що для розбудови інфраструктури аграрного ринку потрібно 180 млрд грн на найближчі 4–5 років. Водночас основні засоби виробництва потребують капіталовкладень для оновлення на суму 250 млрд грн на такий же період. Крім того, для забезпечення нормальної роботи галузі тваринництва потрібно 43 млрд грн на рік, рослинництва – 57 млрд грн на рік [8].

У секторі агробізнесу ЄБРР з 1991р. взяв прямі зобов'язання на суму понад 5,5 млрд євро в межах більш, ніж 380 проектів у Центральній і Східній Європі та країнах СНД. За даними на 1 квітня 2010 р., він узяв зобов'язання щодо надання інвестицій Україні на суму понад 5 млрд євро у 97 проектах [4]. Таким чином, Європейський банк реконструкції і розвитку є найбільшим фінансовим інвестором в Україні.

Визначення фінансування у різних сферах діяльності сільськогосподарських підприємств дозволяє продемонструвати:

1) чи є операційна (поточна) діяльність підприємств самодостатньою у значенні грошових коштів;

2) чи не є інвестиційна діяльність засобом дозволу проблем дефіциту грошових коштів для поточної діяльності (як відомо, продаж необоротних активів може істотно поповнити джерела грошових коштів, що накопичуються, однак дуже спірно цю ситуацію трактувати як позитивну, особливо якщо вона повторюється регулярно);

3) чи вдаються підприємства до позичок: як часто, з яких джерел і на яких умовах; чи справляються вони з виникаючими фінансовими зобов'язаннями щодо погашення основної суми боргу та відсотків; яка частка прибутку (виручки) використовується на обслуговування боргу [3].

Враховуючи ті чи інші джерела забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, необхідно звернути увагу і на особливості страхування ризиків в АПК. Зокрема, в сільському господарстві застраховано лише приблизно 6% ризиків, тоді як в розвинутих країнах цей показник складає 90–95%. Український страховий ринок становить лише 7% від європейського, і це при тому, що населення України становить 7% від населення Європи. Аграрний сегмент страхової галузі забезпечує перерозподіл лише 0,1% ВВП, при цьому із близько 450 страхових компаній, що діють в Україні, 59 мають право займатися страхуванням ризиків у сільському господарстві [2].

Отже, першочерговими заходами щодо відродження галузі сільського господарства мають бути такі: дотації у сільське господарство, сприятливе податкове навантаження, поліпшення інвестиційно-кредитного забезпечення села, зменшення відсоткових ставок по кредитах, формування страхового ринку, стимулювання будівництва тваринницьких комплексів, встановлення справедливих цін на сільськогосподарську продукцію, врегулювання законів щодо ринку землі тощо. Саме ці чинники, за визнанням міжнародних експертів, на 60–70% формують ринкове середовище, без якого цивілізований ринок існувати не може.

З цього слідують основні напрями державного економічного регулювання АПК :

- бюджетна підтримка товаровиробників АПК у вигляді субсидій, дотацій і компенсацій, а також фінансування капітальних вкладень, що мають безповоротний та зворотний характер, надання гарантій щодо залучення інвестиційних кредитів, підтримка короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників на пільгових умовах (субсидювання відсоткових ставок по залучених), підтримка забезпечення підприємств і організацій агропромислового комплексу сільськогосподарською технікою, машинами і устаткуванням на умовах лізингу, спеціалізована підтримка з окремих напрямів, забезпечення системи аграрної освіти, науки тощо;

- підтримка формування кредитного механізму АПК, адекватного умовам ринку, розвиток національної фінансово-кредитної системи обслуговування товаровиробників АПК, сільської кредитної кооперації, а також системи страхування сільськогосподарської діяльності;

- цінова політика, направлена, перш за все, на створення умов оптимізації цінних співвідношень між продукцією сільського господарства та інших галузей економіки, підтримання доходів товаровиробників АПК. Цінова політика тісно пов'язана з антимонопольною політикою. Подальші антимонопольні заходи мають досить важливе значення в умовах диспаритету цін, при цьому раціональне регулювання цін і тарифів на послуги (товари, роботи) природних монополій для аграрного сектору має найважливіше значення, оскільки саме вони значною мірою визначають структуру витрат і таким чином впливають на динаміку доходів сільськогосподарських товаровиробників;

- податкова політика, що передбачає вдосконалення системи оподаткування в АПК. Сучасна податкова система характеризується множинністю і відсутністю наукової обґрунтованості ставок податків і зборів. У цілях зниження податкового тягаря і спрощення оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, необхідно ввести єдиний земельний податок, що враховує регіональні чинники виробництва, передбачає створення системи податкових пільг для товаровиробників АПК в частині коштів, що направляються на розвиток виробництва, збільшення виробничих потужностей, інноваційні цілі, створення нових робочих місць тощо;

- інвестиційна політика направлена на стимулювання інвестиційних процесів, що в умовах деградації матеріально-технічної бази набуває особливого значення. Це вимагає поліпшення інвестиційного клімату в АПК за рахунок формування відповідної правової бази захисту прав інвестора, створення інституціональної бази і відповідного організаційно-економічного механізму для активізації інвестиційної діяльності в АПК;

- державне регулювання внутрішнього продовольчого ринку, організація закупівель і застави сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, здійснення товарних і закупівельних інтервенційних операцій, сприяння формуванню об'єднань товаровиробників АПК із просування продукції на ринки, їх інтеграції з переробними підприємствами і торговельними організаціями і, перш за все, стимулювання створення вертикально інтегрованих аграрних компаній по технологічному ланцюгу «виробництво сировини – переробка – реалізація»;

- підтримка розвитку інфраструктури внутрішнього продовольчого ринку, у тому числі створення великих оптових продовольчих, а також локальних ринків, товарних бірж, сприяння про-

веденню аукціонів, ярмарків та інших форм організованої оптової і роздрібною торгівлі з виходом на них безпосередніх товаровиробників або організацій, що представляють їх інтереси;

- проведення протекціоністської політики щодо зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією, сировиною і продовольством, захист економічних інтересів товаровиробників АПК і внутрішнього ринку продовольства з використанням заходів митно-тарифного регулювання, кількісних обмежень, антидемпінгових і компенсаційних заходів за імпорту товарів, підтримка експорту вітчизняної продукції;

- підтримка соціального розвитку села, і на цій основі створення необхідної бази формування ефективних ринкових відносин в АПК. Вирішення соціальних проблем села багато в чому зумовлюється результативністю проведення позитивних зрушень в АПК, його стійким розвитком. Ця залежність є досить вагомою. При цьому основою вибору пріоритетів соціальної політики є побудова соціально-орієнтованого ринкового господарства, яке забезпечить створення системи надійного соціального забезпечення, дотримання прав і свобод громадян, гарантоване задоволення соціальних потреб на нормативному рівні, стимулювання розвитку альтернативної зайнятості на селі, регулювання доходів для недопущення соціально-небезпечної диференціації рівня життя. Водночас у сучасних умовах, за хронічної нестачі у державному і місцевих бюджетах необхідних коштів на підтримку соціальної сфери села, доцільно виробити заходи щодо селективної державної підтримки розвитку низки ключових сфер соціальної інфраструктури. Одночасно необхідно надати належних прав органам місцевого самоврядування.

Важливе значення має створення загальнодоступної інформаційної системи з основних видів випущеної продукції, можливостей українських підприємств з випуску тієї або іншої продукції, наявного внутрішнього і зовнішнього попиту, підготовки прогнозів зміни попиту на різні види продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках. Слід враховувати, що інформаційне забезпечення – це стратегічне завдання, від рівня вирішення якого залежить не лише ефективність державного регулювання агропромислового виробництва і продовольчого ринку, але і його функціонування.

Висновок. Реалізація вказаних заходів вимагає формування відповідної законодавчої бази, адекватної умовам ринку.

Практика України 90-х років переконливо показала, що без створення стабільної законодавчої бази АПК не може ефективно функціонувати. До теперішнього часу необхідна законодавча база в основному сформована. Окрім загальної законодавчої бази, необхідної для функціонування суб'єктів господарювання в умовах ринку (податкового, бюджетного, цивільного, адміністративного, арбітражного, зовнішньоторговельного законодавства), діють спеціальні законодавчі акти, що безпосередньо стосуються аграрного сектору економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 23.12.2010 № 2857-VI.
2. Гарі Роше. Сучасні технології страхування ризиків в аграрному секторі економіки, передумови та шляхи їх впровадження в Україні / Роше Гарі // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 9. – С. 21-23.
3. Додусенко В.І. Використання аналізу грошових потоків для визначення оптимальних умов кредитування / В.І. Додусенко // Облік і фінанси АПК. – 2006. – №8. – С. 63-65.
4. ЄБРР надає кредити на 20 млн дол. місцевим сільськогосподарським компаніям України / РБК – Україна. – 2010. – 11 травня / режим доступу: <http://www.rbc.ua>.
5. Калетнік Г. М. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників / Г. М. Калетнік, Н.В. Пришляк // Економіка АПК. – 2010. – №8. – С.52-55.
6. Котов Р.М. Сравнительная характеристика систем государственного регулирования и поддержки сельского хозяйства в зарубежных странах / Р.М. Котов. // Сборник научных трудов НГТУ. – 2007. – №39(49). – С.113-118.
7. <http://ns.rii.ro/arh-art.shtml?lang=12&sec=36&art=28875> [Електронний ресурс].
8. <http://www.uafiles.com/prisjazhnjuk-kredituvannja-pid-zastavu-zemli-zabezpechit-dodatkovi-investiciyi-v-apk-.html> [Електронний ресурс].

Особенности государственного регулирования АПК

Е.Т. Левандивский

Проанализировано современное состояние и проблемы государственного регулирования АПК. Рассмотрена финансово-кредитная политика АПК. Доказана необходимость государственного регулирования и обеспечения эффективной деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей. Предложены основные направления государственного регулирования.

Ключевые слова: государственное регулирование, агропромышленный комплекс, бюджетная поддержка, аграрная политика, кредитный механизм, инвестиционная деятельность.

Features of government control of APK

O. Lewandowski

The modern state and problems of government control of APK is analysed. Paid regard to finansovo-kreditnu policy of APK. The necessity of government control and providing of effective activity of agricultural commodity producers is well-proven. Basic directions of government control are offered.

Key words: government control, agroindustrial complex, budgetary support, agrarian policy, credit mechanism, investment activity.

УДК 314.1

ЦВІГУН І.А., канд. екон. наук

Подільський державний аграрно-технічний університет

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ТА ДЕФІНІЦІЯ КАТЕГОРІЇ «БЕЗПЕКА»

У статті проаналізовано історико-філософські аспекти формування категорії «безпека». Досліджено сучасні трактування поняття «безпека» та його основні напрямки. Зазначено, що безпечний розвиток має бути спрямований на стабільне функціонування, а не на захист об'єктів.

Ключові слова: безпека, загроза, небезпека, захист.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку продуктивних сил та відповідної їм системи виробничих відносин, ускладнення та стрімке вдосконалення техніко-технологічних компонентів функціонування економічних систем, загострення суперечностей як у ставленні суспільства до природи, так і власне у системі суспільних взаємин, потребує використання нових науково-теоретичних та практичних підходів подальшого розвитку соціальної сфери. У цих умовах на перший план висувається проблема безпеки як комплексної, інтегральної характеристики, що визначає параметри життєздатності соціально-економічних структур у процесі глобальних та локальних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку методології наукового пізнання феномену безпеки та безпечного суспільного розвитку внесли вітчизняні вчені О. Бодрук, О. Власюк, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Горбулін, Б. Губський, О. Данільян, О. Дзьобань, Я. Жаліло, А. Качинський, В. Мунтіян, О. Новікова, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, Г. Ситник, В. Шлемко. Проте наявність досить великої кількості різноманітних дефініцій категорії «безпека» вимагає їх дослідження та систематизації.

Метою дослідження є аналіз історичного формування категорії «безпека» та сучасних її визначень та застосування у суспільному розвитку.

Результати досліджень та їх обговорення. Безпека є найважливішою фундаментальною цінністю будь-якого суспільства і виступає, з одного боку, як об'єкт суспільної життєдіяльності, а з іншого – втілює й результує в собі її спрямованість, змістовність і ефективність [2, с.34].

Виявити суть і тенденції розвитку змісту категорії «безпека» дозволяє логічно-історичний підхід до дослідження. Перші дискурси, що містять цю категорію, зустрічаємо в античній філософії, де безпека розумілася як виживання людини. Платон трактував: "Безпека – це відвернення шкоди", цінність людини визначається її служінням суспільству та державі [3, с.436]. Демокрит зводив безпеку до можливості пристосування людини до умов та виживання найбільш пристосованих істот [4, с.285]. Аристотель зміст безпеки також зводив до проблеми самозбереження. Він вважав, що безпека визначається як природна властивість людини – природа наділила кожну істоту почуттям любові до себе [5, с.260]. Епікур стверджував: «Немає жодної користі готувати собі безпеку по відношенню до людей, якщо є підозріння (побоювання) того, що знаходиться у вишині, під землею і в нескінченності взагалі» [6, с. 521–527].

Давньоримський філософ вважав, що щасливим, тобто безпечним, можна назвати того, хто завдяки розуму не відчуває ні пристрасного бажання, ні страху. У «Моральних листах до Луцилія» він пише: «Що є блаженне життя? Безпека і постійний спокій. А їх дає возвеличення духу, дає завзятість і сталість в тому, що добре обдумане. Як прийти до цього? Осягнути істину цілком; дотримувати в усіх вчинках порядок, міру, пристойність і добру волю, доброзичливу, незмінно слухняну розуму, гідну і любові, і захоплення» [7, с.212].

Із зародженням та розвитком християнства зросла цінність і статус самої особистості. Філософські погляди і вчення ґрунтувалися на абсолютній цінності людської особистості як безсмер-

тної, духовної істоти, створеної Богом на свій образ і подобу. Християнство називає людину "образом і подобою Бога», основною метою якого є спасіння душі для вічного життя у раю.

У період становлення капіталізму відбувався бурхливий розвиток науки і техніки, який іноді називають «епохою наукової революції». Наукові уявлення про безпеку розвивалися в руслі ідей, де пропагувалася особиста свобода й приватна власність. Так, Т. Гоббс вважав, що добро і зло криються в поведінці людей, які живуть в суспільстві, тому завдання безпеки особи і суспільства полягає у виробленні певних правил поведінки між людьми. Гоббс писав: «...Люди від природи мали право на все, отже, кожен з них мав право царювати над всіма іншими. Але оскільки це право могло бути здійснене лише силоміць, то безпека кожного вимагала, аби люди відмовилися від цього права і загальною угодою всіх поставили над собою людей, що вдягнулися верховною владою, які управляли б ними і захищали їх» [8, с. 278].

Кант, аналізуючи суспільні відносини, виходить із діалектичної єдності культури, цивілізації, моралі та права. Система безпеки, у його трактуванні, вимагає чітко визначених законодавчого та виконавчого механізмів, виділення внутрішньої і зовнішньої безпеки держави та громадянського суспільства [9, с. 15].

Швейцер пропонує формулу «Я – життя, яке хоче жити серед життя». Звідси Швейцер виводив основний принцип «благоговіння перед життям», вимагаючий збереження і вдосконалення життя. Тому моральність, за Швейцером, – не тільки закон, але і корінна умова існування і розвитку життя. «Благоговіння перед життям» повинне, за думкою Швейцера, стати основою етичного оновлення людства, вироблення норм універсальної космічної етики [9].

Карл Ясперс вважав, що безпека у всьому світі починається з безпеки у власному будинку. Зовнішня і внутрішня свобода всіх людей може бути забезпечена лише на основі екзистенціальної свободи кожної окремої людини. Маючи свій початок в індивіді, свобода знаходить життя всередині держави у вигляді республіканського правління і виражається також у виступі цієї держави проти пригноблення інших народів. Проте свобода не означає свавілля, справжня свобода можлива лише у вірності істині. Немає безпеки без свободи, але й немає свободи без істини [11].

Українська філософсько-політологічна спадщина, аналіз суспільно-історичних процесів підтверджують прагнення людини, суспільних груп та суспільства загалом до захищеності, стабільності, в широкому розумінні – до безпеки. Як зауважує В. Горлинський, «прагнення досягти стану безпеки особою, сім'єю, нацією, людством, оцінка безпеки як соціального блага, усвідомлення суспільством потреб у ній дають підставу характеризувати цей феномен як цінність вищого рівня – соціально-політичний ідеал» [12, с. 108].

Аналіз генезису безпеки як соціального феномену дає можливість встановити, що він має своє коріння в біологічній природі людини, що робить важливий вплив на всі без винятку сторони життєдіяльності індивіда, включаючи соціальні, економічні, духовно-етичні та інші. Відправною точкою виживання, безпечного існування і розвитку є фундаментальний біологічний інстинкт самозбереження, властивий людині тією ж мірою, якою він властивий будь-якому живому організму.

Розгляд категорії «безпека» у філософській ретроспективі показав різноманіття об'єктивації її змісту. Однак, у цьому різноманітті можна виділити загальні риси. По-перше, безпека завжди пов'язана з відсутністю загроз. Іншими словами, якщо в даний момент не існує будь-якої загрози для існування, функціонування або розвитку будь-якого об'єкта, то такий об'єкт знаходиться в стані безпеки.

Одним із джерел цієї концепції є тлумачний словник Даля В.І., де він зазначає: «Безпека – відсутність небезпеки, збереження, надійності» [13, с. 81]. У тлумачному словнику сучасної української мови термін «безпека» пояснюється як стан, коли кому – чому-небудь ніщо не загрожує [14, с. 70].

«Безпека, – зазначає А. Уолферс, – об'єктивно означає відсутність загрози основним цінностям, суб'єктивно – відсутність страху, що цим цінностям справді щось загрожує» [14].

Слід зауважити, що досягнути стану відсутності ризиків, загроз небезпек ні окремій людині, ні різним видам її спільнот поки не вдавалося, а особливо це актуально для сьогодення. Безпека завжди передбачає наявність захисту, тобто деяких форм та умов, які оберігають об'єкт від деструктивного втручання. Тому другим найбільш поширеним трактуванням безпеки є стан захищеності від ризиків, загроз та небезпек.

Одним з джерел даної концепції є тлумачний словник Ожегова С.І., який безпеку трактує як стан, за якого не загрожує небезпека, є захист від небезпеки [16, с. 465].

Дзьобань О. П зазначає, що *найбільш загальне поняття "безпека" можна представити як рівень (ступінь) захищеності будь-якого суб'єкта від тих чи інших загроз* [2, с. 38].

Качинський А.Б. відзначає: «Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз» [17, с.14].

Близьке до нього визначення і у Данилишина Б.М.: «Безпека – це складне соціально-економічне явище, яке характеризується відсутністю небезпеки; це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [17, с. 20].

На думку Ярочкіна В.І., «безпека – стан захищеності особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який базується на діяльності людей, суспільства і держави, світового співтовариства народів з виявлення (вивчення), попередження, послаблення, усунення (ліквідації) і відбиття небезпек та загроз, здатних згубити їх, позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, завдати неприйнятну (недопустиму об'єктивно і суб'єктивно) шкоду, зачинити шлях для виживання та розвитку» [19, с.14].

Римашевская Н.М. у поняття безпеки включає як захист нормального стану об'єкта від впливу чинників, загрозливих його життєво важливим інтересам, так і відновлення такого стану. Тому завдання безпеки полягає, з одного боку, в захисті інтересів об'єкта від існуючих загроз, а з іншої – в нейтралізації дії самих цих загроз [19, с. 39].

Бодрук О.С. стверджує, що безпека – це ступінь захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави [21, с. 7].

Баланда А.Л. зауважує, що безпека – це, насамперед, дієва функція держави, суспільства, людини, спрямована на виявлення, попередження та усунення небезпек і загроз, що можуть їх знищити або позбавити фундаментальних матеріальних чи духовних цінностей [22, с. 19].

Слід зауважити, що трактування поняття безпеки як захищеності є досить обмеженим, не розкриває її властивостей та функцій. Слід погодитися з думкою Івашенко Г.В., що «стан захищеності» не є науковим, а виник як невдала спроба віднайти потрібні синоніми для поняття безпеки, щоб позбутись тавтології при тлумаченні її змісту» [23]. Тому досить багато науковців трактують категорію «безпека» як властивість систем чи відповідність певним правилам і параметрам.

На думку Ніколаєва Є., під поняттям „безпека” слід розуміти стан стійкості певної системи, за якого забезпечуються умови для сталого розвитку цієї системи у напрямі, який визначається цілями системи і здійснюється під впливом різних сприятливих та несприятливих факторів [24, с. 25].

На думку Пастернак-Таранушенко Г. А., безпека – це стан об'єкта захисту, який відрізняється динамічною стабільністю та своєчасною можливістю вплинути на хід подій, з метою збереження цього об'єкта [25, с. 121].

Беляєв О.О. у посібнику «Соціальна економіка» категорію безпеки характеризує як стан об'єкта в системі його зв'язків – з погляду здатності до виживання й розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних і важкопрогнозованих чинників [1, с. 153].

Павленко С.З. вважає, що безпека будь-якої складної функціонуючої системи (соціальної, природної, живої, неживої) – це її властивість, яка дозволяє цій системі функціонувати, розвиватися і процвітати в будь-яких складних умовах (конфлікту, невизначеності, ризику) [26, с. 133].

Івашенко Г.В. вважає, що безпека – це сукупність умов існування суб'єкта, якими він оволодів (збагнув, засвоїв, створив) у процесі його самореалізації, і які він, таким чином, в змозі контролювати, є безпека суб'єкта, безпека його діяльності. Звідси випливає важливий висновок: безпека – не є стан захищеності інтересів суб'єкта, безпека взагалі не є чим би то не було станом. Безпека – це умови існування суб'єкта, контрольовані ним [23].

На думку авторів монографії «Безпека суспільства у регіоні», безпека – це стан або етап суб'єкта (зокрема, політичного об'єднання, державного устрою), коли він є впевненим у власному виживанні [27, с. 4].

Можна стверджувати, що безпека – це досить складне соціально-політичного явище. Воно акумулює в собі наслідки багатогранної життєдіяльності, накопичений історичний досвід, врешті-решт уподобання і культуру кожної людини (індивіда), суспільства, держави, загалом земної цивілізації. Також слід зазначити, що безпека як здатність суспільства та особи уникати руйнівного впливу і зберігати стабільний стан, є важливою потребою суспільства чи особи, однією з основних цінностей будь-якого суспільства, а тим більше нестабільного, такого, що перебуває у процесі трансформації.

Зміст поняття „безпека” у кожній ситуації буде різним та залежатиме від того, який об’єкт аналізу обрано, який аспект цікавить (політичний, соціальний, міжнародний тощо), якою є мета аналізу тощо [24; с. 24].

Безпека є найбільшою потребою людини, за відсутності якої не може існувати ані сама людина, ані суспільство, ані держава. Питання безпеки – це питання виживання, успішного існування та взаємодії влади і суспільства. Необхідною умовою нормальної життєдіяльності будь-якого суспільства є суспільний порядок, від рівня якого залежать спокій та безпека людини. Безпека – складне суспільне явище, яке має прояв у суспільному житті в різних якостях, зокрема, як суспільні потреби та інтереси, суспільні відносини, процес та як соціальна функція.

Ми пропонуємо розуміти контекст безпеки як особливий ракурс аналізу явищ і процесів, в якому останні оцінюються з погляду стійкого розвитку незалежно від наявності сприятливих та несприятливих рівню безпеки потенційних умов.

Висновки. Безпечний розвиток був актуальним з давніх часів. На сьогодні в умовах глобалізації він є особливо актуальним як для окремої особи, так і суспільства чи держави, причому безпека особи неможлива поза безпечним розвитком держави. Саме стабільний розвиток держави та здатність його зберігатись в сучасних умовах і є основою безпечного розвитку людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціальна економіка: Навч. посіб. / Кол. авт.: О. О. Беляєв, М. І. Діба, В. І. Кириленко та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 196 с.
2. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: Методологія дослідження та забезпечення / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Константа, 2006. – 438с. – Бібліогр.: с. 345–382.
3. Платон. Диалоги / Платон ; [пер. с древнегреч.].– М.: Мысль, 1986.– 617 с.
4. История Древнего мира : [антология]. – М.: Наука, 1982.– 453 с. (Кн. 2: Расцвет древних обществ).
5. Аристотель. Политика : [в 3 т.]. – М.: Политиздат, 1983.– 367 с. (том 2).
6. Антология мировой философии: Античность.– Мн.: Харвест; М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 934 с.
7. Сенека Луций Анней. Нравственные письма к Луцилию. Перевод и примечания С.А.Ошерова – М.: Наука, 1977. – 378 с.
8. Гоббс Т. Левиафан/Гоббс Т. Соч. В 2-х т. Т.2. – М., 1983. – 736 с.
9. Кант И. Сочинения: [в 6 т.]. – М.: Политиздат, 1964–1966.– 631с. (том 6).
10. Альберт Швейцер. Благоговение перед жизнью. Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1992. – 574 с.
11. К. Ясперс. Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991. – С. 288–418.
12. Горлинский В.В Аксиологический дискурс безопасности как социального феномена // Практична філософія. – 2004. – №2. – С. 108-116.
13. Даль В.И. Толковый словарь великорусского языка.– М, 1955. – Т. 1. – С. 67.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
15. Wolfers A. Discort and Collaboration. Essays on International Politics. – Baltimore, 1962.
16. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. – М., 1990. – С. 465.
17. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи. – К., 2003. – 472 с.
18. Данилишин Б.М., Куценко В.І. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку/ Вісник національної академії наук України. – 2010, – №1. – 20–28 с.
19. Ярочкин В.И. Секьюритология: Наука о безопасности жизнедеятельности / В. И. Ярочкин . – М.: Ось-89, 2000. – 400 с.
20. Римашевская Н.М. Человеческий потенциал и угрозы национальной безопасности//Власть. – 2000. – № 10. – С. 37–45.
21. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти / О.С. Бодрук. – К.: НІПМБ, 2001. – 300 с.
22. Баланда А. Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: Монографія. – 414 с
23. Иващенко Г.В. О понятии «безопасность» / Г.В. Иващенко // Теоретический журнал CREDO. – 2000. – № 24 <http://credonew.ru/content/view/207/25/>
24. Ніколаєв Є. Проблеми застосування категоріального апарату науки про національну та соціально-економічну безпеку / Політичний менеджмент. – 2008. – №4 – 23–32 с.
25. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: Монографія. – К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
26. Павленко С.З. Философия безопасности страны: поиск новых подходов // Социально-политические аспекты обеспечения государственной безопасности в современных условиях. – М.: Граница, 1994. – С. 130–140.
27. Безпека суспільства у регіоні Румунія–Україна–Республіка Молдова: тристоронній підхід / Програма Схід-Схід: «Партнерство без кордонів». – Бухарест–Кишинев–Київ: Б.в., 2008.

Историко-философский анализ и дефиниция категории «безопасность»

И.А. Цвигун

В статье проанализированы историко-философские аспекты формирования категории «безопасность». Исследованы современные трактовки понятия «безопасность» и его основные направления. Указано, что безопасное развитие должно быть направлено на стабильное функционирование, а не на защиту объектов.

Ключевые слова: безопасность, угроза, опасность, защита.

Historical and philosophical analysis and definition category «safety»

I. Tsvigun

This article analyzes the historical and philosophical aspects of the category "security". Contemporary interpretations of the concept of "security" and its main trends. Pointed out that the sound development should be allocated for stable operation, not to protect objects.

Key words: security, threat, danger, protection.

УДК 631.151.6:338.5

МАРМУЛЬ Л.О., д-р екон. наук

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РОЗПОДІЛЬЧИХ ВІДНОСИН ТА ЦІН В ІНТЕГРОВАНІХ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті обґрунтовано методичні засади формування розподільчих відносин та цін в інтегрованих формуваннях, визначено моделі та напрями здійснення відносин розподілу, виявлено принципові відмінності між ними, охарактеризовано та запропоновано цінні методи вдосконалення розподільчих відносин.

Ключові слова: інтеграція, розподільчі відносини, ціни, агропромислові підприємства.

Постановка проблеми. В сучасних умовах здійснення суспільно-економічної діяльності в аграрній сфері економіки значною динамікою та активізацією характеризуються процеси глобалізації та агропромислової інтеграції. Організація виробництва у формі інтегрованих агропромислових підприємств найбільшою мірою забезпечує впровадження ресурсощадних та безвідходних технологій, зменшує сезонну зайнятість у сільському господарстві та сприяє підвищенню продуктивності праці, дозволяє уникнути ризиків коливання попиту і пропозиції на ту або іншу продукцію на ринку, а отже, забезпечує фінансову стійкість підприємства, його економічну безпеку. Безумовно, наявність повного циклу відтворення агропромислової продукції у межах одного формування збільшує кількість підрозділів, значно ускладнює його структуру, внутрішньогосподарські зв'язки, впливає на якість організації та управління. При цьому одним із найважливіших чинників ефективного розвитку інтегрованих формувань є встановлення обґрунтованих та справедливих розподільчих відносин між їх підрозділами. Їх основою може бути система та порядок ціноутворення, що враховує поділ виробництва на окремі ланки та об'єктивні витрати, які формуються у кожній з них. Це зумовило вибір теми та актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку агропромислової інтеграції досліджувалися багатьма вченими-аграрниками. В останній час найбільш відомими є праці М.Й. Маліка, П. М. Макаренка, Ю. О. Нестерчук, П. Т. Саблук та ін. Проте питання розвитку розподільчих відносин в умовах дії нових нормативно-законодавчих актів здійснення та оформлення господарських операцій, формування ринкових цін, змін у державному регулюванні продовольчого ринку вивчені недостатньо та потребують подальших досліджень.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні методичних засад формування розподільчих відносин та цін в інтегрованих формуваннях. Для цього були поставлені завдання: визначити моделі та напрями здійснення відносин розподілу, виявити принципові відмінності між ними, охарактеризувати та запропонувати цінні методи вдосконалення розподільчих відносин на основі використання внутрішніх, розрахункових, лімітних, трансфертних цін, врахування відповідних сукупностей фінансово-економічних показників та критеріїв.

Результати досліджень та їх обговорення. Інтеграція сільськогосподарських та переробних підприємств базується на принципах добровільності та задоволення економічних інтересів кожного з учасників. Дотримання цих принципів здійснюється через узгодження частки інтегрованих підприємств у результаті спільної діяльності. Вдосконалити таку систему можливо через вдосконалення всіх її структурних елементів та взаємозв'язків між ними. Аналіз результатів досліджень

вітчизняних та зарубіжних вчених щодо організаційно-економічних важелів управління, економічних відносин у межах інтеграційних агропромислових формувань дає можливість обґрунтувати напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму їх функціонування через розробку та реалізацію:

- моделі та загальної схеми створення агропромислового формування з урахуванням законодавчої бази та економічних умов території їх розміщення;
- моделі економічних відносин між учасниками інтеграційних об'єктів з урахуванням рівня їх юридичної та господарської самостійності, системи взаєморозрахунків, порядку ціноутворення, системи внутрішньо- та міжгосподарських розподільчих відносин, умов контрактних та корпоративних відносин.

Існують принципові відмінності між двома напрямками формування відносин розподілу: за проміжним чи кінцевим результатом. Перша модель (технологічно-витратна або цінова) є найбільш поширеною. Вона враховує поділ технологічного ланцюга агропромислового відтворення на окремі ланки та пов'язані з ними витрати. При цьому передбачається, що доходи від реалізації кінцевої продукції інтеграційного агропромислового формування його учасники можуть отримувати як за маркетинговими каналами, так і через централізовані фонди [1]. Універсальність цієї схеми визначає можливість її використання в агропромислових формуваннях різних типів, незалежно від рівня самостійності їх учасників. Цей висновок підтверджується практикою.

Цінова модель розподільчих відносин передбачає створення ланцюга продавців та покупців у межах окремого агропромислового вертикально інтегрованого об'єднання. Слід зазначити, що внутрішні ціни можуть забезпечувати отримання частини прибутку структурними підрозділами об'єднання. Інша його частка розподіляється між ними після реалізації готової продукції. Оскільки технологічний процес вертикально інтегрованого агропромислового формування об'єднує низку послідовних етапів, першим і найбільш витратним з них є виробництво сільськогосподарської сировини, що лежить в основі подальшого товарообігу.

Отже, розрахункові ціни на сировину для переробних підрозділів або підприємств є основою формування подальшого ланцюга цін. Проте, спосіб розрахунку внутрішніх цін наростаючим підсумком, починаючи від першої ланки (якою може бути сільськогосподарське виробництво, рибництво тощо) до кінцевої (реалізація кінцевої продукції), не виправдовує себе через ринкові обмеження цін на кінцеву продукцію. Звичайно, якщо це не монопольний, чи олігопольний ринок, де виробники встановлюють ціни з врахуванням компенсації витрат та отримання максимального прибутку.

Обмеженням при цьому виступає платоспроможний попит, який формується на споживчому ринку. В інших випадках доцільним є використання зворотної (реверсивної) схеми розрахунку внутрішніх лімітних цін і тарифів. В економічній теорії відома значна кількість моделей ціноутворення. У сільськогосподарських підприємствах базовим принципом виступають умови вільного ціноутворення, що доповнюються різними засобами, формами та методами державного контролю і регулювання цінової кон'юнктури. Так, Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» пріоритетом державної аграрної політики визначає «забезпечення... прибутку на авансований капітал, включаючи вартість земельних ресурсів, не нижче середнього рівня по економіці держави». Це дасть змогу не тільки стабілізувати сільськогосподарське виробництво, але й забезпечити підвищення його ефективності, вирішувати екологічні проблеми збереження довкілля.

Дотримання цінового паритету в аграрній сфері є не лише важливою проблемою аграрної політики. Воно повинно бути й одним з основних принципів ціноутворення в інтегрованих агропромислових формуваннях. Більшість науковців та практиків вказують на труднощі з використанням ринкових цін у практиці внутрішньогосподарського ціноутворення інтегрованих структур, пояснюючи це можливістю встановлення ринкової ціни при розрахунках виключно між незалежними підприємствами.

Агропромислова інтеграція, якої б форми вона не набувала, означає встановлення стійких зв'язків (залежностей) між її учасниками, з метою максимізації сукупного економічного результату. Це означає, що використання ринкових цін у внутрішніх розрахунках, особливо за жорстких форм інтеграції, є нераціональним. Крім того, наявність нестабільних цін унеможливорює формування цінової політики інтегрованих формувань на основі ринкових цін. Виняток становлять структурні підрозділи агропромислових формувань, рівень децентралізації яких дозволяє їм оби-

рати між внутрішніми та зовнішніми постачальниками та споживачами продукції, а також інтегровані структури, що не забезпечують замкнений виробничий ланцюг.

В інших випадках функції ринкових цін має виконувати цілісна система трансфертних цін, за якими здійснюються розрахунки між окремими структурними елементами вертикально інтегрованих об'єднань у процесі руху продукції чи надання послуг. Складність розробки ланцюга цін, що задовольняють інтереси взаємопов'язаних виробників з різних ланок технологічного ланцюга, визначається кількістю учасників агропромислового об'єднання та асортиментом кінцевої, проміжної й додаткової продукції, що виробляється, або послуг, що надаються.

На основі аналізу фундаментальних праць та сучасних досліджень та практики у галузі трансфертного ціноутворення в АПК важливо уточнити функції трансфертних цін залежно від суб'єктів ціноутворення, якими виступають усі учасники вертикально інтегрованих агроформувань. Законодавством України передбачені різні організаційні форми прояву агропромислової інтеграції. При цьому ступінь тісноти зв'язку між їх структурними підрозділами різниться від контрактних форм взаємодії до повної втрати самостійності та статусу юридичної особи. Це дає підстави до сумнівів щодо правильності твердження про можливість трансфертного ціноутворення в межах одного формування, між окремими його підрозділами, а також щодо того, що трансфертна ціна призначається одним центром відповідальності іншому центру відповідальності тієї ж інтегрованої структури.

Практикою доведено, що суб'єктом трансфертного ціноутворення, як правило, виступає материнське підприємство, що координує цей процес на рівні всього інтегрованого формування [2]. Отже, трансфертне ціноутворення найбільш прийнятне для агропромислових формувань горизонтального типу. Відсутність універсальної методики розрахунку трансфертних цін спонукає до пошуку оптимальних їх варіантів для різних агропромислових формувань, що набули розвитку в сучасних умовах. Це необхідно, насамперед, для узгодження інтересів окремих учасників (отримання прибутку) та інтегрованого агропромислового формування в цілому (рентабельність виробництва).

В умовах надання структурним підрозділам агропромислових формувань більшої господарської та фінансової самостійності, застосовується, як правило, методика розрахунку трансфертних цін із врахуванням нормативної собівартості продукції (нормативних витрат) та прибутку. При цьому зростає координуюча роль головного (материнського) підприємства, що покликана забезпечувати реалізацію стратегічних інтересів інтегрованого формування в цілому та контролювати дотримання економічних інтересів його учасників. Останні постійно прагнуть до максимізації прибутку через маніпулювання трансфертними цінами. Крім того, важливо забезпечити постійний моніторинг управлінських рішень окремих підрозділів щодо закупівель сировини за межами інтегрованого формування, або реалізації продукції зовнішнім споживачам. Це необхідно з метою уникнення їх нерационального характеру.

Питання доцільності використання фактичної собівартості у практиці трансфертного ціноутворення інтегрованих агропромислових формувань лежить у площині пріоритетності інтересів їх учасників. Так, у випадках виконання цілей і задач структурними підрозділами виключно у межах загальної стратегії функціонування агропромислового формування, що притаманне жорстким формам вертикальної інтеграції, коли кожний учасник зацікавлений у зниженні фактичних витрат задля максимального (кінцевого) результату, виправдане використання фактичних витрат як критерію для формування трансфертних цін [3]. При цьому трансфертна ціна може дорівнювати повній собівартості одиниці продукції (безприбуткова основа), або перевищувати її (прибуткова основа).

Ринкові принципи формування цін на кінцеву продукцію на основі взаємопов'язаних лімітних (орієнтирних) трансфертних цін поширюються на проміжну продукцію і послуги відповідних підрозділів агропромислових формувань. Методика формування лімітних цін базується на зворотній (реверсивній) схемі розрахунку – від ринкової ціни на кінцеву продукцію до розрахункової ціни на сільськогосподарську сировину (якщо виробничий ланцюг обмежується сільськогосподарським виробництвом та переробкою). При цьому обмежується верхній рівень цін. За умови розширення кола учасників за рахунок постачальницьких, обслуговуючих, торговельних, збутових та логістичних організацій методика залишається незмінною. Збільшується лише кількість розрахунків та ціновий ланцюг, що охоплює усі виробничі ланки інтеграції.

Висновки. Вдосконалення формування розподільчих відносин та цін в інтегрованих агропромислових формуваннях ґрунтується, на нашу думку, на подальшому уточненні визначення й

обліку нормативної та фактичної собівартості продукції, робіт і послуг в інтегрованих агропромислових формуваннях. При цьому важливе значення має також застосування внутрішніх, розрахункових та трансфертних цін у здійсненні розподільчих відносин між структурними підрозділами інтегрованих агропромислових підприємств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Малік М. Й. Сучасна аграрна політика: нові виклики і випробування / М. Й. Малік, О. М. Могильний // Економіка та держава. – 2006. – № 4. – С. 65-66.
2. Нестерчук Ю.О. Теоретико-методологічні основи розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері України: [монографія] / Ю.О. Нечипорук. – Умань, 2009. – 289 с.
3. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство: [монографія] / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.

Особенности формирования распределительных отношений и цен в интегрированных агропромышленных предприятиях

Л.О. Мармуль

В статье обоснованы методические основы формирования распределительных отношений и цен в интегрированных формированиях, определены модели и направления осуществления отношений распределения, выявлены принципиальные различия между ними, охарактеризованы и предложены ценовые методы совершенствования распределительных отношений.

Ключевые слова: интеграция, распределительные отношения, цены, агропромышленные предприятия.

Features of the formation of distributive relations and prices in an integrated agro-industrial enterprises

L. Marmul

In the article the methodology of distribution and price relations in integrated units, the models and areas of distribution relations, reveals fundamental differences between them, have been described and proposed pricing methods to improve the distribution relations.

Key words: integration, distributive relations, prices, agro-industrial enterprises.

УДК 631.115.11.004.14:005

СВИНОУС І.В., д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЗАВАЛЕВСЬКА В.О., канд. екон. наук

НДІ «Укразропромпродуктивність»

РОЛЬ І МІСЦЕ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У ПРОДОВОЛЬЧОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Розглядаються роль і місце особистих селянських господарств в період відновлення функціонування великотоварних сільськогосподарських підприємств. Значна увага приділяється розгляду перспектив подальшого функціонування ОСГ.

Ключові слова: особисте селянське господарство, тваринництво, рослинництво, самоексплуатація.

Постановка проблеми. Феномен життєдіяльності особистих селянських господарств (ОСГ), як форми дрібнотоварного виробництва, є об'єктом дискусій вчених-економістів, політиків, урядовців протягом досить тривалого періоду. Вони являють собою надто важливі питання, де перетинаються багато інтересів, зумовлених складними і суперечливими процесами їх функціонування та проблемами подальшого розвитку. Це зацікавлення викликано ще й ситуацією, за якої у процесі аграрних економічних перетворень саме згадана форма господарювання виявилася стійкішою і мобільнішою, зайнявши власну нішу у процесі становлення багатокладної економіки та ринкових відносин.

В умовах численних інституційних перетворень, що мають місце в історії України, де характерною ознакою кінця ХХ – початку ХХІ ст. виявилася руйнація матеріальної бази великотоварних виробників сільськогосподарської продукції, особисті селянські господарства стали основними товаровиробниками найбільш трудомістких та економічно непривабливих галузей сільськогосподарства, передусім тваринництва.

У теперішніх реаліях в нашій країні вивченню цієї форми господарювання приділяли увагу І. Баланюк, П. Березівський, О. Біттер, В. Збарський, В. Месель-Веселяк, І. Прокопа, П. Саблук, Г. Черевко, Л. Шепотько, В. Шиян, О. Шпичак, В. Юрчишин та ін. Їхні роботи мають важливе значення і слугують підґрунтям сучасних економічних поглядів на проблеми розвитку та функціонування особистих селянських господарств. Відсутність єдиної методологічної основи щодо трактування поняття "особисте селянське господарство", природи його функціонування, призве-

ло до необґрунтованих втрат певних видів соціального захисту порівняно з жителями міст та до тінізації виробництва продукції в аграрному секторі економіки, до спотворення ролі й місця особистого селянського господарства у виробництві й забезпеченні населення України сільськогосподарською продукцією.

Результати досліджень та їх обговорення. Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції свідчить про досить високу стійкість ОСГ до трансформаційних перетворень в економіці країни. При цьому у процесі соціально-економічних перетворень економіки країни суттєво змінюються місце і роль особистих селянських господарств. У період економічних негараздів вони займають провідну позицію у виробництві сільськогосподарської продукції. Так, на ОСГ (ОПГ робітників і колгоспників) у 1943 р. в структурі виробництва валової продукції аграрного сектору СРСР припадало майже 80 %. У найбільш кризовий для економіки України період (1999–2003 рр.) їхня частка становила 60–70 % (рис. 1).

Нині сільськогосподарські підприємства майже удвічі знизили виробництво валової продукції, однак ОСГ зберегли обсяги виробництва, а по окремих видах продовольчої продукції навіть збільшили їх. Отже, в кризовій ситуації ОСГ виявляються стійкішими тому, що потрапляють в умови самовиживання.

Частка продукції рослинництва, що виробляється ОСГ, у 2009 р. збільшилася проти 1990 р. у 2, тваринництва – у 1,7 разів. До цього часу ОСГ залишаються основними виробниками більшості видів сільськогосподарських культур. Такі зміни відбулися не за рахунок значного зростання обсягів виробництва в цій формі господарювання, а внаслідок катастрофічного зниження їх у суспільному секторі. У господарствах населення до 1990 р. практично не вирощували зернових культур, цукрових буряків, соняшнику та ін.

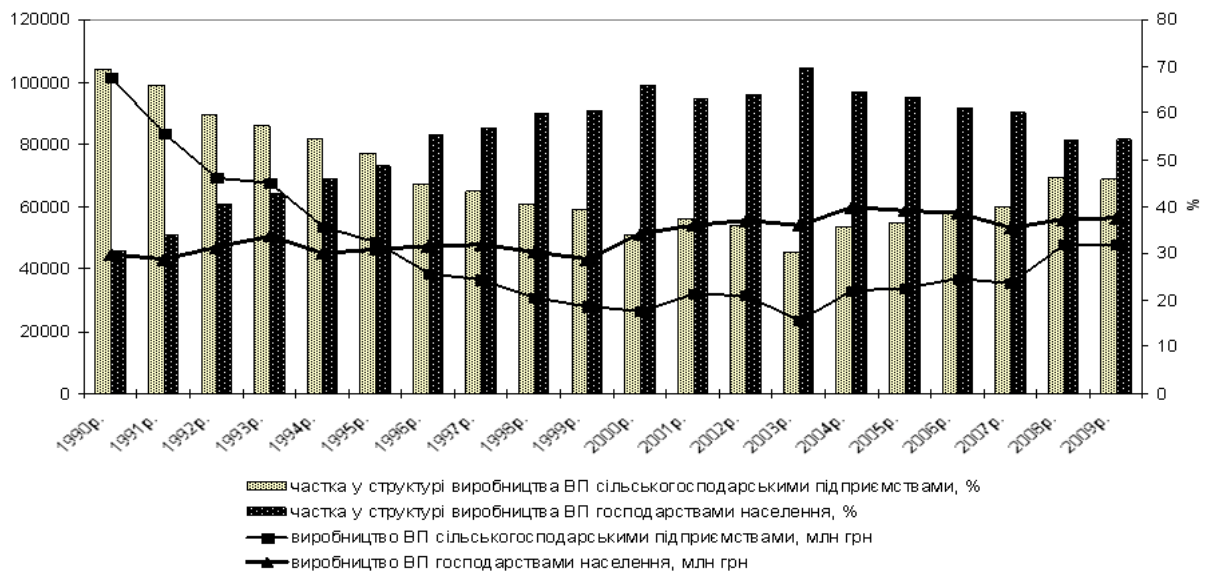

Рис. 1. Динаміка та питома вага виробництва в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення в загальному обсязі виробництва валової продукції (у порівнянних цінах 2005 р.)*

* Розраховано на основі даних Держкомстату України

Проте, як показано на рис. 1, у виробництві сільськогосподарської продукції особистими господарствами відбуваються структурні зміни. Починаючи з 2004 р., тут спостерігається поступове зниження частки особистих селянських господарств у структурі виробництва валової продукції, головним чином за рахунок зниження темпів росту виробництва порівняно із сільськогосподарськими підприємствами. Разом із тим, на сьогодні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції в ОСГ із розрахунку на одиницю основного засобу виробництва – землі, найбільші серед усіх форм господарювання. Так, ОСГ виробили сільськогосподарської продукції в 2009 р. у порівнянних цінах 2005 р. на 1 га сільськогосподарських угідь 3613 грн, сільськогосподарські підприємства різних форм господарювання – 2109 грн, фермерські господарства – 1474 грн, або відповідно ОСГ на 71 % та в 2,4 рази більше. Характерно, що такі обсяги виробництва забезпечуються в ОСГ за значно меншої державної підтримки. При цьому, у 2009 р. обсяг бюджетної підтримки всього сільського господарства становив

лише 6,1 % від обсягу виробленої валової сільськогосподарської продукції, що нижче порівняно з 1990 р. у 9 разів (рівень тотожних державних субвенцій в США досягає 27 %, країнах ЄС – 45 %, в Японії – 63 %).

Як свідчать дослідження, виробництво сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами не може бути провідним на перспективу у забезпеченні населення країни продовольством, оскільки тут надзвичайно низька продуктивність живої праці. За 1990-2008 рр. у більшості особистих селянських господарствах виробництво здійснюється екстенсивним способом (табл. 1). За вказаний період без відповідного матеріально-технічного оснащення відбулося розширення площі землекористування в 5,8 рази, а виробництво валової продукції в порівнянних цінах зросло лише на 26,6 %, що зумовило в 4,6 рази зменшення виробництва продукції на одиницю площі. Проте, як зазначалося вище, в 2009 р. виробництво в ОСГ перевищувало відповідний показник сільськогосподарських підприємств на 46 %. Характерно, що зменшення виробництва в ОСГ на одиницю площі у 2008 р. проти 1990 р. відбулося не лише за рахунок зростання (екстенсивності) площ землекористування, а й через позбавлення використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, які функціонували на той час (використання техніки, безоплатна і оплатна видача зерна, палива, кормів тощо). Таку ситуацію через землемісткість пояснює методика академіка НААН України О.М. Шпичака, за якою можна визначити обсяги "залучення" із колишніх колгоспів і радгоспів різних видів ресурсів через формальні та неформальні зв'язки [1, с. 32]. У нинішніх умовах до ОСГ додаткові ресурси можуть надходити у вигляді натуральної форми розрахунків по оплаті праці та орендній платі.

За наявного рівня технічної оснащеності особисті селянські господарства можуть виробляти трудомістку сільськогосподарську продукцію лише на обмежених земельних площах. О.В. Чаянов під час проведення своїх досліджень, результати яких він виклав у книзі «Крестьянское хозяйство», з'ясував, що трудомісткі культури (льон, картопля) давали незначний чистий прибуток, а тому майже ніколи не набували значного поширення в господарствах підприємницького типу. Навпаки, малоземельні селяни вирощували їх, зменшуючи розмір чистого прибутку, але отримували можливість розширити обсяг застосовуваної у власному господарстві праці й скоротити при цьому сезонне безробіття [2, с.89].

Таблиця 1 – Динаміка площ сільськогосподарських угідь та виробництва валової продукції в господарствах населення України (у порівнянних цінах 2005 р.)*

Роки	Площа с.-г. угідь		Виробництво валової продукції		На 100 га с.-г. угідь	
	тис. га	%	млн грн	%	тис. грн	%
1990	2669,0	100	44575,8	100	1670,1	100
2000	8543,4	320	51411,4	115,3	601,8	36,0
2001	9736,0	364,7	53914,2	120,9	553,8	33,1
2002	10938,9	410	55459,4	124,4	506,9	30,3
2003	12798,6	479	53833,2	120,7	420,6	25,1
2004	13819,3	518	59616,7	133,7	431,4	25,8
2005	14922,7	559	58783,2	131,9	393,9	23,6
2006	15602,4	584	57886,4	129,9	371,0	22,2
2007	15707,7	590,5	53328,7	119,6	339,5	20,3
2008	15584,5	583,9	56419,5	126,6	362	21,7
2009	15585,9	584	56312,2	126,3	361,3	21,6

* Розраховано за даними Держкомстату України.

Дослідженням встановлено, що основними чинниками стійкості особистих селянських господарств є: вимушена необхідність задоволення власних потреб у продуктах харчування внаслідок низької купівельної спроможності населення, незважаючи на рівень економічної ефективності виробництва в домогосподарстві; мінімальна залежність економіки особистого селянського господарства від ринку через багатогалузеве натуральне виробництво, що нівелює інфляційні процеси; переважання ручної праці, внаслідок чого втрачається вплив диспаритету цін; компактність розташування присадибних ділянок і тваринницьких приміщень особистих селянських господарств; особисте селянське господарство у період масового безробіття стає одним із важливих місць трудової активності працездатного населення, ощадливість. Ці висновки підтверджує Р.Е. Прауст: «Давно відмічено зарубіжними і вітчизняними дослідниками високий в порівнянні із сільськогосподарсь-

кими підприємствами ступінь виживання сімейних господарств в екстремальних умовах і консерватизм більшості їхніх власників відносно будь-яких нововведень, пов'язаних з ростом виробничих витрат, які визначаються, у першу чергу, внутрішнім механізмом формування й розподілу кінцевого продукту (доходу), що штовхає членів сімейного господарства до високої самоексплуатації, зовсім незрозумілої для найманої праці в ринковій економіці» [3, с.124].

Ощадливість для власника особистого селянського господарства означає недоспоживання внаслідок зростання обсягів реалізації вищої продукції, з метою покриття потреб у необхідному. Як наголошує В.В. Крилов у книзі «Теория формаций»: «Чисто статистичними методами було розраховано, що докапіталістичні способи праці й натуральна замкнутість господарства міцно втримуються в умовах, коли виробництво на душу населення не перевищує 200–250 дол. Тільки позаекономічні, податкові й тому подібні заходи дозволяють у цих умовах збільшувати товарний вихід продукції, часто за рахунок особистого споживання самих виробників» [4, с. 56]. Під «працелюбством» приховано значні обсяги затраченої живої праці, яка пов'язана з низьким рівнем продуктивності і в цей же час свідчить про його «нестійкість».

На сьогодні рівень життя населення України, особливо сільського, не досягнув тих показників, що дозволили б відмовитися від ведення ОСГ (рис. 2). За межею бідності перебуває 17,1 % сільських домогосподарств, частка селян із доходами нижче прожиткового мінімуму складає 42,7 %. Рівень оплати праці у сільському господарстві на 40 % нижчий середнього по економіці. У 14 тис. сільських населених пунктах (49 %) відсутні будь-які виробничо-управлінські підрозділи. Як зазначає О.В. Петріков: «Особисті господарства селян заповнили економічний простір, залишений колгоспами та радгоспами, і сільськогосподарська продукція, вироблена й реалізована господарствами населення, по суті врятувала віддалені регіони держави від голоду й соціального вибуху» [5, с.3].

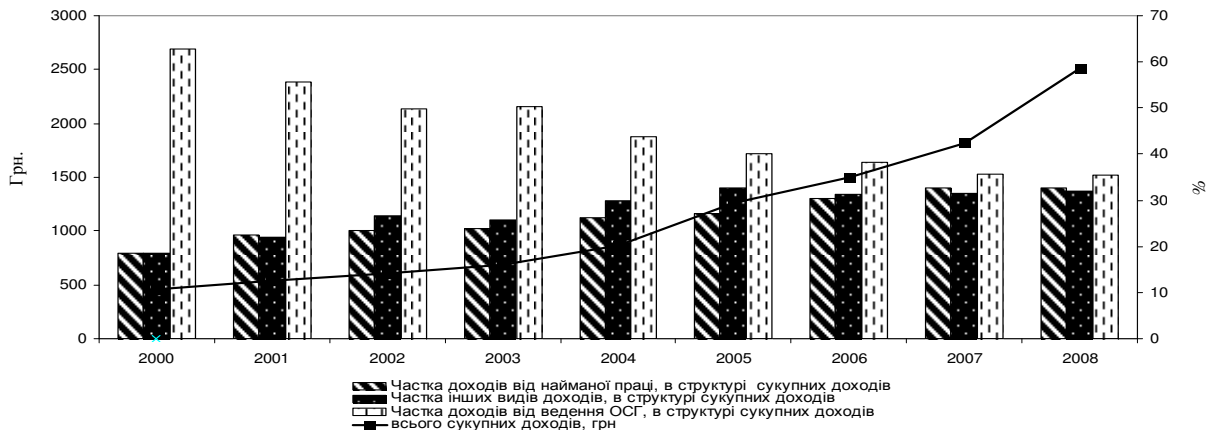

Рис. 2. Динаміка та структура сукупних доходів сільського домогосподарства*

* Розраховано на основі даних Держкомстату України.

Крім того, якість продуктів харчування, які реалізуються в роздрібній торговельній мережі, залишається низькою. К. Лоренц зазначав: «...Неспособность испытывать уважение – опасная болезнь нашей цивилизации. Научное мышление, не основанное на достаточно широких познаниях, своего рода половинчатая научная подготовка, ведет к потере уважения к наследуемым традициям. Всезнающему педанту кажется невероятным, что в перспективе возделывание земли так, как это делал крестьянин с незапамятных времен, лучше и рациональнее американских агрономических систем, технически совершенных и предназначенных для интенсивной эксплуатации, которые во многих случаях вызвали опустынивание земель в течение всего двух-трех поколений» [6, с.11].

Гарантія забезпечити себе якісною сільськогосподарською продукцією змушує селян займатися її виробництвом за традиційною технологією насамперед для власного споживання, а також для підтримки членів міських домогосподарств, з якими селяни знаходяться у родинних зв'язках. Відновлюючи історію селянських повстань під час революцій 1905-1907 рр., Т. Шанін так пояснює причини внутрішньосільського єднання: "Інтереси багатіїв і бідних у кожному із сіл досить сильно відрізняються, але спільність долі чи конфлікту при зустрічі лицем до лица із силами природи, держави, поміщиками і навіть з ринком забезпечуються потужними причинами для ко-

операції і взаємної підтримки. Досвід віків навчив селян тому, що така єдність необхідна для виживання більшості з них" [7, с. 234].

Водночас особисті селянські господарства слугують за своєрідний буфер, що сповільнює загальний спад виробництва сільськогосподарської продукції і тим самим підтримує певний рівень продовольчої безпеки держави. З огляду на це, вважаємо невиправданою недостатню увагу до економічних проблем стосовно одержання сільськогосподарської продукції у вітчизняних ОСГ, оскільки тут виробляється понад 60 % продовольчих ресурсів держави.

Для кожного конкретного власника ОСГ як господарства підсобного, споживчого, зазвичай не принципово, яка його ефективність. Але так відбувається до визначеної межі – задоволення власних потреб. Як відмічає А.Н.Тарасов: «Незважаючи на неефективність із погляду економіки, ОСГ на сьогодні як економічний інститут виконує, насамперед, соціальну функцію, являючи фундаментальну основу соціальної стійкості сільського співтовариства» [8].

Висновки. Незважаючи на високу роль ОСГ на сьогодні, аграрне виробництво, на думку Є. Серової, у майбутньому повинне значною мірою спиратися на цивілізовані форми. «Подальший розвиток ОСГ буде пов'язаний з макроекономічними тенденціями й еволюцією сільськогосподарських підприємств. Економічний ріст і пов'язані з ним зростання реальних доходів населення й соціальної стабільності, зниження ризиків втрати роботи й т.п. призведуть до збільшення альтернативної вартості праці в суспільстві. Це, у свою чергу, буде сприяти скороченню особистого підсобного господарства як міських, так і сільських жителів.

З іншого боку, розвиток сільськогосподарських підприємств у бік корпоративних ферм із концентрацією власності буде також обмежувати особисті селянські господарства, тому що нові власники сільгоспідприємств будуть прагнути до скорочення подібної зайнятості своїх працівників.

І тільки в маргінальних сільськогосподарських регіонах ОСГ стане формою виживання сільського населення, причому економічний ріст може трансформувати частину цих ОСГ у товарні фермерські господарства» [9, с. 146].

Особисті селянські господарства – лише частина складного соціально-економічного організму. Але в кожному його елементі закладена програма поведінки, якою демонструються ресурси всього цілого. Чи буде Україна конкурентоспроможною чи вона приречена на відставання? Саме відносини на селі, як найбільш консервативному секторі нашого суспільства, показують, чи далеко просунулися реформи, чи мають вони шанси на успіх і наскільки різняться їх результати в регіонах країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шпичак О.М. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва сільськогосподарської продукції / О.М Шпичак. – К.: ДОД УААН, 2001. – 236 с.
2. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство / А.В. Чаянов. – М.: Экономика, 1989. – 492 с.
3. Прауст Р.Э. К вопросу о типологии семейных хозяйств населения/ Р.Э. Прауст // Аграр. экон. наука на рубеже веков: методология, традиции, перспективы. – С. 123–125.
4. Крылов В.В. Теория формаций. / В.В. Крылов. – М.: Восточ. литература, 1997. – 450 с.
5. Петриков А.В. Крупные проблемы мелких хозяйств / А.В. Петриков // Экономика и право. – 1999. – № 2. – С. 2–5.
6. Лоренц К. Кантовская доктрина априори современной биологии / К. Лоренц // Человек. – 1977. – № 5. – С. 6–14.
7. Шанин Т. Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире / Т. Шанин.– М.: Прогресс-Академия, 1992. – 428 с.
8. Тарасов А.Н. Экономическое поведение и эффективность личных подсобных хозяйств в переходной экономике. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.iet.ru/personal/agro/newslet/2_5.htm
9. Серова Е. Аграрная реформа в странах с переходной экономикой / Е. Серова, И. Храмов, Н. Карлова. – М.: ИЭПП, 2000. – 245 с.

Роль и место личных крестьянских хозяйств в продовольственном обеспечении населения Украины И.В. Свиноус, В.А. Завалевская

Рассматриваются роль и место личных крестьянских хозяйств в период восстановления функционирования крупнотоварных сельскохозяйственных предприятий. Значительное внимание уделяется рассмотрению перспектив дальнейшего функционирования ОСГ.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, животноводство, растениеводство, самоэксплуатация.

The role and place personal farm in the food supply of the Ukrainian population I. Svinous, V. Zavalevska

The role and place of private farms in the recovery operation krupnotovarnykh agricultural enterprises. Considerable attention is paid to the prospects for the continued functioning of OSG.

Key words: private farm, animal husbandry, crop production, self-exploitation.

БОЖИДАРНИК Т.В., канд. екон. наук
Луцький національний технічний університет

СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У МОЛОКОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ АПК

Узагальнено економічну сутність економічних відносин виробничих зв'язків між підприємствами молокопродуктового підкомплексу. Обґрунтовано складові механізми реалізації й узгодження економічних інтересів підприємств з виробництва і переробки молока.

Ключові слова: аграрний сектор, виробничі зв'язки, молокопродуктовий підкомплекс, організаційно-економічні відносини.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс (АПК) України є найбільшим народно-господарським комплексом, який являє собою сукупність галузей народного господарства, що пов'язані з розвитком сільського господарства, обслуговуванням його виробництва і доведенням виробленої продукції до споживача. Очевидно, що національна безпека держави, рівень життя населення, його забезпеченість продуктами харчування, а промисловості – сировиною, значною мірою визначаються рівнем розвитку АПК.

Важливе завдання у забезпеченні населення продовольством покладено на молокопродуктовий підкомплекс, що є сукупністю господарюючих суб'єктів, зайнятих виробництвом молока, його переробкою, реалізацією готової молочної продукції і пов'язаних із механізмом міжгалузевих відносин.

Особливої актуальності набуває дослідження відносин молокопереробних підприємств і виробників молока-сировини, оскільки вони визначають ефективність функціонування підкомплексу. Оцінювання перспектив їх розвитку дає можливість розробити практичні рекомендації щодо формування ефективних економічних відносин відповідно до вимог ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями удосконалення економічних відносин між підприємствами молокопродуктового підкомплексу займався багато вчених-економістів, серед яких: В. Андрійчук, А. Байдюк, Ю. Білик, П. Березівський, С. Васильчак, В. Галанець, Ф. Горбонос, Ю. Губені, Т. Дудар, А. Зайчковський, В. Збарський, В. Зіновчук, В. Зимовець, О. Котко, Д. Крисанов, Т. Мостенська, В. Липчук, В. Месель-Веселяк, В. Микитюк, М. Ільчук, В. Радько, М. Пархомець, П. Саблук, Г. Черевко, О. Шпичак, К. Юрченко, В. Яценко, І. Яців та ін. У наукових працях названих учених розглядаються методологічні, методичні та організаційні аспекти управління підприємствами АПК.

Мета дослідження – узагальнити сутність організаційно-економічних відносин у молокопродуктовому підкомплексі та обґрунтувати складові механізми реалізації й узгодження економічних інтересів підприємств з виробництва і переробки молока.

Результати досліджень та їх обговорення. На нашу думку, формування економічних відносин у молокопродуктовому підкомплексі слід розглядати з позицій системного підходу, тобто враховувати всі аспекти міжгалузевої взаємодії суб'єктів господарської діяльності, що входять до нього.

Розгляду поняття «економічні відносини» має передувати аналіз змісту категорії «відносини». Відносини – це зв'язок між деякою сутністю і тим, що з нею співвідноситься. Вважається, що категорію «відносини» у філософію ввів Арістотель, який зазначав, що «... кожна річ є те, що вона є...», і проявляється лише «...у зв'язку з іншими або перебуває в якомусь іншому відношенні до інших...» [1, с. 66]. Зазначимо, що ще до Арістотеля поняття «відносини» фактично розглядалося іншими мислителями, зокрема Платоном. Для нього відносини є зв'язок між ідеями, завдяки якому вони стають більш доступними для пізнання. Від Платона і Арістотеля комплекс проблем, пов'язаних із формуванням відносин, висвітлювався різними філософськими школами. Природно вважати, що відносини між речами настільки ж реальні, як і самі речі, в тому сенсі, що не існує речей поза якими-небудь відносинами і не існує відносин, які не пов'язували б які-небудь речі (явища, події, процеси тощо).

У «Великому економічному словнику» під редакцією Мочерного С. В. наведено двобічне трактування поняття «відносини» – як взаємний зв'язок різних величин, предметів, дій і як зв'язок між ким-небудь, що виникає під час спілкування, контактів. Доводиться, що відносини можуть бути виробничі вертикальні й виробничі горизонтальні [2, с. 603-604].

Поняття виробничих відносин як багатоаспектне зазнало суттєвих змін у процесі еволюційного розвитку суспільства.

На думку академіка НААНУ П. Т. Саблука, виробничі відносини – це відносини, що виникають між людьми в процесі виробництва, насамперед – відносини власності на засоби виробництва. Залежно від характеру власності (приватна, колективна, державна) господарями підприємств можуть бути окремі люди, різні колективи і держава [3].

До виробничих відносин належать і відносини розподілу створених у суспільстві матеріальних благ, які розподіляються між учасниками виробництва, виходячи із відносин власності на засоби виробництва і його продукти, а також з умов оплати праці працівників, які відображено в трудовому договорі або контракті. Отже, виробничі відносини виступають як відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ.

Виробничі відносини формуються відповідно до об'єктивних потреб людей і потреб самого виробництва. Ці потреби змушують людей знаходити раціональні форми виробничої діяльності, щоб ефективніше використовувати наявні в їхньому розпорядженні продуктивні сили, перш за все, здібності виробників (знання, навички, уміння), а також можливості засобів виробництва, у тому числі техніку й технології. У будь-якому суспільстві люди постійно вирішують цю фундаментальну проблему. Від того, яким чином і наскільки вона вирішується, залежать підйом виробництва і зростання суспільного багатства, що створює можливості розв'язання економічних, соціальних й інших проблем.

Головною ланкою виробничих відносин є відносини власності на засоби виробництва і його продукти. Вони визначають соціальний характер і спрямованість суспільного виробництва. Очевидно, що зміни відносин власності неминуче зумовлюють зміну й перетворення інших ланок виробничих відносин, що призводить до зміни соціального характеру способу виробництва.

У процесі опрацювання літературних джерел встановлено, що виробничі відносини були одним із найважливіших понять марксистської теорії. У філософському аспекті вони розглядалися як матеріальні, не залежні від свідомості людей відносини, в які люди вступають у процесі матеріального виробництва і які є основою існування об'єктивних економічних і соціальних законів.

Відкриття законів функціонування й розвитку виробничих відносин дало змогу теоретикам марксизму сформулювати цілісну систему поглядів на суспільство, що відповідає критеріям науковості. Виробничі відносини охоплюють сферу виробництва суспільного продукту, обміну й розподілу матеріальних благ і є обов'язковою стороною будь-якого способу виробництва, оскільки люди не можуть існувати, не об'єднуючись певним чином для ведення спільної діяльності та для взаємного обміну результатами своєї діяльності. Характер виробничих відносин визначається способом об'єднання виробника із засобами виробництва, тобто формою власності, від якої залежать обмін і форми розподілу матеріальних благ (рента, прибуток, заробітна плата і т. д.) у суспільстві.

У виробництві між людьми складаються також численні відносини, зумовлені спеціалізацією, технічним поділом праці, виконанням різних виробничих функцій. Однак соціально-економічна сутність зазначених відносин визначається і відносинами власності. Історична роль виробничих відносин у кожному еволюційному періоді залежить від характеру їх співвідношення із продуктивними силами. Відповідність між ними відкриває простір для розвитку останніх, але вона порушується, якщо виробничі відносини не відповідають рівню розвитку продуктивних сил. Соціалізм розглядається як історична можливість свідомого цілеспрямованого вдосконалення виробничих відносин і вирішення тим самим протиріч, що виникають між ними і продуктивними силами на користь суспільства. Проте досвід розвитку нашої країни довів, що ця можливість автоматично не перетворюється на дійсність. Навпаки, там, де складається командно-бюрократична система управління суспільною власністю і всім суспільним життям, неминуче відбувається відчуження працівників від власності та активної творчої участі у вирішенні суспільних проблем.

Матеріалістичний підхід до суспільного життя передбачає дослідження його розвитку як об'єктивного процесу, що відбувається за об'єктивними законами. К. Маркс писав: «Сукупність виробничих відносин складає економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому формується юридична і політична надбудова і якому відповідають певні форми суспільної свідомості. Спосіб виробництва матеріального життя зумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі. Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість» [5, с. 6-7].

Виробничі відносини – об'єктивні, матеріальні й незалежні від волі та свідомості людей, але здійснюються вони через їхню діяльність. Політична економія, досліджуючи «виробничі відносини», виходила з того, що вони є не просто механічною сукупністю якихось елементів, економічних явищ і процесів, а складною системою. Під системою слід розуміти сукупність органічно

пов'язаних між собою елементів, які формують цілісну систему. Система – це об'єктивна єдність, закономірно пов'язаних один з одним предметів, явищ і процесів. Системний об'єкт не можна розглядати таким, що складається з ізольованих елементів і відносин між ними: його не можна пізнати, якщо виділити лише той або інший наявний у ньому зв'язок, – необхідно розкрити взаємозалежність зв'язків. При цьому, розглядаючи систему виробничих відносин, науковці ґрунтуються на тому, що найважливішим моментом її дослідження є з'ясування того, що саме зумовлює цілісність, які головні чинники, що забезпечують єдність системи. Для аналізу системи виробничих відносин, як і інших соціальних систем, ці питання мають велике значення. Від того, як їх трактують залежить і класифікація різних типів суспільства [6-9].

Отже, система виробничих відносин – це така єдність сукупності взаємодіючих, органічно взаємопов'язаних виробничих відносин, що перебувають у певній причинно-наслідковій залежності, яка утворює цілісність як основну характеристику системи, оскільки має спільну єдину базу (ядро) – відносини власності на засоби виробництва, єдину спрямованість розвитку, виражену в основному економічному законі, містить у собі комплекс протиріч, похідних від основного протиріччя як головної рушійної сили розвитку. Структурність – невід'ємний атрибут усіх реально існуючих об'єктів і систем. У науковій теорії перехід від опису до пояснення, від явища до суті збігається із пізнанням структури досліджуваних систем і процесів. Структура – це будова, внутрішня форма організації системи, що виступає як єдність стійких закономірних взаємозв'язків її елементів [2, с.19-22].

У сучасних економічних енциклопедичних виданнях виробничі відносини розглядаються як сукупність відносин між людьми, що складаються у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ; економічний базис суспільства. Виробничі відносини є визначальними у системі суспільних відносин. Розрізняють два види виробничих відносин – організаційно-економічні та соціально-економічні (рис. 1).

Відносини першого виду характеризують міру розвитку й організації продуктивних сил, комбінацію їх елементів відносно до суспільної форми виробництва (поділ праці, спеціалізація, кооперація, централізація і т.д.). Відносини другого виду характеризують суспільну форму виробництва, основу яких становлять відносини власності на засоби виробництва.

На наше переконання, економічні відносини аграрних підприємств є сукупністю організаційно-економічних заходів, які забезпечують за допомогою договірних відносин умови подальшого розвитку діяльності підприємств. Сутність економічних відносин слід розуміти, як конкретне відображення різних аспектів виробничих зв'язків між учасниками процесу виробництва кінцевої продукції для споживача, які виникають у процесі здійснення ними різних видів обміну результатами праці на стадіях як виробництва, так і його забезпечення й розподілу одержаних результатів.

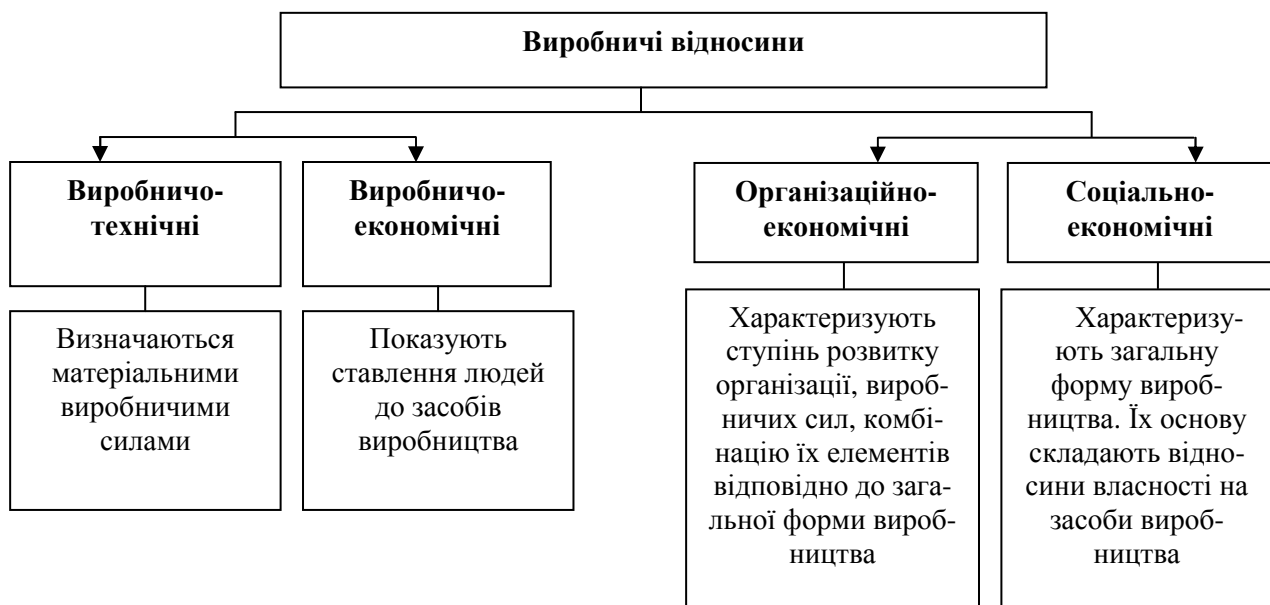

Рис. 1. Сутність виробничих відносин

М. К. Пархомець дослідив, що наявні в економічній літературі виробничі зв'язки поділяються на дві великі групи. Перша – зумовлена безпосереднім функціонуванням виробничих підприємств і вона забезпечує виконання технічних операцій на часовому проміжку підготовки й одержання сировини, виготовлення кінцевого продукту. Друга – забезпечує нормальне функціонування основного виробництва (допоміжні матеріали, тара, ремонт, електроенергія, пально-мастильні матеріали тощо). На основі першої групи зв'язків здійснюється агропромислова інтеграція, тобто злиття, об'єднання сільськогосподарських і промислових (переробних) підприємств в одне ціле [10, с. 9]. Проте така класифікація не дає змоги належним чином розрізнати типи економічних відносин за функціональним і предметним призначенням, тому справедливішим вважається інший підхід до такої класифікації.

Багатоманітність економічних відносин в аграрній сфері економіки О. В. Крисальний розподілив на основні групи: організаційно-управлінські, виробничо-технологічні та фінансово-економічні. Вони охоплюють усі етапи формування і функціонування спільного виробництва – від прийняття рішень до завершення розподілу одержаних результатів [11, с. 16]. Сукупність багатоманітності елементів цих відносин між підприємствами проявляється в тісному переплетінні та знаходиться в динамічному і взаємному розвитку. Економічна сутність складного механізму економічних відносин знаходить прояв в обміні результатами праці працівників цих підприємств, спрямованому на забезпечення максимально взаємовигідної їх участі у спільній діяльності та у досягненні таким чином максимальної справедливості цього обміну.

В економічній літературі розглядаються й інші підходи до розподілу економічних відносин на групи. Зокрема, запропоновано ділити їх на виробничо-економічні, що охоплюють міжгалузеві зв'язки (виробничо-технологічні й економічні); виробничо-договірні відносини; правові відносини; фінансово-кредитні відносини. Проте правові відносини цілком можна включити в групу організаційних (за О. Крисальним), як і договірні. Кредитні відносини, як і виробничо-економічні, є видом саме фінансових відносин, тому пропонується назва не зовсім економічно коректна.

Зміст організаційно-управлінських відносин визначається, починаючи з вивчення організаційно-економічної доцільності й розробки техніко-економічного обґрунтування налагодження спільного виробництва кінцевої продукції. При цьому важливе значення має оперативне й перспективне планування та узгодження обсягів виробництва. Чим тісніші технологічні зв'язки, тим більшою є необхідність у взаємозв'язку планів підприємств-партнерів. Реалізація цих планів значною мірою залежить від оптимальності укладання відповідних договорів про співпрацю і розподіл її результатів. Зміст таких угод (договорів) залежить від видів діяльності підприємств і технологічних зв'язків між ними.

Виробничо-технологічні зв'язки знаходять прояв у взаємному постачанні продукції (наданні послуг) і є матеріально-речовим обміном результатами виробничої діяльності сільськогосподарських, переробних і торговельних підприємств [12, с.10]. Виробничо-технологічні відносини у молокопродуктовому підкомплексі опосередковуються через реалізацію функцій постачання, зберігання і реалізації продукції. У молокопродуктовому підкомплексі цей вид відносин між підприємствами, що виробляють молоко як сировину, і підприємствами, що його переробляють на кінцеву продукцію, опосередковується передусім в узгодженості технологій виробництва цієї сировини і технологій її переробки.

Поділяємо думку академіка НААНУ О. М. Шпичака стосовно того, що економічні відносини є так звані «правилами гри», які повинні забезпечити рівновигідну співпрацю, вигідність усім суб'єктам ринку. При цьому дослідник приділяє увагу паритету цін на сільськогосподарську продукцію і засоби виробництва, що реалізуються сільськогосподарськими товаровиробниками для виробничих цілей, оскільки за його допомогою можна досягти рівної вигідності усіх суб'єктів економічної діяльності [13]. Слід зазначити, що економічні відносини не завжди забезпечують господарюючим суб'єктам взаємовигідні умови партнерства.

На думку науковців, відносини між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами є сукупністю господарсько-правових договірних відносин, які ґрунтуються на добровільних взаємних інтересах щодо виробництва, розподілу, обміну і споживання, з урахуванням їхньої сфери діяльності, форми господарювання і власності [14, 15]. Однак, нині міжгалузеві відносини господарюючих суб'єктів не завжди побудовані на договірних стосунках, що враховують їхні взаємні інтереси. У молокопродуктовому підкомплексі переробні підприємства час-

то посідають монопольне становище на регіональному ринку молока. Такий підхід також не характерний для відносин підприємств, що входять до інтегрованих структур, в яких існує чітка регламентованість виробничої і фінансової діяльності кожного структурного підрозділу.

На нашу думку, економічні відносини – ширше поняття, ніж виробничі відносини. Виробничими відносинами є відносини між людьми у сфері матеріального виробництва, а економічні відносини мають місце і в галузях невиробничої сфери та обміну, тобто виробничі відносини – це складова частина економічних відносин. Економічні відносини можуть розглядатися як єдина система і як окремі її компоненти, залежно від належності суб'єктів господарської діяльності до форм власності, характеру й мети партнерства. Система економічних відносин – це така сукупність організаційно-економічних заходів, стимул-реакцій і важелів, що мають правову основу, перебувають між собою у певній залежності й забезпечують ефективне ведення виробничо-господарської, комерційної та іншої діяльності конкретних суб'єктів партнерства [4].

Дослідженням встановлено, що окремі автори зводять поняття економічних відносин до ринкових відносин. Так, на думку О. В. Мазуренко, Т. Л. Мостенської, О. М. Могильного, О. В. Романіва, економічні відносини виникають у процесі виробництва і на стадії обміну кінцевими результатами діяльності суб'єктів господарювання. Економічними відносинами є товарно-грошові відносини між господарюючими суб'єктами ринку, що тісно пов'язані з продуктивними силами, тому важливим аспектом їх формування є забезпечення взаємовигідного партнерства [16-17].

Організаційно-економічні відносини проявляються у господарській діяльності суб'єктів молокопродуктового підкомплексу і реалізуються через їхні економічні інтереси. Інтерес – основоположний чинник життя людського суспільства. На думку німецького філософа Р. Гегеля, «інтереси рухають життям народів». Мотивація праці – найважливіший напрям реалізації інтересів, тому ця проблема розглядається не як вузький перелік економічних і організаційних складових, пов'язаних, в основному, із формуванням особистого заробітку, а як складова частина організаційно-економічного і соціального механізму функціонування галузі. Це зумовлює необхідність пошуку шляхів формування доходу в галузі на основі рівноправного міжгалузевого обміну результатами діяльності, використання інших необхідних заходів щодо створення нормальних соціальних умов життя сільського населення, збереження природного навколишнього середовища.

Висновки. Основні ланки господарського механізму – це організаційна структура виробництва і його підсистеми: управління; планування і програмування виробничо-господарської діяльності; система економічного стимулювання підприємств та їхніх працівників, що включає ціноутворення, оподаткування, кредитування, страхування, оплату праці та ін. Як певним чином оформлена система виробничих відносин, господарський механізм інтегрує не лише базисні відносини, але й певні елементи продуктивних сил, організаційно-економічних і правових відносин.

Господарський механізм охоплює також форми організації виробництва, за допомогою яких господарюючі суб'єкти впливають на розвиток продуктивних сил і забезпечують: підвищення ефективності їх використання; форми господарських зв'язків у процесі відтворення; сукупність економічних важелів і стимул-реакцій дії на чинники виробництва; різні правові норми й інші елементи.

Під організаційно-економічним механізмом слід розуміти сукупність взаємодіючих організаційних і економічних важелів і стимул-реакцій, які знаходяться між собою у певній залежності, що забезпечує ефективне ведення виробничо-господарської, комерційної та іншої діяльності конкретних суб'єктів партнерства. Організаційно-економічний механізм часто ототожнюють з організаційно-економічними відносинами, однак він є лише інструментом їх реалізації.

Отже, в процесі господарської діяльності організаційно-економічні відносини функціонують як певна система, що включає об'єкти і суб'єкти цих відносин, а також різні форми зв'язку між ними. Кожна ланка системи існує лише у взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими ланками системи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підруч. / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К., 2005. – 530 с.
2. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / С. В. Мочерний. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
3. Саблук П. Т. Економічні відносини як основа розвитку аграрного виробництва / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – № 8 – С. 147–153.
4. Маркс К. Соч. 2-е изд., т.46, ч.1 / К. Маркс, Ф. Энгельс.
5. Андрійчук В. Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 29–35.

6. Баланюк І. Ф. Науково-прикладні аспекти розвитку аграрних відносин у регіоні Карпат / І. Ф. Баланюк. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 104 с.
7. Валентинов В. Л. Нееквівалентність міжгалузевих відносин в АПК: методологічні проблеми емпіричного визначення / В. Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2008. – № 7. – С. 20–24.
8. Валентинов В. Л. Проблема нееквівалентності міжгалузевих відносин у західній агроекономічній літературі / В. Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 35–43.
9. Валентинов В. Л. Регулювання міжгалузевих відносин як складова інституційного розвитку АПК / В. Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 48–50.
10. Пархоμεць М. К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України / М. К. Пархоμεць. – Тернопіль: Економічна думка, Ерудит, 2001. – 328 с.
11. Крисальний А. В. Экономические взаимоотношения кооперирующихся хозяйств / А. В. Крисальний. – К.: Урожай, 1983. – 184 с.
12. Кушмаєва В. В. Формування економічних взаємовідносин в агропромислових корпораціях / В. В. Кушмаєва // Агросвіт. – 2008. – № 17. – С. 9–12.
13. Шпичак О. М. Проблеми ціноутворення АПК України в умовах формування ринкових відносин / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 1995. – № 10. – С. 25–28.
14. Коденська М. Ю. Організаційно-економічні аспекти розвитку господарств агропромислового типу / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. – 1996. – № 6. – С. 34–40.
15. Варченко О. М. Удосконалення системи фінансово-економічних відносин у діяльності агропромислового виробництва в Україні / О. М. Варченко // Економіка і управління АПК. – 2009. – № 6. – С. 23–32.
16. Мостенська Т. Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України : моногр. / Т. Л. Мостенська. – К.: УДУХТ, 2001. – 328 с.
17. Могильний О. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / О. Могильний. – К., 2002. – 430 с.
18. Мазуренко О. В. Розвиток інтегрованих формувань в АПК / О. В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 89–93.

Сущность организационно-экономических отношений в молокопродуктовом подкомплексе АПК

Т.В. Божидарник

Обобщена экономическая сущность экономических отношений производственных связей между предприятиями молокопродуктового подкомплекса. Обоснованы составляющие механизма реализации и согласования экономических интересов предприятий по производству и переработке молока.

Ключевые слова: аграрный сектор, производственные связи, молокопродуктовый подкомплекс, организационно-экономические взаимоотношения.

Essence of organizational and economic relations in dairy agriculture

T. Bozhidarnik

Generalized economic substance of the economic relations of production links between enterprises of dairy production. Grounded components of the mechanism of implementation and coordination of economic interests of companies producing and processing milk.

Key words: agricultural sector, industrial communication, dairy production, organizational and economic relationship.

УДК 338.439.5.637.5

ШУСТ О.А., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТВАРИННИЦТВА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ

Розглянуто основні проблеми функціонування тваринницької галузі України. Здійснено оцінку ефективності державної підтримки виробництва продукції тваринництва.

Ключові слова: скотарство, ціна, державна підтримка.

Постановка проблеми. Успіх будь-якої реформи залежить від курсу, який вибрала країна. Україна вибрала курс європейської інтеграції, тобто принципи світового ринку та світових стандартів. А це означає, що тваринницька продукція, яку виробляють сільськогосподарські підприємства, повинна бути якісною, конкурентоспроможною і доступною для споживачів. Це у свою чергу передбачає проведення політики протекціонізму та захисту вітчизняного виробника від імпортової тваринницької продукції, впровадження інновацій і досягнень науково-технічного прогресу, забезпечення національної продовольчої безпеки, зростання зайнятості населення, нарощування конкурентних переваг підприємств і регіонів, в яких є перспективи ефективного розвитку тваринницької галузі. Водночас наслідки аграрної реформи не відповідають очікуваням. Крім

того, після вступу України до Світової організації торгівлі через вимоги, які висуває до своїх членів міжнародна економічна спільнота, можливості стимулювання сільського господарства суттєво обмежені.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітними дослідженнями проблеми відродження тваринництва займалися і зробили вагомий внесок в її розвиток такі вчені: В. Андрійчук, В. Амбросов, П. Березівський, О. Біттер, В. Бойко, П. Гайдуцький, В. Галанець, О. Дадій, В. Дієсперов, П. Коваленко, Т. Ковальчук, І. Костирко, О. Мазуренко, В. Месель-Веселяк, Б. Пасхавер, В. Савчук, П. Саблук, І. Топіха, Г. Черевко, М. Хорунжий, В. Юрчишин та ін. Їхні наукові праці сприяли створенню міцного теоретико-методологічного фундаменту досліджуваного напрямку та розкриттю багатьох практичних аспектів.

Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан функціонування тваринницької галузі та запропонувати шляхи виходу з кризової ситуації.

Результати досліджень та їх обговорення. Нині тваринницька галузь – найбільш проблемна в аграрному секторі. Є цілий комплекс питань і проблем, які накопичилися: скорочення поголів'я, цінні диспропорції, розвиток селекції, наукове супроводження розвитку галузі тощо. Та найголовніша причина – низька купівельна спроможність нашого населення. Саме вона обмежує ємність внутрішнього ринку продукції тваринництва як найдорожчої частини в структурі харчування українців.

Для сільського господарства на сьогодні не є особливою проблемою виробити необхідну кількість тваринницької продукції, але відсутній попит, отже, немає інтересу у виробників. Товарність виробленого молока в Україні становить лише 40-50%. За існуючого дефіциту споживання відповідно до фізіологічних норм харчування, накопичення м'ясних ресурсів випереджає його реалізацію, особливо в м'ясному скотарстві та свинарстві.

Нині ціни на тваринницьку продукцію, в т.ч. і через високу собівартість її виробництва, практично досягають європейського рівня. Це природно, бо і ресурси, які використовують товаровиробники, мають європейський рівень цін (паливо, газ, техніка, добрива, засоби захисту рослин, насіння і т.д.). При цьому внутрішнє споживання цієї продукції не збільшується. Зовнішні ринки з багатьох причин для української тваринницької продукції теж практично закриті, тобто обмеження ємності внутрішнього ринку внаслідок низької купівельної спроможності населення, за великим рахунком, нині стало основним стримуючим фактором розвитку галузі тваринництва в країні. Адже покупець за високою ціною в ринкових умовах є основним інвестором будь-якої галузі.

Як свідчать дані органів статистики України, відбувається поступове відродження тваринницької галузі України (рис. 1).

Рис. 1. Виробництво тваринницької продукції в господарствах різних форм господарювання (у порівняльних цінах 2005р.)*

*Розраховано за даними Держкомстату України

Проте, щоб досягнути рівня 1990 року, сільськогосподарським товаровиробникам і державі необхідно прикласти значних зусиль у відновленні ресурсного потенціалу тваринницької галузі,

в першу чергу, будівництва та реконструкції тваринницьких приміщень, відновленні чисельності основного стада тощо. Але найголовніше, створити сприятливий клімат для залучення інвестицій в галузі тваринництва, які характеризуються тривалим періодом окупності інвестованих коштів – м'ясне і молочне скотарство, свинарство. Економічна і політична нестабільність у країні відштовхувала потенційних інвесторів від вкладання коштів у розвиток скотарства та свинарства, де термін окупності фінансових вкладень становить більше ніж 3 роки. Прикладом для наслідування є відкриття свиновідгодівельного комплексу на 30 тис. голів свиней в Згурівському районі Київської області та вдала реалізація інвестиційного проекту з виробництва молока в «Українській молочній компанії». Певною мірою це є першою ознакою ефективності державної політики стосовно тваринницької галузі. В цьому випадку доречно згадати Дж. Генбрита, який відзначав: «Капіталізм не вижил би, если государство не сгладило бы его зазубренные края» [1, с.56].

На початок січня 2011 р. населенням утримувалось 67,8% загальної чисельності великої рогатої худоби (на 1 січня 2010 р. – 66,3%), у т.ч. корів – 78,0% (77,9%), свиней – 54,9% (56,3%), овець і кіз – 83,7% (82,8%), птиці всіх видів – 45,7% (47,6%) (табл. 1).

Таблиця 1 – Чисельність худоби та птиці в господарствах різних форм господарювання України

Показники	Усі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	Роки								
	2011	2011 до 2010 рр.		2011	2011 до 2010 рр.		2011	2011 до 2010 рр.	
		+-	у %		+-	у %		+-	у %
ВРХ	4739,5	-87,2	98,2	1527,9	-99,2	93,9	3211,6	12,0	100,4
У т.ч. корови	2677,0	-59,5	97,8	15,2	-15,2	97,5	2087,6	-44,3	97,9
Свині	8039,6	463	106,1	3622,5	314,6	109,5	4417,1	148,4	103,4
Вівці та кози	1815,6	-16,9	99,1	296,6	-19,3	93,9	1519	2,4	100,2
Птиця	202084	10637	105,6	109728	9373	109,3	92356	1264	101,4

Як свідчать дані таблиці 1, найбільша кількість корів сконцентрована в господарствах населення – майже 77,9%. Чисельність поголів'я корів у господарствах селян як лакмусовий папір відображає стан розвитку економіки країни в цілому та сільського господарства зокрема.

Нині для більшості сільських домогосподарств корова є чи не єдиним джерелом грошових коштів і продуктів харчування. При цьому необхідно відзначити, що значна частина виробленого молока в господарствах населення використовується для власного споживання і на забезпечення потреб членів міських домогосподарств, використовуючи неформальні зв'язки. Саме страх перед голодом став причиною багатьох особливостей технічної, соціальної і етичної організації сільського товариства. Скотт метафорично пояснює економічну ситуацію більшості традиційних суспільств до другої половини ХХ століття: «...є райони, в яких положення сільського населення нагадує положення людини, що весь час стоїть по шию у воді, коли легкої хвилі досить, щоб вона захлинулася. У такій ситуації селянин понад усе прагне уникнути ризику; при цьому підприємницький азарт, спроби політичної організації відходять у традиційних співтовариствах на другий план. Принцип «головне – вижити» превалює абсолютно» [2, с.12]. Дивні, на перший погляд, події в сільському житті виявляються продуманими формами елементарного соціально-економічного перестраховання. Розглядаючи це, Скотт посилається на класичне твердження Карла Полані: «Відсутність загрози індивідуального голоду в певному значенні робить архаїчне суспільство гуманнішим порівняно з ринковою економікою, але в той же час економічно менш ефективним» [3, с.36].

Основними причинами зниження поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах є збитковість його виробництва, незабезпеченість робочої сили, а найголовніше – це відсутність чіткої, виваженої політики щодо розвитку тваринництва в Україні. У галузі тваринництва, як і в попередньому році, було рентабельним виробництво молока і яєць. Порівняно з 2009 р. прибутковість молока помітно підвищилася – з 1,4 до 17,7%, прибутковість яєць – з 13,1 до 19,0%. Проте рентабельність вирощування свиней на м'ясо знизилася з плюс 12,1% у 2009 р. до мінус 7,5% у 2010 р.

У 2010 р. відчутно зменшилася збитковість виробництва птиці на м'ясо, яка становила мінус 0,5% проти мінус 22,5% у 2009 р. Поряд з цим, ще більш збитковим стало виробництво м'яса великої рогатої худоби (мінус 35,9% проти мінус 32,9%) та вовни (мінус 83,0% проти мінус 79,4%).

У цілому від діяльності в галузі тваринництва підприємствами отримано 1413,7 млн грн прибутку, а загальний рівень рентабельності становив 8,0% (у 2009 р. відповідно – 785,7 млн грн і 5,5%).

На думку Шпичака О. М., серед основних причин зменшення поголів'я молодняку ВРХ в особистих селянських господарствах можна виділити такі [4, с. 87]:

1. Вік жителів села. На сьогодні в сільській місцевості проживають в основному люди похилого віку, які не мають можливості утримувати молодняк ВРХ.
2. Збитковість вирощування молодняку ВРХ.
3. Відсутність кормів, приміщень, молодняку для відгодівлі і т.п.
4. Диспаритет цін. Раніше утримувати худобу в підсобних господарствах селянам було вигідно – за доступну ціну можна було придбати комбікорми для вирощування молодняку.

Як свідчать статистичні дані, у виробництві м'яса та яєць намітилась позитивна тенденція росту в 2010 р. в порівнянні з 2009 р. (табл. 2).

Таблиця 2 – Виробництво тваринницької продукції в господарствах різних форм господарювання

Показники	Усі категорії господарств		Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення		Частка господарств населення у загальному виробництві	
	2010 р.	2010 р. у % до 2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 2009 р.	2010 р.	2010 р. у % до 2009 р.
М'ясо (реалізація худоби та птиці у живій вазі), тис. т.	2922,5	106,7	1533,3	109,7	1389,2	103,7	47,5	48,9
Молоко, тис. т	11254,1	96,9	2218,0	99,2	9036,1	96,4	80,3	80,7
Яйця, млн шт.	16964,7	106,6	10171,0	109,9	6793,7	102,2	40,0	41,8
Вовна, т	4187	101,8	703	83,7	3484	106,5	83,2	79,6

У 2010 р. в аграрних підприємствах (крім малих) обсяг вирощування худоби та птиці порівняно з 2009 р. збільшився на 10,0% (на 150 тис. т), у т.ч. свиней – на 19,0%, птиці – на 10,6%; вирощування великої рогатої худоби зменшилося на 8,9% (табл. 2). Проте, на відміну від минулих років, основним видом м'ясної продукції, яку реалізують сільськогосподарські підприємства, є птиця. У структурі реалізації худоби та птиці на забій сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) частка птиці всіх видів становила 65,4% (у 2009 р. – 66,2%), у т.ч. бройлерів – 95,3% (95,4%); великої рогатої худоби – 11,6% (13,7%), свиней – 22,8% (19,8%).

Позитивна ситуація у виробництві м'яса птиці не вирішує проблему забезпечення сировиною м'ясопереробних підприємств, оскільки м'ясо деяких видів птиці за своїми органолептичними властивостями не придатне для виготовлення ковбасних та м'ясних виробів.

В аграрних підприємствах відношення загального обсягу вирощування худоби та птиці до реалізації тварин на забій у 2010 р. становило 108,2% (у 2009 р. – 107,8%).

Нині залишається критична ситуація з виробництвом молока, що була зумовлена двома факторами: скороченням поголів'я корів та низькою продуктивністю. У 2010 р. порівняно з 2009 р. через скорочення поголів'я корів загальне виробництво молока зменшилося на 3,1%, у т.ч. в аграрних підприємствах – на 0,8%, у господарствах населення – на 3,6%. Середній надій молока від однієї корови в сільськогосподарських підприємствах (крім малих) зріс на 74 кг (на 1,9%) і становив 4000 кг. У господарствах населення, за розрахунками, середній надій молока на одну корову порівняно з 2009 р. збільшився на 10 кг (на 0,2%) і склав 4217 кг. При цьому необхідно відзначити, що вітчизняний показник продуктивності молочного стада в декілька разів нижчий від загальноєвропейського, який в середньому становить 8000 – 9000 кг на фуражну корову.

Нехарактерною рисою для аграрного сектору країни з ринковою економікою, якою є Україна, є те, що основний товаровиробник молока – це особисті селянські господарства. При цьому темпи падіння обсягів виробництва молока в ОСГ дещо вищі ніж в сільськогосподарських підприємствах (табл. 2).

На основі Закону України "Про безпечність та якість харчових продуктів", який набув чинності із 26.10.2005 р., забороняється з 01.01.2010 р. реалізовувати на роздрібних продовольчих ринках необроблене молоко та сир домашнього виробництва, тобто відбувається монополізація ринку молока і молокопродуктів переробними підприємствами. Навіть у високорозвинених країнах власники "хобі-ферм" (аналог нашого особистого селянського господарства) мають можливість реалізувати лишки виробленої продукції, пройшовши попередньо контроль якості.

Введення мораторію на продаж молока та молокопродуктів на роздрібних продовольчих ринках – це вимога продовольчої безпеки країни. Особисті селянські господарства на сьогодні є основними товаровиробниками молока. Так, через систему роздрібних продовольчих ринків у 2008 році було реалізовано 12,7% одержаного молока. До того ж, селянське молоко і молокопродукти, які скуповують торгово-посередницькі структури, також реалізуються на ринках, а питома вага по цьому каналу становить 13,3%. Також слід вказати, що вся, без винятку, молокопродукція, яка призначена до реалізації через систему продовольчих ринків, без попереднього лабораторного дослідження до продажу не допускається. При цьому необхідно мати ветеринарний паспорт на корову з відмітками про здійснені щеплення і результатами лабораторних досліджень на лейкоз та інші захворювання. У випадку незастосування мораторію на введення в дію положень Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів», набрала б обертів стихійна торгівля з непередбачуваними наслідками для здоров'я громадян – потенційних споживачів молокопродуктів. Це по-перше. По-друге, більшість сільських жителів залишилися б без єдиного каналу надходження грошових коштів до сімейного бюджету. По-третє, Україна стала б повністю залежною від імпорту молока та молокопродуктів. Прикладом такого є сумнозвісні події в колишній соціалістичній Болгарії.

На наше переконання, мораторій на заборону продажу молока та молокопродуктів тривалістю 5 років у перспективі дасть можливість селянам вижити в умовах економічної кризи та безробіття на селі. Крім того, з'являється можливість частково задовольнити потребу в молоці та молокопродуктах населення вітчизняним молоком, та хоча б частково забезпечити сировиною вітчизняні молокопереробні підприємства, що є проблемою продовольчої і економічної безпеки.

У цьому випадку приватні товаровиробники молока, за спортивною термінологією, приймають на себе удар економічної кризи та наслідки невважених дій колишніх та теперішніх очільників держави.

Висновки. Утримання 1–2 корів, 2-3-х свиней у домашньому господарстві з метою товарного виробництва тваринницької продукції є малоперспективним. Як показує світовий досвід, майбутнє за великими спеціалізованими фермами, де виробництво базується на повноцінній годівлі, маловитратних технологіях і ефективному використанні генетичного потенціалу худоби. Тому одним із завдань у збільшенні продуктивності корів та ефективності виробництва молока має стати концентрація і підвищення рівня спеціалізації його виробництва. Крім суто економічних переваг, це дозволяє вирішити проблеми якості молока, а також екологічні проблеми, пов'язані зі зберіганням та використанням гною.

Основним кроком виходу із критичної ситуації є ефективна державна підтримка товаровиробників тваринницької продукції всіх форм господарювання.

У період переходу від планової економіки до ринкової, більшість вчених-економістів вважали, що регулювати процес розвитку сільського господарства та тваринництва буде «невидима рука ринку». Проте, лише з часом визнано таке припущення помилковим, коли проблема забезпечення тваринницькою продукцією стала загрозою продовольчої безпеки країни. М.Г. Чернишевський відзначав ще в 19 ст.: «Если бы экономисты отсталой школы понимали неизбежность влияния государства на экономические отношения, они, вероятно, вместо пустых толков об утопической системе невмешательства занялись бы определением истинно полезных предметов и действительно разумных границ для неизбежного вмешательства» [5, с.123].

Так, у Держбюджеті-2011 Мінагропрод пропонує збільшити раніше діючі виплати на голову корови – з 600-1500 до 600-1900 грн. Нововведенням цього року буде компенсація на поголів'я телиць в розмірі до 7 грн за 1 кг живої ваги.

У 2011 р. підтримку в розмірі 1 грн за кг отримають виробники продукції свинарства, а виробникам яловичини платитимуть 1,5 грн за кг. За закупівлю населенням установки індивідуального доїння міністерство ініціює доплату в розмірі 5 тис. грн за одиницю такої техніки. У цілому на 2011 р. на бюджетну тваринницьку дотацію та державну підтримку виробництва продукції рослинництва виділено 100 млн грн. Більше 3 млрд грн. акумуляованого ПДВ отримають тваринники як дотацію на молоко – по 30-35 копійок за 1 літр у перерахунку на базисну жирність.

Якщо грошова підтримка потрапить до тваринників негайно, а не наприкінці року, коли в бюджеті накопичиться певна сума коштів, Мінагропрод може розраховувати на позитивний ефект. В іншому випадку тенденції, що намітилися у галузі, не зупинити. З початку року в Україні ні стало зменшуватися не тільки поголів'я ВРХ, а свиней, і незабаром можуть почати скорочення

виробництва птиці. Причина – низька купівельна спроможність населення – кінцевого споживача, який не в змозі компенсувати виробникам і переробникам їхні витрати. Так, ціна свиней в живій вазі свиней становить 10 грн за 1 кг, тоді як ще два-три місяці тому закупівельна вартість 1 кг свинини доходила до 14-15 грн. Щоб мати рентабельність 20% і припинити забій свиней, закупівельна ціна повинна бути не нижча ніж 20 грн за 1 кг.

У ситуації високої ціни, високої собівартості та низької купівельної спроможності населення необхідно надавати дотації не лише агровиробникам, а й покупцям. У США ще в період "Великої депресії" (30-ті роки минулого століття) був заснований фонд у розмірі 50 млрд доларів США для підтримки бідних верств населення в їх продовольчому забезпеченні. Цей фонд працює і нині. При цьому гарантована закупівля у сільгоспвиробників їхньої продукції і стала однією з головних форм державної підтримки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дж. Кеннет Гэлбрейт. Капитализм, социализм, сосуществование: [Пер. с рус.] / Станислав Меньшиков. – Вильнюс Минтис, 1990 – 198 с.
2. Scott J. C. The moral economy of the peasant: rebellion and subsistence in southeast Asia. Yale University Press, New Haven and London, 1976 – 237 p.
3. Полянъ К. Саморегулирующийся рынок и фиктивные товары: труд, земля и деньги / К. Полянъ // THESIS, 1993. – Т. 1. – Вып. 2. – С. 36.
4. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус – К.: ІАЕ, 2008. – 320 с.
5. Чернышевский Н. Г. Что делать? / Н. Г. Чернышевский. – М.: Наука, 1975 – 872 с.

Функционирование животноводства Украины: современное состояние и проблемы решения

Е.А. Шуст

Рассматриваются основные проблемы функционирования животноводческой отрасли Украины. Осуществлена оценка эффективности государственной поддержки производства продукции животноводства.

Ключевые слова: скотоводство, цена, государственная поддержка.

Functioning of stock-raising of Ukraine: modern state and problems of decision

O. Shust

The main problems of livestock industry in Ukraine. Evaluation of effectiveness of public support livestock production.

Key words: cattle breeding, price, state support.

УДК 339.138:378.14

ХОМЕНКО О.М., аспірант

Науковий керівник – **ДАНИЛЕНКО А.С.**, д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ

Білоцерківський національний аграрний університет

ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕТОДИ МАРКЕТИНГОВОГО ПОЗИЦІЮВАННЯ ВИЩИХ ОСВІТНІХ УСТАНОВ

У статті охарактеризовано методи маркетингового позиціонування освітніх установ. Сформовано інструменти маркетингового позиціонування вищих навчальних закладів для підвищення ефективності їх функціонування на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: маркетингове позиціонування, вищі освітні установи, ринок освітніх послуг.

Постановка проблеми. Для вивчення сутності поняття «маркетингове позиціонування» доцільним є вивчення практичного аспекту його реалізації, зокрема аналізу основних методів позиціонування, їх ключових особливостей та основних сфер його застосування. У ході визначення сукупності методів, які використовуються у процесі маркетингового позиціонування різних продуктів або організацій, необхідно орієнтуватися на основний принцип позиціонування. Він полягає в тому, що кожен продукт має не просто відрізнятися від конкуруючих, а бути унікальним, неповторним, причому його унікальність повинна бути привабливою для потенційних покупців. Відмітимо, що вибір напрямку освіти, як і вибір конкретного навчального закладу для одержання освітніх послуг, слід обґрунтувати раціональною поведінкою та мати емоційне підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню питань становлення та розвитку маркетингу освітніх послуг присвячені праці Л. Балабанової [1], М. Вачевського [2], Т. Лук'янець

[3], Т. Оболенської [4], А. Панкрухіна [5] та інших учених. Водночас, окремі питання управління маркетинговим позиціонуванням на ринку освітніх послуг на сьогодні залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є вивчення та аналіз інструментів та методів, які використовуються у процесі маркетингового позиціонування вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг.

Результати досліджень та їх обговорення. Процеси маркетингового позиціонування повинні базуватися на поєднанні раціональних переваг освітніх послуг вищого навчального закладу. При цьому слід відмітити, що до раціональних переваг можна віднести ті якості освітніх послуг, які можуть бути легко надані потенційному споживачеві із наведенням логічних аргументів. Їх обґрунтованість є ключовою відмінністю раціональних переваг і вигід у процесі маркетингового позиціонування [6]. Саме вони у більшості випадків є головним аргументом для більшості споживачів, оскільки максимально зрозумілі й прийнятні для них.

Попри це значення й важливість емоційних складових одержання освітньої послуги або функціонування вищого навчального закладу не варто недооцінювати. Зазначимо, що емоції, які пов'язують споживачів товарів і послуг з їх потенційною купівлею, мають також емоційний підтекст у виборі партнерів по бізнесу, контрагентів та інших організацій та відіграють вагомий роль у процесах маркетингового позиціонування, особливо брендингу. Емоційні переваги продукту або організації не мають логічного обґрунтування, але при цьому потенційний споживач товару чи партнер по організації враховує задоволення, моральні переваги, статус, який допоможе прийняти рішення щодо придбання конкретного продукту або співробітництва з даною організацією. Емоційний аспект також проявляється в тому, що споживач у підсумку отримує не лише потенційні позитивні емоції, але й можливість отримати доступ до певної «закритої» групи осіб, або ж відчути свою перевагу над оточуючими [7].

Практичне застосування різних методів та інструментів маркетингового позиціонування засноване на знаннях особливостей людської психології, вмінні виявляти домінуючі мотиви в поведінці людей за прийняття ними певних рішень, а також впливати на процес прийняття цих рішень шляхом оперування раціональними перевагами й емоційними якостями об'єкта позиціонування [8].

Зазначимо, що маркетингове позиціонування освітніх установ належить до категорії позиціонування організацій, а не продуктів, тобто носить більш комплексний характер і тому матиме ряд характерних особливостей. Ці особливості проявляються в процесі вибору конкретних інструментів маркетингового позиціонування, але також відображаються й у методології процесу позиціонування.

Існує велика кількість методів маркетингового позиціонування організацій. Основні їх види представлені на рис. 1.

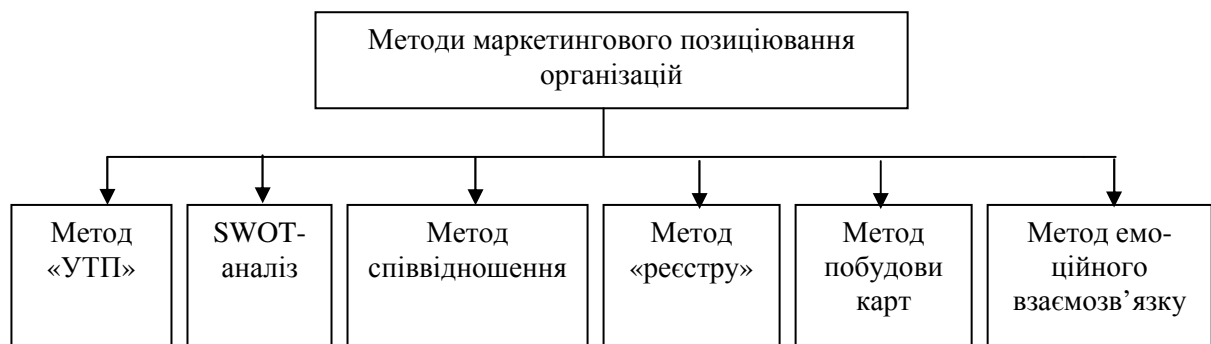

Рис. 1. Методи маркетингового позиціонування (авторська розробка)

Слід відмітити, що всі вказані методи знаходяться в тісному взаємозв'язку і в методологічному відношенні можуть бути схожими. Розглянемо кожен з них більш детально.

Метод «УТП» («унікальна торгова пропозиція»). Спочатку використання цього методу планувалося у межах товарного позиціонування. Надалі сфера застосування методу розширилася і тепер його можна віднести й до методів маркетингового позиціонування організацій. При цьому в назві методу закладена його суть і основні методологічні параметри. Цей метод маркетингового позиціонування передбачає комплексний аналіз властивостей об'єкта позиціонування з метою виявлення унікальних особливостей і переваг конкретної освітньої установи.

До унікальних особливостей вищих навчальних закладів можна віднести освітні послуги, що ним пропонуються. Найчастіше, в межах території окремі виші мають певну спеціалізацію, яка не дублюється іншими представниками ринку освітніх послуг. Виходячи із цього, ті освітні дисципліни, напрямки навчання, які безпосередньо пов'язані зі спеціалізацією освітньої установи на одній території, є його унікальними перевагами, що можуть бути використані в процесі маркетингового позиціонування.

При цьому необхідно розуміти, що специфіка діяльності освітніх установ сегменту вищої професійної освіти полягає в тому, що їх діяльність незалежно від розташування в конкретному місті або регіоні носить загальний характер. Це проявляється, наприклад, в тому, що абітурієнти однієї території прагнуть потрапити на навчання в освітні установи іншої, тому що вважають їх більш привабливими. Саме тому маркетингове позиціонування вищих навчальних закладів повинно бути спрямоване не тільки на мешканців певної території, але й на всіх жителів країни в цілому. Таким чином, пошук унікальних переваг стає складнішим, адже збільшується кількість потенційних конкурентів. Тоді необхідно проводити більш глибокий аналіз характеристик освітньої установи, який враховує не лише освітній процес, але й інші характеристики. До них можна віднести підтримку наукової діяльності в межах вищих навчальних закладів, інноваційну діяльність, співробітництво з регіональними, російськими й іноземними партнерами, додаткові можливості освітньої установи тощо.

Необхідно відмітити, що навіть поглиблений аналіз усіх характеристик і особливостей вищого навчального закладу не може виявити його унікальних переваг. У такому випадку за маркетингового позиціонування передбачається використання переваг освітньої установи, наявних у конкурентів. Зазначимо, що недостатня увага до певних характерних переваг вищих навчальних закладів зі сторони конкурентів надає іншому «віртуальні» переваги, хоча вони і будуть носити короткостроковий характер.

Взагалі ймовірність втрати перевагою статусу своєї унікальності досить велика. Тоді конкурентам необхідно буде витратити час і зусилля для створення аналогічної переваги в межах свого вищого навчального закладу. Таким чином, аналіз цього методу дозволяє зробити висновок про те, що маркетинг може трактуватися як управління пропозицією навчального закладу, що орієнтується на вимоги ринку праці, з активним формуванням попиту на прогресивні освітні послуги й забезпеченням фахівців у сфері обраної діяльності.

SWOT-аналіз. SWOT-аналіз є одним з найбільш розповсюджених методів маркетингового позиціонування [9]. Суть методу зводиться до складання зведеної матриці, що відображає сильні й слабкі сторони об'єкта маркетингового позиціонування, можливості й існуючі загрози (табл. 1).

Таблиця 1 – Матриця SWOT-аналізу

	Можливості	Загрози
Сильні сторони	Маркетингова стратегія позиціонування	Маркетингова стратегія позиціонування
Слабкі сторони	Маркетингова стратегія позиціонування	Маркетингова стратегія позиціонування

Основною перевагою цього методу маркетингового позиціонування є його одночасна спрямованість на аналіз внутрішніх характеристик вищого навчального закладу та параметрів зовнішнього середовища. Метод враховує не лише особливості вищого навчального закладу, але й ефективність їх застосування в ринкових умовах.

Метод відповідності. Метод відповідності певною мірою схожий з методом «УТП». У процесі застосування методу «УТП» відбувається аналіз внутрішніх параметрів вищого освітнього закладу, пошук унікальної переваги, а у разі застосування методу відповідності – постійне порівняння конкретної освітньої установи з конкурентами.

Зазначимо, що метод «УТП» припускає маркетингове позиціонування, засноване на унікальних перевагах вищого навчального закладу, а метод відповідності спрямований на виявлення тих параметрів, які вигідно відрізняють певну освітню установу від конкурентів [10].

Метод «ресстру» аналізує об'єктивне вираження, зокрема, у рамках рекламних послань, параметрів освітніх установ, висвітлення яких спрямоване на емоційний відгук цільової аудиторії. Рекламні послання мають сформулювати у цільовій аудиторії перше позитивне враження про освітню установу та свідчити про її об'єктивні переваги. Крім того, він орієнтований на аналіз ефекти-

вних інструментів маркетингового позиціювання конкурентів, які надалі можуть бути використані в межах позиціювання освітньої установи.

Метод побудови карт. Суть цього методу полягає в дослідженні характеристик освітньої установи та її переваг для цільової аудиторії. У процесі застосування методу увага акцентується на те, як якості й переваги вищого навчального закладу сприймаються цільовою аудиторією. У разі застосування такого методу встановлюється взаємозв'язок між об'єктивними параметрами освітньої установи й емоційним відгуком на них потенційних партнерів або споживачів послуг. Водночас вибудовується й зворотний ланцюжок, який характеризує відгук цільової аудиторії в процесі маркетингового позиціювання освітньої установи.

Метод емоційного взаємозв'язку. Відмітимо, що у рамках цього методу мінімальне значення приділяється об'єктивним характеристикам вищого навчального закладу, його властивостям і перевагам.

Отже, за вибору конкретного методу маркетингового позиціювання вищих навчальних закладів слід пам'ятати, що всі перераховані методи у першу чергу спрямовані на зв'язок між вищим і потребами цільової аудиторії.

Зазначимо, що важливими також є інструменти маркетингового позиціювання освітніх установ, які повинні мати єдину базисну концепцію, що дозволяє визначити рівень знань цільової аудиторії про освітню установу з метою максимізації ефективності позиціювання.

Суттєву роль відіграє назва, яка визначає статус освітньої установи. Так, відносно сегмента вищої професійної освіти існують відмінності між словами «інститут», «академія» і «університет». Це проявляється у споживчому виборі – і абітурієнти, і комерційні партнери, в першу чергу, схильні співпрацювати з університетами як представниками найвищої ланки в згаданій ієрархії.

Так, нині в Україні функціонує 23 вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, з яких 11 мають статус національних, в тому числі 1 має статус дослідницького (НУБіП України) та 118 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, в тому числі 92 коледжі і технікуми у складі аграрних університетів. У галузі також функціонують 35 установ післядипломної освіти та 33 – з підготовки і підвищення кваліфікації робітничих кадрів.

Навчальний процес забезпечують близько 8,8 тис. науково-педагогічних працівників, серед них майже дві третини – доктори і кандидати наук, з яких більша частина професори і доценти, та 7,4 тис. педагогічних працівників, з них майже 400 старших викладачів та понад 600 викладачів-методистів.

Контингент студентів становить всього понад 251 тис. осіб, з них понад 127 тис. (або 50,6%) – навчаються за державним замовленням, майже 70% студентів складає сільська молодь. Щорічний випуск молодих фахівців, денної форми навчання становить близько 28,1 тис. в університетах та понад 17,6 тис. чоловік – в технікумах і коледжах, направлення на роботу отримують більше 75% (93% – спеціалісти і магістри) випускників, які навчались за державним замовленням.

На базі аграрних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації діє 21 навчально-науково-виробничий комплекс, куди територіально ввійшли понад 83 технікумів і коледжів, більше 20 науково-дослідних установ НААНУ, а також провідні підприємства, установи й організації. Запроваджено ступеневу підготовку кадрів за схемами: аграрні технікуми, коледжі – університети та сільські ПТУ – аграрні технікуми, коледжі.

Підготовка фахівців в агроуніверситетах здійснюється за 39 напрямками підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», 47 спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» і 59 спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» та за 61 спеціальностями і 64 спеціалізаціями – у технікумах та коледжах.

З метою поглиблення ступеневої системи освіти, інтеграції закладів освіти різних рівнів та впорядкування мережі навчальних закладів створено 17 регіональних університетських центрів, до складу яких включено 92 навчальних заклади I-II рівнів акредитації як відокремлених структурних підрозділів з окремими правами юридичної особи.

Формування мережі потужних університетських центрів за галузево-територіальним принципом вважається пріоритетним напрямом розвитку аграрної вищої освіти, особливо з врахуванням інтеграційних процесів щодо входження України до Європейського освітнього простору.

Ще одним маркетинговим інструментом позиціювання, який використовується освітніми установами, є реклама. При цьому необхідно відзначити, що роль реклами на ринку освітніх послуг нижча,

ніж на інших ринках. Велика кількість освітніх установ не користуються рекламою для просування своїх унікальних переваг відносно освітніх послуг, що ними пропонуються. Найчастіше реклама використовується для висвітлення певних додаткових можливостей у межах освітньої установи, але при цьому носить інформативний характер і не несе в собі елементів позиціонування. Нині це можна вважати негативними тенденціями розвитку процесу позиціонування освітніх установ.

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, відзначимо, що набір існуючих методів маркетингового позиціонування освітніх установ надзвичайно широкий. При цьому вибір конкретних методів та інструментів маркетингового позиціонування залежить від специфіки власне освітньої установи, її потенціалу і унікальних переваг, якими вона володіє. У деяких випадках можливе їх комплексне застосування для стимулювання розвитку і покращення конкурентних можливостей на освітньому ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балабанова Л. В. Зв'язки з громадськістю: актуальні питання: навч. посіб. / Л. В. Балабанова, К. В. Савельєва. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. – 387 с.
2. Вачевський М. В. Маркетинг в сферах послуг : навч. посіб. / М. В. Вачевський, В. Г. Скотний – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 232 с.
3. Маркетингова політика комунікацій: навч. посібник / Т. І. Лук'янець. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 524 с.
4. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / Т. Є. Оболенська. – Київ, 2001. – 208 с.
5. Панкрухин А. П. Маркетинг територій. / 2-е изд., дополн. – СПб: Питер, 2006.– 416 с.
6. Шульц Д. Стратегические бренд-коммуникационные кампании / Д. Шульц, Б. Барнс. – Издательский дом Гребенщикова, 2003. – 260 с.
7. Семенова А. Бренд с точки зрения экономической теории / А. Семенова // Экономические стратеги. – 2005. – № 2. – С. 98-99.
8. Хулей Г. Маркетинговая стратегия и конкурентное позиционирование / Г. Хулей. – М.: Баланс Бизнес-Букс, 2005. – 800 с.
9. Федько В. П. Основы маркетинга: учеб. пособие для студ. вузов / под ред. В. П. Федько, И. И. Саввиди. – Изд. 4-е, доп. и перераб. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 480 с.
10. Карпова С. В. Брендинг: учеб. пособие для студ. вузов / С. В. Карпова. – М.: КноРус, 2008. – 222 с.

Інструменти і методи маркетингового позиціонування вищих освітніх установ

О.М. Хоменко

В статті охарактеризовані методи маркетингового позиціонування освітніх установ. Сформульовані інструменти маркетингового позиціонування вищих навчальних закладів для підвищення ефективності їх функціонування на ринку освітніх послуг.

Ключевые слова: маркетингове позиціонування, вищі освітні установи, ринок освітніх послуг.

Tools and techniques of marketing positioning of higher education institutions

O. Homenko

In article the marketing positioning methods of educational institutions are described. The marketing positioning tools in the higher education institutions to improve their functioning in the educational market are substantiated.

Key words: marketing positioning, higher educational institutions, educational services market.

УДК 339.13.017:338.43

БАБЕНКОВА Т.Ю., аспірантка

Науковий керівник – **КАЛЕТНИК Г.М.,** д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті визначено та конкретизовано наукові засади формування і розвитку інфраструктури агропродовольчого ринку. Визначено основні елементи інфраструктури агропродовольчого ринку за рівнем їх впливу на процес товароруху.

Ключові слова: інфраструктура ринку, агропродовольчий ринок, продовольча безпека.

Постановка проблеми. У процесі модернізації вітчизняної економіки особливого значення набувають питання побудови інфраструктури у різних секторах економіки, у тому числі інфраструктури продовольчого ринку, що відповідають новим умовам. Така інфраструктура повинна

відображатися гнучкістю, адаптивністю до зовнішніх умов, доступністю для товаровиробників продовольчої продукції. Підприємства інфраструктурного комплексу мають бути забезпеченими сучасним обладнанням для здійснення певних для них функцій. Слаборозвинена інфраструктура, недостатньо розвинені господарські зв'язки, в тому числі із підприємствами інфраструктурного комплексу, уповільнюють темпи розвитку сфер основного виробництва внаслідок збільшення затрат на пошуки каналів реалізації виробленої продукції. Недостатній розвиток інфраструктури багатократно збільшують трансакційні витрати підприємства.

Зазначимо, що залежно від цілей економічної політики, що проводилася в Україні у різний час, направленої на розвиток окремих галузей і сфер економіки, у науці, в галузі дослідження інфраструктури, переважали різні напрями. Так, у 70-80 рр. минулого століття переважали дослідження у сфері виробничої та соціальної інфраструктури. У період становлення ринкових засад господарювання минулого століття підвищився інтерес до дослідження фінансової, страхової, банківсько-кредитної інфраструктури. На початку нинішнього століття активізувалися дослідження у сфері інфраструктури товарного ринку. Останнім часом посилюється інтерес до дослідження питань вітчизняного агропродовольчого ринку та його інфраструктури.

Однак, незважаючи на певний інтерес до питань формування інфраструктури агропродовольчого ринку, нині не сформовано системної уяви про методи її дослідження та оцінку ефективності функціонування. У зв'язку із цим, формування інфраструктури агропродовольчого ринку має хаотичний характер.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку аграрної науки багато уваги приділяється як теоретичним проблемам розвитку інфраструктури аграрного ринку, так і практичним аспектам її функціонування. Питання розвитку інфраструктури ринку висвітлено у працях багатьох вчених, серед яких: О. А. Горлачук [1], В. К. Збарський [2], Г. М. Калетник [3], Т. Л. Мостенська [4], П. Т. Саблук [5], М. О. Солодкий [6], О. М. Шпичак [7] та інші. Водночас, окремі питання формування і розвитку інфраструктури залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, інфраструктура агропродовольчого ринку, яка розглядається у рамках інфраструктури товарного ринку, не дозволяє враховувати її специфіку.

Мета дослідження – узагальнити теоретичні та методичні засади формування і розвитку інфраструктури агропродовольчого ринку з урахуванням її особливостей та обґрунтувати концепцію щодо сутності, закономірностей, особливостей і принципів її формування.

Результати досліджень та їх обговорення. Інфраструктура агропродовольчого ринку розглядається нами як комплекс підприємств певних видів діяльності та їх взаємодії у сфері обігу продовольчих товарів, які забезпечують раціоналізацію товарообороту продовольчої продукції з метою максимального задоволення інтересів суб'єктів продовольчого ринку.

У процесі дослідження сформульована концепція дослідження інфраструктури агропродовольчого ринку, яка представлена на рис. 1.

Під час дослідження інфраструктурного забезпечення агропродовольчого ринку нами використано чисельні методи з урахуванням сучасного рівня знань, які дозволили визначити, по-перше, закономірності і принципи формування інфраструктури продовольчого ринку; по-друге, сукупність методологічних аспектів дослідження інфраструктурного забезпечення продовольчого ринку; по-третє, концептуальні підходи до оцінки ефективності інфраструктурного забезпечення агропродовольчого ринку.

У процесі дослідження встановлено, що формування і розвиток інфраструктури агропродовольчого ринку базується на таких закономірностях: формування нових елементів інфраструктури – на ринкових принципах (товарні біржі, торгові будинки, консалтингові служби, рекламні організації тощо); інертний характер процесу створення окремих елементів інфраструктури агропродовольчого ринку, порівняно із потребами у них (оптові продовольчі ринки).

Споживчі (сільськогосподарські) кооперативи; об'єднання окремих організацій інфраструктури агропродовольчого ринку в союзи та асоціації; відсутність системності за формування інфраструктури агропродовольчого ринку у рамках регіону; формування організацій інфраструктури агропродовольчого ринку здійснюється за слабкої орієнтації на безпосередніх товаровиробників продовольчої продукції; територіальна диференціація сільськогосподарських товаровиробників, неоднакові природно-кліматичні умови діяльності підприємств у рамках одного регіону вимагають організації інфраструктури агропродовольчого ринку; низький рівень доходності вітчизняних сільськогосподарських підприємств [8].

Рис. 1. Концепція дослідження інфраструктури агропродовольчого ринку

Сутність інфраструктури агропродовольчого ринку доцільно визначати через її функції: позиціонування, комунікативну, узгоджувальну, соціальну, інформативну, сануючу, контрольну, посередницьку. Узагальнюючи зазначене вище, під інфраструктурою агропродовольчого ринку розуміємо сукупність підприємств певних видів діяльності у сфері обігу продовольчих товарів, які забезпечують раціоналізацію товарообігу.

Характерною особливістю продовольчих товарів є необхідність їх реалізації у короткі строки. Для цього необхідно створити об'єкти інфраструктурного комплексу відповідним обладнанням, у т.ч. холодильним. Водночас необхідно забезпечити розвиток специфічних елементів інфраструктури агропродовольчого ринку: постачальницько-збутові, споживчі кооперативи, продовольчі корпорації, сільськогосподарські ринки тощо. Наявність таких елементів інфраструктури дозволяє раціоналізувати зв'язки підприємств-товаровиробників і торгових структур та враховувати специфіку розвитку території [9]. Відповідно до цього нами виділено особливості інфраструкту-

ри агропродовольчого ринку і запропоновані різні види класифікації інфраструктури агропродовольчого ринку. Особливості інфраструктури агропродовольчого ринку представлено на рис. 2.

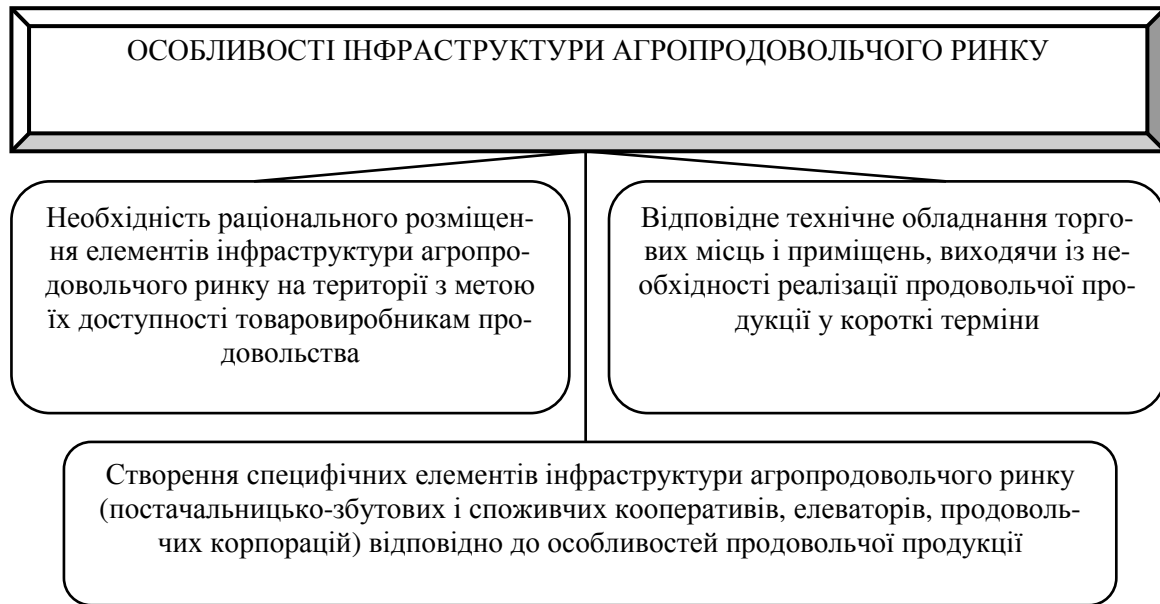

Рис. 2. Особливості інфраструктури агропродовольчого ринку

Нами виділено поелементний склад інфраструктури агропродовольчого ринку, який представлено наступним чином:

- торгові та торгово-посередницькі організації, до яких віднесено оптові та роздрібні ринки сільськогосподарської продукції, ринки роздрібної торгівлі, товарні біржі, ярмарки, аукціони, дилерські та брокерські фірми, дистрибуторські організації, торгово-промислові палати, продовольчі корпорації, постачальницько-збутові кооперативи, споживчі кооперативи;
- інформаційно-консультаційні та аналітичні організації представлені тренінговими і консалтинговими компаніями, виставками, рекламними агентствами, інформаційно-консультаційними центрами, маркетинговими агентствами і компаніями, інформаційно-консультаційними центрами, логістичними центрами;
- фінансові організації представлені фондовими і валютними біржами, комерційними банками, страховими та інвестиційними компаніями, кредитними кооперативами;
- організації з надання послуг представлені: лізинговими компаніями, транспортно-експедиторськими компаніями, прокатними організаціями, спеціалізованими сервісними центрами, організаціями, які надають в оренду нерухомість, склади, елеватори;
- контролюючими та юридичними організаціями – це податкові інспекції, інспекції з торгівлі, із праці, санітарно-епідеміологічного нагляду, митні служби, фірми з надання юридичних консультацій, нотаріальні контори, адвокатські фірми, суди;
- організації із трудового забезпечення: біржі праці, комітети щодо зайнятості населення, центри із підготовки і перепідготовки кадрів, навчальні заклади у сфері професійного навчання, кадрові і рекрутингові агентства;
- транспортні служби: залізничний, автомобільний, повітряний, водний транспорт;
- організації у сфері ресурсного забезпечення: підприємства сфери постачання, паливно-мастильних матеріалів, підприємства сфери енергозбереження, підприємства сфери газопостачання;
- система зв'язку: поштова, електрична (телеграфна, телефонна, факсимільна, відеотелефонна, радіозв'язок, електронна пошта), телевізійний зв'язок.

Вважаємо, що доцільно провести класифікацію об'єктів інфраструктури за рівнем впливу на процес товароруку. Згідно із цією класифікацією, нами виділено елементи інфраструктури, які безпосередньо впливають на процес товароруку (основні та допоміжні) і додаткові елементи інфраструктури (рис. 3).

Класифікація інфраструктури агропродовольчого ринку на основі рівневого підходу ґрунтується на розмежуванні інфраструктурних об'єктів за рівнями територіального ділення (національний, регіональний, обласний, районний).

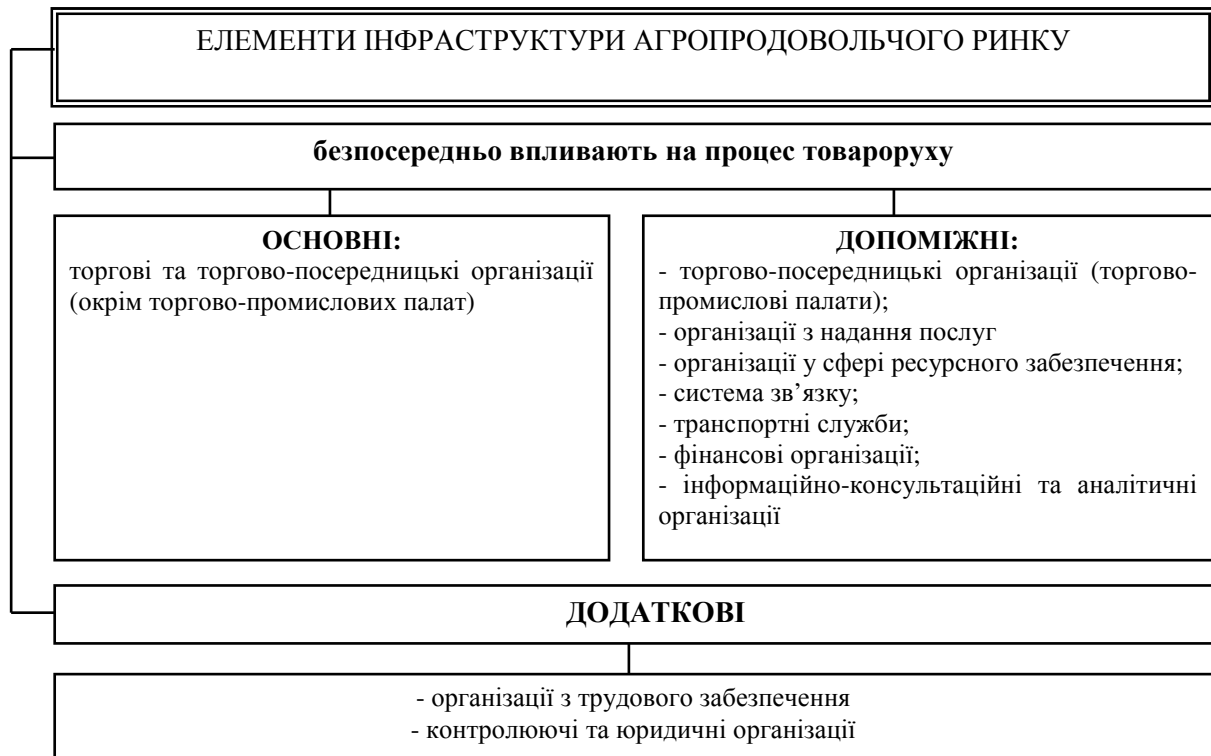

Рис. 3. Класифікація елементів інфраструктури за рівнем їх впливу на процес товароруху

Відповідно до запропонованої класифікації можна визначити елементи інфраструктури агропродовольчого ринку, які обслуговують територію країни (залізничний, повітряний транспорт, постачання паливно-мастильними матеріалами, енерго-, газопостачання, поштовий, телевізійний, Інтернет зв'язок); мають обласне значення (тренінгові та консалтингові компанії, рекламні агентства, інформаційно-консультаційні центри, маркетингові агентства і компанії, інформаційно-довідникові служби, логістичні центри), організуються на обласному і районному рівнях (організації із трудового забезпечення).

Висновки. Узагальнюючи зазначене вище, відзначимо, що під інфраструктурою агропродовольчого ринку слід розуміти сукупність підприємств певних видів діяльності у сфері обігу продовольчих товарів, які забезпечують раціоналізацію товарообігу. Проблему вдосконалення інфраструктури агропродовольчого ринку України необхідно розглядати з метою чіткого забезпечення виконання ним своїх функцій, вирішення яких надасть можливість формування державної соціальної спрямованості, що забезпечить сільськогосподарським виробникам вищий рівень доходів та сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Горлачук О. А. Аграрний ринок регіону: економічна динаміка і ціновий механізм / О. А. Горлачук // Інноваційна економіка. – 2009. – № 4. – С. 143-147.
2. Збарський В. К. Сільське господарство у забезпеченні продовольчої безпеки України / В. К. Збарський, А.В. Збарська // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2010. – № 22. – С. 36-40.
3. Калетнік Г. М. Роль інфраструктури аграрного ринку в ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію / Г.М. Калетнік, Г. О. Пчелянська // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 21-24.
4. Мостенська Т. Стан та перспективи розвитку ринку продовольчих товарів в Україні / Т. Мостенська // Харчова і переробна промисловість. – 2009. – № 1. – С. 8-12.
5. Саблук П. Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 3-10.
6. Солодкий М. О. Стан та перспективи розвитку вітчизняного організованого аграрного ринку / М. О. Солодкий // Вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / Серія «Економіка, аграрний менеджмент та бізнес». – 2010. – № 154. – Частина 1. – С. 310–315.

7. Шпичак О. М. Проблеми економічних механізмів державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції / О. М. Шпичак // Наук. засади розвитку агропром. вир-ва в сучас. умовах. – К.: Аграр. наука, 2010. – С. 201-210.

8. Д'якова Т. А. До питання проблем державного регулювання аграрного ринку / Т. А. Д'якова // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2010. – № 5/1 (39). – С. 47-50.

9. Березін О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку: Монографія. – К.: Центр учб. літ-ри, 2008. – 184 с.

Осноvy формироваия инфрастрoктуры агропрoдoвольственнoгo рынка Украины

Т. Ю. Бабенкова

В статье определены и конкретизированы научные основы формирования и развития инфраструктуры агропрoдoвольственнoгo рынка. Определены основные элементы инфраструктуры агропрoдoвольственнoгo рынка по уровню их влияния на процесс товарoдвижения.

Ключевые слова: инфраструктура рынка, агропрoдoвольственный рынок, прoдoвольственнaя безопасность.

Fundamentals of generating infrastructure of agrarian and food market of Ukraine

T. Babenkova

The article defined and specified scientific basis for the formation and development of infrastructure agrarian and food market. The basic elements of infrastructure agrarian and food market in terms of their impact on product distribution

Key words: market infrastructure, agrarian and food market, food security.

УДК 338.5

КАПІНУС Л.В. (marketing.nuft@gmail.com),

СКРИГУН Н.П., кандидати екон. наук

Національний університет харчових технологій

СУТНІСТЬ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МЕТОДІВ ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІН В РИНКОВИХ УМОВАХ

У статті на основі теоретичних досліджень визначено сутність методів встановлення цін в ринкових умовах та запропоновано власну класифікацію методів ціноутворення, яка дає можливість систематизувати методи визначення цін в логічну цілісну систему.

Ключові слова: ціна, ціноутворення, методи ціноутворення.

Постановка проблеми. Важливим етапом в ціновій політиці підприємства є визначення методу встановлення ціни як маркетингового інструмента успішної діяльності фірми в умовах ринкової економіки.

Вивченню особливостей застосування різних методів встановлення цін з урахуванням мети, якої хоче досягти підприємство, приділяли увагу багато учених. Серед них такі відомі науковці: Анн Х., Багієв Г., Богатін Ю., Бужимська К., Гаркавенко С., Горобчук Т., Дайновська С., Дугіна С., Дорошев В., Котлер Ф., Персі Л. та багато інших.

На основі теоретичних досліджень наукових праць встановлено, що проблема вибору методу встановлення ціни вивчена недостатньо. В більшості випадків визначаються тільки загальні підходи до розв'язання проблеми, причому найчастіше змінюються лише назви методів, а суть, методика розрахунків і базові показники залишаються незмінними. Відсутня також класифікація методів ціноутворення, яка притаманна саме ринковій економіці господарювання.

Мета і завдання дослідження. Виходячи з актуальності поставленої проблеми, виникає необхідність удосконалити теоретичні засади вивчення методів встановлення цін в ринкових умовах. Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі завдання: вивчено сутність методів встановлення цін з метою накопичення знань у сфері маркетингової цінової політики та систематизовано методи ціноутворення в логічну цілісну систему, що дає можливість прийняти обґрунтовані та ефективні рішення у сфері встановлення ціни на товар (послугу).

Результати досліджень та їх обговорення. В економічній літературі описані різні методи формування ціни, причому найчастіше змінюються тільки назви методів, а суть, методика розрахунків і базові показники залишаються незмінними. Як правило, виділяють витратний підхід до ціноутворення, ринковий і параметричний. Однак з розвитком економічних стосунків перелік був дещо розширений і модифікований.

На сьогодні, на нашу думку, доцільно всі методи ціноутворення ранжувати у такий спосіб (рис. 1):

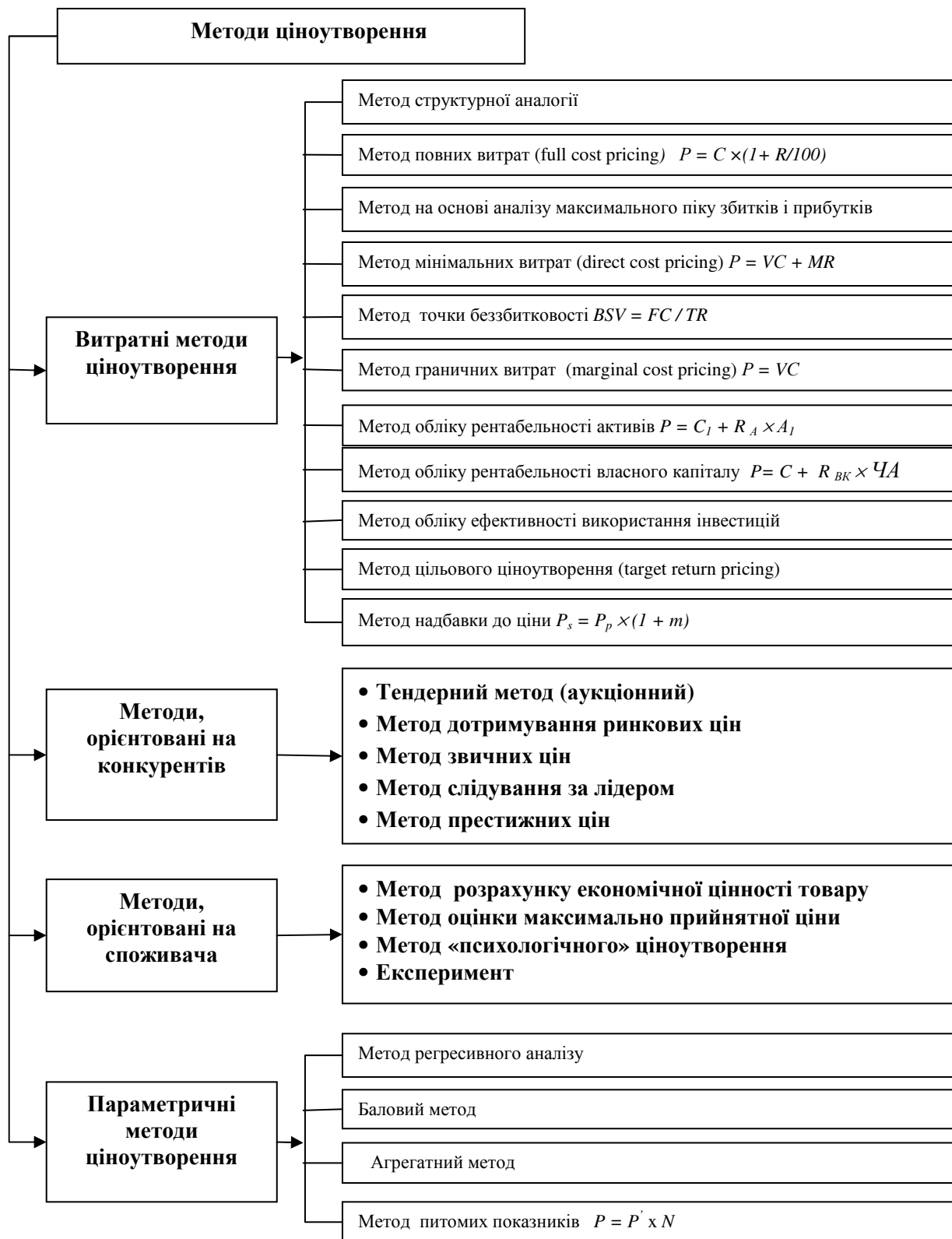

Рис. 1. Класифікація методів ціноутворення

1. Витратні методи формування ціни, що базуються на розрахунках витратів продавця на створення і реалізацію товару.
2. Методи, орієнтовані на споживачів, що спираються на корисність і цінність товару.
3. Методи, орієнтовані на конкурентів, що відображають кон'юнктуру ринку.

4. Параметричні (нормативно-параметричні) методи формування ціни, засновані на співвідношенні ціни до певного параметра, що характеризує цінність товару аналогічного ряду або інших складових частин, що входять у товар.

Запропонована класифікація методів необхідна для емпіричного накопичення знань про розвиток методів ціноутворення, крім того, вона дозволяє виявити відповідні чинники, які необхідно враховувати під час встановлення ціни на товар.

Важливо з погляду наукового розвитку не просто класифікувати методи ціноутворення, але й пов'язати та структурувати їх в логічну систему (рис. 1). Крім того, запропонована класифікація вимагає чіткого розуміння сутності кожного з методів ціноутворення з метою уникнення плутанини під час визначення методів встановлення ціни.

Так, витратні методи ціноутворення ґрунтуються на видатках продавця й не відображають споживчий попит і кон'юнктуру ринку. Цей метод дозволяє оцінити частку витрат у ціні кожного товару й робить розрахунок ціни точним, з більшим ступенем імовірності, тому що легше продавцеві спрогнозувати свої показники видатків, ніж попит і поведінку конкурентів.

Сутність методу структурної аналогії [4] полягає в тому, що під час встановлення ціни на новий товар визначають структуру ціни аналогічного товару, використовуючи фактичні або статистичні дані про частку основних елементів у ціні. Якщо є можливість точно визначити для нового товару змінні витрати на одиницю, визначається частка постійних витрат, що припадає на такий вид нового товару і формується ціна.

Метод формування ціни на основі повних витрат (англ. *full cost pricing*, інші визначення: метод прямого калькулювання, метод «середні витрати плюс прибуток», метод «витрати плюс»), полягає в підсумку середніх сукупних витрат (змінні (прямі) плюс постійні (накладні) витрати) і прибутку, який фірма планує одержати з одиниці виробу.

Якщо коефіцієнт рентабельності прийняти за одиницю і більше, то є сенс застосовувати метод ціноутворення, який економісти називають методом визначення ціни товару на основі аналізу максимального піку збитків і прибутків [6, с. 234–239], що дозволяє знайти обсяг виробництва й обсяг продажу, коли загальна сума прибутків і загальна сума витрат рівні між собою.

Перевага методу мінімальних витрат [4] (англ. *direct cost pricing*, метод валового прибутку, метод скорочених витрат) полягає у відсутності необхідності розраховувати питомі постійні витрати на одиницю продукції. Цей метод враховує тільки змінні витрати й обсяг доходу. Бажаний обсяг доходу являє собою маржинальний дохід і дорівнює сумі безпосередньо самого доходу (прибутку) і постійних витрат.

Цей метод менш гнучко дозволяє реагувати на кон'юнктуру ринку у сфері зниження ціни в окремих випадках, ніж метод, який ґрунтується на оцінюванні точки беззбитковості [7, с. 123–126], що не припускає якого-небудь доходу у вигляді надбавки до сукупних витрат. Ціна товару дорівнює загальним витратам на одиницю товару, тобто сукупний обсяг продажу покриває тільки загальні витрати – немає прибутку, але немає й збитку. Для визначення точки беззбитковості застосовують такі методи: математичний, метод маржинального доходу й графічний.

Зустрічаються економічні ситуації, коли дохід від поточного обсягу продажу у грошових одиницях покриває не тільки змінні витрати за даною кількістю реалізованого товару, але ще й сукупні постійні витрати, однак рівень заданого обсягу продажу в натуральному вираженні ще не досягнутий. Тоді для стимулювання купівельного попиту в умовах його високої еластичності й відсутності інших варіантів його стимулювання доцільно скористатися методом граничних витрат [4] (англ. *marginal cost pricing*) і встановити ціну товару на рівні змінних витрат.

Для формування ціни за допомогою методу ціноутворення на основі рентабельності активів розраховується мінімальна бажана норма рентабельності активів.

Метод на основі рентабельності активів ефективний у тому випадку, коли вартість активів, що використовуються для виробництва даного виду товару, може бути точно визначена й коефіцієнт рентабельності активів має об'єктивне значення для продавця.

Однак для оцінки інвестиційної привабливості продавця доцільно використовувати метод розрахунку ціни на основі рентабельності власного капіталу (чистих активів). Показник чистих активів формується із джерел власного капіталу, де власний капітал в акціонерних товариствах – це добуток кількості акцій на номінальну вартість акцій. Тому рентабельність чистих активів характеризує інвестиційну привабливість продавця, тобто показує: яка частина доходу (прибутку) припадає на 1 грошову одиницю вкладеного власного капіталу в бізнес продавця.

Варто звернути особливу увагу на метод формування ціни на основі аналізу ефективності використання інвестицій. Ціна товару, згідно із цим методом, визначається як сума таких показників у розрахунку на одиницю:

- ✓ ціна інвестиційних ресурсів;
- ✓ додаткова необхідна надбавка до ціни товару, що забезпечує повернення інвестиційних ресурсів згідно з умовами договору;
- ✓ втрачена вигода від розміщення інвестиційних ресурсів у проектах, що гарантують мінімальний дохід;
- ✓ загальні витрати на виробництво й реалізацію даного виду товару.

Економісти серед інших витратних методів ціноутворення виділяють метод цільового ціноутворення [4] (англ. *target return pricing*, метод надбавок до ціни, метод визначення цільової ціни або визначення ціни відповідно до цільового прибутку). За цим методом ставиться залежність ціни від обсягу продажу, що забезпечує отримання запланованого доходу, який тільки більше конкретизує значення бажаного доходу, що використовується в моделях методів формування ціни на основі повних і змінних витрат.

Перераховані вище методи визначення цін на основі витрат більше підходять для обґрунтування базисної ціни, яка повинна відповісти на запитання: можна або не можна виходити на ринок з цим товаром, ніж для визначення остаточної ціни продажу.

Основною вимогою точного визначення ціни в умовах витратного ціноутворення є доречне й грамотне обґрунтування величини бажаного доходу в складі ціни товару й створення досконалої системи обліку витрат, що, загалом, є нормальною вимогою для успішного функціонування будь-якого підприємства незалежно від методів ціноутворення.

Підприємства, що використовують ринкові методи з орієнтацією на споживача, насамперед беруть за основу у своїй практиці ціноутворення рівень попиту на товар, еластичність попиту, а також ціннісне сприйняття споживачем їх продукції [6, с. 264–282].

У маркетингу під цінністю розуміють оцінку бажаності блага, яка в грошовому вираженні перевищує цінність цього блага. У цьому випадку в основі виміру лежать співвідношення корисності й ціни благ, які є реально доступними покупцеві серед альтернативних варіантів. Методи ціноутворення, орієнтовані на споживача, базуються на величині економічного ефекту, що одержує споживач за час використання товару. До цієї підгрупи методів можна віднести:

- 1) метод розрахунків економічної цінності товару;
- 2) метод оцінки максимально прийнятної ціни;
- 3) метод «психологічного» ціноутворення;
- 4) метод розрахунку ціни на основі експерименту.

Методи розрахунку ціни з орієнтацією на конкурентів встановлюють ціни на товари й послуги через аналіз і порівняння сили диференціації товарів даної фірми з фірмами-конкурентами на конкретному ринку. При цьому до уваги приймається ринковий рівень цін. Таким чином, метод визначення ціни з орієнтацією на конкуренцію полягає у визначенні ціни з урахуванням конкурентної ситуації й конкурентного положення цієї фірми на ринку. Методи встановлення ціни з орієнтацією на конкурентів можна розділити на:

- 1) метод слідування за ринковими цінами;
- 2) метод слідування за цінами фірми-лідера на ринку;
- 3) метод визначення престижних і звичних цін;
- 4) тендерне ціноутворення.

Існує ряд методів розрахунку цін на нову продукцію залежно від рівня її споживчих властивостей з урахуванням норми витрат на одиницю параметра. Такі методи називаються нормативно-параметричними [2, с. 284–292].

Метод питомих показників використовується для визначення й аналізу цін невеликих груп продукції, що характеризуються наявністю одного основного параметра, величина якого значною мірою визначає загальний рівень ціни виробу.

Агрегатний метод [4] полягає у підсумовуванні цін окремих конструктивних частин виробів, що входять у параметричний ряд, з додаванням вартості оригінальних вузлів, витрат на складання й нормативного прибутку.

Метод регресійного аналізу [3] застосовується для визначення залежності зміни ціни від зміни техніко-економічних параметрів продукції, що належить до цього ряду, побудови й вирівнювання ціннісних співвідношень і визначається за формулою (1):

$$P = f(X_1, X_2, \dots, X_n), \quad (1)$$

де $X_1, X_2, \dots, X_n$ — параметри виробу.

Сутність балового методу полягає у використанні експертних оцінок вагомості техніко-економічних і споживчих параметрів виробів, що входять у певний параметричний ряд аналогічної або взаємозамінної продукції. Деякі техніко-економічні показники якості товарів, що мають вплив на ціни, не можуть бути виміряні кількісно, або вони є незручними для застосування інших методів параметричного ціноутворення. Кількісний вимір таких показників відбувається на основі їх експертної оцінки в балах.

Представлені методики, звісно, не охоплюють усі можливі варіанти ціноутворення. У кожній з них свої переваги й недоліки, і кожна призводить до створення унікальної ринкової ціни. Насправді більшість методик призначена, насамперед, для визначення базисної ціни, яка ще повинна коректуватися знижками, особливими івентами й тимчасовими коливаннями ринкових цін. Базисна ціна просто дає компанії впевненість у тому, що вона виводить свій продукт на ринок у правильному ціновому діапазоні.

Висновки. У ході дослідження різних джерел з визначеної проблематики було встановлено, що в економічній літературі достатньо повно описані різні методи формування ціни, але при цьому часто змінюються назви методів, а суть, методика розрахунків і базові показники залишаються незмінними. З метою поглиблення економічних вчень у сфері маркетингової цінової політики визначено сутність кожного з досліджених методів встановлення цін, а також запропоновано власну класифікацію методів ціноутворення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про ціни і ціноутворення»: станом на 10 лютого 2000 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 1990. – 209 с. – (Відомості Верховної Ради України).
2. Богатин Ю.В. Экономическое управление бизнесом / Ю.В. Богатин, В.А. Швандар. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 391 с.
3. Бужимська К.О. Вдосконалення методики ціноутворення в системі внутрішнього економічного механізму підприємств молочної промисловості: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. / Бужимська Катерина Олександрівна. – К., 2005. – 256 с.
4. Гаркавенко С.С. Маркетинг / С.С. Гаркавенко. – [5-те вид., доп.]. – К.: Лібра, 2007. – 720 с.
5. Горобчук Т.Т. Ціноутворення / Т.Т. Горобчук. – Ж.: ЖПТ, 2003. – 166 с.
6. Дайновська С.М. Ціноутворення / С.М. Дайновська. – К.: КНТЕУ, 2009. – 319 с.
7. Дорошев В.И. Ценообразование в системе маркетинга / В.И. Дорошев. – СПб: Санкт-Петербург. торг.-экон. ин-т, 2005. – 446 с.

Сущность и систематизация методов установления цен в рыночных условиях

Л.В. Капинус, Н.П. Скригун

В статье на основе теоретических исследований определена сущность методов установления цен в рыночных условиях и предложена собственная классификация методов ценообразования, которая дает возможность систематизировать методы определения цен в логическую целостную систему.

Ключевые слова: цена, ценообразование, методы ценообразования.

Essence and systematization of methods of establishment of prices is in market conditions

L. Kapinus, N. Skrigun

In the article on the basis of theoretical researches essence of methods of establishment of prices is certain in market conditions and own classification of methods of pricing, that gives an opportunity to systematize the methods of determination of prices in the logical integral system is offered.

Key words: price, pricing, methods of pricing.

УДК 657.421.1

СТАДНИК Л.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

КИРИЛЮК О.Ф., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

СУТЬ П(С)БО 30 «БІОЛОГІЧНІ АКТИВИ» ТА ПРОБЛЕМИ З ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯМ

Розглянуті методичні і практичні проблеми бухгалтерського обліку, пов'язані із впровадженням П(С)БО 30 «Біологічні активи». Досліджено питання визначення об'єктів обліку, оцінки, витрат і доходів, фінансових результатів від операцій, пов'язаних з біологічними активами. Виявлено окремі суперечності між даним П(С)БО та іншими нормативно-правовими актами, надано окремі пропозиції щодо організації обліку біологічних активів.

Ключові слова: біологічні активи, оцінка, первісне визнання, первісна вартість, справедлива вартість, очікувані витрати, ціни активного ринку.

Постановка проблеми. Аграрний бізнес має свої особливості, які необхідно враховувати в організації та веденні діяльності на сільськогосподарському підприємстві, зокрема, це вплив зовнішнього середовища на біологічні процеси рослин і тварин, розтягнутий в часі із притаманною сезонністю. Також аграрний сектор економіки характеризується специфічними об'єктами обліку – біологічними активами. Це багаторічні насадження, робоча і продуктивна худоба, тварини на вирощуванні та відгодівлі, матеріали сільськогосподарського призначення, які є біологічними активами та їх похідними.

У діючій до 2007 року системі внутрігосподарського обліку був закладений принцип планової оцінки надходження і руху сільськогосподарської продукції, молодняку тварин і тварин на вирощуванні та відгодівлі, яка в кінці року коректувалася до фактичної.

Україна, впроваджуючи економічні відносини ринкового спрямування в галузі сільського господарства, прагне реформувати також і систему бухгалтерського обліку. Зокрема, це запровадження з 1 січня 2007 року П(С)БО 30 «Біологічні активи» та Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку біологічних активів, які затверджені наказом Міністерства фінансів України і зареєстровані у Міністерстві юстиції [3]. Ці нормативні акти, набувши чинності, почали регулювати облік біологічних активів в сільськогосподарських підприємствах. При цьому принципи оцінки таких активів закладені не планові, а ринкові. Як наслідок, змінилися умови обліку, оскільки акцент було поставлено не на облік виробництва продукції, а на облік сільськогосподарської діяльності.

Прийняте П(С)БО 30 «Біологічні активи» вимагає нових підходів до організації бухгалтерського обліку, яка повинна враховувати особливості біологічних перетворень в сільському господарстві. Застосування даного П(С)БО на більшості с.-г. підприємств здійснюється з помилками, неповністю або повністю ігнорується, тому ця проблема потребує наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з реформуванням бухгалтерського обліку в сільському господарстві, постійно перебувають в центрі наукових дискусій. Зокрема цьому присвячені праці Саблука П.Т., Дем'яненка М.Я., Жука В.М., Огійчука М.Ф., Сука Л.К., Михайлова М.Г та інших. У працях цих відомих вчених висвітлюються питання особливостей обліку біологічних активів, а також вплив П(С)БО 30 на облік формування доходів і витрат, визначення фінансових результатів на сільськогосподарських підприємствах, формування інформації у статистичній і фінансовій звітності.

Метою і завданням дослідження є аналіз методики і практики застосування П(С)БО 30 «Біологічні активи» в системі бухгалтерського обліку сільськогосподарських підприємств, його вплив на інформаційну систему менеджменту та надання відповідних пропозицій.

Об'єктом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах, виходячи із запровадження П(С)БО 30 «Біологічні активи».

Результати дослідження та їх обговорення. Починаючи з 90-х років і дотепер проходить реформування бухгалтерського обліку в галузі сільського господарства, накопичується законодавча, нормативна і методична бази. Зокрема, вводяться в дію нові П(С)БО та методичні рекомендації щодо їх застосування. Серед них найбільш складним до адаптації виявилось П(С)БО 30 «Біологічні активи». З його запровадженням в першу чергу відбулися зміни в складі об'єктів обліку (табл.1).

Коли з визначенням об'єктів обліку все ясно, то проблемним питанням стала оцінка біологічних активів. У окремих провідних вчених і керівників державних структур існує думка, що сільськогосподарські підприємства України потребують широкого залучення інвестицій, а тому поряд з витратним підходом до відображення активів в бухгалтерському обліку доцільно застосувати і методологію вартісної оцінки.

Застосування справедливої вартості в оцінці біологічних активів і сільськогосподарської продукції вносить зміни в організацію обліку доходів і витрат та визначення фінансових результатів. Тепер у разі первісного визнання (за оприбуткування) продукції, оціненої за справедливою вартістю, необхідно обліковувати різницю між справедливою вартістю сільськогосподарської продукції та витратами на виробництво. Якщо справедлива вартість перевищує витрати, різницю необхідно відображати як інший операційний дохід, а якщо витрати від виробництва перевищують справедливу вартість – як інші операційні витрати [4].

Метод оцінки (метод обліку) біологічних активів та їх похідних, визначений П(С)БО 30, повністю перекреслює традиційні для нас методи, що ґрунтуються на розрахунках планової (нормативної) собівартості. Адже зараз біологічні активи, додаткові біологічні активи і сільськогоспо-

дарську продукцію необхідно оцінювати за їх первісного визнання за справедливою вартістю, зменшеною на очікувані витрати на місці продажу. Визначення справедливої вартості біологічних активів і сільськогосподарської продукції ґрунтується на цінах активного ринку.

Таблиця 1 – Основні зміни в обліку, пов’язані із введенням П(С)БО 30 «Біологічні активи»

Зміни в:	Облік сільськогосподарської діяльності	
	до 01.01.2007 р.	за П(С)БО «Біологічні активи» з 01.01.2007 р.
1	2	3
I. Об’єктах обліку та рахунках для їх відображення:		
1.1. Облік витрат на виробництво с.-г. продукції	Здійснювався на рахунку 23 «Виробництво»	Здійснювався на рахунку 23 «Виробництво»
1.2. Облік поголів’я і живої маси тварин	Обліковувався як: 1. Основне стадо / рах. 107 «Робоча і продуктивна худоба» / за собівартістю з нарахуванням зносу (амортизації)	Обліковуються: 1. Довгострокові біологічні активи тваринництва: – рах. 163 «Довгострокові біологічні активи тваринництва, які оцінені за справедливою вартістю» (без нарахування зносу/ амортизації) – рах. 164 «Довгострокові біологічні активи тваринництва, які оцінені за первісною вартістю» (з нарахуванням зносу/ амортизації).
	2. Тварини на вирощуванні та відгодівлі /рах.21/за собівартістю/	3. Поточні біологічні активи тваринництва: – рах. 212 «Поточні біологічні активи тваринництва, які оцінені за справедливою вартістю»; – рах. 213 «Поточні біологічні активи тваринництва, які оцінені за первісною вартістю»
1.3. Облік формування основного стада	Здійснювався через рах. 155 «Формування основного стада» /за собівартістю/	Здійснюється через рах. 155 «Придбання /вирощування/ довгострокових біологічних активів» та даних на рах. 212 або 213 за групами незрілих довгострокових біологічних активів тваринництва, що переводяться до основного стада
1.4. Облік рослин	Здійснювався лише для: 1. Багаторічних насаджень на рах. 108 «Багаторічні насадження» (за собівартістю з нарахуванням зносу /амортизації)	Здійснюється для: 1. Багаторічних насаджень на рах. 161 «Довгострокові біологічні активи рослинництва, які оцінені за справедливою вартістю» (без нарахування зносу/ амортизації); 2. Однорічних насаджень (рослин) на рах.: 23 «Поточні біологічні активи рослинництва, які оцінені за первісною вартістю»; 211 «Поточні біологічні активи рослинництва, які оцінені за справедливою вартістю».
1.5. Облік закладки багаторічних насаджень	Здійснювався на рах. 152 «Придбання (виготовлення) основних засобів»	Обліковується на рах. 155 «Придбання /вирощування/ довгострокових біологічних активів»
1.6. Облік виходу сільськогосподарської продукції	Обліковувався на рах. 27 «Продукція сільськогосподарського виробництва» за плановою (протягом року) та фактичною собівартістю в кінці року	Обліковується на рах. 27 «Продукція с.-г. виробництва» та оцінюється на дату первісного визнання за справедливою (ринковою) вартістю. Окрім с.-г. продукції на рах. 27 обліковується і вихід додаткових біологічних активів
II. В оцінці активів (об’єктів обліку) с.-г. діяльності	За плановою або фактичною собівартістю	За справедливою вартістю, або якщо таку визначити неможливо за первісною вартістю

1	2	3
III. У нарахуванні зносу /амортизації/	Нараховувався на основні засоби рослинного або тваринного походження	Нараховується лише на довгострокові біологічні активи, що оцінені за первісною вартістю
IV. У визначенні фінансового результату від с.-г. діяльності	Визначається за результатами реалізації, як різниця між доходом (виручкою) та фактичною собівартістю	Складається з трьох частин: від первісного визнання сільськогосподарської продукції та біологічних активів (різниця між вартістю біологічних активів і сільськогосподарської продукції, оцінених за справедливою вартістю, та витратами, пов'язаними з їх біологічними перетвореннями, від реалізації сільськогосподарської продукції та біологічних активів (в основному порядок визначення аналогічний як до 01.01.2007 р.); від зміни справедливої вартості біологічних активів (збільшення, зменшення) на дату балансу балансової вартості біологічних активів, які оцінюються за справедливою вартістю за вирахуванням очікуваних витрат на місці продажу, відображається у складі інших операційних доходів (інших операційних витрат)
V. У відображенні біологічних активів с.-г. діяльності у бухгалтерській звітності	Фінансова звітність ф.1-5 Стат. звітність ф. 50 с.-г.	Внесені зміни до ф.1 «Баланс», ф.5 «Примітки» та зміни до статистичної форми 50 с.-г.

А як же тоді бути із принципом бухгалтерського обліку та фінансової звітності – «обачність», який передбачає застосування методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства? А принцип «історична (фактична) собівартість», що передбачає пріоритетність оцінки активів підприємства, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання?

Коли інвестор забажає інвестувати кошти в окремі сільськогосподарські підприємства, на нашу думку, його в першу чергу будуть цікавити ресурси в натуральних вимірниках (кількісні і якісні показники), а не активи і пасиви у віртуальній оцінці. Наприклад, коли банк, надаючи кредит сільськогосподарському ТОВ, бере у заставу конкретні засоби, його цікавить, в першу чергу, наявність і стан об'єктів в природі. У цьому питанні він керується тільки оцінкою свого або незалежного експерта, а не позичальника.

В умовах ринкової економіки перед кожним керівником, який займається виробництвом і продажем сільськогосподарської продукції, у будь-який момент може постати запитання: «Яка на сьогодні собівартість тієї чи іншої продукції її рентабельність?». Зауважимо, не станом на кінець місяця, бо тоді ця інформація буде уже непотрібною. І бухгалтерський облік, як інформаційне джерело менеджменту, повинен дати відповідь. А ціни активного ринку звичайно потрібні, але в першу чергу менеджменту, а не обліку.

Оцінка біологічних активів та сільськогосподарської продукції за справедливою вартістю є не тільки складним, але й витратним процесом. Адже, для періодичного проведення такої оцінки рекомендується створювати постійно діючі Комісії з визначення справедливої вартості. На нашу думку, це зайва бюрократична структура, діяльність якої вимагатиме витрат і відволікатиме від дійсного об'єктивного аналізу. Також збільшиться навантаження і на працівників бухгалтерії.

Виходячи з того, що облік повинен відповідати таким вимогам, як: порівнянність конкретних показників, точності й об'єктивності, ясності й доступності, економічності в обліку біологічних активів, пріоритетною повинна бути оцінка за первісною вартістю. Вона має високий рівень надійності, оскільки формується в результаті операцій між незалежними сторонами і є ціною, що діяла на відкритому ринку на момент операції, і може бути підтверджена документально. Щодо справедливої вартості, то її найчастіше не можна визначити з достатньою мірою достовірності. Звичайно, за рахунок біоло-

гічних перетворень рослина або тварина здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди, але оцінка біологічних активів за справедливою вартістю буде значно відрізнятися від оцінки за історичною собівартістю. Дійсно, первісна собівартість показує реальні витрати на виробництво, водночас справедлива вартість – це, по суті, нічим не обґрунтована надумана оцінка.

Виникають також питання щодо визнання і обліку витрат, доходів і фінансових результатів. Аналізуючи кореспонденції операцій з біологічними активами (табл. 2), вони не відповідають визначенню витрат і доходів.

Таблиця 2 – Облік окремих операцій, пов’язаних з біологічними активами та сільськогосподарською продукцією

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція	
		Дебет	Кредит
1.	Оцінка поточного біологічного активу рослинництва за справедливою вартістю на наступну звітну дату:		
	– на суму справедливої вартості	211	23
	– на суму різниці між справедливою вартістю та вартістю, що сформувалася на рахунку 23:		
	– збільшення	23	710
	– зменшення	940	23
2.	Оприбутковуємо продукцію в оцінці за справедливою вартістю:		
	– на суму справедливої вартості	27	23
	– на суму різниці між справедливою вартістю на дату звітності та вартістю, що сформувалася на рахунку 23:		
	– збільшення	23	710
	– зменшення	940	23
3.	Реалізація поточних біологічних активів за справедливою вартістю:		
	– на суму їх вартості	901	211,212
	– на суму виручки (доходу)	36	701
	– на суму ПДВ	701	64

Щодо фінансових результатів, то прибуток чи збиток може визначити тільки реальний ринок на стадії реалізації, а не середня ціна активного ринку на стадії виробництва.

Висновки:

1. П(С)БО 30 «Біологічні активи», яке було розроблено на основі МСФЗ 41 «Сільське господарство» на практиці застосовується обмежено, оскільки його запровадження порушує основні вимоги бухгалтерського обліку і суперечить іншим нормативно-правовим актам.

Необхідно врахувати те, що МСФЗ 41 «Сільське господарство» тільки нещодавно почали застосовуватися і лише в Новій Зеландії та Австралії [2], а тому ці обидва стандарти потребують удосконалення. Масове впровадження П(С)БО 30 в сільськогосподарських підприємствах, на нашу думку, не є доцільним.

2. Позитивним є те, що багато науковців у своїх працях продовжують рекомендувати порядок оцінки, кореспонденції рахунків по окремих операціях з біологічними активами. Звичайно, Україна, маючи перспективу стати країною з розвинутим аграрним сектором економіки, повинна орієнтуватися на передові світові стандарти, методика. Слід зауважити, що там методологією обліку займаються не міністерства, а професійні організації, які рекомендують ту чи іншу методику.

3. Виходячи з цього, ПСБО 30 «Біологічні активи» ще не докінця адаптоване, тому запровадження його в діяльність сільськогосподарських підприємств нині повинно бути добровільним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 40, ст.365) — Режим доступу до журн.: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>
2. Замула І.В. Природно-ресурсний потенціал як об’єкт бухгалтерського обліку / І.В. Замула // Уч. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В.И. Вернадського. Сер. «Юрид. науки». Том 19 (58), №2. – 2006. – С. 182–182.
3. Облік сільськогосподарської діяльності / [Лузан Ю.Я., Жук В.М., Гаврилюк В.М. та ін.]; за ред. Жука В.М. – К.: вид-во ТОВ «Юр-Агро-Веста», 2007. – 368 с.
4. Палюх М. Нові підходи до організації обліку на підприємствах агропромислового виробництва / М. Палюх, О. Скрипан // Екон. аналіз. – 2010. – № 6. – С. 135–137.

Суть П(С)БУ 30 «Биологические активы» и проблемы с его применением

Л.И. Стадник, О.Ф. Кирилюк

Рассмотрены методические и практические проблемы бухгалтерского учета, связанные с внедрением П(С)БУ 30 «Биологические активы». Исследован вопрос определения объектов учета, оценки, расходов и доходов, финансовых результатов от операций, связанных с биологическими активами. Выявлены отдельные противоречия между данными П(С)БУ и другими нормативно-правовыми актами, даются отдельные предложения относительно организации учета биологических активов.

Ключевые слова: биологические активы, оценка, первичное признание, первичная стоимость, справедливая стоимость, ожидаемые расходы, цены активного рынка

The sense of bookkeeping standard «biological assets» and problems of its usage

L. Stadnik, O. Kyrylyuk

The methodological and practical problems of bookkeeping related with the bookkeeping standard «biological assets» introduction were studied. The question concerning the definition of the accounting objects, estimation, charges and incomes, financial results from the operations connected with the biological assets were researched. The single contradictions between the bookkeeping standard data and other standards are discovered, the other propositions concerning the biological assets account organization are suggested.

Key words: biological assets, estimation, price, true cost, supposed charges, active markets prices.

УДК 657.432/.6«312»

ХОМЯК Н.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ І АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Пропонуються методичні основи організації проведення обліку і аудиту дебіторської заборгованості підприємства в умовах використання комп'ютерних систем.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, аналіз, аудит, комп'ютерна обробка даних, ефективність.

Постановка проблеми. Для ефективної роботи будь-якого підприємства важливим є принцип побудови інформаційної системи підприємства з автоматизованою обробкою інформації. До методики обліку, аудиту та аналізу економічної інформації за умов автоматизації висуваються такі вимоги: системність, комплексність, оперативність, точність, прогресивність, динамічність. Обліково-аналітичний процес з використанням ПЕОМ можна представити в такій послідовності: постановка задачі та її формалізований опис; накопичення інформації; обробка інформації; аналіз; аудит; використання результатної інформації. Водночас комп'ютерна обробка даних впливає на процес вивчення аудитором системи обліку і внутрішнього контролю підприємства, що перевіряється. Важливе місце у забезпеченні прибутковості підприємств належить вирішенню проблем в організації управління, зокрема, управління дебіторсько-кредиторською заборгованістю.

Мета досліджень. Враховуючи сучасні вимоги щодо економічного контролю, зокрема до аудиту, визначити основні проблеми обліку і аудиту дебіторської заборгованості в умовах використання сучасних інформаційних систем та шляхи їх вирішення.

Методика досліджень. Економічні дослідження щодо вдосконалення обліку і аудиту дебіторської заборгованості підприємства в умовах використання сучасних комп'ютерних систем здійснені із застосуванням сукупності способів і прийомів, які дають можливість провести облік і аудит системно, в найбільш доцільній послідовності. Серед них: діалектичний, логічний, порівняльний, економічний, статистичний та інші методи.

Результати досліджень та їх обговорення. Підприємства, які реалізують продукцію (виконують роботи, надають послуги) в кредит, здійснюють це для того, щоб конкурувати на ринку і збільшувати обсяги реалізації. У процесі встановлення термінів кредиту керівництво підприємств має брати до уваги як умови, які пропонують конкуренти, так і бажання покупців. Звичайно, що підприємства, які реалізують свою продукцію в кредит, хочуть мати таких покупців, які б оплатили свої борги. Тому більшість підприємств відпрацьовують процедури контролю для збільшення імовірності реалізації тільки тим покупцям, які можуть оплатити рахунки у разі настання терміну платежу. Проте незалежно від того, наскільки досконалою і ефективною є система контролю платоспроможності підприємства, завжди знайдуться покупці, які не можуть і не будуть платити. Рахунки таких покупців є сумнівними або безнадійними рахунками і належать до

збитків чи витрат з реалізації продукції (робіт, послуг) в кредит. Підприємство розраховує реалізувати готової продукції значно більше за вигідними цінами, ніж якщо б воно не реалізовувало в кредит, збільшивши в результаті свій прибуток. Оскільки підприємства реалізують продукцію в кредит для того, щоб підвищити обсяги продаж, сумнівні рахунки, зв'язані з продажами, повинні враховуватися як витрати в тому періоді, коли фактично була здійснена реалізація, тому створюють резерв на покриття сумнівних боргів [1].

Автоматизація бухгалтерського обліку та інших управлінських функцій підприємства, з одного боку, і автоматизація аудиту, з іншого, докорінно змінюють проведення аудиту на конкретно-економічному об'єкті.

Для ефективної роботи комп'ютерних аудиторських систем необхідно провести для цих програм розвинуті заходи контролю під час здійснення господарських операцій. За введення даних в інтерактивному режимі вони мають підлягати негайній перевірці. Непідтверджених даних не потрібно приймати. На екрані терміналу повинно висвітлитися повідомлення, яке б дало можливість користувачу виправити дані й відразу ж ввести їх повторно. Аудиторські процедури, виконувані одночасно з інтерактивною обробкою, можуть включати перевірку відповідності засобів контролю за інтерактивними прикладними програмами. Наприклад, це може бути зроблено за допомогою введення тестових операцій через пристрій терміналу, або за допомогою аудиторського програмного забезпечення. Аудитор може використовувати такі тести для того, щоб підтвердити своє розуміння системи, або для перевірки засобів контролю, таких як паролі та інші засоби контролю доступу [2].

Є певні особливості систем, що працюють у реальному масштабі часу, які породжують труднощі як для споживача, так і для аудитора. Із системами, що працюють у реальному масштабі часу, пов'язані такі труднощі для контролю:

- введені дані не згруповані, тому комп'ютерна система сприймає невпорядковані дані різних видів, що вводяться;
- на комп'ютері здійснюється тільки швидка перевірка документів;
- системи, котрі працюють у реальному масштабі часу, збільшують і ускладнюють взаємозв'язок секцій системи;
- висока продуктивність систем, які працюють у реальному масштабі часу, значно збільшує швидкість обробки інформації, що ускладнює процес контролю.

Особливості інтерактивних комп'ютерних систем зумовлюють велику ефективність проведення аудитором аналізу нових інтерактивних бухгалтерських прикладних програм до, а не після початку експлуатації. Такий попередній аналіз дасть аудитору можливість перевірити додаткові функції, наприклад, детальні списки операцій або функції контролю в межах самої програми. Це також надасть аудитору достатньо часу для того, щоб розробити і випробувати аудиторські процедури до їх проведення.

Приступаючи до проведення аудиторської перевірки, аудитор, насамперед, має ознайомитися з організаційною формою обробки даних і рівнем автоматизації управлінських завдань, у тому числі завдань бухгалтерського обліку.

Одним із видів аудиторських процедур є аналітичні процедури. Вони полягають у виявленні, аналізі й оцінці співвідношень між фінансово-економічними показниками діяльності економічного суб'єкта, який перевіряють. Їх застосування засноване на причинно-наслідковому зв'язку між аналізованими показниками.

Проведення аналітичних процедур дає аудитору значний обсяг необхідної йому інформації і при цьому потребує набагато менше витрат, ніж проведення детального тестування.

Аналітичні процедури стосовно дебіторської заборгованості передбачають порівняння фінансової інформації:

- із порівнюваною інформацією за попередній період або періоди;
- з очікуваними результатами (з планом, бюджетом тощо);
- з аналогічною інформацією в галузі (порівняння показників із показниками аналогічних підприємств галузі);
- з інформацією, одержаною із застосуванням різних методів. Зокрема, резерв сумнівних боргів у нашій країні розраховується як добуток визначеної згідно з п.8 П(С)БО 10 суми дебіторської заборгованості та коефіцієнта сумнівності по кожній групі. Для визначення величини резерву передбачено два варіанти визначення величини сумнівних боргів. За першим способом вона ви-

значається окремо по кожному сумнівному боргу залежно від фінансового стану (платоспроможності) боржника та оцінки імовірності погашення боргу повністю чи частково. Це метод умовного визначення резерву сумнівних боргів, оскільки платоспроможність будь-якого дебітора можна визначити лише приблизно. За допомогою другого способу розрахунок резерву проводиться на підставі класифікації поточної дебіторської заборгованості за термінами її несплати та аналізу її фактичного непогашення за попередні звітні періоди [4].

Оцінка дебіторської заборгованості по термінах оплати являє собою процес складання списку боржників у відповідності з датами оплати рахунку. Якщо покупець пропустив термін платежу, то існує імовірність того, що рахунок не буде оплачено. Чим більший термін прострочення, тим вища імовірність несплати рахунку. Ранжування рахунків дебіторської заборгованості по термінах оплати допомагає керівництву визначати кредитну політику і політику збору грошових засобів по дебіторській заборгованості, а також попереджує керівництво про можливі проблеми. Рахунки класифікують по групах: термін оплати не наступив; прострочення від 1 до 30 днів; прострочення від 31 до 60 днів; прострочення від 61 до 90 днів; більше 90 днів. Прогнозований відсоток сумнівних боргів кожної категорії перемножують на суму боргів у кожній категорії, щоб визначити прогнозоване сальдо резервів сумнівних боргів.

Висновки. За комп'ютеризованого ведення бухгалтерського обліку ранжування дебіторської заборгованості по термінах оплати проводити легше і швидше. Нині на вітчизняному ринку систем автоматизації існує ряд комп'ютерних аудиторських програм. Але вони не враховують специфіку галузі і технологію конкретного виробництва і не мають стандартних загальноприйнятих рішень. Потрібна програма, яка б підтримувала розгорнутий аналітичний облік, мала б глибоку спеціалізацію, а також засоби об'єднання даних з різних АРМ для отримання зведених звітних форм. Ця програма має здійснювати: оперативну оцінку реального стану заборгованості на підставі даних, зареєстрованих різними службами в єдиній базі; структурування заборгованості по датах виникнення, термінах погашення, сумах, підрозділах, відповідальним розпорядникам, контрагентам та ін.; управлінську оцінку заборгованості; забезпечення взаємозаліків за допомогою перерозподілу заборгованості між контрагентами; управління боргами (сурогатами); побудову складних залікових ланцюгів; індивідуальне лімітування прийнятих заліків. Із відомих на сьогодні програм лише програма «Парус» частково задовольняє цим вимогам. По суті ця програма ґрунтується на основних принципах задачі Customer Relationship Management (CRM), тобто, це установка на оптимальну дисципліну роботи з клієнтурою. CRM охоплює практично всю діяльність підприємства, яке має клієнтуру. Ця технологія підтримує збір, обробку і аналіз інформації для досягнення максимального прибутку із "перспективних" клієнтів, залучення нових і збереження лояльності існуючих клієнтів, зменшення витрат на роботу з ними. Застосування CRM-методик дозволяє підвищити ефективність маркетингу, збуту і сервісного обслуговування за рахунок ведення єдиної бази клієнтів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белозерцев В.С. Проблеми побудови процесу аналізу дебіторської заборгованості // Економіка: проблеми теорії та практики.– 2003.– Випуск 183.– С. 821-828.
2. Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту: Підручник.– К.: Каравела, 2009.– 544с.
3. П(с)БО 10 “Дебіторська заборгованість” // Затверджено наказ Мінфіну України від 31.12.99 р. № 318.
4. Протопопенко Г.О. Деякі невирішені питання обліку поточної дебіторської заборгованості // Вісник соціально-економічних досліджень.– 2003.– Випуск 17.– С.251-255.
5. Шквир В.Д., Загородній А.Г., Височан О.С. Інформаційні системи і технології в обліку.– Л.: Видавництво національного університету “Львівська політехніка”, 2003 – 268 с.

Организация учета и аудита дебиторской задолженности в условиях современных информационных технологий

Н. В. Хомяк

Автором предлагаются методические основы организации проведения учета и аудита дебиторской задолженности предприятия в условиях использования компьютерных систем.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, анализ, аудит, компьютерная обработка данных, эффективность.

Organization accounting and auditing accounts receivable in the current information technology

N. Homiak

The author offered methodological bases of accounting and auditing of accounts receivable in enterprise computing.

Key words: accounts receivable, analysis, audit, computer data processing efficiency.

ІСАЄНКО В.А., канд. екон. наук
Полтавська державна аграрна академія

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ БАНКРУТСТВОМ

Розкрито сутність банкрутства, обґрунтовано класифікацію причин і видів банкрутства в Україні, аргументовано доцільність використання системного підходу в організації управління банкрутством, розглянуто питання функціонування зазначеного механізму управління банкрутством.

Ключові слова: банкрутство, менеджмент, системний підхід.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні і кризовий характер економіки ставлять перед вченими і практиками проблему теоретичного переосмислення категорій господарювання, вивчення меж можливого урахування досвіду країн з розвинутою ринковою економікою. Це повною мірою стосується проблеми організаційного та методичного забезпечення менеджменту процесу банкрутства.

Оскільки економічна ситуація в Україні тільки починає стабілізуватися, масове банкрутство та ліквідація підприємств можуть зруйнувати новостворені господарські відносини, що призведе до дестабілізації економіки. Тому стає актуальною проблема організаційно-економічного механізму управління банкрутством та санації як системи заходів із виведення господарюючого суб'єкта з фінансової кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях банкрутства вітчизняними та зарубіжними вченими й фахівцями чітко виділялося два напрямки аналізу функціонування організаційно-економічного механізму: вивчення його як економічного явища для підприємств і як правового інституту. Тому значна кількість робіт економістів присвячена організації антикризового управління та фінансового менеджменту на підприємстві, прогнозуванню кризового стану й банкрутства. Серед них роботи: В. Астахова, Е. Альтмана, В. Білопольської, І. Бланка, С. Голова, Т. Грамотенко, Д. Гуца, А. Кутиркіна, Н. Скворцова, А. Терещенка, Ю. Чеботар та ін. Вивченню питань удосконалювання законодавства, процедур банкрутства за розгляду справ в арбітражних судах, проблем виявлення та припинення злочинних форм банкрутства присвячено роботи: П. Баренбойма, С. Брукса, Е. Контрумена, Д. Кура, К. Мастерса, Т. Митчелла, Ю. Титаренка, Н. Титова, Т. Тримбела та ін. Відзначене вище дозволяє зробити висновок про те, що в теоретичному аспекті банкрутство не розглядалося як цілісна економіко-юридична система. А практика використання законодавства про банкрутство, крім того, свідчить про наявність проблем, що поєднані зі здійсненням процесу управління неплатоспроможністю та банкрутством суб'єктів господарювання, і вимагають найшвидшого розв'язання.

Метою дослідження є розробка теоретичних та методичних основ організації управління банкрутством на макrorівні і практичних рекомендацій щодо вдосконалювання його організаційно-економічного механізму для подальшого розвитку системи державного управління неплатоспроможністю й банкрутством суб'єктів господарювання. Організаційно-економічний механізм управління банкрутством складається з організаційних і економічних шляхів, форм і методів розв'язання практичних питань, які запобігають банкрутству суб'єктів господарювання.

Результати досліджень та їх обговорення. Банкрутство – це один з ключових елементів ринкової економіки, інститут розвинутої системи громадянського та торговельного права, це механізм, який дає можливість уникнути катастрофи та вигідно розпорядитися засобами. Ситуація банкрутства підприємств є типовою для економіки не лише країн, що розвиваються, а й будь-якої з розвинутих країн. Банкрутство як міра економічної і юридичної відповідальності за стан, що характеризується перевищенням заборгованості над вартістю майна боржника, яке встановлюється відповідно до законодавства. Аналіз поглядів вчених, законодавчих і нормативних документів про банкрутство України і ряду країн СНД показав, що банкрутство найчастіше ототожнюється з неспроможністю. Економіко-правовий і логічний аналізи термінів дозволили встановити істотні їх розбіжності, пов'язані з характеристикою економічних і правових станів суб'єктів, процедурами, які застосовуються надалі, що впливає на організаційно-економічний механізм. Банкрутство можна класифікувати за такими основними ознаками: за формою виникнення причини рекомендовано розділити на зовнішні і внутрішні; за

природою виникнення – на кібернетичні на макро- і мікрорівнях, культурно-етичні, випадкові і злочинні; щодо осіб, які створили ситуацію банкрутства – боржник, ділові партнери і треті особи; за характером виникнення і джерелом заподіяння збитку – власними діями, діями третіх осіб, природними катаклізмами і стихійними лихами, виробничими аваріями; за часом дії – короткочасна та тривала; за можливістю впливу підприємства на них – причини, що усуваються самим підприємством, що важко усуваються і які не усуваються; за можливістю діагностування і прогнозування – причини, що діагностуються, прогнозуються і не піддаються прогнозуванню. Вихідним пунктом у системі управління банкрутством суб'єктів господарювання є організація та ведення обліку неплатоспроможних підприємств. Під час застосування методики обліку неплатоспроможних підприємств виявлено безліч недоліків, пов'язаних з обмеженням суб'єктів, які мають право бути занесеними до реєстру; порядком внесення їх до реєстру; створенням фонду стабілізації економіки і розробкою планів санації. Методика формування реєстру є надзвичайно великою і не узгоджена з нормативно-правовими актами України, які регулюють порядок встановлення факту неплатоспроможності суб'єкта господарювання. Не врахована можливість використання інформаційного простору щодо неплатоспроможних підприємств з метою попередження банкрутства, формування солідарного кредитора у справах про банкрутство. Недостатньо розроблені питання кадрової політики і забезпечення підготовки фахівців з управління банкрутством. Найбільш поширеним методом управління банкрутством є судовий метод.

Незважаючи на значний ступінь регламентації процедур банкрутства, проведений їх економіко-правовий аналіз свідчить, що не усі з них однозначно сприймаються фахівцями економічного і юридичного профілю, достатньою мірою регламентовані і методично розкриті. А це впливає на якість управління банкрутством – адекватність прийнятих судом рішень і можливість їх виконання.

Встановлено, що за реалізації арбітражного методу управління банкрутством проблемними є питання, пов'язані з порушенням справи про банкрутство, процедурами арбітражного судочинства і здійсненням ліквідаційних заходів.

Виявлено, що у ході винесення рішення арбітражним судом беруться до уваги тільки абсолютні (зовнішні) ознаки неплатоспроможності – відсутність грошей на рахунках, наявність простроченого боргу. Фінансово-майнове становище боржника не враховується, що призводить до прийняття судом у ряді випадків неефективних рішень. Вивчення арбітражної практики з питань банкрутства показує, що рішення суду не завжди можуть бути реалізовані через несвоєчасне урахування чинників економічного, екологічного і соціального характеру.

Аналіз причин банкрутства суб'єктів дозволив класифікувати банкрутство: за видами – випадкове, просте і злочинне та за формами – примусова й ініціативна. Відповідно до законодавства України проведення процедур банкрутства покладено на арбітражний суд і агентство (регіональні управління) з питань банкрутства. Реалізація повноважень цими органами являє управлінський процес. Управління банкрутством, як свідчать результати дослідження, – це застосування органами управління засобів і способів підготовки управлінських рішень та організація їх виконання; функціонування зазначеного механізму управління банкрутством; аналіз методики і практики організації та ведення обліку неплатоспроможних підприємств, економіко-правовий аналіз процедур банкрутства і встановлення впливу функціонування механізму управління банкрутством на економіку підприємств. Використання законодавства про банкрутство, крім того, свідчить про наявність проблем, що поєднані зі здійсненням процесу управління неплатоспроможністю та банкрутством суб'єктів господарювання і вимагають найшвидшого розв'язання. Серед проблем варто виділити такі елементи організаційно-економічного механізму управління банкрутством:

- відсутність системного підходу в менеджменті банкрутством;
- відсутність виробленої і науково обґрунтованої термінології інституту банкрутства і норм права, які однозначно сприймаються фахівцями економічного і юридичного профілю;
- недостатнє висвітлення причин банкрутства;
- недосконалість організації обліку неплатоспроможних підприємств;
- відсутність обґрунтованості взаємодії фахівців економічного і юридичного профілю за розгляду справ про банкрутство й ухвалення рішення щодо боржника;

• відсутність методик, які дають можливість встановити економічний факт банкрутства суб'єкта господарювання, а не передбачати його.

Незважаючи на значний ступінь регламентації процедур банкрутства, проведений їх економіко-правовий аналіз свідчить, що не всі з них однозначно сприймаються фахівцями економічного і юридичного профілю, достатньою мірою регламентовані і методично розкриті. А це впливає на якість управління банкрутством – адекватність прийнятих судом рішень і можливість їх виконання. Встановлено, що у ході реалізації арбітражного методу управління банкрутством проблемними є питання, пов'язані з порушенням справи про банкрутство, процедурами арбітражного судочинства і здійсненням ліквідаційних заходів.

Висновки. Отже, важливим моментом в організації функціонування механізму управління банкрутством є визначення його суб'єкта і сутності понять “механізм”, “управління” банкрутством, що раніше не знаходило належного висвітлення в економічній літературі. Обґрунтовано, що здійснювати управління банкрутством може тільки держава, а суб'єкт господарювання спроможний управляти тільки своїм фінансово-майновим становищем. Управління банкрутством визначено як діяльність системи судочинства й органів державної влади (або, за їх дорученням, інших осіб), сукупність важелів, за допомогою яких здійснюється вплив на суб'єкта господарювання, що є неспроможним або банкрутом. Механізм банкрутства подано як систему, що визначає порядок здійснення управління банкрутством. Сформульовані визначення є складовими теоретичними елементами формування наукового підходу до організації і здійснення управління банкрутством. Встановлено, що у фундаменті управління банкрутством лежать економічні процеси. Судовий метод управління банкрутством – найбільш законодавчо регламентований. Однак не всі норми законодавства досить роз'яснені, однаково зрозумілі фахівцям і регламентовані. Відсутня економічна оцінка суб'єкта як інформаційної основи для рішення суду, що призводить до прецедентів прийняття неефективних рішень і ускладнює їх виконання. Виявлено недоліки функціонування існуючого судового методу управління банкрутством: обмеження мінімальної суми боргу, відсутність механізму формування солідарного кредитора, неврегульованість розгляду справ про банкрутство боржників, що мають соціальну сферу й екологічну значущість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про банкрутство: Закон України від 14. 05. 1992 № 2343-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 30.06.1999р. №784-ХІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>, вільний. – Назва з екрану.
3. Івженко А.С. Основні напрямки удосконалення механізму санації підприємств за сучасних економічних умов / А.С. Івженко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4. – С. 142–147.
4. Іщенко О.В. Генеза економічної сутності санації господарюючих суб'єктів / О.В. Іщенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10. – С. 32–37.
5. Коваленко Д.І. Санація як форма реструктуризаційних процесів на промислових підприємствах України / Д.І. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12. – С. 92–98.
6. Терещенко О.О. Управління фінансовою санацією підприємств / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2006. – 552 с.
7. Череп А.В. Фінансова санація та банкрутство суб'єктів господарювання / А.В. Череп. – К.: Кондор, 2006. – 380 с.

Организационно-экономический механизм управления банкрутством

В.А. Исаенко

Освещена сущность банкротства, обоснована классификация причин и видов банкротства в Украине, аргументирована целесообразность использования системного подхода в организации управления банкрутством, рассмотрен вопрос функционирования указанного механизма управления банкрутством.

Ключевые слова: банкротство, менеджмент, системный подход.

Organizational economic mechanism of bankruptcy management

V. Isayenko

Essence of bankruptcy is exposed, classification of reasons and types of bankruptcy is reasonable in Ukraine, expediency of the use of approach of the systems is argued in organization of management bankruptcy, the question of functioning of the marked mechanism of management bankruptcy is considered.

Key words: bankruptcy, management, systemic approach.

ЦІХАНОВСЬКА В.М., канд. екон. наук

ПАВЛЕНКО Ю.М., магістр

Вінницький національний аграрний університет

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

У статті розглянуто вплив процесів глобалізації світової економіки на конкурентоспроможність агропродовольчої продукції. Запропоновані відповідні заходи для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: конкурентоспроможність, продовольчий ринок, експорт, економічна ефективність, агропродовольча продукція.

Постановка проблеми. Формування конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств має велике теоретичне і практичне значення для розвитку аграрного сектору національної економіки, насичення внутрішнього ринку доступними для всіх груп населення високоякісними продуктами харчування, розширення зовнішньоекономічних зв'язків. Вирішення цих питань має комплексний характер, вони пов'язані зі здоров'ям людей, підвищенням їх життєвого рівня, забезпеченням національної продовольчої безпеки.

Конкурентоспроможність аграрного виробництва характеризується рівнем забезпеченості внутрішнього попиту країни за рахунок власного виробництва (самозабезпеченість), а також його ефективністю, що в кінцевому результаті формує рівень національної продовольчої безпеки. Внутрішній попит країни на сільськогосподарську продукцію визначається рівнем її споживання населенням і забезпеченістю інших внутрішніх технологічних потреб сільськогосподарських товаровиробників [9].

Доброякісна, «здорова» конкуренція — фундаментальна основа успішного розвитку ринку. Кожному підприємцю необхідний стимул, який підштовхував би його до одержання позитивних результатів своєї роботи. Займаючись підприємницькою діяльністю, власник може досягти успіху в тому випадку, якщо його бізнес буде досконалішим і матиме певні переваги поряд з бізнесом іншого господаря, або, як це прийнято називати, конкурента [6].

Інтеграція України у світове співтовариство посилює конкурентну боротьбу за ринки збуту продукції і має руйнівні наслідки для неконкурентоздатних галузей, що спричинює скорочення обсягів виробництва, підвищення собівартості неконкурентоспроможної продукції. У зв'язку з цим, проблема формування конкурентних переваг підприємств є надзвичайно важливою для забезпечення продовольчої безпеки [10].

Сучасні процеси глобалізації світової економіки призвели до зростання конкуренції як на світових ринках, так і на внутрішньому ринку України. Особливо гострою ця проблема є для галузей агропромислового комплексу України, від рівня розвитку яких значною мірою залежить конкурентоспроможність вітчизняної економіки.

Досягнення конкурентоспроможності продукції АПК потребує постійного аналізу ринків сільськогосподарських продуктів та об'єктивної діагностики рівня конкурентоспроможності української продукції на світовому агропродовольчому ринку [12].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем формування і розвитку агропродовольчого ринку України, підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, визначення ролі держави в його ефективному функціонуванні присвячені наукові праці вітчизняних вчених: В. Г. Андрійчука, О. В. Березіна, П. І. Гайдуцького, С. Л. Дусановського, С. М. Кваші, Ю. С. Коваленка, Т. О. Осташко, Б. Й. Пасхавера, П. Т. Саблука, В. О. Точиліна, О. М. Шпичака та ін. Їх зусиллями створений теоретико-методологічний фундамент дослідження даної проблеми, вирішено ряд її методичних та прикладних аспектів щодо формування цього життєво важливого ринку, вдосконалення економічного механізму його функціонування в пореформений період. Проте, на шляху інтеграції України у світове економічне співтовариство ці проблеми вимагають більш глибоких наукових досліджень.

Метою дослідження є аналіз складових світової агропродовольчої системи та обґрунтування напрямів посилення конкурентних переваг країни на міжнародному ринку.

Результати досліджень та їх обговорення. На сучасному етапі розвитку економіки України агропродовольчий ринок виступає чутливим регулятором і координатором комерційних зусиль

суб'єктів ринку, спрямованих на виробництво і реалізацію конкурентоспроможної агропродовольчої продукції для забезпечення продовольчої безпеки держави і формування експортного потенціалу.

Дослідження показують, що в цих умовах важливу роль посідають проблеми міжнародної конкуренції, що стало основною рушійною силою і результатом розвитку продуктивних сил усіх країн в аграрному секторі. Як зазначають В. Рилько та В. Демяненко, формування світової агропродовольчої системи відбулося в результаті інтенсифікації міжнародної кооперації і поділу праці, взаємодії та глобалізації національних товарних систем у сфері виробництва і продажу сільськогосподарської продукції та продуктів харчування [11].

Основними елементами світової агропродовольчої системи є міжнародна торгівля, що охоплює усі сфери продовольчого комплексу (рис. 1).

Встановлено, що функціонування світової агропродовольчої системи призводить до нерівномірного розвитку національних агропродовольчих систем через те, що конкуренція і поділ праці виходять на загальний глобальний рівень. В цьому процесі лідерами виступають економічно розвинуті країни, тому що для їх агропродовольчих комплексів зовнішні ринки є основним чинником економічного зростання. Науково-виробничий і споживчий потенціал цих країн, а також висока захищеність інвестицій сприяють розширенню і поглибленню взаємозв'язків, що проявляється у поглибленні спеціалізації та кооперування у виробництві агропродовольчої продукції, ресурсів для її виробництва, взаємному посиленні переливу капіталу та технологій [12].

Рис. 1. Основні елементи світової агропродовольчої системи

Аналіз конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку проводиться, в першу чергу, з визначення частки сільськогосподарської продукції в загальному обсязі експорту України, оскільки переважна більшість показників конкурентоспроможності базується на оцінці обсягів зовнішньої торгівлі.

За останні роки частка сільськогосподарської продукції в експорті України зросла на 2,1% і становить 13,7%, зважаючи, що експорт продукції тваринного походження знизився на 0,5%. У структурі українського експорту останніми роками переважає продукція рослинництва, що є непоганою тенденцією, оскільки, за прогнозами ФАО, в перспективі до 2014 року світові ціни на пшеницю зростуть на 3%, фуражні зернові – на 10, насіння сояшнику – на 15, рослинну олію – 18, яловичину – до 30% [15].

Основними показниками, що характеризують рівень конкурентоспроможності продукції, є її якісні характеристики, собівартість, ціна реалізації. Для забезпечення захисту національного ринку продукції від конкуренції члени організації можуть застосовувати зв'язаний тариф [14].

Про низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейському продовольчому ринку свідчать: низька ефективність цієї галузі порівняно з іншими країнами – загрозливим, із погляду продовольчої безпеки, можна вважати істотне зниження рентабельності основних видів продукції сільського господарства; невідповідність структури українського експорту попиту країн ЄС на сільськогосподарську продукцію, зважаючи на товарну структуру імпорту сільськогосподарської продукції країнами ЄС. Вітчизняним аграрним підприємствам варто нарощувати експортний потенціал у таких галузях, як виробництво м'яса, насіння соняшнику, вирощування фруктів, виробництво фруктових та овочевих консервів. Невелика частка підприємств, сертифікованих згідно з міжнародними стандартами (лише 3% м'ясопереробних комбінатів, 34,6% молокопереробних підприємств володіють міжнародними сертифікатами); низька якість продукції внаслідок того, що 60% сільськогосподарської продукції виготовляється дрібними приватними господарствами населення, які обмежені фінансовими, матеріальними, технологічними, інформаційними ресурсами, у результаті чого виготовлена у цих господарствах продукція втрачає конкурентні переваги [5].

Значною мірою перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на зовнішніх ринках такі чинники: низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи, відсутність галузевих кооперативних банків, нерозвиненість в Україні сфери страхування кредитних та виробничих ризиків, а також інфраструктури АПК, що призводить до збільшення вартості виробництва, значних втрат продукції під час її транспортування та зберігання; переважно низький рівень спеціалізації функціонуючих господарств. Фермери країн ЄС обмежуються виробництвом лише двох-трьох видів сільськогосподарської продукції; недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок в аграрному секторі, що обмежує продуктивність сільськогосподарського виробництва; фактичне знищення кооперативних традицій, що призвело до збільшення частки виробництва сільськогосподарської продукції у господарствах населення (82% – у заготівлі молока, 63% – у заготівлі м'яса, 50% – у заготівлі яєць), тоді як основою ефективного функціонування аграрного сектору в країнах ЄС є саме кооперативні організації [7].

У світовій агропродовольчій системі Україна займає досить скромне місце, але її роль в окремих регіонах і на певних ринках досить суттєва, а із розширенням співпраці у СОТ потенціальні можливості зростуть. До загальних проблем, з якими стикається наша держава у своїх стосунках зі світовою агропродовольчою системою, належать: висока залежність від імпорту ресурсів для виробництва продовольства, іноземного капіталу і кредитів; протекціонізм стосовно вітчизняних товаровиробників; недосконалість чи відсутність елементів ринкового механізму; недоліки державних методів регулювання.

Конкурентоспроможність вітчизняної агропродовольчої продукції складається із сукупності конкурентних переваг, що проявляються на світовому ринку шляхом їх порівняння з відповідними показниками зарубіжних фірм-конкурентів. Чинниками конкурентних переваг агропродовольчої продукції можуть слугувати: рівень рентабельності виробництва, рівень продуктивності праці, ефективність стратегічного планування, ефективність управління агроформуваннями, здатність швидко реагувати на запити і вимоги агропродовольчого ринку.

Майже всі показники конкурентоспроможності формуються на основі інформації про обсяги зовнішньої торгівлі та використовуються, в основному, для міжнародних порівнянь, а в окремих ситуаціях використовуються також для визначення конкурентоспроможності окремих регіонів і розраховуються для окремого товару або товарної групи. Серед показників, які найчастіше використовуються зарубіжними вченими, варто виділити: індекс відносної експортної конкурентоспроможності (Relative Export Advantage Index – RXA), індекс відносної залежності від імпорту (Relative Import Penetration Index – RMP) та індекс відносних торговельних переваг (Relative Trade Advantage Index – RTA) [16].

Українські вчені С. Кваша і О. Лука пропонують визначати індекс відносної експортної конкурентоспроможності за формулою [4]:

$$RXA_{ij} = \left(X_{ij} / \sum_{l, l \neq j} X_{il} \right) / \left(\sum_{k, k \neq i} X_{kj} / \sum_{k, k \neq i} \sum_{l, l \neq j} X_{kl} \right). \quad (1)$$

Індекс RXA визначається як відношення частки країни у світовому експорті певного товару всіх інших товарів. Специфічною рисою цього вимірника є те, що світовий експорт товару завжди визначається як сума експорту всіх країн, крім тієї, що досліджується. Аналогічно, із суми світового експорту інших товарів виключається експорт того товару, що є предметом дослідження. Це дозволяє уникнути подвійного рахунку, коли експорт країни (товару) є і чисельником, і складовою знаменника. Такий аспект є особливо доречним, якщо країна має істотну частку у світовій торгівлі, і (або) досліджуваний товар становить значну частку світового експорту.

Значення індексу RXA інтерпретується таким чином. Якщо воно є більшим від 1, то країна має порівняльні конкурентні переваги щодо експорту товару, який розглядається, якщо ж є меншим від 1, то це вказує на конкурентні невігоди.

Індекс відносної залежності від імпорту RMP є дуже подібним до індексу RXA, з тією лише різницею, що в даному випадку до уваги береться імпорт:

$$RMP_{ij} = \left(M_{ij} / \sum_{l, l \neq j} M_{il} \right) / \left(\sum_{k, k \neq i} M_{kj} / \sum_{k, k \neq i} \sum_{l, l \neq j} M_{kl} \right), \quad (2)$$

де M – імпорт; i та k – види товарів; j та l – країни.

Якщо значення індексу RMP є більшим від 1, то залежність від імпорту висока (тобто мають місце конкурентні невігоди), якщо ж меншим від 1, то низька (тобто спостерігаються порівняльні конкурентні переваги).

За розрахунку індексу відносних торговельних переваг одночасно беруться до уваги показники експорту та імпорту певного товару. Він розраховується за формулою:

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMP_{ij}, \quad (3)$$

де RTA_{ij} – індекс відносних торговельних переваг i-го товару в j-й країні;

RXA_{ij} – індекс відносної експортної конкурентоспроможності i-го товару в j-й країні;

RMP_{ij} – індекс відносної залежності від імпорту i-го товару в j-й країні.

Додатне значення цього показника вказує на відносні конкурентні переваги у зовнішній торгівлі, а від'ємне – на відносні конкурентні невігоди.

Однак у разі практичного використання всіх трьох індексів виникають численні проблеми. Мінімальні значення індексів RXA і RMP обмежено нулем, тоді як максимальні – не обмежено взагалі. Індекс RTA може бути як додатним, так і від'ємним, відображаючи наявність або відсутність конкурентних переваг, при цьому його мінімальне значення також не обмежене. Водночас якби ці індекси мали граничні значення, то це полегшило б їх інтерпретацію, оскільки в такому випадку можна було б точніше встановити міру наявності або відсутності конкурентних переваг [16].

Висновки. Отже, з урахуванням існуючих проблем, а також позитивного зарубіжного досвіду, доцільною є реалізація заходів у контексті підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції на європейському ринку за такими основними напрямками: збільшення експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції через покращання репутації України на міжнародному ринку продовольства як країни-виробника екологічно чистих і безпечних продуктів; налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку за допомогою: створення інфраструктури для консалтингу, навчання та підвищення кваліфікації фермерів і сільськогосподарських спеціалістів; удосконалення "твердої" інфраструктури (будівництво шляхів, налагодження системи водопостачання, меліоративних споруд, підвищення рівня інформатизації сільськогосподарських підприємств тощо); посилення кооперації господарств населення виробників сільськогосподарської продукції шляхом проведення інформаційної політики, спрямованої на популяризацію кооперативної форми господарювання серед господарств населення, висвітлення ключових переваг суб'єктів господарської діяльності у випадку створення кооперативу; налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та дослідними установами через фінансування з державного бюджету наукових досліджень, підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для виробничої і соціальної сфери села, інформаційно-консультаційного обслуговування; стимулювання розвитку територіально-виробничих та агротехнічних комплексів виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, що дозволить акумулювати обмежені фінансові активи і спрямувати їх на розробку та впровадження нових технологій у сфері сільського господарства; використання позитивного досвіду країн ЄС у регулюванні ринку аграрної продукції у напрямі зміцнення конкурентоспроможності АПК.

Як свідчить досвід європейських країн, застосування запропонованих заходів як на локальному, так і на регіональному та загальнодержавному рівнях має підвищити рівень конкурентоспроможності агропродовольчої продукції та забезпечити їй належне місце в ієрархії споживчих продуктів на європейському продовольчому ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку продовольчого ринку та сприяння експорту сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів” // Урядовий кур’єр. – 2001. – 7 серпня. – № 601.
2. Губенко В. І. Механізм зростання конкурентоспроможності товарів АПК на світовому ринку / В. І. Губенко // Агроінком. – 2003. – № 1-2. – С. 58-62.
3. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки [навч. посіб.] / Л. І. Дідківська, Л.С. Головка – К.: Знання-Прес, 2000. – 475 с.
4. Кваша С. М. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С.М. Кваша, О. Ф. Лука // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 83.
5. Кобута І. В. Особливості аграрної політики Європейського союзу на зерновому ринку // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 117-121.
6. Кулешова Г. М. Конкуренція і конкурентоспроможність в аграрному виробництві//Економіка АПК. – 2008, № 3. – С.126-132.
7. Макаренко М. В. Підвищення конкурентоспроможності промислової продукції шляхом застосування ефективної маркетингової концепції збуту / М. В.Макаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 1. – С. 26–34.
8. Марцин В. С. Механізм забезпечення конкурентоспроможності товару та показники її оцінки / В. С.Марцин // Актуальні проблеми економіки. – 2008. –№ 1. – С. 35–44.
9. Месель-Веселяк В. Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва // Економіка АПК. – 2009, №10. – С.7-14.
10. Осташко. Т. О. Сільське господарство в умовах САТ та ЄС. – К.: Інститут сільського розвитку, 2005. – С. 27.
11. Рьлько Д. Мировая продовольственная система: уроки для России / Д. Рьлько, В.Демьяненко // Мировая экономика и международные отношения – 1999. – № 8. – С. 26–34.
12. Точилін В.О. Формування галузевих ринків України: перехідний період /В.О. Точилін. – К.: Фенікс, 2004. – 332 с.
13. Тепла М.М. Україна на шляху до світової організації торгівлі / М.М.Тепла // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 3. – С. 35–41.
14. www.agroprofi.com.ua – Агропрофі. Український тижневик ділової інформації.
15. www.fao.org/statistics Food and agriculture organization of the united nations (FAO) statistics.
16. UNIDO. International Comparative Advantage in Manufacturing. Changing Profiles of Recourses and Trade. – Vienna, 1986.

Конкурентоспособность отечественной агропродовольственной продукции и направления ее повышения на мировом рынке

В.М. Цихановская, Ю. М. Павленко

Рассмотрено влияние процессов глобализации мировой экономики на конкурентоспособность продукции агропродовольственного комплекса Украины. Выявлены имеющиеся резервы и пути повышения конкурентоспособности аграрной продукции на мировых рынках.

Ключевые слова: конкурентоспособность, глобализация, АПК, продукция агропродовольственного комплекса.

Competitiveness of domestic agricultural and food products and the direction of its increase in the global market

V. Tsihanovska, Yu. Pavlenko

The influence of globalization processes of economy on competitiveness of agrarian and industrial complex in Ukraine is considered. Available reserves and ways of increase the competitiveness of agrarian production in the world markets are found out.

Key words: competitiveness, the globalization, the connected tariff, agrarian and industrial complex, custom duties.

УДК 332.2

НЕДАШКІВСЬКА Т.М., аспірантка

Науковий керівник – **ДОБРЯК Д.С.,** д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОЦІНКА ОБМЕЖЕНЬ (ОБТЯЖЕНЬ) У ВИКОРИСТАННІ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Висвітлено наукові засади формування обмежень (обтяжень) у сільськогосподарському землекористуванні. Запропоновано методичні підходи до оцінки обмежень на земельну ділянку, які базуються на визначенні втрат і збитків під час використання земель в охоронних, санітарних та санітарно-захисних зонах.

Ключові слова: оцінка обмежень (обтяжень) у сільськогосподарському землекористуванні, санітарно-захисні зони, земельні сервітути, земельні ресурси.

Постановка проблеми. Технічно-інформативно розвинене суспільство суттєво впливає на навколишнє середовище: атмосферне повітря, земельні ресурси, ґрунтовий покрив, рослинний і тваринний світ, водні ресурси, що в свою чергу негативно позначається на рівні життя й здоров'ї людини. Тому суспільство своїми методами господарювання зобов'язане створити необхідні умови для раціонального і екологічнобезпечного використання природних ресурсів, а також для запобігання забрудненню довкілля та відтворення природних багатств, зокрема, важливої його складової – земельних ресурсів.

У результаті здійснення реформування земельних відносин в Україні ліквідовано монополію держави на земельну власність, продовжуються роздержавлення та передача її у власність юридичним особам і громадянам, які можуть набувати права власності на землю згідно із законом.

Проведення земельної реформи в Україні зумовило значне збільшення землевласників і землекористувачів, які своєю господарською діяльністю по-різному впливають на стан земельних ресурсів як в екологічному, так і в економічному аспекті.

Водночас створення нових землеволодінь і землекористувань масово відбувається без врахування важливого конституційного принципу (ст. 41 Конституції України) – використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості земель, тобто, закріпивши право власності та користування земельними ділянками, держава так і не забезпечила належного встановлення обмежень та обтяжень таких прав, які повинні були б сформувати умови еколого-техногенної безпеки у використанні земель і закласти основи сталого землекористування.

Отже, одним із ключових механізмів правового захисту земельних ресурсів, а також забезпечення їхнього раціонального й екологічнобезпечного використання є розробка наукових засад формування обмежень (обтяжень) у землекористуванні і, в першу чергу, сільськогосподарському.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питанням обмежень (обтяжень) прав землевласників і землекористувачів щодо використання земель присвячено роботи відомих вчених, а саме: Д.І. Бабміндра, Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, А.Г. Мартин, А.М. Мірошніченко, В.В. Носін, А.М. Третяк, А.Д. Юрченко та ін.

Разом з тим, такі питання цієї проблеми, як економічна й екологічна оцінка цих обмежень (обтяжень), визначення й відшкодування втрат і збитків, спричинених ними, залишаються дискусійними і потребують глибшого обґрунтування для розробки землевпорядної документації та удосконалення методичних підходів до визначення втрат і збитків.

Мета дослідження – висвітлити науково-методологічні засади формування обмежень і обтяжень у сільськогосподарському землекористуванні та обґрунтування методичних підходів щодо еколого-економічної оцінки обмежень прав землевласників і землекористувачів.

Результати досліджень та їх обговорення. Конституцією України гарантується право власності на землю, а земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави. Разом з тим, наголошується й на тому, що власність покладає на особу і відповідні обов'язки, щоб вона не використовувалася на шкоду іншій людині й суспільству, а також не завдавала шкоди природі, культурній спадщині, не погіршувала природних якостей земель, відшкодовувала завдані нею збитки. Отже, абсолютного права не може бути без обов'язків. А обов'язки зумовлюють відповідні обмеження прав власності, в тому числі й на землю. Це визнається чинним, в тому числі й земельним, законодавством держави.

Земельний фонд України у відповідності з діючим Земельним кодексом України поділяється на категорії земель. В кожній категорії земель земельні ділянки, які не надані у власність чи передані в користування, можуть перебувати в запасі. Виходячи з вимог цільового призначення, формується відповідний правовий режим використання земельної ділянки, а саме: право користування чужою земельною ділянкою (земельні сервітути), екологічні, санітарно-епідеміологічні, будівельні, протипожежні вимоги та цільові призначення щодо використання та охорони земель.

Сукупність вимог щодо використання земель кожної категорії становить їх правовий режим, який обумовлює їх цільове призначення.

Виходячи з державних чи приватних інтересів, встановлюються відповідні способи використання земельних ділянок та відповідні види економічної діяльності. Вони здійснюються на основі певного дозволу, забороняються або здійснюються вільно.

Відповідно до спеціального законодавства встановлюються охоронні, санітарні, санітарно-захисні, протипожежні та інші вимоги, які повинні виконуватися в обов'язковому порядку земле-

власниками і землекористувачами, у тому числі й орендарями. Невиконання цих вимог може призвести до забруднення земельних ділянок токсичними речовинами, втрати родючого шару ґрунту, забруднення ставків і річок та інших негативних наслідків для людини і природи. Вказані вимоги реалізуються шляхом встановлення охоронних, санітарно-захисних зон та зон особливого режиму використання земель. Вказані зони, з одного боку, забезпечують збереження режимоутворювальних об'єктів, створення належних умов для їхнього функціонування, експлуатації та ремонту, захисту життя й здоров'я населення від можливого негативного впливу цих об'єктів, а також захисту й збереження навколишнього природного середовища, зокрема земельних ресурсів, від згубної дії таких об'єктів, водійм від забруднення, засмічення та ін. З одного боку, ці зони, обмежуючи права землевласників і землекористувачів, призводять їх до втрат і збитків, які у відповідності з чинним земельним законодавством повинні відшкодовуватися.

Отже, наявність загальносуспільних, громадських та особистих інтересів у земельних обмеженнях зумовлює сукупність відповідних правових форм регулювання земельних відносин. Вони у процесі практичної реалізації постійно вдосконалюються з урахуванням формування й розвитку ринкового середовища, що дає змогу поліпшити систему правового регулювання землекористування, і в першу чергу сільськогосподарського.

Чинним земельним законодавством (ст. 98 Земельного кодексу України) визначено право землевласника чи землекористувача земельної ділянки на надання або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками) – право земельного сервітуту.

Земельні сервітуту визначені постійними або строковими. У разі встановлення сервітутів власник земельної ділянки не позбавляється права власності, володіння, користування. Разом з тим, обмеження використання земель внаслідок встановлених земельних сервітутів зобов'язують власника земельної ділянки або землекористувача надати іншим способом можливість використовувати її частину для проїзду, проходу, прокладання комунікацій тощо.

Правовий режим земельних сервітутів визначається такими положеннями:

- земельні сервітуту підлягають обов'язковій державній реєстрації у порядку, передбаченому законом, а інформація про встановлення земельного сервітуту є обов'язковою правовою характеристикою земельної ділянки;

- дія земельного сервітуту зберігається у разі переходу прав на земельну ділянку до іншої особи;

- земельний сервітут не може бути предметом купівлі-продажу, застави та не може передаватися будь-яким способом особою, в інтересах якої цей сервітут установлено, іншим фізичним і юридичним особам;

- у разі встановлення платного сервітуту власник або користувач земельної ділянки, на якій встановлено земельний сервітут, має право вимагати від осіб, в інтересах яких встановлено земельний сервітут, відповідну плату за його встановлення;

- земельні сервітуту встановлюються на визначений або безстроковий терміни;

- якщо власникові земельної ділянки, на яку встановлено земельний сервітут, і в результаті користування ним будуть завдані збитки, вони повинні відшкодовуватися.

Земельні сервітуту припиняються у разі:

- поєднаних в одній особі суб'єкта права земельного сервітуту, в інтересах якого він встановлений, та власника земельної ділянки;

- відмови особи, в інтересах якої встановлено земельний сервітут;

- рішення суду про спадкування земельного сервітуту;

- закінчення терміну, на який був встановлений земельний сервітут;

- невикористання земельного сервітуту протягом трьох років;

- порушення власником сервітуту умов користування сервітутутом.

Зміст основних земельних сервітутів, що встановлюються для землекористувачів, на земельних ділянках яких розміщено охоронні зони магістральних трубопроводів (нафто-, газо-, водоводів), електричних мереж, ліній і споруд зв'язку, водних об'єктів, історико-культурних комплексів тощо визначається відповідними правилами, нормами, стандартами з їхньої охорони.

Еколого-економічній оцінці обмежень (обтяжень) у ринковому сільськогосподарському землекористуванні приділяється ще недостатньо уваги як з теоретичного, так і з практичного погляду. Незважаючи на формування і функціонування сільськогосподарського землекористування на при-

ватних засадах, продовжується практика неврахування обмеження прав власників та землекористувачів земельних ділянок. Внаслідок цього вони мають відповідні втрати й збитки від цих обмежень.

Більшість науковців вважають, що еколого-економічна оцінка обмежень на земельну ділянку повинна ґрунтуватися на визначенні недоодержаного доходу (збитків) за використання земель в охоронних зонах, зонах особливого режиму використання земель, санітарних та санітарно-захисних зонах. Із суспільного погляду відповідні захисні зони відвертають втрати і збитки, які пов'язані із функціонуванням режимоутворювальних об'єктів без встановлення обмежень землекористувань, на яких розміщені вказані об'єкти.

Тобто оцінка обмежень (обтяжень) має бути комплексною, яка збалансує як позитивні, так і негативні їх сторони. В ринкових умовах важливо здійснювати розрахунок втрат і збитків землевласників і землекористувачів. Вони у відповідності з чинним законодавством мають відшкодуватися тими особами, на користь яких встановлено вказані обмеження (обтяження).

Сучасні механізми відшкодування збитків ще недосконалі, а тому потребують вдосконалення.

Так, створені районними державними адміністраціями комісії із представників місцевих рад, власників і користувачів земельних ділянок, представників осіб, на користь яких встановлюють обмеження, представників управлінь (відділень) земельних ресурсів та районних відділень будівництва і архітектури визначають розміри збитків і оформляють відповідними актами і затверджуються районними державними адміністраціями. Якщо особи, на користь яких встановлені обмеження, відмовляються відшкодувати збитки, або не погоджуються з розмірами, в чинному законодавстві цього не передбачається. Тоді необхідно передбачити такий механізм як судове вирішення.

Висновки. Аналізуючи науково-методологічні засади формування обмежень (обтяжень) у сільськогосподарському землекористуванні, можна зробити висновок: формування ринкових земельних відносин на сьогодні потребує відповідного обґрунтування (економічного, екологічного та правового) механізмів щодо встановлення навколо режимоутворювальних об'єктів захисних, охоронних та санітарних зон і смуг та визначення розмірів збитків, спричинених ними, та їх відшкодування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Добряк Д.С. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах /Д.С. Добряк, Д.І. Бабміндра. – К.: Урожай, 2006.– 336 с.
2. Дорош Й.М. Еколого-економічні основи формування інституту обмежень та обтяжень при використанні земель /Й.М. Дорош. – К.: ТОВ ЦЗРУ, 2007.– 336 с.
3. Земельний кодекс України: Прийнятий 25 жовтня 2001 року № 2788-III/ Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002 - № 3-4.– С. 27.
4. Конституція України: Прийнята 28 червня 1996 року № 254 п/96-ВР//Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 1996 – № 30.– С. 141.
5. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Навчальний посібник /Інститут законодавства Верховної Ради України. – К.: Ін-т Законодавства ВРУ, 2007. – 432 с.
6. Третяк А.М. Класифікатор обмежень прав при використанні земельних ділянок. – К.: Центр реформ в Україні, 2008. – 128 с.

Оценка ограничений (обременений) в использовании земель сельскохозяйственного назначения

Т.М. Недашківська

Рассмотрены теоретико-методологические основы формирования ограничений и обременений в сельскохозяйственном землепользовании. Обоснована эколого-экономическая оценка ограничений прав на земельный участок, которая базируется на определении недополученного дохода при использовании земель в охранных зонах, зонах особого режима использования, санитарных и санитарно-защитных зонах.

Ключевые слова: оценка ограничений (обременений) в сельскохозяйственном землепользовании, санитарно-защитные зоны, земельные сервитуты, земельные ресурсы.

Estimation of restrictions (encumbrances) in use of the earths of agricultural purpose

T. Nedashkivska

The article considers theoretical and methodological bases of the formation of restrictions and encumbrances of agricultural land. Substantiated environmental-economic estimation of restrictions on rights to land, which is based on determining the lost revenue in land use in protected areas, areas of special regime of use, sanitary and sanitary-protection zones.

Key words: estimation of restrictions (encumbrances) in agricultural land use, sanitary protection zones, land easements, land resources.

КИРИЧОК О.Ю., аспірантка

Науковий керівник – **ШУБРАВСЬКА О.В.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

Розширено поняття конкурентоспроможності продукції рослинництва. Проаналізовано вплив сучасних світових тенденцій, конкурентних відносин внутрішнього середовища функціонування сільськогосподарських товаровиробників та наявність ресурсного потенціалу на забезпечення конкурентоспроможності продукції рослинництва.

Ключові слова: конкурентоспроможність продукції рослинництва, чинники, показники, еколого-економічне забезпечення, якість, продовольча безпека.

Постановка проблеми. Рослинництво належить до пріоритетних сфер у системі аграрної економіки та економіки України загалом. Це пояснюється, насамперед, винятковим значенням рослинницької продукції у виробництві продовольчої продукції для споживання населення, формуванні експортних можливостей економіки країни, використанні переваг агроресурсного потенціалу території, створенням галуззю істотної частки доходів сільськогосподарських товаровиробників. У свою чергу, світові тенденційні процеси, конкурентні відносини внутрішнього середовища функціонування сільського господарства зумовлюють нові реалії розвитку рослинницької галузі. Тому основні напрями розвитку рослинництва повинні бути направлені на стримування негативних проявів у сфері виробництва, реалізації та просування продукції на споживчому ринку, збільшення обсягів виробництва безпечної та високоякісної продукції з метою посилення конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських товаровиробників та галузі, в тому числі на світовому ринку. Для цього є всі необхідні ресурси та резерви.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Огляд останніх наукових публікацій щодо питання забезпечення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору знайшли відображення в роботах таких вчених: Антонєць А.С., Варченко О.М., Галушко В.П., Голомша Н.Є., Заюкова М.С., Іванишин В.В., Канінський П.К., Писаренко В.В., Рибка В.С., Сайкевич М.І., Файчук О.М., Шубравська О.В. та ін. Мінливість зовнішнього середовища функціонування вітчизняних товаровиробників та зміна їх внутрішніх можливостей зумовлюють необхідність обґрунтування основних чинників, що забезпечують конкурентоспроможність продукції на ринку.

Мета дослідження – уточнити економічну категорію «конкурентоспроможність продукції рослинництва» та обґрунтувати систему чинників та показників її забезпечення.

Результати дослідження та їх обговорення. Галузь рослинництва – наукоємна та капіталомістка галузь. Попри це, вона є і буде залишатися однією з пріоритетних у системі державної економіки. Від рівня конкурентоспроможності цієї галузі залежить розвиток продовольчої та переробної галузей, забезпечення внутрішнього ринку продовольчими товарами вітчизняного виробництва, формування експортних потужностей аграрного сектору державної економіки. Зрештою від рівня економічного розвитку аграрного сектору загалом, і галузі рослинництва зокрема, залежить забезпечення гідного рівня життя населення, продовольчої та економічної безпеки держави.

Конкурентоспроможність – поняття відносне, яке формується під впливом сукупності багатьох факторів зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування сільськогосподарських товаровиробників, ринкової інфраструктури. Узагальнення літературних джерел дозволило встановити, що основними характеристиками конкурентоспроможності продукції є її вартісні та якісні показники, які зумовлюють здатність продукції витримувати конкурентну боротьбу на ринку за певних умов у конкретно визначений час з іншими конкуруючими товарами-аналогами або заміниками [1, 2]. За своєю суттю ці характеристики забезпечуються сукупністю економічних, технічних, технологічних, організаційних, нормативно-правових та екологічних параметрів продукції, які забезпечують її відповідність нормативним, ринковим та споживчим вимогам.

Чинники формування конкурентоспроможності продукції рослинництва знаходять своє відображення у характеристиках та властивостях товару, які можуть бути визначені за певними порівняльними параметрами.

Стан попиту та пропозиції на ринку, сформовані економічні умови його функціонування визначають комерційні чинники забезпечення конкурентоспроможності продукції рослинництва.

Такі фактори можуть бути охарактеризовані цінovими показниками, умовами постачання і здійснення платежів за товари, показниками, що характеризують інструменти державного регулювання ринку: експортно-імпортне регулювання, фінансова підтримка сільгоспвиробників, регулювання інвестиційних потоків, лобіювання інтересів вітчизняного товаровиробника, розвиток ринкової інфраструктури і т.д.

Прояв комерційних чинників тісно пов'язаний з організаційними чинниками впливу на конкурентоспроможність продукції. До останніх належать фактори, які безпосередньо забезпечують процес реалізації продукції: оптимізація умов доставки товару незалежно від величини партії товару та місця споживання чи переробки, максимальна наближеність продавців товару до покупців, що забезпечує зниження ціни на товар, витрат на доставку та збільшує вплив на прийняття рішення покупцем, організація стимулювання збуту через систему знижок та інших вигід та ін.

Очевидно, що сформувані позитивний вплив комерційних чинників на забезпечення конкурентоспроможності продукції рослинництва неможливо без використання інформаційних можливостей та технологій сучасності. Інформаційні чинники включають в себе використання реклами та інформування потенційного покупця (формування попиту через доведення до споживача інформації про товар; залежно від об'єкта впливу та цілі – передбачає використання різних маркетингових та інформаційних важелів впливу), формування репутації підприємства на ринку через використання бренду, репутації фірми-виробника та її продукції для регіону та країни.

Нормативно-правові чинники визначають відповідність товару технічним, технологічним, екологічним вимогам виробництва, зберігання та реалізації продукції – відповідність її чинним нормам та вимогам стандартів.

Важливою складовою забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчого виробництва є інструменти державної підтримки. Тому є потреба в удосконаленні державної політики у сфері аграрного виробництва, яка б створила умови для захисту вітчизняних виробників, формування ефективної системи державної підтримки та стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва з урахуванням глобальних тенденцій розвитку людства.

Особливе значення для галузі рослинництва мають техніко-технологічні чинники, які характеризують рівень технічного забезпечення виробничого процесу та своєчасного їх використання, а саме використання сучасних технологій виробництва продукції рослинництва, дотримання строків збирання (науково обґрунтовані сівозміни та районування вирощуваної продукції, якісний посівний матеріал, інноваційні технології обробітку ґрунту та догляду) тощо. Дотримання цих умов забезпечить формування якості та зберігання продукції, яка дійде до споживача в оригінальному чи переробленому вигляді. Ці чинники можуть бути відображені в показниках продуктивності та інтенсивності праці, витрат виробництва, собівартості, валового виробництва продукції, показниках урожайності, цінах продажу продукції та інших.

Безперечно, що для рослинницької галузі провідне місце у забезпеченні якості та конкурентоспроможності продукції займають природні чинники. Вони є важливими і визначальними для продукції рослинництва, оскільки є основними ресурсами виробництва. До них належать такі складові: агрокліматичні ресурси (річна сума температур, кількість днів з температурою вище 10°C, кількість днів без морозного періоду, кінець весняних приморозків і початок осінніх, кількість днів з температурою нижче 0°C, максимальна та мінімальна температури тощо), ґрунт (родючість, придатність хімічного і фізичного складу ґрунту і підґрунтя), рельєф, конфігурація земельних угідь, біологічно-селекційні характеристики рослин, якість насінневого матеріалу тощо [3, 4]. Їхня цінність полягає в обмеженості та невідтворюваності, що вимагає особливого раціонального та бережливого використання [5].

Для світового суспільства характерні тенденції глобалізації, які окрім об'єднання світової економіки в єдину систему інформації, культурного обміну, обігу капіталу, товарів та послуг, людських ресурсів зосереджені на вирішенні ряду планетарних проблем, таких, як збільшення населення на планеті, обмеженість природних ресурсів, проблеми збереження навколишнього природного середовища, розвиток науки та технологій. Прагнення людства до вирішення цих проблем, зокрема саме екологічних проблем, може стати можливістю України підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції рослинництва. В нових умовах зміни свідомості та принципів господарювання особливої актуальності набуває інтегрування проблем економіки та екології шляхом взаємовирішення, тобто вирішення екологічних проблем повинне відбуватися не

лише за рахунок економічних витрат чи збитків, а навпаки бути використане з максимальною мінімізацією затрат економічних ресурсів. У певному сенсі має місце перетворення недоліків у конкурентні переваги. Так виникає новий чинник забезпечення конкурентоспроможності продукції рослинництва – еколого-економічний.

У нинішніх умовах, коли питання продовольчого забезпечення та раціонального використання ресурсів загострені, еколого-економічне забезпечення процесу вирощування сільськогосподарської конкурентоспроможної продукції передбачає ведення економічно вигідного господарювання аграрної сфери виробництва з врахуванням та використанням науково обґрунтованих безпечних для життєдіяльності людини та навколишнього природного середовища технологій: зменшення використання мінеральних добрив, хімічних стимуляторів росту та засобів захисту рослин від хвороб та шкідників, використання якісного сортового насіннєвого матеріалу, збереження біоти земель сільськогосподарського призначення, зберігання продукції рослинництва в належних умовах та збереження її «товарного вигляду» без використання шкідливих та хімічних засобів і т.д. Україна має значний потенціал для того, щоб зробити еколого-економічний фактор конкурентною перевагою своєї продукції.

Еколого-економічне забезпечення конкурентоспроможності продукції – це фактор, врахування якого можливо не відразу покаже свої позитивні результати, але попит на безпечну, здорову, корисну продукцію буде зберігатися. Це пов'язано з тим, що завжди є певний сегмент покупців, які мають економічну, соціальну, культурну можливість її обирати чи надавати їй перевагу і на вітчизняному і, особливо, на світовому ринках. Тому слід розуміти, що за таких умов вигідніше бути власником такого виробництва, а не засобом, ресурсом чи сировинним додатком.

Урахування еколого-економічної складової конкурентоспроможності продукції рослинництва важливе з огляду довгострокової стратегії розвитку, адже незаперечною є необхідність відтворення родючості ґрунтів та збереження природного навколишнього середовища, забезпечення споживчого ринку здоровою якісною продукцією. Задоволення цих потреб спричинить підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва, що сприятиме розвитку сільських територій та підйому рівня життя сільського населення, поліпшенню загального добробуту громадян держави, зміцненню експортного потенціалу держави та, зрештою, забезпечення продовольчої безпеки України.

Економічні чинники демонструються економічними умовами виробничої діяльності. Вони обумовлюються рівнем процентних ставок (рента, лізинг, позика), курсів валюти, рівнем розвитку економіки, кадрового забезпечення, витратами на матеріальне стимулювання працівників та ін.

Очевидно, що забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності продукції рослинництва потребує значних капіталовкладень. Потреба у залученні та розширенні інвестицій у цю галузь повинна реалізовуватись через накопичення інвестиційних джерел в середині країни та залучення зарубіжного підприємницького капіталу. Поряд з цим, необхідною є підтримка держави: зниження рівня податкового тиску на товаровиробників, фінансування та рефінансування цільовими державними інвестиціями, пільгові митні, валютно-фінансові, кредитні, податкові та інші умови економічної діяльності сільгоспвиробників, державне регулювання цінової політики щодо сільськогосподарської продукції, зрештою, збереження національного інтелектуального потенціалу шляхом збільшення інвестицій в науку, освіту перепідготовку кадрів, проведення активної соціальної політики розвитку сільських інфраструктур. Водночас іншим інструментом забезпечення конкурентоспроможності є оптимізація витрат у цій галузі, раціональний організаційний підхід. Збалансоване використання цих важелів дозволить формувати ефективну цінову політику на аграрну продукцію.

За своєю суттю конкурентоспроможність продукції – це ефективне використання ресурсів як своїх конкурентних переваг. Також, це показник прийняття вдалих, раціональних і перспективних рішень та не менш вміле та ефективно впровадження їх у життя.

Висновки. Отже, конкурентоспроможність продукції рослинництва – поняття відносне, яке формується під впливом сукупності багатьох факторів, які забезпечують продукції здатність витримувати конкурентну боротьбу на ринку за певних умов у конкретно визначений час з іншими конкуруючими товарами-аналогами або заміниками. За своєю суттю ці характеристики забезпечуються сукупністю економічних, технічних, технологічних, організаційних, нормативно-правових та екологічних параметрів продукції, які забезпечують її відповідність нормативним, ринковим та споживчим вимогам. Важливою передумовою забезпечення конкурентоспроможності рослинницької продукції є її екологічна безпека.

Екологічна складова є необхідним, з огляду на світові тенденційні процеси, зміну ринкових відносин внутрішнього середовища функціонування сільськогосподарських товаровиробників, фактором ефективного використання агроресурсного потенціалу. Еколого-економічне забезпечення процесу вирощування сільськогосподарської конкурентоспроможної продукції передбачає ведення економічно вигідного господарювання аграрної сфери виробництва з врахуванням та використанням науково обґрунтованих безпечних для життєдіяльності людини та навколишнього природного середовища технологій. Еколого-економічне забезпечення конкурентоспроможності продукції рослинництва сприятиме розвитку галузі рослинництва, конкурентних відносин внутрішнього ринкового середовища діяльності аграрного сектору економіки, формуванню експортних можливостей економіки країни. Задоволення цих потреб спричинить підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва, що сприятиме розвитку сільських територій та підйому рівня життя сільського населення, поліпшення загального добробуту громадян, зміцнення експортного потенціалу держави та забезпечення продовольчої безпеки країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Канінський М.П. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на основі маркетингу / М.П. Канінський // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 141–144.
2. Управління конкурентоспроможністю підприємства / С.М. Клименко, Т.В. Омеляненко, Д.О. Барабась та ін. – К.: КНЕУ, 2008. – 520 с.
3. Рульєв В.А. Конкурентоспроможність плодів і ягід. – Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2007. – 315 с.
4. Нечипорук А.А. Формування системи норм і нормативів у рослинництві // Вісник Державного вищого навчального закладу «Державний агроекологічний університет». – 2006. – № 1. – С. 245–253.
5. Портер М. Конкуренція: Пер. с англ. – М.: Издат. дом «Вильямс», 2003. – 496 с.

Составные обеспечения конкурентоспособности продукции растениеводства

Е.Ю. Киричок

Расширено понятие конкурентоспособности продукции растениеводства. В статье анализируется влияние современных мировых тенденций, конкурентных отношений внутренней среды функционирования сельскохозяйственных товаропроизводителей и наличие ресурсного потенциала на обеспечение конкурентоспособности продукции растениеводства.

Ключевые слова: конкурентоспособность продукции растениеводства, факторы, показатели, эколого-экономическое обеспечение, качество, продовольственная безопасность.

Components of competitiveness providing of products of plant-growing

О. Кurychok

The concept of competitiveness of products of plant-grower is extended. The influence of modern world tendencies, relations of competitions of internal environment of functioning of agricultural producers and presence of resource potential on providing of competitiveness of products of plant-growing is analyzed.

Key words: competitiveness of products of plant-grower, factors, indexes, ecological an economy of providing, quality, food safety.

УДК 631.11 / .173(477)

НЕПОЧАТЕНКО А.В., здобувач

Науковий керівник – **ПІДЛІСЕЦЬКИЙ Г.М.**, д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ

Білоцерківський національний аграрний університет

АНАЛІЗ СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ТЕХНІКОЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Проведений аналіз кількісно-якісного стану забезпеченості основними видами сільськогосподарської техніки аграрних товаровиробників України та виявлена динаміка його зміни протягом років. Розглянуто та проаналізовано динаміку виробництва основних видів техніки вітчизняними підприємствами сільськогосподарського машинобудування.

Ключові слова: матеріально-технічна база, забезпеченість сільськогосподарською технікою; машинно-тракторний парк, виробництво техніки.

Постановка проблеми. Останнім часом в агропромисловому комплексі України намітилася чітка тенденція до різкого погіршення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. Так, потреба сільськогосподарського виробництва у більшості видів техніки на сьогодні задоволена ледве наполовину. При цьому переважна її більшість фізично та морально зношена, що безумовно впливає як на кількісні, так і якісні показники виконання машинно-технологічних

операцій, що в кінцевому підсумку призводить до значних втрат продукції, зниження її якості та рентабельності виробництва.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з технічним забезпеченням сільськогосподарських товаровиробників у сучасних умовах господарювання, знаходять своє відображення в наукових працях таких відомих вітчизняних вчених: Я.К. Білоусько, В.Г. Більський, Г.М. Підлісецький, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, В.С. Шебанін та ін.

Метою роботи є дослідження кількісно-якісного стану забезпеченості основними видами сільськогосподарської техніки аграрних товаровиробників України та виявлення динаміки змін протягом років.

Результати досліджень та їх обговорення. За даними Держкомстату України, тільки за останні три роки наявний машинно-тракторний парк сільськогосподарських підприємств щорічно зменшувався на 8,9-14,5 тис.шт. тракторів, 1,9-3,2 тис.шт. зернозбиральних комбайнів, 0,7-1,1 тис.шт. бурякозбиральних машин, 1,0-1,6 тис.шт. кормозбиральних комбайнів, 3,3-5,9 тис.шт сівалок тощо (див. таблицю 1).

Разом з тим, розрахунки показують, що для забезпечення технологічних потреб сільського господарства на сьогодні в країні не вистачає як мінімум 44 % тракторів та 52 % зернозбиральних комбайнів [1, с.92].

Таблиця 1 – Наявність основних видів техніки в сільськогосподарських підприємствах України*

Показники	Роки							2009 у % до 1991рр.
	1991	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Трактори **, тис. шт.	497,3	318,9	216,9	201,3	186,8	177,4	168,5	33,9
Кількість тракторів на 1000 га ріллі, шт.	14	11	11	10	10	9	9	64,3
Зернозбиральні комбайни, тис. шт.	105,2	65,2	47,2	44,3	41,0	39,1	36,8	34,9
Кількість зернозбиральних комбайнів на 1000 га зернових (без кукурудзи), шт.	8	6	5	4	4	4	3	37,5
Кукурудозбиральні комбайни, тис. шт.	15,3	7,9	4,8	4,2	3,6	3,2	2,9	18,9
Кількість кукурудозбиральних комбайнів на 1000 га посівів кукурудзи, шт.	12	8	5	4	2	2	2	16,7
Бурякозбиральні машини, тис. шт.	19,8	13,0	8,5	7,7	6,6	5,8	5,1	25,8
Кількість бурякозбиральних машин на 1000 га посівів цукрових буряків, шт.	12	16	17	12	13	18	18	150,0

*Джерело: розраховано за даними Держкомстату України

**Трактори всіх марок, включаючи трактори, на яких змонтовані машини.

Аналізуючи дані таблиці 1, бачимо, що за період 1991–2009 рр. наявна кількість тракторів, що знаходились у розпорядженні сільськогосподарських підприємств, зменшилась майже у 3 рази і становила у 2009 році 168,5 тис. шт., розрахункова кількість тракторів, що припадає на 1000 га ріллі за цей період зменшилась майже у 2 рази (з 14 шт. у 1991 році до 9 шт. у 2009 році); кількість зернозбиральних комбайнів зменшилась майже у 3 рази (з 105,2 тис. шт. у 1991 році до 36,7 тис. шт. у 2009 році), розрахункова їх кількість на 1000 га посівної площі зернових (без кукурудзи) за цей період зменшилась також майже у 3 рази (з 8 шт. у 1991 році до 3 шт. у 2009 році); наявна кількість кукурудозбиральних комбайнів зменшилась більше ніж в 5 разів (з 15,3 тис. шт. у 1991 році до 2,9 тис. шт. у 2009 році), натомість розрахункова їх кількість на 1000 га посівної площі кукурудзи за цей період зменшилась у 6 разів (з 12 шт. у 1991 році до 2 шт. у 2009 році); наявна кількість бурякозбиральних машин зменшилась майже у 4 рази (з 19,8 тис. шт. у 1991 році до 5,1 тис. шт. у 2009 році), натомість розрахункова їх кількість на 1000 га посівної площі цукрових буряків збільшилась у 1,5 рази (з 12 шт. у 1991 році до 18 шт. у 2009 році). Останній факт пояснюється тим, що посівна площа цукрового буряку в Україні за цей період зменшилась майже у 5 разів і становила у 2009 році лише 322 тис. га.

Слід також відмітити, що в сільськогосподарських підприємствах України спостерігається подальше фізичне й моральне старіння машинно-тракторного парку. Майже 80 % наявної сільсь-

когосподарської техніки вже відпрацювало свій амортизаційний термін та потребує значних витрат на підтримання її у робочому стані. До того ж, переважна більшість вітчизняної техніки, що надходить у сільське господарство на сьогодні, була розроблена та поставлена на виробництво ще за часів СРСР, а нові марки машин, як правило, являють собою лише модернізовані модифікації вже давно відомих моделей. Крім того, рівень готовності наявної сільськогосподарської техніки у період найбільшого навантаження не перевищує 70-75%, що призводить до грубих порушень технологічних процесів вирощування сільськогосподарських культур [2, с.10].

Стрімке зменшення наявної кількості МТП та суттєве погіршення її якісного стану призводять до значного збільшення навантаження на фізичний трактор ріллі, а на зернозбиральний комбайн – посівів зернових. В свою чергу, все це призводить до розтягування агротехнічних строків виконання польових робіт, погіршує їх якість, значно збільшує втрати урожаю, що в кінцевому підсумку негативно відображається на якісних характеристиках виробленої сільськогосподарської продукції та її собівартості.

Що стосується сучасного стану виробництва нової техніки вітчизняними машинобудівними підприємствами, то тут відмічено ще більше погіршення ситуації протягом років.

Так, підприємства сільськогосподарського машинобудування України за період 1990-2009 рр. скоротили виробництво: тракторів у 73 рази (з 106,22 тис. шт. у 1990 році до 1,45 тис. шт. у 2009 році); плугів тракторних майже у 16 разів (з 89,16 тис. шт. у 1990 році до 5,34 тис. шт. у 2009 році); сівалок майже у 23 рази (з 57,07 тис. шт. у 1990 році до 2,54 тис. шт. у 2009 році). Що стосується виробництва зернозбиральних комбайнів, то за підсумками 2009 року в Україні їх було вироблено лише 56 штук. Інформацію про стан виробництва бурякозбиральних машин Державний комітет статистики України за останні роки взагалі не наводить. Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської техніки та знарядь вітчизняними підприємствами машинобудування наведена у таблиці 2.

Таблиця 2 – Виробництво основних видів сільськогосподарської техніки та знарядь в Україні, тис.шт.*

Вид с.-г. техніки	Роки							2009 у % до 1990 рр.
	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Трактори	106,22	4,03	5,54	3,70	5,28	6,34	1,45	1,37
Плуги тракторні	89,16	3,14	3,06	2,54	3,02	7,06	5,34	5,99
Сівалки	57,07	2,01	11,32	8,97	7,07	9,94	2,54	4,45
Зернозбиральні комбайни	...	0,08	0,31	...	0,14	0,31	0,06	-
Машини бурякозбиральні	8,60	0,07	0,09	0,20	0,02	...	...	-

*Джерело: www.ukrstat.gov.ua

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, на ринку сільськогосподарської техніки в 2007-2010 роках українські сільськогосподарські товаровиробники за купівлі машин і обладнання віддавали перевагу імпортній техніці, закупки якої у ці роки досягли 76-82% обсягу закупівлі технічних засобів [3, с.79].

Так, лише у 2008 році з використанням коштів державного бюджету було придбано імпортної техніки на суму понад 1,6 млрд грн, що складає близько 90 % від загальної кількості придбаної за цією програмою сільськогосподарської техніки [4, с.105].

При цьому, кошти, які витрачають вітчизняні сільгоспвиробники на закупівлю іноземної техніки, необхідно розглядати не тільки як фактичні втрати галузі сільськогосподарського машинобудування України, а й як втрати державного бюджету та всього народного господарства країни.

Якщо ця тенденція залишиться так і надалі, то виникає реальна загроза повного згортання виробництва вітчизняними машинобудівними підприємствами деяких видів сільськогосподарської техніки та знарядь, а українські аграрії будуть змушені стимулювати створення робочих місць за кордоном та розвиватимуть іноземне сільгоспмашинобудування.

Тому вже зараз вкрай необхідно зробити кардинальні та рішучі кроки, направлені на структурну перебудову галузі та її системне техніко-технологічне переоснащення, що вимагає з боку держави суттєвої законодавчої та фінансової підтримки.

Виходячи з наведеного вище, можна зробити наступні **висновки**.

По-перше, протягом 1991-2009 років відбулось істотне зменшення кількості наявної техніки у сільськогосподарських товаровиробників, а саме: тракторів та зернозбиральних комбайнів майже

у 3 рази; кукурудозбиральних комбайнів та бурякозбиральних машин у 5 та 4 рази відповідно. Разом з цим, коефіцієнт технічної готовності по всіх видах сільськогосподарської техніки в останні роки не перевищує 70-75 %, до того ж майже 80 % наявної техніки вже відпрацювало свій технічний ресурс і є фізично зношеною та морально застарілою.

По-друге, за цей період вітчизняні підприємства сільськогосподарського машинобудування катастрофічно скоротили виробництво всіх видів техніки, а саме: тракторів у 73 рази; плугів тракторних майже у 16 разів; сівалок майже у 23 рази і т.д. Натомість, для забезпечення технологічних потреб сільського господарства в країні зараз не вистачає як мінімум 44 % тракторів і 52 % зернозбиральних комбайнів.

Щоб забезпечити відтворення технічного потенціалу аграрних підприємств до рівня технологічної потреби, з одного боку, необхідна структурна перебудова всієї галузі вітчизняного машинобудування та її системне техніко-технологічне переоснащення, а також встановлення таких взаємовигідних міжгалузевих відносин, які дозволять ефективно врегулювати комплекс питань, що стосуються сфери виробництва, купівлі (придбання), експлуатації та подальшого технічного обслуговування с.-г. техніки, а з іншого – розробка та запровадження такого механізму державної політики, який буде направлений на суттєве підвищення рентабельності всього сільськогосподарського виробництва, що в свою чергу дозволить покращити добробут аграрних товаровиробників та підвищить їх платоспроможність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кашуба Ю.П. Удосконалення організаційних форм використання сільськогосподарської техніки / Ю.П. Кашуба // Економіка АПК. – 2010. – № 6. – С.92-95.
2. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року:[схвалено розпорядженням Кабінету міністрів України від 23 грудня 2009 р. №1650-р] // Агрокомпас. – 2010. – №2. – С. 9-10.
3. Івашин В.В. Розвиток та функціонування технічних засобів для сільського господарства України / В.В.Івашин // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С.78– 82.
4. Вітвицька О.Д. Розвиток ринку сільськогосподарської техніки /О.Д. Вітвицька, М.С.Доценко, М.С. Доценко // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С.105-108.

Анализ состояния обеспеченности техникой сельскохозяйственных предприятий Украины

А.В. Непочатенко

Проведен анализ количественно-качественного состояния обеспеченности основными видами сельскохозяйственной техники аграрных товаропроизводителей Украины, выявлены тенденции изменений на протяжении лет. Рассмотрена и проанализирована динамика производства основных видов техники отечественными предприятиями сельскохозяйственного машиностроения.

Ключевые слова: материально-техническая база, обеспеченность сельскохозяйственной техникой, машинно-тракторный парк, производство техники.

Analysis of the state of material well-being by the technique of agricultural enterprises of Ukraine

A. Nepochatenko

The analysis of the quantity-quality state of material well-being by the basic types of agricultural technique of agrarian commodity producers of Ukraine is conducted, the tendencies of changes are exposed during years. Considered and analysed dynamics of production of basic types of technique by the domestic enterprises of agricultural mechanical engineering.

Key words: material and technical base; material well-being by an agricultural technique; machino - traktorny park production of technique.

УДК 631.157/.162:657.1/2(477)

ЛЮДВЕНКО Д.В., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

УСКЛАДНЕНІ ТИПОЛОГІЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

Різні форми власності, і навіть різні галузі народного господарства, потребують відповідно „свого” управлінського обліку. Його формуванню допомагає спеціальна типологія, а також інформація фінансового менеджменту та фінансового обліку. Традиційний підхід до оцінювання роботи підприємства – його стандартні звіти про прибуток і обсяги продажу не завжди відображає об’єктивну картину діяльності фірми.

Ключові слова: управлінський облік, система управління витратами, облікова інформація, методика обліку витрат.

Постановка проблеми. Вітчизняні підприємства потребують гнучких систем оцінки й аналізу діяльності як своїх підрозділів, так підприємства в цілому. Техніко-економічні, фінансові та інші показники виробничо-фінансової діяльності, які використовуються в обліковій практиці, як і методи їх оцінки і використання в системі ефективного управління підприємством, мають суттєві недоліки. Перше, що слід зробити – це згадати “базові” системи фінансового менеджменту, як правило, застосовувані в більшості компаній для “загального фінансового управління компанією в цілому”, але вони ж (наприклад для невеликої компанії) за певних умов можуть мати статус самостійної системи управлінського обліку: бюджетування (бюджетне планування); проектне управління; управління за центрами фінансової відповідальності.

Мета і завдання дослідження – висвітлення значення системи управлінського обліку у зростанні ефективності господарювання, дослідження її елементів та ролі інформаційного забезпечення підприємства у прийнятті науково обґрунтованих управлінських рішень.

Методи та методологія досліджень. Важливим етапом освоєння системи управлінського обліку є аналіз досвіду та напрацювань вітчизняної і закордонної обліково-аналітичної школи, теорії і практики менеджменту та чітке розуміння завдань та потреб, що стоять перед системою бухгалтерського обліку в умовах ринкової економіки.

Значний вклад в дослідження проблем теорії та методології формування системи управлінського обліку внесли науковці: Ф.Ф. Бутинець, М.А. Вахрушина, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, З.В. Гуцайлюк, В.Б. Івашкевич, В.А. Константинов, І.О. Ламикін, Ю.Я. Литвин, В.С. Лень, Б.Г. Маслов., І.А. Маслова, Ю.А. Мішин, Л.В. Нападовська, Б. Нідлз, Л.К. Сук, В.Ф. Палій, Г.О. Партин, І.І. Поклад, П.В. Попова, М.С. Пушкар, В.В. Сопко, Г.О. Фалько, Дж. Фостер, Ч.Т. Хорнгрен, А.Д. Шеремет. Однак, проблемі визначення місця і ролі ускладненої типології обліку для прийняття управлінських рішень не було приділено належної уваги.

Результати досліджень та їх обговорення. Функціонування системи управління неможливе без достовірної, оперативної, релевантної інформації та її аналітичного опрацювання. Система управлінського обліку та її складна типологія відіграють важливу роль у функціонуванні системи управління підприємством, забезпечуючи взаємодію різних структурних підрозділів та реагуючи на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Однак, як правило, ці системи застосовуються в деяких сполученнях між собою (так, наприклад, у великій торговій компанії одночасно можуть застосовуватися всі три), так і в сполученні із системами спеціалізованого управлінського обліку, що доречно класифікувати по видах і особливостях бізнес-процесів, для яких вони призначені. Кожний із перерахованих видів управлінського обліку має власну своєрідну систему управлінських даних і сформовані на їх основі властиві йому систему обліку витрат, систему управлінської звітності, систему показників діяльності. Система управлінського обліку являє собою збір, опрацювання та оцінку всіх видів інформації, що використовується для прийняття управлінських рішень на макро- і мікрорівнях. Наведемо зразковий класифікатор спеціалізованих систем “другого рівня”(табл.1).

Таблиця 1 – Складування: найпростіше (один склад без підрозділу)

Спеціалізація за типом переміщення	Спеціалізація за структурою
Мульти-сайт (кілька складів, без необхідності регулярно планувати переміщення товарів між складами, наприклад – заводські склади); система дистрибуції (мульти-сайт, із плануванням регулярного переміщення, наприклад, система оптових складів з однаковим асортиментом у різних містах)	Структурований склад (полки, осередки, стелажі), автоматизований склад закупівлі; прості централізовані (для членів ФПГ, наприклад для продажу) роздрібні оптові, багатооптові; виробництво замовлене: безупинне, серійне, проектне, “конструювання на замовлення” (форма проектно-виробничого управління)

Розглянемо розходження, що можуть виникати у разі використання різних моделей управлінського обліку. Для прикладу візьмемо систему калькулювання собівартості продукції із повним розподілом затрат, а саме дві виробничі моделі для порівняння – калькулювання затрат згідно із замовленнями (позамовний метод) і калькулювання затрат на основі виробничої діяльності (серійне виробництво).

З наведеної табл. 2 очевидно, наскільки за різних схем управлінського обліку відрізняються дані, необхідні для управління. Природно, що на великому підприємстві, наприклад, може знадобитися звіт про завантаження устаткування і за позамовного методу виробничого управління, але це не виключає важливого характеру базової моделі і наведених у ній “модельних параметрів”.

Таблиця 2 – Порівняльна характеристика моделей управлінського обліку за системою калькулювання продукції з повним розподілом витрат

Параметр моделі	Позамовний метод	Серійне виробництво
Носій витрат	Замовлення	Виріб
Показник діяльності	Кількість виконаних замовлень у натурі та грошовому вираженні	Завантаження устаткування: - виробництво в грошовому вираженні і за групами продукції; - відповідність зробленого асортименту замовленого
Управлінські звіти	Звіт про виконання замовлень; “портфель” замовлень; звіт про продукцію в незавершеному виробництві	Звіт про добове завантаження устаткування; звіт про виробництво готової продукції по асортиментних групах (включаючи продукцію на складуванні в цеху); рух по складу готової продукції по асортиментних групах; рух по АВС-класифікації; звіт про товари в “повільному” русі

Розглянемо ще один приклад розходжень у системі обліку на прикладі обліку матеріалів за різних видів торгівлі (табл. 3).

Таблиця 3 – Облік матеріалів за різних видів торгівлі

Параметр	Роздрібна торгівля	Оптова торгівля
Одиниці виміру товару	Облікова і відпускна (напр. – кг) Іноді складування (мішок)	Облікова (пачка) Відпускна (блок) Складування (шухляда) Прибування (контейнер)
Періодичність збору даних	Контроль асортименту торгового залу – чи щодня частіше, складів – раз у тиждень чи частіше	Контроль асортименту – у моменти замовлення (і періодично – раз у тиждень чи рідше), контроль за станом складів – раз на місяць (за використання АВС-методики)
Ухвалення рішення про поповнення	Щодня	У міру потреби, але не рідше одного разу на місяць

Природно, тут мова йде не тільки про фінансовий облік, але в більшості випадків зазначені вище особливості помітно позначаються і на фінансових даних.

Після цього порівняння діючої системи обліку на підприємстві з тими результатами, яких би хотілося бачити в кінцевому підсумку, можна буде визначити, де у вас найслабкіші місця і що треба змінити, щоб отримати потрібний ефект.

Проведення цих процедур дозволить визначити, як далеко знаходиться від бажаного результату підприємство та що необхідно зробити, щоб його досягти.

Висновки. Необхідно відмітити, що типологія управлінського обліку є складовою загальної системи управління, вона базується тільки на даних бухгалтерського обліку і здійснюється працівниками бухгалтерії. Її суть полягає в об’єднанні облікових та аналітичних операцій в один процес, проведенні оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперервності цього процесу і використанні його результатів у формуванні рекомендацій для прийняття управлінських рішень. При цьому загальна методологія і нормативні положення обліку і аналізу вдосконалюються для раціонального використання в єдиній системі.

Завданнями складної типології управлінського обліку є визначення кінцевого результату діяльності суб’єкта господарювання в необхідні для управлінців терміни, забезпечення контролю за використанням ресурсів на рівні підприємства та центрів відповідальності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Линник В.Г. Калькуляція собівартості продукції сільськогосподарських підприємств / В.Г. Линник. – К.: НМК ВО, 1991. – 220 с.

2. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільсько-господарських підприємств / Затв. Наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001. – № 132.

3. Нападовська Л.В. Управлінський облік / Л.В. Нападовська. – К.: Навч. видання, 2004. – 542 с.

Сложные типологии специализированного управленческого учета

Д.В. Людвенко

Разные формы собственности, а также разные отрасли народного хозяйства, соответственно, нуждаются в „своем” управленческом учете. Его формированию помогает специальная типология, а также информация финансового менеджмента и финансового учета. Традиционный подход к оцениванию работы предприятия – его стандартные отчеты о прибыли и объемах продаж – не всегда отображают объективную картину деятельности фирмы.

Ключевые слова: управленческий учет, система управления расходами, учетная информация, методика учета расходов.

Complicated typologies of specialized management accounting

D. Lyudvenko

Different forms of ownership, and even different branches of national economy, accordingly, need „owns” administrative accounting. Its forming is helped by special typology as well as information of financial management and financial account. Traditional approach to the evaluation of work of an enterprise – its standard reports on an income and volumes of sale – do not always represent the objective picture of activity of a firm.

Key word: administrative account, charges system control, accounting information, method of account of charges.

УДК 631.14:636.4.002.2

ЧЕРНАДЧУК Ж.В., аспірантка

Науковий керівник – **ДАНИЛЕНКО А.С.**, д-р екон. наук, чл.-кор. НААНУ

Білоцерківський національний аграрний університет

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ КИЇВЩИНИ

Проаналізовано регіональний розвиток галузі свинарства на прикладі господарств Київської області. Розглянуто сучасний стан та досліджено тенденції розвитку галузі. Виявлено резерви підвищення ефективності виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: тенденції розвитку, поголів'я свиней, ефективність, рентабельність, імпортна сировина, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Київська область належить до зони Полісся, для якої вирощування зернових не є провідною галуззю, з огляду на це, галузь свинарства також не є традиційною для цього регіону. Однак, незважаючи на зазначене, сільськогосподарські підприємства Київщини входять в трійку лідерів України з виробництва свинини (44,8 тис. тонн), після Донецької (57,9 тис. тонн) та Дніпропетровської (49,8 тис. тонн) областей за результатами 2010 року. Частка їх виробництва у загальнодержавній структурі складає 11 %. Таку тенденцію можна пояснити тим, що на території області функціонують такі потужні підприємства, як ВАТ Агрокомбінат «Калита» (загальною кількістю 6,5 тис. свиноматок), СП ТОВ «Нива Переяславщини» (3 тис. свиноматок), ТОВ АПК «Нашашка» (1,5 тис. свиноматок), ЗАТ «Агро-регіон» (1,15 тис. свиноматок), ТОВ «Ферми Данам» (0,85 тис. свиноматок), які входять в ТОП-30 свиногосподарств України за версією журналу «Прибуткове свинарство».

Проте, враховуючи розбалансованість економічних відносин між сільськогосподарськими виробниками і м'ясопереробними підприємствами, диспаритет цін на споживані матеріально-технічні ресурси та продукцію свинарства, випереджаюче зростання цін на зерно і промислові комбікорми, значне звуження внутрішнього ринку через низьку купівельну спроможність населення за формування високих цін на м'ясо та м'ясопродукти, рівень рентабельності галузі свинарства знаходиться на недостатньому рівні і не може забезпечити нормальний її розвиток для розширеного відтворення. У зв'язку з цим, необхідно підвищувати ефективність ведення господарства шляхом оптимізації собівартості виробництва продукції, зокрема за рахунок розвитку власної кормової бази, максимального впровадження досягнень науково-технічного прогресу, вдосконалення технології утримання тварин, адже потенціал товаровиробників використовується загалом незадовільно.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам ефективного ведення сільськогосподарського виробництва присвячено ряд наукових праць вчених економістів-аграрників. Значний внесок у розви-

ток ефективного виробництва свинини внесли В.Я. Месель-Веселяк, О.А. Бугуцький, О.В. Мазуренко, О.М. Шпичак, В.К. Збарський, А.А. Лоза та багато інших.

Мета дослідження – аналіз стану та вивчення тенденцій розвитку свинарства Київської області, дослідження факторів, що стримують розвиток свинини у регіоні.

Результати досліджень та їх обговорення. Аналізуючи стан галузі свинарства в Київській області за останні 20 років, можна визначити деякі загальні тенденції. Умовно цей період можна розділити на два періоди: з 1990 до 2000 рр. та з 2001 р. до тепер. Протягом 1990-2000 рр. відбулося різке падіння поголів'я свиней в господарствах різних форм господарювання Київської області, особливо в сільськогосподарських підприємствах (рис.1). Такі зміни зумовлені рядом причин. По-перше, виробництво свинини в суспільному секторі тривалий час було збитковим, що спричинено низькими закупівельними цінами за реалізації свиней м'ясокомбінатами. По-друге, виробництво свинини у приватному секторі стало певною мірою вимушеним заходом, оскільки воно є одним із важливих джерел поповнення сімейного бюджету. Це зумовлено несвоєчасністю виплати та мізерністю самої оплати праці в сільськогосподарських підприємствах, а також виплатою заробітної плати зерном [8].

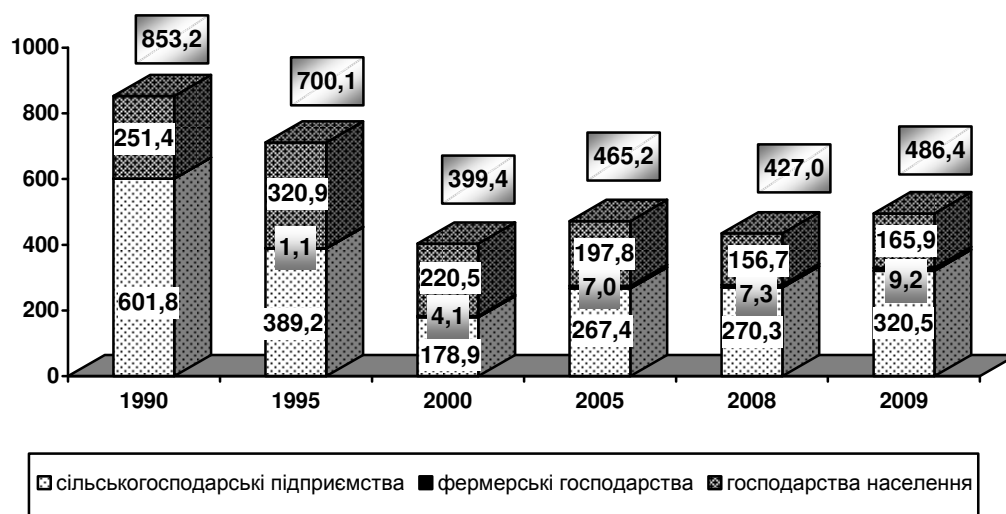

Рис. 1. Динаміка чисельності свиней в господарствах різних форм господарювання Київської області, тис. гол.*

* Розроблено автором на основі даних Держкомстату України

Ми поділяємо думку академіка НААН України О.М. Шпичака [7], що повсюдний спад виробництва свинини був зумовлений причинами макроекономічного рівня, відсутністю еквівалентності обміну між сільським господарством і галузями, що його обслуговують.

Після масового скорочення виробничих показників (вирощування й реалізації на забій свинини) у 2000 році, на території Київщини за останні 10 років спостерігаються позитивні процеси нарощування виробництва. Так, у 2010 р. поголів'я свиней в усіх категоріях господарств зросло в порівнянні з 2000 р. на 36,3% і становило 544,2 тис. гол. Приріст відбувся за рахунок сільськогосподарських підприємств, які змогли збільшити поголів'я майже вдвічі, а рівень вирощування свинини – у 4,5 рази.

Однак, протягом зазначеного періоду відмічаються деякі коливання поголів'я свиней: після зниження до позначки 399,4 тис. гол. на початку століття, воно дещо зростає до 514,8-542,7 тис. гол. у 2002, 2006 рр., то знову скорочується до 427 тис. гол. у 2004 та 2008 рр. Такі коливання поголів'я, а відповідно і обсягів виробництва та реалізації свинини, призводять до певних структурних змін у галузі. Спостерігається спрямованість до скорочення частки господарств населення та збільшення частки поголів'я в сільськогосподарських підприємствах. При цьому слід зауважити, що фермерські господарства практично не займаються виробництвом продукції свинарства у зв'язку з його збитковістю. Нарощення поголів'я відбувається за рахунок великотварних господарств. У 2009 р. кількість сільськогосподарських підприємств з поголів'ям понад 3000 голів

становила 3,9% до загальної кількості поголів'я, яке знаходиться у сільськогосподарських підприємствах (315 господарств). Ці господарства утримували 59,4% поголів'я свиней, одержали 32,5% маси приросту, а середньодобовий приріст у них досягав понад 500 г. Такі господарства мають значно вищий рівень продуктивності тварин, легше переносять різкі коливання цін. Прикладом позитивних зрушень є діяльність свиновідгодівельного комплексу «Калитянський», в якому запроваджені європейські технології вирощування продукції свинарства.

Необхідно відзначити, що рівень закупівельних цін, що склався на ринку свинини, не задовольняє товаровиробників, що призводить до збитковості його виробництва. Так, по Київській області у 2010 році ціна на свиней I, II категорії була значно нижчою порівняно з 2009 роком (рис. 2), на початку року вона складала 16,13 грн/кг живої ваги (проти 17,92 грн/кг у 2009 році), а в кінці – 14,74 грн/кг (проти 15,14 грн/кг у 2009 році), що навіть нижче за рівень цін 2008 року (15,7 грн/кг).

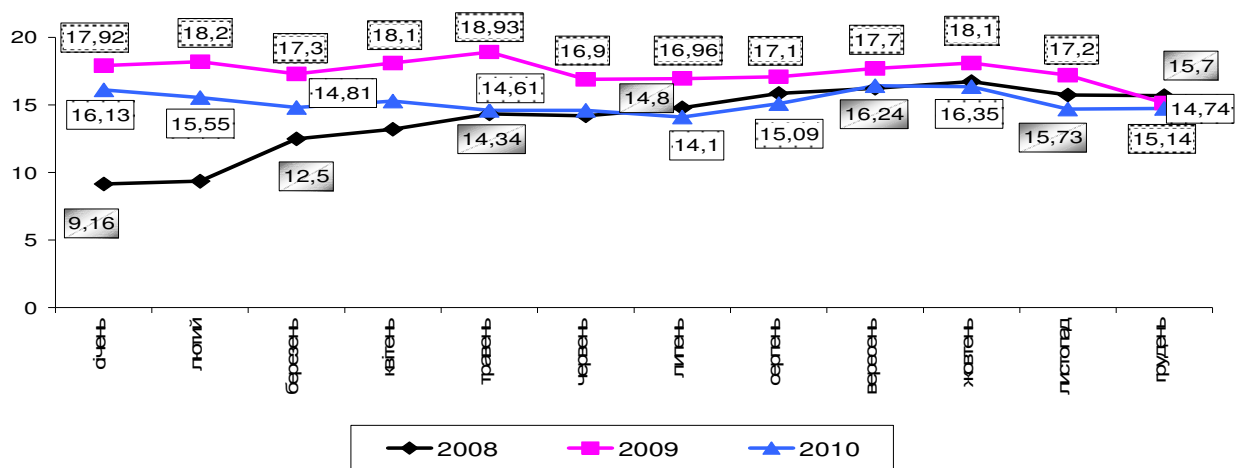

Рис. 2. Динаміка закупівельних цін на свиней I, II категорії з урахуванням дотацій по Київській області, грн/кг живої ваги*

* Розроблено автором на основі оперативних та звітних даних Міністерства аграрної політики та продовольства України.

Від такої цінової політики м'ясопереробних підприємств найбільше страждають дрібні виробники свинини. За такої цінової ситуації виробництво продукції не має економічних стимулів для нормального стабільного розвитку (табл.1).

Таблиця 1 – Економічна ефективність виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах Київської області*

Показник	Роки						2009р.до 2000р. у%
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Середньодобові прирости, г	124	300	277	298	371	404	325,8
Витрати кормів на 1 ц приросту, к. од.	16,95	8,25	8,03	6,71	6,06	5,76	34
- з них концентровані	12,05	7,51	7,23	6,15	5,59	5,45	45,2
Ціна реалізації, грн/т	3464,0	9009,3	7307,2	7884,3	12719	14189	409,6
Повна собівартість 1 т, грн/т	6171,7	7619	8187,5	10118	12542	13200	213,9
Прибуток (збиток)							
- на 1 т, грн	-270,8	1387,4	-881,3	-2236	177,1	982,4	х
- на 1 гол, грн	-100,5	115,2	-62,7	-193,9	18,88	113,4	х
Рентабельність (збитковість), %	-43,9	18,3	-10,8	-22,1	1,4	7,5	х
Кількість господарств, які отримали збиток	449	200	203	247	174	132	29,4
У % до загальної кількості підприємств	90,3	62,3	73,8	90,8	67,2	55,6	61,6 п.

*Розраховано автором на основі статистичної форми 50-сг

Таким чином, незважаючи на позитивні зрушення галузі в технологічному аспекті (зменшення витрат кормів на 1 ц приросту до 5,76 к. од., підвищення середньодобових приростів до 404 г), нинішня ситуація в свинарстві досліджуваного регіону повністю відповідає законам ринкової економіки. Сільськогосподарський товаровиробник не може тривалий час виробляти збиткову продукцію. Виробництво буде скорочуватися доти, доки попит і пропозиція не врівноважаться у точці, де ціна реалізації, як мінімум, буде заміщувати витрати виробництва [3].

На рівень цін значно впливають поставки на внутрішній ринок країни м'яса та м'ясопродуктів по імпорту за низькими цінами. Так, у 2009 р. свинина морожена ввозилась по 2221 дол. США за тонну, або по 10900 гривень. Вартість свинини в тушах і півтушах вітчизняних товаровиробників у цей період становила 18000 грн, або була вище, ніж імпортована, на 60%, тобто вона стає неконкурентоспроможною, якщо не враховувати якісні показники [9].

Конкурентоспроможність імпортного м'яса, що завозилось в Україну на початку 2009 року, в ціновому відношенні різко впала. Цьому найбільшою мірою сприяло значне падіння курсу гривні стосовно долара США і значно меншою – підвищення імпортних мит на м'ясопродукти.

Така ситуація негативно позначається на формуванні цивілізованого сировинного ринку свинини в аналізованій області, призводить до втрати підприємницької ініціативи, спрямованої на розвиток власного виробництва, до трансформації підприємницьких ідей в протизаконні дії – нелегальне завезення свинини, організація переробних, ковбасних цехів і мережі збуту продукції, які діють поза правовим полем.

Отже, існуюча проблема нелегального імпорту має негативні наслідки для розвитку сировинного ринку свинини аналізованого регіону й потребує першочергового розв'язання на законодавчому рівні. В економічному аспекті проблему можна вирішити шляхом підвищення конкурентоспроможності власного виробництва свинини і встановлення взаємовигідних, прозорих зв'язків між товаровиробниками і м'ясопереробними підприємствами, що забезпечить поліпшення кон'юнктури ринку свинини, підвищення дієвості цінового механізму. Згаданий механізм має забезпечувати справедливу оцінку витрат і розподіл доходів між контрагентами ринку, оскільки навіть користуючись своїм монопольним правом встановлення заниженої закупівельної ціни на свинину, м'ясопереробні підприємства виграють в короткостроковому періоді, але в довгостроковій перспективі їх очікує скорочення вітчизняних сировинних зон, зменшення обсягів переробки сільськогосподарської сировини і власного виробництва.

Як свідчать результати досліджень, функціонування галузі свинарства в сільськогосподарських підприємствах в умовах СОТ ускладниться. Наприклад, в Аргентині не вирощується стадо свиней менше 300 голів. Товаровиробники цієї країни згодні постачати Україні м'ясо за ціною, дещо вищою за долар. При цьому державна дотація в Аргентині, за умовами СОТ, становить 80 млн дол. Україна – член СОТ змушена скасувати заборонні мита на м'ясо та м'ясопродукцію.

Висновки. Перспективи розвитку свинарства досить вагомі. Утримання 1–2 свиней у домашньому господарстві з метою товарного виробництва є малоперспективним. Як показує світовий досвід, майбутнє за великими спеціалізованими фермами, де виробництво базується на повноцінній годівлі, маловитратних технологіях і ефективному використанні генетичного потенціалу сільськогосподарських тварин. Тому одним із завдань для збільшення продуктивності та ефективності виробництва свинини має стати концентрація і підвищення рівня спеціалізації його виробництва. Крім суто економічних переваг, це дозволяє вирішити проблеми його якості, а також екологічні проблеми, пов'язані зі зберіганням та використанням гною.

Необхідність державного регулювання механізму ціноутворення в агропромисловому комплексі, а саме на продукцію промислового свинарства, зумовлена також тим, що його кінцева продукція задовольняє першочергові потреби населення, а її безперервний збут значною мірою залежить від платоспроможного попиту населення.

Економічно обґрунтованішою видається допомога через запровадження системи цін підтримки та еквівалентних цін на сільськогосподарську продукцію. Суть її полягає у встановленні на продукти, виробництво яких передбачене державними програмами, цін підтримки як гарантованих мінімально допустимих, нижче яких заготівельні організації та переробні підприємства не повинні оплачувати продукцію. Вони визначаються на основі середньої

нормативної по галузі собівартості і мінімального прибутку по кожному конкретному продукту. У разі реалізації продукції, передбаченої державними програмами, за ціною, нижчою від еквівалентної (паритетної), товаровиробникам відшкодовується різниця між нею та середньою ринковою ціною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бугуцький О.А. Аналіз економічної ефективності сільськогосподарського виробництва / О.А. Бугуцький – К.: Урожай, 1976. – 264 с.
2. Лоза А.А. Українське свинарство реалізує десяту частину свого потенціалу / А.А. Лоза // Прибуткове свинарство. – 2010. – №1. – С.22-26.
3. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 198 с.
4. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Київської області у 2009 році: Статистичний бюлетень. – К.: Головне управління статистики в Київській області, 2010. – 147 с.
5. Сільське господарство Київської області у 2009 році: Статистичний збірник. – К.: Головне управління статистики в Київській області, 2010. – 348 с.
6. Чаянов А.В. Избранные сочинения / А.В. Чаянов – М.: Политиздат, 1998. – 236 с.
7. Шпичак О.М. Особисті підсобні господарства України – аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції / О.М. Шпичак – К.: ІАЕ, 2001. – 235 с.
8. Шпичак О.М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність: монографія / О.М. Шпичак, І.В. Свиноус. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2008. – 300 с.
9. Шуст О.А. Економічні засади виробництва та реалізації продукції свинарства в сільськогосподарських підприємствах / О.А. Шуст // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 1. – С.276-279.

Оценка современного состояния производства свинины в сельскохозяйственных предприятиях Киевской области

Ж.В. Чернадчук

Проанализировано региональное развитие отрасли свиноводства на примере хозяйств Киевской области. Рассмотрено современное состояние и исследованы тенденции развития отрасли. Определены резервы повышения эффективности производства продукции в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: тенденции развития, поголовье свиней, эффективность, рентабельность, импортное сырье, конкурентоспособность.

Rating of the modern state of pork production in agricultural enterprises of Kyiv area

Zh. Chernadchuk

The state regional development of pig breeding industry has been analysed on the example of Kyiv area enterprises. It has been determined the modern state and the progress of industry trends is investigate. Backlogs increase efficiency of goods production in agricultural enterprises has been specify.

Key words: progress trends, quantity of population pigs, efficiency, profitability, imported raw material, competitiveness.

УДК 681.3:339.138

ТРОФИМЧУК М.І., канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ МАГАЗИНІВ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ РИНКУ

Розглянуто особливості подальшого росту електронної торгівлі як однієї з найперспективніших сфер для інвестицій. Відзначені деякі аспекти розвитку електронної комерції.

Ключові слова: сайт, електронна комерція, ринок, Internet.

Постановка проблеми. Електронна комерція та її мобільний сектор вступають в нову фазу розвитку у міру того, як традиційні онлайн сектори торгівлі зливаються з новими веб і мобільними інструментами соціальних мереж. Послуги Інтернет і мобільної комерції стають відчутною реальністю з розвитком високошвидкісних ширококутних і мобільних технологій, усе більш і більш інтегрованих у суспільство.

П'ятнадцять років тому з'явилися такі інноваційні онлайн-послуги торгівлі, як eBay і Amazon. Ці та інші моделі нині активно розвиваються. Крім того, традиційні способи електронної роздрібно-торгівлі зіштовхуються з конкуренцією нової моделі P2P, яка стає дуже популярною. P2P

заснована на сервісах, які дозволяють користувачам спілкуватися безпосередньо один з одним для обміну інформацією, продуктами, послугами, або використовувати один з одним прями платежі типу PayPal [1].

Модель P2P активно використовується у соціальних медіа, таким чином соціальні мережі й електронна комерція починають зближуватись.

Відомо, що витрати на відкриття інтернет-магазину істотно нижче витрат на відкриття нового традиційного магазину. Завдяки тому, що підприємства не несуть додаткових витрат (оренда торговельних площ, навчання обслуговуючого персоналу, зарплата продавців-консультантів) і фактично продають свій товар зі складу, ціни в інтернет-магазинах нижчі, ніж у традиційних. Тому електронна торгівля має значний потенціал подальшого росту і поступово стає однією з найперспективніших сфер для інвестицій.

Розглянемо питання ефективності торгівлі через один або декілька сайтів. За даними проведеного анкетування [2], на рішення покупця впливають багато чинників (рис.1).

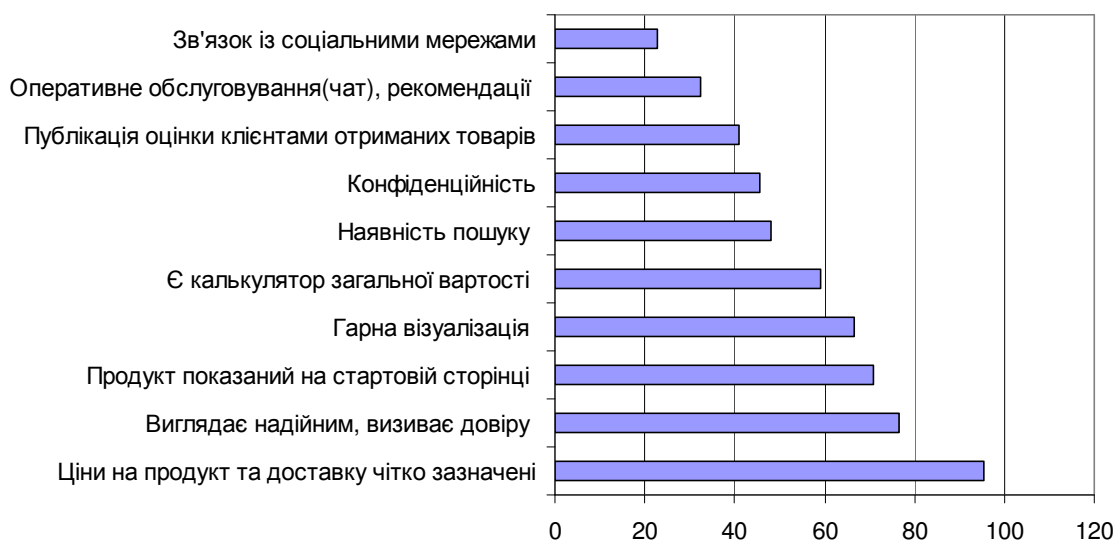

Рис. 1. Фактори, які впливають на рішення покупця в електронному магазині

Відповідно до проектування, створення і підтримка сайта в одному місці майже завжди дешевше, ніж керування декількома сайтами. Існує багато платформ електронної комерції, які можуть зробити простим і економічно ефективним запуск декількох сайтів. Проте, дизайн і доведення локалізованих сайтів несуть додаткові витрати.

Мета і завдання дослідження – розглянути переваги і недоліки цих варіантів, висвітлити зміст і тенденції розвитку систем електронної комерції, використання її елементів підприємствами для підвищення конкурентоспроможності та доступу до нових ринків і споживачів.

Матеріалами досліджень були статистичні звіти та наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених стосовно економічної діяльності в мережі Інтернет.

Результати досліджень та їх обговорення. Хоча локалізовані сайти вимагають окремого керування вмістом, локалізовані колективи з їх обслуговування не завжди необхідні. Багатьом компаніям вдається обслуговувати місцеві сайти однією командою, але це вимагає відповідної організаційної структури, можливостей і бюджету.

Пропозиція на одному сайті для споживачів всіх країн не означає, що не можна запропонувати простий і зрозумілий інтерфейс для обслуговування міжнародних клієнтів. Інтернаціональні сайти можуть дозволити клієнтам вибрати валюту, переключити мову та ін.

Але локалізовані сайти мають додаткові переваги – вони можуть пристосуватися до культурних відмінностей, які існують між ринками. Інші культурні розходження містять у собі самі люди, методи навігації сайтів, навігатори, кольорові схеми. Користувачів в деяких регіонах може відштовхнути низька швидкість з'єднання і для них необхідно будувати "полегшену" версію сайта. Локалізація сайтів дозволяє зробити необхідні обмеження в асортименті, який пропонується, тому що деякі виробники можуть обмежити країни продажів своєї продукції.

Деякі продукти, великі і важкі, їх відвантаження в іншу країну занадто дороге і для клієнта, і для продавця. Деякі продукти не можуть бути відправлені за кордон з технологічних причин.

Попит може відрізнятись і залежно від географії. Є розходження в попиті на різні модні тенденції, предмети домашнього побуту і т.д. Пропонуючи менший асортимент для локалізованих ринків, можна зменшити кількість повернень.

В Україні клієнти надають перевагу оплаті грошовим переказом або післяоплатою. У багатьох країнах кращим засобом оплати є кредитні карти і PayPal. Але всі існуючі методи оплати, запропоновані на одному сайті, пропонують занадто великий вибір для клієнтів, що не хочуть зайвих складнощів. Під час оформлення замовлення покупці різних країн мають різні очікування вдалого замовлення.

Тестування користувачів на культурні переваги з метою вдосконалення сайтів електронних магазинів на локалізованих сайтах більш ефективно, ніж на глобалізованих [3].

Іншим показником, який впливає на ефективність електронної комерції, є кількість потенційних учасників електронного ринку. За статистичними даними, в Україні є 15,6 млн користувачів Інтернет, що складає 33,7% від загальної кількості населення. За цим показником Україна займає майже останнє 48 місце серед усіх європейських країн. Позитивним в цьому є тільки достатньо швидкі темпи росту користувачів, за якими ми займаємо 10 місце в Європі [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, обидва варіанти мають свої плюси і мінуси, що мають бути зважені з урахуванням унікальної позиції бізнесу, цілей і ресурсів. Тому першим безпечнішим кроком на ринку буде інтернаціоналізований сайт. Це означає додавання функцій і можливостей, що залучають і обслуговують клієнтів інших країн. У разі планування інвестицій в локалізовані сайти необхідно зважати, наскільки доходи від росту рентабельності електронних магазинів переважають вартість додаткових витрат.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. World Digital Economy.– E-Commerce and M-Commerce Trends./ <https://www.budde.com.au/Research/World-Digital-Economy-E-Commerce-and-M-Commerce-Trends.html?r=51#overview>
2. Linda Bustos. Top 10 Things Customers Expect from Your Online Store / July 16th, 2010 <http://www.getelastic.com/customer-expectations/#more-8948>
3. Linda Bustos. PRO Tips: Optimize to Reduce Product Returns/ November 24th, 2010 <http://www.getelastic.com/pro-tips-optimize-to-reduce-product-returns/#more-9972>
4. World Internet Statistics. <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Анализ тенденций создания электронных магазинов на глобальном электронном рынке

М.И. Трофимчук

Рассмотрены особенности дальнейшего роста электронной торговли как одной из самых перспективных сфер для инвестиций. Отмечены некоторые аспекты развития электронной коммерции.

Ключевые слова: сайт, электронная коммерция, рынок, Internet.

Analysis of tendencies of creation of electronic shops

M.Trofimchuk

In the article is shown potential of further growth of electronic trade as to one of perspective spheres for investments. Some aspects of development of electronic commerce are considered.

Key words: site, electronic commerce, market, Internet.

УДК 338.439.66:504.03 “737”

ЧМУЛЕНКО Н.І., аспірант

Науковий керівник – **СУК Л.К.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Висвітлено еколого-економічні аспекти продовольчої безпеки в контексті сталого розвитку. Досліджено роль системи застосування добрив у забезпеченні бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті. Визначено рівень продовольчої безпеки України.

Ключові слова: сталий розвиток, суспільні потреби, екологічна та економічна система, продовольча безпека.

Постановка проблеми. Раціональне природокористування безперечно залишається важливим фактором розвитку виробничих систем будь-якої держави, що дбає про задоволення життєво необхідних потреб свого народу. Проте, зважаючи на обмеження природних ресурсів і труднощі національних економік слаборозвинутих країн і тих, що розвиваються, щорічно зростаюче населення планети наражається на ризик опинитися поза межею бідності. Згідно з розрахунками вчених [8, с.19], у 2010 році в Україні за межею бідності знаходилося 17,1 % сільських домогосподарств, частка селян із доходами нижче прожиткового мінімуму склала 42,7 %. Рівень оплати праці у сільському господарстві на 40% нижчий за середній по економіці. Втрати сільськогосподарських земель за останні п'ять років (2006–2010 рр.) сягають 129,9 тис. га. Наведені обставини зумовлюють необхідність вивчення умов формування продовольчої безпеки країн з різним розвитком національних економік шляхом переходу до сталого розвитку, ідеєю якого є підвищення якості життя людства.

Мета дослідження – розглянути еколого-економічні аспекти продовольчої безпеки країни у рамках сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукових розробок, присвячених дослідженню питань у царині порушеної проблеми, слід виділити праці вітчизняних науковців: С. Булигіна, М. Лавейкіна, А. Садекова, О. Шубравської; зарубіжних: С. Гранже, Я. Сансебе, Б. Різу та ін. Однак усвідомлення пріоритетності проблем продовольчої та екологічної безпеки підтверджує необхідність подальшого розвитку досліджень з формування сталого сільськогосподарського виробництва.

Результати досліджень та їх обговорення. Концепція сталого розвитку була запропонована в доповіді Міжнародної комісії з питань розвитку й довкілля “Наше спільне майбутнє” (1989 р.) та набула подальшого вивчення у декларації з проблем навколишнього середовища і розвитку, схваленої на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Основна увага під час її формування сконцентрована на досягненні цивілізованих відносин між людиною та природою, орієнтації господарської діяльності не лише на нагромадження капіталу, створеного живою працею, а й на акумуляцію енергії в біосфері. Згідно з цією концепцією, основна мета сталого розвитку – реалізація права людини на сприятливе для її здоров'я та життя природне середовище, права її нащадків на використання природних ресурсів для підтримки фізичного, духовного і морального потенціалу. Вона цінна тим, що її впровадження дозволить забезпечити збалансоване поєднання економічного зростання (формування високоефективної економічної системи), соціального прогресу (задоволення постійно зростаючих життєво необхідних потреб суспільства) та захисту екологічного середовища (забезпечення оптимальних умов функціонування екологічної системи), а також втілення справедливості в розподіл суспільних благ між сучасним і майбутнім поколіннями. Досягнення зазначених цілей можливе за умови подолання суперечності економічних інтересів, пов'язаних з одержанням прибутку та природоохоронних інтересів, зумовлених необхідністю збереження природи. В цьому сенсі оптимальне співвідношення державного й ринкового регулювання економічних відносин вважається принциповою рисою сталого розвитку.

У літературі застосування поняття “сталість” набуло поширення для характеристики здатності деякої системи зберігати свої властивості в початковому стані, незважаючи на вплив, якому вона піддається. Це пов'язано з тим, що в основі розвитку будь-якого процесу економічного життя лежить впорядкованість його компонентів, адже суспільні явища взаємопов'язані й у сукупності утворюють певну структуру. Цілісність структурних зв'язків в умовах коливань, що відбуваються під дією екзогенних чи ендогенних чинників, свідчить про досягнення рівноважного стану об'єкта, що розглядається, тому, як правило, визначення стану рівноваги тієї чи іншої системи дозволяє оцінити її сталість.

Дуже близькою до такого розуміння сталості головного компонента біосфери – ґрунту є думка професора В.М. Кривога, з погляду якого “стан тіла чи ознаки процесу, коли їхні характеристики за тривалої дії факторів зовсім не змінюються, коливаються близько середнього значення або ж змінюються дуже повільно” [2, с.31], слід розуміти квазірівноважним. У ґрунтознавстві під квазірівноважним функціонуванням ґрунтових процесів розуміють рівновагу “між надходженням органічних решток і процесами його мінералізації, між надходженням з рештками мінеральних елементів та їх залучення у біологічний кругообіг, відповідними відносно постійними для даних умов середовища запасами органічної речовини та мінеральних елементів” [3, с.221]. Таким чином, врівноважений (бездефіцитний) баланс гумусу в ґрунтах є проявом дії законів землеробства, особливо закону мінімуму, оптимуму й максимуму, закону сукупної дії факторів та основного – повернення поживних речовин.

Згідно з ними, застосування науково обґрунтованих прийомів використання органічних та мінеральних добрив, а також інших агротехнічних заходів забезпечує розширене відтворення ґрунтової родючості та послаблення залежності врожаю від погодних умов.

Дослідження, спрямовані на досягнення балансу між виносом і поповненням гумусу доводять, що спільне внесення органічних і мінеральних добрив дозволяє компенсувати його вміст, який був вилучений з ґрунту на формування урожаю. Крім того, органічні добрива (за винятком сидератів), на відміну від мінеральних, істотніше сприяють гуміфікації ґрунту. За даними Державного комітету статистики України, у 2000-2003 рр. у середньому за рік на 1 га посівної площі вносили 1,2 т органічних добрив, у 2004-2009 рр. – 0,7 т/га [11]. Причинами такого різкого скорочення внесення органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур вважається зниження продуктивності тваринництва. Аналізуючи існуючі погляди на зазначену проблему, можна виокремити чинники, що стримують розвиток тваринництва: висока трудоємність і капіталоємність галузей; низький рівень окупності витрат; нераціональна структура землекористування в сільськогосподарських підприємствах тваринницького і рослинницького напрямів.

Оскільки період з моменту інвестування у виробництво тваринницької продукції до моменту її реалізації та отримання доходу досягає кількох років, галузь характеризується підвищеним рівнем ризику. Довгостроковий цикл виробництва тваринницької продукції, особливо в умовах нестабільної економічної ситуації, стримує вкладення коштів у розвиток галузей тваринництва. Зацікавленість інвесторів ґрунтується на очікуваній ефективності капіталовкладень, тому визначаючи напрями, види й обсяги інвестицій, передусім до уваги приймається рівень рентабельності галузей. Зважаючи на те, що у 2009 р. цей показник в цілому по тваринництву склав 5,4%, а по рослинництву – 16,4%, можна визнати останню галузь інвестиційно привабливішою. Саме з економічно вигідних позицій аграрії нині віддають перевагу виробництву рослинницької продукції, про що свідчить структура сільськогосподарських угідь (усіх категорій господарств), в якій нині (у 2010 р.) частка ріллі досягає 78%.

Разом із тим, такий рівень розораності території, на думку вченої спільноти, вважається суттєвою загрозою для екологічної безпеки країни. Наприклад, у США цей показник становить 19%, Франції та Німеччині – 33%, Італії – 31% [4, с.66]. За рекомендаціями деяких науковців [5], для оптимізації використання сільськогосподарських земель необхідно до 2020 р. вивести з інтенсивного обробітку 8-12 млн га орних земель, що дозволить знизити рівень розораності території до 47-34%. На переконання інших [9, с.40], з цією ж метою необхідно зменшити площі сільськогосподарських угідь в Україні до 60-65%, збільшивши за їхній рахунок до 10-12% землі заповідно-охоронного призначення. Крім того, згадані заходи можуть сприяти подоланню процесів занепаду біологічного та ландшафтного розмаїття.

Слід також вказати, що організація території та система землеробства у широкоспеціалізованих сільгоспідприємствах повинні бути спрямовані, насамперед, на самостійне забезпечення поголів'я повноцінними кормами для приросту живої маси. Отже, про перспективи розвитку галузей тваринництва свідчить площа кормових ресурсів господарств. Як зазначається у літературі, в господарствах з розвинутим виробництвом зерна, технічних культур, тваринництва під кормову площу на польових землях відводять 28-30% ріллі, у тваринницьких спеціалізованих господарствах – 33-40% [1, с.57]. Однак на практиці можна спостерігати нехтування науковими рекомендаціями, адже у 2009 р. частка польової кормової площі в структурі ріллі сільськогосподарських підприємств становила 7,4%, а у 2010 р. – 6,8%. Під багаторічні трави у 2009 році було відведено 39,5% від кормової площі сільськогосподарських підприємств, у 2010 р. – 43,5% [13, с.7]. Крім того, за період 2000–2009 рр. посівна площа під кормовими культурами в сільськогосподарських підприємствах скоротилася на 4871,1 тис. га (77,3%), а у 2010 р. становила лише 1282,8 тис. га [15, с.92]. З огляду на це, очевидним є зменшення поголів'я ВРХ у сільськогосподарських підприємствах протягом останніх 10 років на 74,3%, у т.ч. поголів'я корів – на 74,8% [15, с.12].

Стосовно мінеральних добрив, то під урожай 2009 р. сільськогосподарськими підприємствами країни їх було внесено 887 тис. т (у перерахунку на 100% поживних речовин), що на 16,7% менше, ніж у попередньому році. Мінеральні добрива були внесені на 63% загальної посівної площі сільськогосподарських культур (11,5 млн га), а це на 1,4 млн га менше проти 2008 року [11]. Оскільки у структурі витрат на застосування мінеральних добрив найбільшу питому вагу (понад 80%) становить ціна, підвищення їх ринкової вартості залишається основною причиною скорочення внесення елементів мінерального живлення в ґрунт. Дослідженням встановлено, що

вартість аміачної селітри в середньому по Україні станом на 20 листопада 2009 року склала 1802 грн/т, станом на 9 вересня 2010 року – 1865 грн/т [18].

Безсумнівно, застосування в переважній більшості мінеральних добрив у землеробстві зумовлює зростання дефіциту гумусу та посилення деградаційних процесів ґрунтового покриву. Вченими доведено [7, с.77], що найбільшу загрозу для порушення рівноваги в екосистемах спричиняє внесення азотних добрив через збагачення азотом водойм і ґрунтових вод. Крім того, частка сільського господарства в загальному обсязі викидів шкідливих парникових газів в атмосферу досягає 6%, що призводить до зміни клімату та глобального потепління. До основних сільськогосподарських джерел викидів CO₂ відносять кишкову ферментацію тварин, спалювання пального внаслідок використання сільськогосподарської техніки, а також органічного сміття, залишеного після збору врожаю, викиди ґрунтового органічного вуглецю. За свідченнями зарубіжних дослідників [6, с.301], зокрема інтенсивний механічний обробіток ґрунту спричинює розвиток деградаційних ґрунтових процесів внаслідок втрати вуглецю та викидів вуглекислого газу, що має вплив на продуктивність екосистем. Тому властивості ґрунту, як засобу виробництва, безпосередньо позначаються на кількісно-якісних характеристиках врожаїв сільгоспкультур і продовольчої сировини.

Так, протягом 2007–2009 рр. обсяги викидів діоксиду вуглецю сільськогосподарськими підприємствами (в т.ч. мисливськими господарствами) зменшилися на 9,6% (60,3 тис.т). Однак, це зумовлено не впровадженням інноваційних технологій та технічних засобів у землеробстві, адже коефіцієнт зносу основних засобів сільгосп підприємств у 2009 р. сягав 39,4 %, а рядом інших причин. До них належать: зменшення поголів'я ВРХ, кількість внесених добрив та площі ріллі. Спостерігаючи за використанням сільськогосподарських угідь, зокрема орних земель, простежується чітка динаміка їх скорочення впродовж останніх п'яти років (2006–2010 рр.) (рис.1).

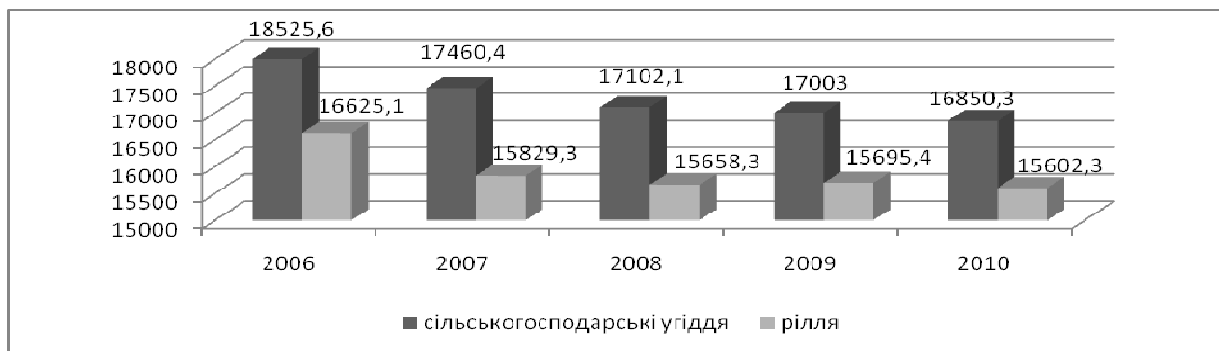

Рис. 1. Площа сільськогосподарських угідь та ріллі в сільськогосподарських підприємствах, тис. га
Розроблено автором з використанням [19].

У цьому зв'язку стан розвитку аграрної сфери відіграє головну роль у забезпеченні громадян країни продовольчими товарами власного виробництва для задоволення їх значущих потреб. Не вдаючись до глибокого аналізу ієрархії суспільних потреб, згадаємо лише той факт, що первинними потребами, які визначають мотиви людської поведінки (активності), є фізіологічні потреби, зокрема в енергії і харчових речовинах, а також потреба у безпеці й впевненості у майбутньому. Проте, не повною мірою задоволення першої обмежує як фізичні, так і розумові здібності людини, а відтак знижує її працездатність. До того ж, споживання якісних продуктів харчування, як один із факторів підвищення продуктивності праці, має суттєвий вплив на розвиток продуктивних сил. Таким чином, очевидно, що найважливішою потребою населення є продовольча безпека, а джерелом її задоволення – сталий розвиток сільського господарства. Однак шлях сільськогосподарських підприємств до діяльності за принципами сталого розвитку нині вбачається досить складним. І хоча останніми роками спостерігається поліпшення результативності їх господарювання (у 2006–2009 рр. питома вага збиткових сільгоспвиробників зменшилася майже вдвічі), рівень рентабельності продукції на сьогодні не можна визнати високим (табл. 1).

Таким чином, нестабільне фінансове положення сільгоспвиробників, зумовлене різкими річними коливаннями рентабельності реалізованої продукції, створює реальні загрози продовольчому самозабезпеченню країни. З огляду на це, важливого значення для визначення рівня продовольчої безпеки країни набуває аналіз виробництва зерна у середньому на душу населення. За методикою організації

ООН, цей показник використовують також для оцінки тенденцій розвитку світового продовольчого ринку на певний період. Як показує світовий досвід, стабільна продовольча ситуація досягається у разі забезпечення виробництва 800 кг зерна на душу населення за календарний рік. Дані табл. 2 свідчать, що протягом 2006–2007 рр. продовольча безпека країни була на недостатньому рівні. Причиною цього стало скорочення площ збору зернових на 5,4% (765,8 тис. га) та зменшення врожайності на 9,5 % (2,3 ц з 1 га) порівняно з 2006 роком. У 2008–2010 рр. спостерігається посилення продовольчої безпеки країни та сприятлива ситуація на ринку зерна.

Таблиця 1 – Загальні характеристики сільськогосподарських підприємств України

Показник	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Рівень рентабельності від реалізації сільськогосподарської продукції, %	6,8	2,8	15,6	13,1	13,8
Прибуток, збиток (±) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	1253,2	630,4	4168,9	5462,1	7120,0
Частка підприємств, які отримали збиток від реалізації сільськогосподарської продукції, %	-	61,6	39,3	36,3	36,7

Складено автором за даними [10, с.52; 12, с.8; 14, с.52].

Однак зрозуміло, що фактична наявність продовольчих продуктів на ринку не означає їх всезагальну доступність, адже економічна доступність для населення тих чи інших благ виражається рівнем його платоспроможності. Частка домогосподарств із середньодушовими загальними доходами на місяць, нижчими за прожитковий мінімум у 2009 р. (744 грн), склала 16,2 %. При цьому питома вага продовольчих витрат у споживчому кошику домогосподарств переважала 50 %, що за оцінками наукового співтовариства є ознакою низького рівня життя.

Таблиця 2 – Динаміка продовольчої безпеки України

Показник	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Чисельність населення України, млн осіб	46,9	46,6	46,4	46,1	46,0
Обсяги виробництва зерна, спроможні забезпечити стабільну продовольчу ситуацію в Україні, тис. т	37520	37280	37120	36880	36800
Обсяги виробництва зерна, тис. т	34258	29295	53290	46028	39226
Коефіцієнт продовольчої безпеки	0,91	0,78	1,44	1,24	1,06

Розраховано на основі [14, с. 172; 16, с.24].

Тому, на нашу думку, рівновага між законодавчо встановленими розміром мінімальної заробітної плати та величиною прожиткового мінімуму може гарантувати стійкість доступу до продовольства. Проведені дослідження свідчать, що цей рівноважний стан був досягнутий лише в останні роки (2009–2010 рр.) (рис. 2).

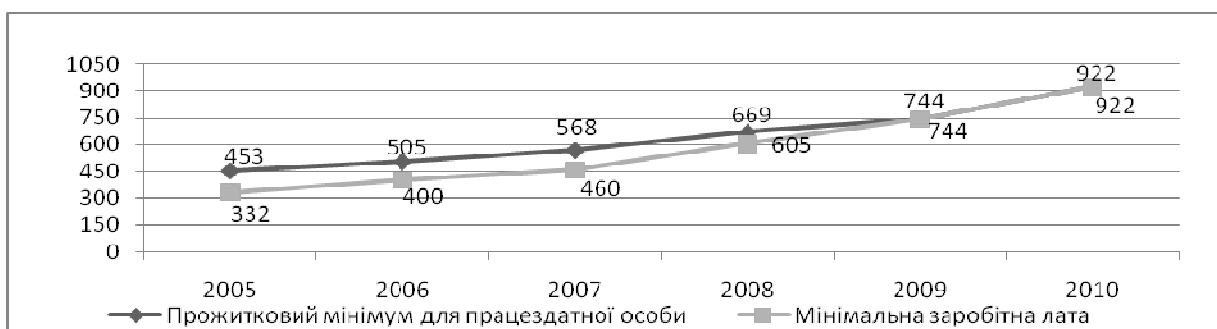

Рис. 2. Мінімальна заробітна плата і прожитковий мінімум в Україні (на кінець року), грн

Джерело: [17].

Стосовно якісних показників споживання продовольчої продукції відомо, що важливим критерієм продовольчої безпеки є добова енергетична цінність раціону людини. Цей показник характеризує середньодушовий рівень задоволення фізіологічних потреб в енергії та харчових речовинах, тобто якісні характеристики харчових раціонів. Згідно з оцінкою експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я мінімальний фізіологічний норматив харчування з розрахунку на одну особу становить 3000 Ккал на добу. За даними Державного комітету статистики України, індикатор середньодобової калорійності спожитих продуктів харчування українцем у 2009 році склав 2946 Ккал. Крім того, лише 27% добового раціону забезпечено за рахунок споживання продуктів тваринного походження за визначеного граничного – 55%, тобто раціони харчування населення України не досягають нормативного значення.

Висновки. Об'єднані в єдину екосистему наземні природні об'єкти (орні землі, ліси, сади, виноградники та інші елементи земної поверхні) у взаємодії з економічною системою, що складається із продуктивних сил, виробничих відносин і господарського механізму, можна визнати ключовою ланкою суспільного виробництва. Тому рівноважний стан екосистем, збереження їх саморегуляції шляхом оптимізації балансу енергії та біологічного розмаїття – неодмінна вимога сталого виробництва, а отже й стабільності продовольчого забезпечення населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зінченко О.І. Кормовиробництво: підручник [для студентів вузів] / О.І. Зінченко. – К.: Вища шк., 1994. – 440 с.
2. Кривов В.М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України. Проблема охорони ґрунтів / В.М. Кривов. – [2-ге вид.]. – К.: Урожай, 2008. – 304 с.
3. Надточій П.П. Екологія ґрунту та його забруднення / П.П. Надточій, В.Г. Гермашенко, Вольвач Ф.В. – К.: Аграрна наука, 1998. – 286 с.
4. Полянничко Н.І. Державне регулювання сталого використання земель сільськогосподарського призначення / Н.І. Полянничко // Економіка АПК – 2000. – № 5. – С.65–68.
5. Павлов, О. І. Управління земельними ресурсами сільських територій України / О. І. Павлов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/full/746/35/>. – Дата доступу: лютий, 2011 р.
6. Посев по технологии No-till в рамках почвозащитного земледелия: [сб. материалов / авт. текста С. Джон Бейкер, Кейт Е. Сэкстон, У. (Билл) Р. Ритчи и др. (пер. с англ.)] / Днепропетровск: No-till Seeding in Conservation Agriculture Second edition, 2007. – 365 с.
7. Родин А.З. Повышение эффективности использования сельскохозяйственных земель / А.З. Родин, М.П. Сигаев, Е.И. Тананакин. – М.: Агропромиздат, 1985. – 272 с.
8. Свиноус І.В. Організаційно-економічні засади функціонування особистих селянських господарств: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами” / І.В. Свиноус. – Біла Церква, 2010. – 39с.
9. Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення: поняття, особливості, склад (правові аспекти) / Ніна Іванівна Титова // Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України [Титова Н.І., Позняк С.П., Гуревський В.К., Ільків Н.В. та ін.] / за ред. Н.І. Титової. – Л.: ПАУС, 2003. – С. 9–29.
10. Сільське господарство України за 2006 рік: Статистичний збірник. – К., 2007. – 367 с.
11. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2009 року: Статистичний бюлетень. – К., 2009. – 53 с.
12. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2008 рік: Статистичний бюлетень. – К., 2009. – 76 с.
13. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2010 року: Статистичний бюлетень. – К., 2010. – 53 с.
14. Україна в цифрах у 2009 році.– К.: Статистичний збірник. – К.: ДП “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 257с.
15. Тваринництво України у 2009 році: Статистичний збірник. – К., 2010. – 41 с.
16. Доповідь “Про соціально-економічне становище України за 2010 рік” // Державний комітет статистики України. – К., 2010. – 71 с.
17. Закон і норматив: Нормативна база від LICASOFT. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua>. – Дата доступу: лютий, 2011 р.
18. Головне управління агропромислового розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroprom.gov.ua>. – Дата доступу: лютий, 2011 р.
19. Державне агентство земельних ресурсів. [Електронний ресурс]. – Шлях доступу: <http://dkzr.gov.ua>. – Дата доступу: лютий 2011 р.

Эколого-экономические аспекты продовольственной безопасности в контексте устойчивого развития Н.И. Чмуленко

Освещены эколого-экономические аспекты продовольственной безопасности в контексте устойчивого развития. Исследована роль системы применения удобрений в обеспечении бездефицитного баланса гумуса в почве. Определен уровень продовольственной безопасности Украины.

Ключевые слова: устойчивое развитие, общественные потребности, экологическая и экономическая система, продовольственная безопасность.

Ecologically economic aspects of food safety in the context of sustainable development

N. Chmulenko

The paper presents the ecologically economic aspects of food safety in the context of sustainable development. The role of fertilize in the reproduction of soil fertility is considered. The level of Ukraine food safety is determined.

Key words: sustainable development, public necessity, ecological and economic system, food safety.

УДК 339.13.024:637.1

ЗУБЧЕНКО В.В., аспірантка

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЧИННИКИ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ

Розглянуто фактори впливу на розвиток молочної галузі. Проаналізовано тенденції розвитку світового ринку молока і молочних продуктів.

Ключові слова: молоко, молочна продукція, попит, пропозиція, світовий ринок.

Постановка проблеми. Ринок молока і молочної продукції має важливе значення у забезпеченні споживачів продуктами харчування. Для створення високих конкурентних позицій на ринку підприємствам молокопереробної галузі необхідно зосереджувати увагу не тільки на ефективності виробництва, а й на стійкості функціонування в конкурентному середовищі. Саме тому необхідно приділити увагу дослідженню тенденцій світового та національного ринків молока та молочної продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням функціонування ринку молока та молокопродукції приділяють увагу М. М. Ільчук [1], Д. Ф. Крисанов [2], Т. Л. Мостенська [3], В. І. Радько [4], П. Т. Саблук [5], О. М. Шпичак [6] та ін. Проте, вважаємо, що проблема й досі залишається актуальною і потребує поглибленого дослідження. Оскільки ринок молочної продукції формується під впливом обсягів попиту і пропозиції, важливим залишається питання дослідження факторів, що на них впливають.

Метою дослідження є оцінка та аналіз впливу основних факторів на розвиток ринку молока і молочних продуктів.

Результати досліджень та їх обговорення. Чинники розвитку ринку є джерелом дії на економічні відносини, пов'язані з обміном товарів і послуг, що відбивається на зміні змінних параметрів ринку – попиту, пропозиції і ціни.

Відомо, що як і будь-яка система, ринок перебуває під впливом двох груп факторів – внутрішніх і зовнішніх. Узагальнення численних існуючих ознак класифікації ринку дозволило встановити, що за територіальним охопленням розрізняють внутрішній, національний і міжнародний ринки.

Внутрішній ринок – це форма економічного обміну, за якої вітчизняні товари і послуги, призначені для продажу, реалізуються споживачам всередині країни і не пересікають національних кордонів. Вважаємо, що аналогом терміну "внутрішній ринок" може слугувати термін "ринок вітчизняної продукції".

Національний ринок – внутрішній ринок, що доповнюється частиною економічного простору країни, пов'язаний із міжнародним обміном, тобто експортом та імпортом товарів і послуг.

Міжнародний ринок – це сукупність частин національних ринків, яка орієнтована на іноземних покупців і продавців та безпосередньо пов'язана із зарубіжними ринками.

Таким чином, світовий ринок об'єднує ринки всіх країн світу в єдине ціле за допомогою міжнародної торгівлі товарами і послугами, міжнародного руху капіталу і робочої сили, а також міжнародного інформаційного обміну [7].

Зміна кількісних показників попиту та пропозиції і ціни на ринку впливають на якісні характеристики ринку, тобто його розвиток. У таблиці 1 наведено структуру внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку внутрішнього ринку молока і молочних продуктів країни.

Чинники розвитку національного і міжнародного ринків взаємопов'язані і взаємозалежні, тому найбільш прийнятним є дослідження структури чинників розвитку світового ринку молока і молочних продуктів, який об'єднує ці сегменти в єдине ціле.

До чинників розвитку попиту на світовому ринку молока і молочних продуктів належать: динаміка світової економіки, рівень світових цін, залежність основних країн-споживачів від імпорту, відносна конкурентоспроможність інших продуктів-аналогів, кліматичні (погодні), а також ряд чинни-

ків випадкового характеру. До чинників розвитку пропозиції на світовому ринку молока і молочних продуктів належать: структура світового попиту, ємність ринку імпортера, структурні характеристики світового виробництва і експорту, політика інших держав-експортерів відносно молочного сектору, дії регіональних об'єднань з регулювання обсягів виробництва молока і молочних продуктів та їх вплив на рівень світових цін, а також ряд чинників випадкового характеру.

Таблиця 1 – Чинники розвитку внутрішнього ринку молока і молочних продуктів

Чинники	Параметри ринку	Чинники внутрішнього ринку
Внутрішні чинники	Попит	Платоспроможність населення, історичні та національні традиції споживання, рівень задоволення потреб споживачів, наявність та конкурентоспроможність товарів-аналогів
	Пропозиція	Науково-технічний і технологічний розвиток виробництва, доступність інвестицій та засобів виробництва, кваліфікованої праці, розвитку виробничої та торговельної інфраструктури
	Ціна	Вартість виробничих ресурсів (праця, капітал; земля), масштабність виробництва
Зовнішні чинники	Попит	Розвиток торговельної інфраструктури, дієвість державних програм стимулювання попиту на продукцію
	Пропозиція	Конкурентоспроможність вітчизняної продукції порівняно з іноземними аналогами, імпортною продукцією, державна підтримка виробництва
	Ціна	Рівень захисту від імпорту та підтримки державою внутрішніх цін, рівень світових цін

Світовий ринок молока, як і багато ринків сировини, не єдиний. Він є фрагментованим на окремі місцеві ринки великої кількості виробників молока і декількох покупців-переробників. Специфічні якості сирого молока не дозволяють транспортувати його на далекі відстані, тому переробка молока на підприємствах є єдиним можливим варіантом. За оцінкою фахівців ФАО, обсяг експорту на світовий ринок молочних продуктів складає всього 7% в еквіваленті молока від всього обсягу виробництва молока в світі, що є значно нижчим за рівень експорту по інших продуктах, таких як зерно та ін. [8].

Удосконалення технологій охолодження і транспортування молока дозволили підвищити частку товарного молока в світовій торгівлі, що дало можливість вести торгівлю молочною продукцією набагато більшими, ніж в попередні роки, обсягами, хоча високі витрати все ще вносять свої обмеження. Зазначимо, що майже всі країни світу виробляють молоко для внутрішнього споживання, але витрати виробництва істотно варіюють під впливом таких чинників, як трудові витрати, генетика тварин, рівень технологій виробництва, що використовуються на фермах, якості кормових культур і води для худоби. В основному надлишки молока властиві країнам із відносно великими та низькими у розрахунку на одиницю продукції вкладеннями у виробництво молока і порівняно невеликою чисельністю населення, наприклад, Новій Зеландії – основного виробника молочних продуктів для світового ринку.

Зростання цін на світовому ринку молочних продуктів в останні роки свідчить про значний потенціал цих продуктів для експорту. Дослідженням встановлено, що нині спостерігається очевидне відставання темпів приросту виробництва молока в світі над темпами приросту населення, і, відповідно, темпами приросту попиту.

Зазначимо, що в останні роки обсяги виробництва молока буйволів зростали набагато вищими темпами, ніж коров'ячого. Однак, коров'яче молоко залишається основним продуктом молочного господарства світу. Ця ситуація сприяє продовженню зростання цін на молоко і молочні продукти. Для країн-експортерів молочних продуктів, без сумніву, це дуже позитивна тенденція, тим більше для тих країн, які використовують для розміщення продукції на світовому ринку заходи щодо стимулювання експорту – експортні субсидії.

Скорочення забезпеченості молоком у світі, в першу чергу, впливає на країни, які не є самозабезпеченими молоком. Якщо населення із рівнем доходів вище середніх ще спроможне споживати молоко і молочні продукти в умовах підвищення цін, то населення із рівнем доходу нижче середнього не в змозі задовольнити ці потреби.

Розвиток внутрішнього ринку передбачає розвиток виробництва і забезпечення низької вартості виробництва продукції, що, в першу чергу, пов'язане з ефектом економії на масштабах. Забезпечення ефективного виробництва продукції, навіть на великих підприємствах, неможливо без наявності дієвого механізму поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання, яке створює умови для ефективного виробництва молока та молочних продуктів. Формування інструментів державного регулювання є питанням національної безпеки.

Найбільш важливою проблемою розвитку місцевих ринків молока є низька товарність молока в більшості країн світу, що розвиваються, пов'язана із низькими потужностями товаровиробників. Основна маса молока виробляється домашніми господарствами, що утримують по 1-2 голови молочної худоби, а продукція, в основному, направлена на задоволення потреб сім'ї і не виходить за межі господарства.

У різних країнах роздрібна торгівля молочними продуктами зростає абсолютно різними темпами у зв'язку із підвищенням доходів і зростанням міського населення. Активна пропаганда в ЗМІ і формування нових каналів реалізації також сприяють збільшенню продажів молока і молочних продуктів у країнах, де вони лише знаходять своїх споживачів. Наприклад, у Китаї на початок 2000 р. обсяги споживання молочних продуктів зростали на 15% в рік. Відомо, що мережі супермаркетів допомагають прискорити зростання споживання, надаючи споживачам можливість доступу до широкого вибору продуктів і брендів. Уряди країн також сприяють зміні попиту, пропагуючи споживання молока у дошкільних та шкільних навчальних закладах як засіб поліпшення раціону дитячого харчування. Зазначимо, що на ринках молока та молочних продуктів країн, що розвиваються, підвищення обсягів споживання молочних продуктів складає більш, ніж 10% на рік.

У багатьох країнах із високим рівнем доходів населення, де темпи зростання споживання молочних продуктів у розрахунку на душу населення і його чисельність вже вирівнялися, попит на молочні продукти зростає із темпом росту 2% в рік. Це зумовлено, в основному, споживанням продуктів із вищою доданою вартістю, ніж зі зростанням фізичного обсягу продукції. Стрімке зростання попиту на молочні продукти у розвинених країнах із середнім рівнем доходів населення також підтримує торгівлю молочними продуктами в світі.

Хоча зростання доходів, в основному, призводить до збільшення загального споживання молочних продуктів, однак не можна відзначити те ж саме про споживання окремих видів продуктів. Наприклад, у деяких країнах із високим рівнем доходів населення зростає споживання сиру, а споживання питного молока знижується. Водночас споживання йогуртів у розрахунку на душу населення є значним у країнах з високим рівнем доходів, таких як Японія і Західна Європа, де спостерігається підвищення попиту на цей продукт.

Якість продукції на сьогодні є одним з основних інструментів конкурентної боротьби на світовому ринку. Здатність виробників забезпечити якість молока на всіх стадіях виробництва, доставки, розподілу та збуту кінцевої продукції споживачам має найбільше значення на локальних ринках. Водночас зі зростанням світової торгівлі та попиту на нових ринках саме якість постає визначальним чинником у вирішенні питання вибору товару споживачами.

Смакові характеристики молочних продуктів визначають переваги споживачів до тих або інших продуктів. Розуміючи це, багато молокопереробних підприємств займаються розширенням асортименту продукції через зміну смакових характеристик продуктів. Розробка нових молочних продуктів, таких як свіжі молочні і кисломолочні продукти, є найважливішим резервом розширення ринків молочних продуктів, відповідно і виробництва молока.

Збільшення доходів населення і процес "вестернізації", що продовжується, сприяли тому, що більшість населення світу починає споживати молоко і молочні продукти навіть у тих країнах, де ці продукти не споживалися раніше через історичні та національні традиції. Відсутність або нестача пропозиції і зростаючий попит на внутрішньому ринку на молоко і молочні продукти сприяють тому, що такі країни поступово збільшують імпорт цих продуктів.

Торгівля молочними продуктами здійснюється під значним впливом різних обмежень, що вводяться багатьма країнами із розвинутою ринковою економікою. Обмеження торгівлі продуктами сільського господарства, сировиною і продовольством між країнами – одне з найбільш проблемних питань, що найчастіше піднімаються у світовій спільноті.

У провідних країнах світу економічний механізм функціонування ринку молока та молочної продукції передбачає регулювання спільно із програмами внутрішньої цінової підтримки, тоді як окремі країни для захисту свого молочного сектору використовують виключно тарифи. За даними досліджень американських економістів, на початку 2000-х рр. тарифи на молочні продукти значно перевищували середній рівень сільськогосподарських тарифів у світі і складали 62%, тоді як тарифи на молочну продукцію – 85% [9]. Очевидно, що усунення заходів щодо захисту від імпорту ймовірно могло б мати значний ефект серед усіх інших заходів з реформування політики в

цьому напрямі, бо це торкнулося б найбільшого числа країн і відкрило б внутрішні молочні ринки для конкуренції з боку дешевого імпорту молочної продукції.

На сьогодні розвиток світового ринку молока зустрічається із цілим рядом проблем – низька товарність і якість сирого молока у країнах, що розвиваються; перевищення темпів приросту населення над темпами зростання виробництва молока; низька організованість ринків, що розвиваються, для забезпечення якості сировини і кінцевої продукції; високі тарифні і нетарифні обмеження торгівлі. Низька товарність молока в країнах, що розвиваються, пов'язана з невеликими розмірами ферм, стримує зростання обсягів поставок молока на переробку, що негативно впливає на розвиток світового ринку. Низька технічна і технологічна оснащеність цих ферм не дозволяє повною мірою використати можливості підвищення якості продукції.

Висновки. Низька привабливість молочного скотарства стримує зростання обсягів виробництва молока. Населення світу зростає набагато швидшими темпами, ніж темпи зростання виробництва молока, що загострює питання продовольчої безпеки світу, а також пошуків шляхів збільшення виробництва молока і альтернативних джерел протеїну для людини.

Умови швидкого зростання доходів у країнах, що розвиваються, зумовлюють ситуацію, за якої населення починає більше споживати молока і молочних продуктів. Суттєвим джерелом надходження молочних продуктів у цих країнах залишається імпорт.

Скорочення забезпеченості молоком у світі зумовлено, насамперед, збільшенням обсягів споживання молока і молочних продуктів в тих країнах, які не забезпечують потребу споживачів внутрішнього ринку. Ця ситуація сприяє продовженню підвищення цін на молоко і молочні продукти в світі, від якого страждають найменш забезпечені верстви населення, що в основному проживають у країнах, що розвиваються.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільчук М. М., Радько В. І. Нарощування потенціалу та підвищення ефективності молочної промисловості. Молочна та молокопереробна промисловість: Україна – 2007 / М. М. Ільчук // Гром. орг. «Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу». – К.: Логос, 2008. – С. 121–132.
2. Крисанов Д. Ф. Агропродовольча продукція в координатах якості та безпечності / Д. Ф. Крисанов // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2011. – № 1. – С. 12–19.
3. Мостенська Т. Л. Показники стану молочної промисловості України / Т. Л. Мостенська // Наукові праці НУХТ. – 2009. – № 29. – С. 91–94.
4. Радько В. І. Формування пропозиції на ринку молока в США / Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 2. – С. 171–175.
5. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: моногр. / [за ред. П. Т. Саблука і В. І. Бойка]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 340 с.
6. Шпичак О. М. Якість і ціна сільськогосподарської продукції / О. М. Шпичак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – К.: ВЦ НУБіПУ, 2010. – Вип. 154. – Частина 1. – С. 11–19.
7. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2002. – 535 с.
8. FAO: Глобальний аналіз ринку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thecow.com/articles/1209/milk-and-milk-products>.
9. Faostat statistics. Livestock primary and processed – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.faostat.fao.org.

Факторы внутренней и внешней среды функционирования рынка молока и молочных продуктов

В.В. Зубченко

Рассмотрены факторы влияния на развитие молочной отрасли. Проанализированы тенденции развития мирового рынка молока и молочных продуктов.

Ключевые слова: молоко, молочная продукция, спрос, предложение, мировой рынок.

Factors of internal and external environment of functioning of market of milk and dairy products

V. Zubchenko

The factors of influence on development of dairy industry are considered. Progress of world market of milk and dairy products trends are analysed.

Key words: milk, dairy products, demand, suggestion, world market.

УДК 631.14:636.5:005.511(1-4)

ДІДЕНКО С.В., аспірант

Науковий керівник – **ВАРЧЕНКО О.М.**, д-р екон. наук

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПТАХІВНИЧОГО БІЗНЕСУ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Проаналізовано світовий досвід організації виробництва продукції птахівництва. Обґрунтовано напрями використання досвіду зарубіжних підприємств у вітчизняній птахівничій галузі.

Ключові слова: птахівництво, продукція птахівництва, світовий ринок, агропромислова інтеграція.

Постановка проблеми. З метою підвищення ефективності, а також для вироблення довготривалої стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку вітчизняної птахівничої галузі необхідно врахувати досвід провідних країн світу. Промислове птахівництво – одна з найбільш динамічних галузей як українського, так і світового агропромислового комплексу. Його інтенсивний розвиток почався у США після Другої світової війни, а потім поширився й на інші розвинені країни.

Проблема виробництва продовольства, у тому числі й продукції птахівництва, багатоаспектна і залежить від демографічної, екологічної, економічної ситуацій, розташування і стану держави на світовому ринку. Чисельність населення і його купівельна спроможність є найважливішими чинниками, що визначають попит на продукцію птахівництва. Прогнозується, що до 2030 р. мінімальні потреби населення планети у м'ясі всіх видів досягатимуть 300 млн т, а очікуване його виробництво – 260 млн т, тобто світовий дефіцит становитиме 40 млн т за умови збереження порівняно невисокого рівня споживання – близько 35 кг на людину в рік.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у вивчення проблем і перспектив галузі птахівництва зробили такі вітчизняні вчені: А. І. Вертійчук, П. С. Березівський, В. І. Бойко, В. П. Бородай, Б. А. Мельник, О. М. Шпичак, Ф. О. Ярошенко та ін. Проте окремі питання формування та розвитку ринку птахівництва вимагають подальшого дослідження та аналізу.

Метою дослідження є узагальнення світового досвіду щодо організації виробництва продукції птахівництва та обґрунтування напрямів його використання у вітчизняній практиці.

Результати досліджень та їх обговорення. Світове виробництво м'яса птиці, починаючи із середини 1980-х років, щорічно зростало в середньому на 5% (на 6-8% – у країнах, що розвиваються, і на 2% – в економічно розвинених країнах). Частка його в загальносвітовому обсязі виробництва м'яса за останні кілька років збільшилася з 30,1 до 30,5%, що пояснюється високими споживчими властивостями і відповідає принципам здорового харчування.

Дослідженнями встановлено, що починаючи з 1961 р., впродовж 40 років, зростання виробництва курячого м'яса було характерне для всіх країн-виробників, при цьому найвищих темпів досягли Південна Америка і Азія, які забезпечили збільшення обсягів у 31,6 і 15,5 разів відповідно. У цілому світове виробництво м'яса курей зросло в 7,8 рази, і за цим показником Азія з третього місця перемістилася на перше [1].

Світові тенденції розвитку птахівництва свідчать про подальше нарощування обсягів випуску продукції птахівництва. Так, у США в 1996 р. було вироблено 76,5 млрд шт. яєць. До 2001 р. цей показник зріс на 9,4 млрд шт. і досяг 85,9 млрд шт. яєць. Збільшення виробництва яєць спостерігається і в інших країнах: Канаді, Мексиці, Бразилії, країнах Європейського Союзу, Китаї.

За прогнозом експертів виробництво м'яса птиці буде, як і раніше, зростати в провідних країнах світу і країнах, що в розвиваються. Однак, вищі темпи спостерігатимуться в країнах, що розвиваються. Основне зростання припадатиме на США (+5,0 млн т), Бразилію (+1,3 млн т), Індію (+1,6 млн т), Мексику (+0,7 млн т), Іран (+0,7 млн т), Індонезію (+1,3 млн т) і Туреччину (+0,5 млн т). Очікується значне зростання виробництва м'яса птиці в Бангладеші, Пакистані, Нігерії та Гватемалі. Проте основним чинником, який стримуватиме зростання виробництва, залишатимуться ціни на корми [2].

Найбільшим виробником м'яса птиці є США – по 58,8 кг на кожного жителя країни, що є найвищим результатом у світі.

Однак рівень використання у вітчизняних умовах досвіду провідних країн світу залишається низьким, до того ж питання про застосування його в Україні не до кінця вивчене. Це пояснюється низкою чинників і, перш за все, особливостями соціально-економічного середовища України та провідних країн світу. У більшості з них сільське господарство вже не є основним і єдиним джерелом існування для значної маси населення. Крім того, Україна характеризується обмеженістю бюджетних фінансових ресурсів, що не дає змоги повністю задовольнити потреби сільського го-

сподарства у державній фінансовій підтримці.

Вважаємо, що досвід розвитку птахівництва в США становить практичний інтерес для України, для якого характерним є високорозвинена вертикальна інтеграція, що за оцінками фахівців виступає найбільш довершеною формою організації. Вона передбачає наявність власного комбікормового заводу, виробництва репродуктора другого порядку. Комбікормові заводи виробляють корми для батьківського і продуктивного стада. Вертикально інтегрована компанія має інкубатор, ферми вирощування, забійні та переробні підприємства, цех утилізації відходів, систему маркетингу продукції. Дуже часто бройлерів вирощують на приватних фермах, які не входять до складу компанії. Зазначимо, що в багатьох компаніях проводиться глибока переробка птиці та приготування продуктів, готових до вживання.

Дослідженням встановлено, що вертикальна інтеграція існує переважно у двох формах – виробничій контрактації та інтеграції власності. Так, за виробничої контрактації фірма-інтегратор укладає довгострокові контракти з виробниками або первинними дилерами, що купують сільськогосподарську продукцію безпосередньо у фермерів. Контракти укладають до початку виробничого циклу, жорстко фіксують параметри законтрактованої продукції, технологію її виробництва, терміни постачання і ціни.

За такого підходу фермер втрачає контроль над власною продукцією: над процесом її виробництва і збуту. Фермер при цьому не має права змінити технологію, джерела закупівлі засобів виробництва, покупця. Зазначимо, що виробнича контрактація найбільш поширена за виробництва м'яса птиці.

Порушення встановлених контрактом параметрів технології може призвести до його розірвання, при цьому інші фірми-інтегратори, що діють у даному регіоні, відмовляються від укладання контракту із фермером, який порушує технологію вирощування птиці. Таким чином, фермер формально є господарською самостійною одиницею, але фактично працює за програмами фірми-контрактора.

Інший вид вертикальної інтеграції – це інтеграція власності [3, 4]. Вона означає розширення власницьких прав на дві та більше стадії виробництва і збуту продовольчої продукції. Це поглиблений варіант інтеграції, за якого фірма-інтегратор отримує у власність частину активів інтегрованих агентів. При цьому фірма-інтегратор разом із фермою може володіти й іншими підприємствами продовольчого ланцюжка: наприклад, комбікормовим заводом, переробним або транспортним підприємством.

Вертикальна інтеграція, особливо у формі виробничих контрактів, дозволяє частину ризиків перекласти із фермерів на фірму-інтегратора, оскільки це гарантує збут за попередньо встановленими цінами. Таким чином, вертикальна інтеграція до певної міри вигідна і сільськогосподарським виробникам.

Разом з тим, в інтегрованому продовольчому ланцюжку знижується сприйнятливість до короткострокових змін кон'юнктури, оскільки в межах інтеграції планування здійснюється одночасно на кількох виробничих стадіях. Наприклад, в інтегрованому виробництві бройлерів у США простежується висока стійкість цін і виробничого циклу.

Крім того, інтеграція призводить до високого рівня концентрації капіталу в бройлерному виробництві. Так, у середині 1990-х рр. лише 20 великих компаній виробляли понад 80% усіх курчат-бройлерів і 17 млн т комбікормів, що достатньо для отримання 8 млн т приросту живої маси курчат. Провідні позиції належать чотирьом компаніям – «Тайсон фудс», «Кон агра», «Голд кіст» і «Пердю фармс», які впливають на розвиток і концентрацію не лише кормовиробництва, виробництва і переробку бройлерів, а наукові центри галузі.

Іншою поширеною формою агропромислової інтеграції за кордоном є горизонтальна інтеграція – організаційне, економічне і фінансове об'єднання двох і більше підприємств, які виконують ідентичні процеси з виробництва або реалізації продукції. Якщо за вертикальної інтеграції об'єднуються підприємства, що виконують окремі операції технологічного процесу або всі операції з виробництва і реалізації якого-небудь одного продукту, наприклад бройлерів, то за горизонтальної інтеграції об'єднуються підприємства, що здійснюють виробництво готового продукту, а також обробку і реалізацію переробленої продукції.

Горизонтальна інтеграція підприємств передбачає збереження різних власників на основі укладених між ними контрактів. При цьому простежується більша незалежність фермерів від підп-

риємств-інтеграторів, оскільки фермери виробляють готовий товарний продукт, який можна реалізувати на інших переробних підприємствах. Фактично, фермери повністю залежать від інтегруючого підприємства, яке диктує і контролює умови, що регулюють як виробничу, так і фінансову діяльність фермерів.

Характерними особливостями розвитку галузі птахівництва у світі є зменшення кількості великих фірм, їх інтеграція і посилення ринкових позицій провідних компаній. Так, протягом 1990-х рр. кількість фірм, що займаються селекцією і мають доступ на міжнародний галузевий рівень, зменшилася з чотирнадцяти до чотирьох. Прикладом може слугувати приєднання «Ломанн Індіан Рівер» (Німеччина) до концерну «Рос Брідерз» (Великобританія) з 1 жовтня 1997 р. [5]. Це стратегічне рішення було прийнято тому, що в останні роки підприємству було складно конкурувати на ринку великими компаніями із племінного розведення птиці м'ясного напрямку. Об'єднання двох бройлерних компаній, у структурі яких є високоспеціалізовані відділи з проведення наукових досліджень, забезпечує їм лідируючі позиції на світовому ринку.

У 1997 р. також була створена могутня група компаній під загальною назвою «Хаббард ІСА», що об'єднала п'ять світових лідерів галузі птахівництва, які донедавна вели жорстку конкурентну боротьбу за постачання на ринки збуту птиці м'ясних кросів, білих і коричневих несучок: «Хаббард Фармз», «Брітїш Юнаїтїд Текїс», «ІЗА-бєбкок» і «Шейвер Пуолтрі Брідїнг Фармз» [6]. Річний дохід цього угруповання досягає 330 млн дол. США за рахунок надання споживачам широкої товарної пропозиції племінної продукції: лінія «Н1-У» фірми «Хаббард» (бройлери важкоатлетів), лінії «Старбро» і «Рєдбро» фірми «Шейвер», лінії ІЗА-20 і ІЗА-22 фірми «Іза-бєбкок», за схрещування яких отримують бройлерів із добре розвиненими грудними м'язами і високою швидкістю росту.

Компанія «Кобб Вєнтрєсс» (США) застосовує інтегрований підхід у роботі з кросом «Кобб-500» – одним із найбільш поширених вагомих м'ясних кросів у світі. Компанія займається сервісним обслуговуванням замовників у Західній Європі та Америці.

Інша американська компанія «Авіан Фармз» (США) поставляє свою продукцію – бройлерів відомих кросів «Класик» і «Йїлд Пак», створює спільні підприємства в Європі, Азії, Північній та Південній Америці.

З практичного погляду також заслуговує на увагу досвід європейських країн, де поширена контрактація з реалізації продукції, на відміну від виробничої контрактації у США. Серед країн ЄС виробництво яєць і м'яса за системою контрактів найбільше всього поширено в Нідерландах (50%) і у Франції (55%). До функцій фірм-інтеграторів належать: матеріально-технічне забезпечення всіх ланок агропромислового формування, фінансування, контроль за виконанням фермерами, що працюють за контрактом, передбаченої технології виробництва, надання їм різноманітних послуг. Для Нідерландів характерне укладення трьохсторонніх контрактів – між фермерами, комбикормовими підприємствами і пакувальними центрами. Фермер отримує гарантовану плату за яйця, або певну суму з розрахунку на курку-несучку. У Німеччині велика частка продукції бройлерів вирощується на основі усних і короткострокових договорів на постачання та приймання птиці між фермерами або об'єднаннями виробників і бійнями [7].

У Франції інтеграційний процес охоплює в першу чергу галузі, що належать до продовольчої системи, тобто сільське господарство, харчову промисловість і сферу реалізації продовольства. Відмітною особливістю розвитку інтеграційних процесів у Франції є високий рівень державного регулювання й інших втручань державних органів у ці процеси. Основними ініціаторами інтеграції сільського господарства і виробництва продовольчих товарів є великі несільськогосподарські фірми, які виробляють більше половини всієї продовольчої продукції країни.

Протягом останніх десятиліть накопичено вагомий досвід деякими країнами, що розвиваються, а також країн із перехідною економікою. Становить інтерес досвід реалізації державних програм сприяння ринковим реформам у Бразилії та Аргентині. За останні роки ці країни досягли великих успіхів в трансформації сільського господарства, нарощуванні експортного потенціалу. Їм було надано крупний кредит від міжнародних фінансових організацій на розвиток ринкової інфраструктури.

Нині птахівництво в Аргентині характеризується високим рівнем інтеграції [2]. Так, забій птиці сконцентровано на забійних підприємствах 25 компаній, які на контрактній основі поставляють на птахоферми корми, одноденних курчат, ветеринарні препарати й інші матеріали. У свою чергу, вони купують всю продукцію, яка вироблена цими птахофермами. Споживчий ринок м'яса птиці в Аргентині також має певні особливості. Кліматичні умови і традиції, що склалися,

призводять до того, що майже 70% м'яса курей продається у вигляді цілих тушок. При цьому споживачі віддають перевагу великим тушкам вагою 2,7 кг. Крім того, покупці хочуть купувати птицю із жовтуватим відтінком, що сприяло виведенню спеціальних порід, призначених спеціально для аргентинського ринку.

Український ринок птахівничої продукції, на відміну від аргентинського, ще не повною мірою враховує інтереси споживачів. На вітчизняному ринку помітну конкуренцію бройлерному птахівництву створюють стегенця, завезені з Америки.

Одним із визначальних чинників стрімкого розвитку галузі є створення добре розвинутої комбікормової промисловості, що забезпечує збалансованість за білком та іншими життєво важливими для птиці компонентами. Кормовиробництво тісно пов'язане із птахопродуктовим підкомплексом як його складовий елемент. У США, як і в Україні, – це велика індустрія. Так, у США деякі фірми купують до 50% потреби кукурудзи у період збирання урожаю, оскільки ціна на неї найнижча в цей період, а у структурі собівартості продукції на корми припадає 60–75%, і чим нижчою є ціна на них, тим буде вищою рентабельність виробництва яєць і м'яса птиці.

Наприклад, у Бразилії ферми, що займаються вирощуванням птиці, здійснюють закупівлю 100% потреби кукурудзи і зберігають її у себе. Великі компанії ніколи не роблять таких запасів зерна, а укладають контракти з іншими фірмами, які зберігають для них зерно, а також укладають контракти на ф'ючерсному ринку. У США такі запаси не роблять, оскільки є можливість у будь-який момент зробити замовлення, яке буде виконане протягом 2-3-х днів. Американські виробники купують у кредит як зерно, так і префікси, оплата по кредиту може проводитися протягом 30 або 60 днів.

Раціон годівлі птиці включає три складові: премікси – вітамінні, мікроелементні і лікарські, протеїн, зерно. Для забезпечення протеїном тваринного і рослинного походження в раціони годування вводять соєвий шрот – найбільш дешеве й цінне джерело дефіцитних і незамінних амінокислот.

Дослідженнями вітчизняних вчених доведено, що доцільно використовувати генетичний матеріал зарубіжних кросів з метою покращення вітчизняних, а в окремих випадках, і заміни неконкурентоспроможних на продуктивніші породи. Останнім часом в Україні спостерігається перехід від селекції на загальну продуктивність до селекції на специфічну з розведенням лінійної та гібридної птиці. Так, у бройлерному виробництві селекція переважно здійснювалася на підвищення живої маси за одночасного зниження віку бройлерів під час забою. Завдяки цьому за останні 10 років вік птиці під час забою знизився щороку на 1 день і нині становить 42-45 днів за живої ваги бройлерів 2,1-2,4 кг, що відповідає рівню середньодобових приростів – 50-55 г. Цьому сприяло також використання птиці родинних форм і фінальних гібридів селекції провідних фірм Кобб, Росс, Арбор Айкерс.

Якість продукції – важливий чинник конкурентоспроможності виробництва, оскільки безпосередньо пов'язаний з оплатою сировини: у разі продажу діє система націнок і знижок залежно від рівня цієї ознаки. У зарубіжних країнах приділяють велику увагу контролю якості птахівничої продукції на підтвердження відповідності спеціальному стандарту якості. Наприклад, у США було розроблено в 1996 р. систему виробничої безпеки харчової продукції – ІАССР. Вона передбачає виявлення небажаних чинників і «критичних точок» технологічного процесу – параметрів, від яких залежить безпека продукції, що виробляється. У США управління з контролю якості здійснюється в кілька етапів. Перший – це визначення контролю якості. Другий – якість інгредієнтів, що надходять. Працівник, відповідальний за прийом сировини, повинен знати вимоги, що висуваються до нього, а також уміти проводити оперативний аналіз. Високі вимоги змушують фермерів укладатися в жорсткі рамки продажу птиці певної маси, якості та віку, що можливо лише за умови інноваційного характеру виробництва.

У розвинених країнах світу велику увагу приділяють тому, щоб партії зерна або шроту, що поставляється, не містили пестицидів і афлотоксинів. Великі компанії, які утримують 15-16 млн несучок, не мають власних лабораторій, тому зразки сировини надсилаються у спеціальні, добре обладнані лабораторії, де здійснюється оцінка контролю якості. Якщо сировина не відповідає вимогам і містить домішки, її не можна використовувати за призначенням.

Постійне поліпшення умов утримання птиці значною мірою сприяє підвищенню ефективності виробництва. Фахівці вважають, що фактично досягти підвищення продуктивності птиці залежно від умов утримання можна на 10-20% [8]. За останні 30 років у птахівництві повністю перейшли на використання закритих приміщень із регульованим мікрокліматом. Набула поширення системи "все – порожньо, все – зайнято" (одночасна постановка на відгодівлю й одночасне зняття з неї після закінчення періоду), що дозволяє ефективно використовувати виробничі площі

й успішно вирішувати проблеми ветеринарно-санітарної профілактики.

У США, наприклад, використовуються сучасні типи будівель, на бічних стінах яких змонтовано систему охолодження. Шторки на вікнах дозволяють проходити повітрю, по них стікає вода і, таким чином, повітря, що надходить усередину, охолоджується. Навколо пташника немає сміття, стонних птахів, кішок, собак, оскільки дуже важливо, щоб майданчик утримувався в ідеальній чистоті.

У США використовують кліткове утримання курчат. У кожній клітці розміщують приблизно 26 курчат. Найчастіше обладнують ніпельні напувалки і дуже часто використовують жолобкові годівниці. Багато вітчизняних фахівців-птахівників нині віддають перевагу устаткуванню іноземного виробництва, оскільки воно в окремих випадках дозволяє подвоїти розміщення птиці на наявних площах.

У багатьох країнах застосовуються різні форми вирощування птиці. Найбільш типовим є приміщення для курчат на середній рівень кліток. У віці 6 тижнів третя частина відсаджується на верхній ярус, третя частина на нижній ярус і решта залишається на середньому ярусі. Застосовують також системи, за яких вирощують і дорошують курчат в одних і тих самих клітках до закінчення продуктивного періоду. Але найчастіше відводять окремі приміщення для вирощування і дорощення до сімнадцятитижневого віку, звідки птицю переміщують у спеціальні пташники для несучок. Мікроклімат у приміщенні ретельно регулюється.

Організація глибокої промислової переробки м'яса птиці істотно вплинула на ефективність бройлерного виробництва, дозволила раціонально використовувати наявні ресурси, створити безвідходне виробництво і, що дуже важливо, повністю пристосувати його до вимог і смаків споживача. До початку 1990-х років лише 10% м'яса курчат-бройлерів надходило на ринок у вигляді обпатраних тушок, 40% – у вигляді оброблених тушок, 50% – як продукти глибокої переробки. Глибока переробка значно збільшує доходи порівняно з реалізацією сировини в традиційно свіжому вигляді.

Дослідженням встановлено, що розміщення птахівничих підприємств у США має певні особливості: воно використовує переваги регіональної спеціалізації. На початкових стадіях розвитку галузі переважало розміщення основної маси переробних підприємств поблизу споживачів великих міст. Зі становленням сучасного великомасштабного кормовиробництва почалася концентрація цих підприємств на головних напрямках вантажопотоку зерна в країні: поблизу перевантажувальних баз, великих зернохосвищ, річкових і морських портів. У 1970-х роках під впливом енергетичної кризи бройлерні виробництва перемістилися в південні штати з метою економії енергії, необхідної для створення оптимальних умов мікроклімату і спрощення конструкцій пташників. До середини 1990-х років бройлерна промисловість була зосереджена на 80% на півдні країни.

Висновки. Узагальнення світового досвіду щодо організації виробництва продукції птахівництва свідчить про необхідність посилення інтеграційних процесів у досліджуваній галузі, що зумовить появу великих інтегрованих господарюючих суб'єктів, які спеціалізуються не лише на виробництві сільськогосподарської продукції (кормів, вирощуванні птиці, інкубації і виробництві яєць, м'яса птиці), але і на промисловій переробці виробленої продукції (напівфабрикати із м'яса птиці, яєчний порошок, фарш курячий дієтичний, кури і рулет копчені, фарш м'ясокістний для тварин,пельмені тощо).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Герасименко І. О. Пріоритетні напрями інноваційного розвитку підприємств птахівничої галузі. / І. О. Герасименко // Вісник БДАУ. – 2009. – № 63. – С. 122-126.
2. Chen, Derek Y.C., Dahlman Carl J. Knowledge and Development. A Cross-Section, The World Bank. – Washinton, 2004. – 88 p.
3. Фисинин В. И. Производство мяса птицы в конце XX века: виды, структура, региональные особенности / В.И. Фисинин, В. В. Гушин // Птицефабрика. – 2006. – №2. – С. 4-7.
4. Джиллин Т. 143 миллиона т мяса птицы к 2030 году / Т. Джиллин // Птицефабрика. – 2006. – № 4. – С. 10-12.
5. Семин А. Н. Птицепродуктовый подкомплекс: научные основы интеграции / А. Н. Семин, Ф. А. Сычева, М.Н. Ладьгина. – М.: АгриПресс, 2002. – 300 с.
6. Андреева Н. М. Агропромышленные объединения США (организация, особенности управления, роль в производстве продовольствия) / Н. М. Андреева, В. Н. Демьяненко, Й. Ф. Лищенко и др. – М.: Наука, 1997. – 270 с.
7. Реутов С. Перспективні форми організації виробництва м'яса птиці / С. Реутов // Птахівництво – 2005. – № 9. – С. 26-28.
8. Бородай В. П. Сучасний стан і перспективи селекції птиці м'ясних кросів в Україні / В. П. Бородай, В. П. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2001. – № 2. – С. 32-34.

Особенности организации птицеводческого бизнеса в ведущих странах мира
С.В. Диденко

Проанализирован мировой опыт организации производства продукции птицеводства. Обоснованы направления использования опыта зарубежных предприятий в отечественной птицеводческой отрасли.

Ключевые слова: птицеводство, продукция птицеводства, мировой рынок, агропромышленная интеграция.

Features of organization of poultry farming business are in the leading countries of the world

S. Didenko

World experience of organization of production of goods of the poultry farming is analysed. Grounded directions of the use of experience of foreign enterprises in domestic poultry farming industry.

Key words: poultry farming, products of the poultry farming, world market, agroindustrial integration.

УДК 351.824.1:639.3/5:504

ВДОВЕНКО Н.М., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АКВАКУЛЬТУРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Висвітлено ключові питання державного регулювання виробництва продукції аквакультури. Проаналізовано науково-практичні проблеми формування нормативно-правової бази. Розкрито механізми висвітлення показників економічної діяльності рибогосподарських підприємств.

Ключові слова: аквакультура, виробництво, держава, економіка, регулювання, рибогосподарське підприємство, ринок.

Постановка проблеми. Враховуючи, що аквакультура є однією з ланок єдиного економічного простору України, оптимізація її розвитку неможлива без цілеспрямованого пошуку оптимальних рішень у процесі виробництва та посилення державного регулювання відтворення, вирощування, вилову і використання рибних запасів. Світова економічна наука розробила наукові теоретичні і методологічні підходи до державного регулювання штучного вирощування гідробіонтів. Водночас існує ще значна частина проблем, без вирішення яких неможливо в перспективі відродження України в ролі члена світового і європейського співтовариства, значення якого відповідає масштабам і традиціям країни.

Мета і завдання дослідження – вдосконалення системи регулювання розвитку сектору аквакультури в Україні, побудованої на державному втручанні в ринкове функціонування виробництва.

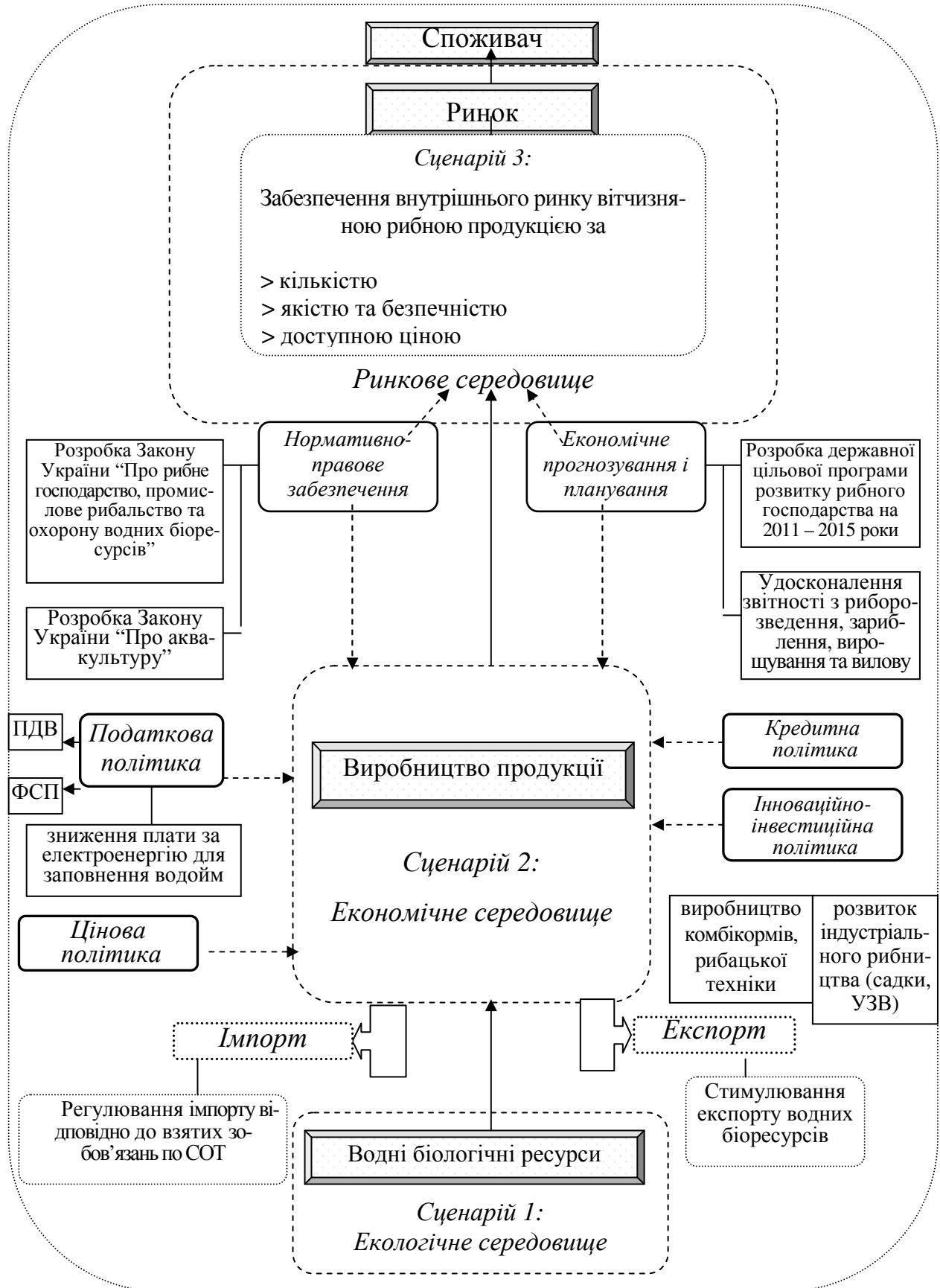
Матеріал і методика досліджень. Експериментальні дослідження проводилися в рибогосподарських підприємствах, які входять до складу Об'єднання рибницьких господарств внутрішніх водойм “Укррибгосп”. Методологічною базою дослідження є: діалектичний метод пізнання дійсності, системний, комплексний, диференційований підходи до вивчення економічних явищ, фундаментальні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених з проблем державного регулювання аквакультурного виробництва, закони, програми, концепції та інші законодавчі документи, дані Організації ООН з питань продовольства та сільського господарства (FAO), Світової організації торгівлі (WTO), регіональних рибогосподарських організацій (NAFO, NEAFC, CCAMLR, Globefish та ін.), а також наукова інформація, що має форму недрукованої продукції і розміщена у світовій комп'ютерній мережі Internet.

Методика досліджень включає систему специфічних методів у поєднанні з теоретичними аспектами функціонування та розвитку аквакультури: абстрактно-логічний, монографічний – для комплексного вивчення сучасного стану регулювання аквакультурного виробництва та визначення тенденцій і закономірностей, що впливають на його розвиток; порівняння – для зіставлення економічних явищ у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку.

Результати досліджень та їх обговорення. Економічні дослідження в рибній галузі – це недостатньо розвинутий напрям діяльності, який, на жаль, через обмежене фінансування знаходиться на початковій стадії розвитку в порівнянні із розвинутими країнами. Тому для виходу галузі із затьяжної кризи і переходу до ринкових механізмів управління, формування відповідної ринкової інфраструктури, ефективної системи її функціонування і розвитку доцільно здійснювати економічне регулювання діяльності шляхом створення спеціального законодавства, нового управлінського апарату, розробки державних цільових програм ефективного розвитку. Для підтримки сталого рівня конкурентоспроможності аквакультури в Україні необхідно використовувати ефективні методи дії – здійснити інтеграцію всіх сфер – виробництва, збуту, споживання, ринкового і державного регулювання (рис. 1).

Оптимальним є варіант, що передбачає досягнення встановлених цілей шляхом забезпечення комплексних заходів щодо створення відповідних правових та економічних механізмів державного регулювання аквакультурного виробництва у рамках Закону України “Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів”, Закону України “Про аквакультуру”, прийняття постанови Кабінету міністрів України “Про затвердження державної цільової програми розвитку рибного господарства на 2011–2015 роки”. Це дозволить забезпечити істотне збільшення обсягів добування водних біоресурсів, товарного вирощування у різних аквакультурних системах.

Рис. 1. Концептуальна модель практичної реалізації організаційно-економічного механізму регулювання розвитку вітчизняного аквакультурного виробництва

Розвиток аквакультури – важлива складова частина загальної системи заходів з ефективного використання сільськогосподарських територій, тому це було враховано в процесі розроблення перспективних програм та нормативно-правової бази розвитку рибного господарства України. Проект постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження державної цільової програми розвитку рибного господарства України на 2011–2015 роки» розроблений за ініціативою Держрибагентства України згідно із Законом України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004 року № 1621-IV, “Порядку розроблення та виконання державних цільових програм” від 31.01. 2007 р. № 106 [3] та на виконання протокольного рішення наради від 04.11.2010 р. під головуванням Прем’єр-міністра України Азарова М.Я. Прийняття цього регуляторного акту дасть можливість забезпечити реалізацію основних напрямків розвитку, створення сталих умов та фінансового, матеріально-технічного забезпечення стабілізації та подальшого розвитку рибництва. Усі заходи програми мають загальнодержавне значення і будуть здійснюватись за рахунок Державного бюджету України. Обсяг бюджетних коштів, необхідних для повної реалізації заходів Програми усього за період з 2011 до 2015 рр. складає 575,505 млн гривень, з яких 62,125 млн грн заплановано використати у 2011 році. Додаткове надходження сировини водних біоресурсів становитиме 240 тис. т, що на момент завершення періоду реалізації програми складе не менше 480 млн грн у грошовому еквіваленті. Потенціал рибовідтворювальних комплексів, установ з охорони та вивчення водних живих ресурсів, розроблення нових технологій аквакультури дозволить у період з 2016 до 2025 рр. отримати економічний ефект на рівні не менше 700 млн грн.

Важливим інструментом регулювання розвитку аквакультури є розробка проекту Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів». Внесені пропозиції до статті 9 «Повноваження центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства» полягають у тому, що Держрибагентство реалізує в галузі бюджетну, цінову, податкову, фінансово-кредитну, лізингову, інвестиційну, страхову та митно-тарифну політику, а також запроваджує спеціальні форми статистичної звітності щодо водних біоресурсів згідно з міжнародними стандартами та нормами, забезпечує обмін такою інформацією з відповідними міжнародними організаціями згідно із законодавством та міжнародними договорами України. Пошуки відповідей на ці та інші запитання спонукали автора до здійснення послідовного багатоетапного дослідження, важливою ланкою якого є з’ясування сучасного рівня методологічної розробленості, теоретичного забезпечення і практичного розв’язання проблеми формування єдиної звітності суб’єктів господарювання, які здійснюють відтворення, вирощування та вилов риби, як невід’ємної частини економічних інструментів у сфері державного регулювання.

Нині статистичні дані обсягів вирощування та вилову риби як в програмних, так і звітних документах недостатньо достовірні, часто по-різному розуміють один і той же показник. Це пов’язано з рядом причин: існуючі органи, які створюють методичні рекомендації, розробляють спеціалізовану документацію, мало використовують знання галузевих спеціалістів, а споживачі інформації, в свою чергу, недостатньо вимогливі до якості цифрових даних. У зв’язку з цим, найбільшою складністю на мезорівні є формування методологічних підходів до зведення достовірних показників в рибництві. Вирішення проблеми покращення якості зведеної інформації та контролю за її достовірністю потребує практичної реалізації комплексу заходів з розробки та впровадження оптимізованих спеціалізованих форм первинної документації для підприємств аквакультури (рис. 2). Впровадження в практичну діяльність розробленої первинної документації дозволить удосконалити методологічні підходи до формування достовірної інформації в рибництві, використовувати фактичні дані для за-

повнення форм статистичної звітності № 1-рг “Звіт про рибництво” та № 2-рг “Звіт про вирощування та вилов риби”, збалансувати оптимальне використання сировинної бази і виробничих потужностей.

Одним із механізмів висвітлення стану економічної діяльності рибогосподарських підприємств для пошуку шляхів поліпшення їх фінансово-економічних показників, проведення статистичних обстежень економічної діяльності та аналізу статистичної інформації на макrorівні (складання міжгалузевого балансу виробництва і розподілу товарів та послуг відповідно до системи національних рахунків) є Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД).

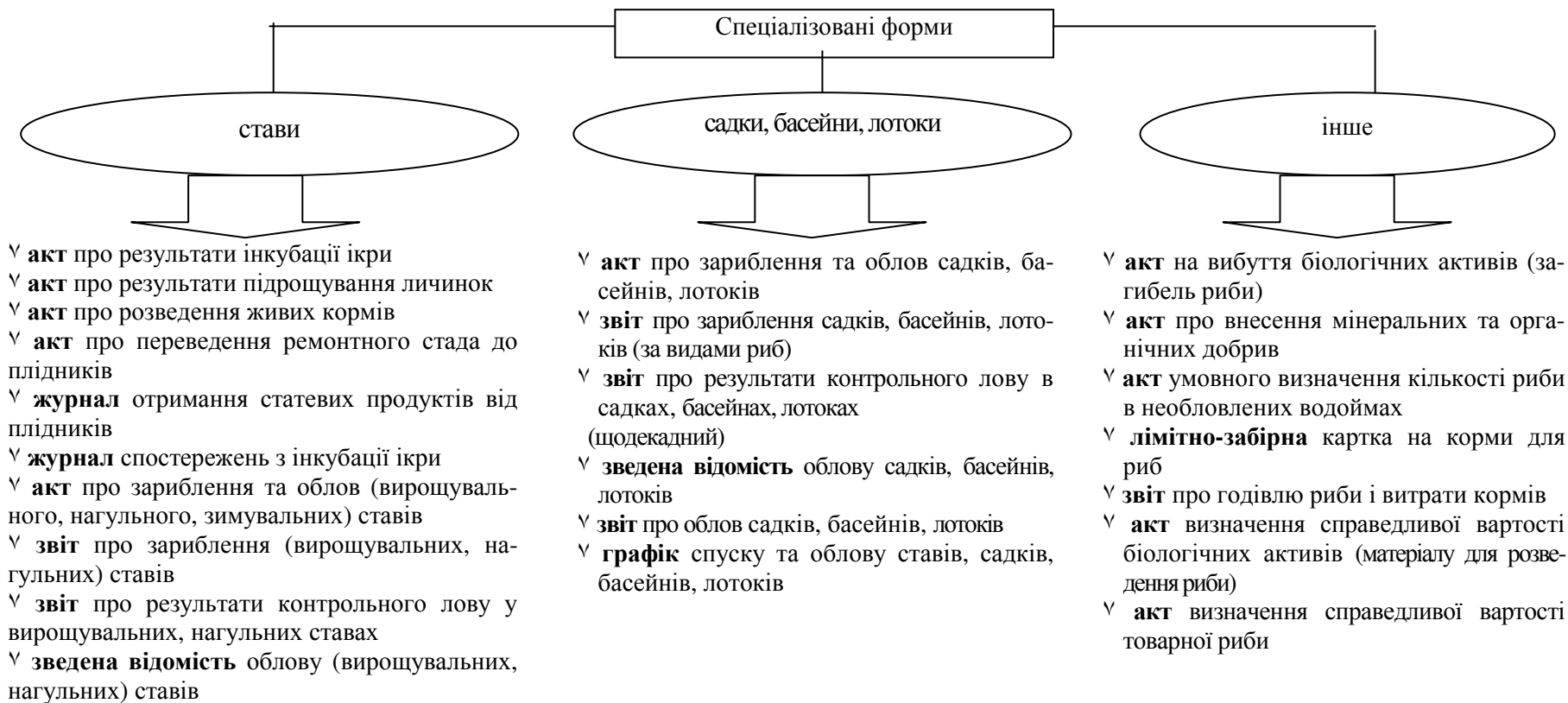

Рис. 2. Оптимізовані спеціалізовані форми первинної документації для підприємств аквакультури

Починаючи з 2001 року, складові ВВП виробничим методом та за доходами розраховувалися за видами економічної діяльності згідно з Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД), яку затверджено наказом Держстандарту України № 441 від 22.10.1996 р. КВЕД розроблено на виконання постанови Кабінету міністрів України від 04.05.93 р. № 326 “Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики” [1].

Метою розроблення другої редакції КВЕД було приведення її у відповідність до базової міжнародної статистичної класифікації видів діяльності Європейського Союзу – Nomenclature of Activities European Community – NACE (Rev.1.1–2002 р.) ДК 009:2005 [2] та перегляд певних позицій національного рівня класифікації. Нова редакція класифікації не змінила економічного змісту видів діяльності на рівні секцій КВЕД, за якими складаються національні рахунки.

Протягом 2010 р. Держкомстатом України було підготовлено проект національної версії КВЕД на базі NACE (Rev.2, 2006) та Центральної статистичної класифікації продукції за видами економічної діяльності, на базі CPA-2008. На рівні секцій КВЕД відбувається розподіл між рахунками за окремими фазами економічної діяльності та напрямками її державного регулювання. У проекті національної версії КВЕД Секція А – “Сільське господарство, мисливство, лісове господарство” та Секція В – “Рибальство, рибництво” об’єднані в одну – Секція А – “Сільське господарство, лісове господарство та рибальство”. Секція А складається із 3 розділів. У свою чергу, розділ 03 “Рибальство та розведення аквакультури” складається з двох груп, кожна з яких деталізована за видами аквакультури (морська та прісноводна). Після додаткового опрацювання проекту оновленої версії КВЕД запропоновано деталізувати інформацію про показники вилову продукції прісноводного рибництва та продукції прісноводного рибальства.

Удосконалена класифікація має науково-практичне значення, оскільки дає можливість вирішити важливу проблему формування єдиних методологічних підходів до оцінки масштабів пропозиції вітчизняної продукції аквакультури з виділенням відмінностей між дикою і штучно вирощеною рибою з метою підготовки статистики виробництва і торгівлі рибою. Згідно із сучасними уявленнями, отримана інформація є важливою для моніторингу рибогосподарської галузі, а також виступає базою для належного управління та регулювання попиту і пропозиції продукції аквакультури на внутрішньому ринку.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідницького пошуку в напрямі вдосконалення механізмів та інструментів державного регулювання виробництва продукції аквакультури, вважаємо, що ринкове саморегулювання не завжди спроможне гармонізувати диспропорції і повинно доповнюватись державним регулюванням, особливо в питаннях розробки перспективних програм розвитку галузі, створення повноцінної нормативно-правової бази, необхідної для здійснення конкурентоспроможного аквакультурного виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Постанова Кабінету міністрів України “Про Концепцію побудови національної статистики України». Постанова Кабінету міністрів України та Державна програма переходу на міжнародну систему обліку і статистики” від 04.05.93 р. № 326 / [Електронний ресурс] / <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=326-93-%EF>.

2. Класифікація видів економічної діяльності. Національний класифікатор України. (NACE Rev.1.1–2002 р.) ДК 009:2005. 05.03.2010. Наказ Держспоживстандарту України № 375 від 26.12.2005 р. / [Електронний ресурс] / http://www.ubc.ua/Links/codes_ua2.html.

3. Постанова Кабінету міністрів України “Порядок розроблення та виконання державних цільових програм” від 31.01.2007 р. № 106.

Усовершенствование механизмов и инструментов государственного регулирования аквакультурного производства

Н.М. Вдовенко

Освещены ключевые вопросы государственного регулирования производства продукции аквакультуры. Проанализированы научно-практические проблемы формирования нормативно-правовой базы. Раскрыты механизмы определения показателей экономической деятельности рыбохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: аквакультура, производство, государство, экономика, регулирование, рыбохозяйственное предприятие, рынок.

Improving the mechanisms and instruments of state regulating aquaculture production

N. Vdovenko

The article is devoted the main questions by government intervention in aquaculture production. The main problems forming of a regulations and standard acts are analyzed. Modern machinery for adjectives condition economic activity of fishing enterprises is exposing.

Key words: aquaculture, production, state, economics, regulation, fishing enterprises, market.

ДО ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Виявлено об'єктивні причини для регулювання молочної галузі державою. Виділено причини контролю уряду за виробництвом молочної продукції. Узагальнено досвід державного регулювання ринку молока у провідних країнах.

Ключові слова: молочна продукція, ринок молока, державне регулювання.

Постановка проблеми. Формування економічної політики держави має свою специфіку у будь-якій галузі економіки, яка залежить від певних чинників: особливостей виробництва, технології вироблення продукції галузі. Сільське господарство, через свої особливості, є однією із небагатьох галузей як у провідних, так і країнах, що розвиваються, на яку поширюється посилений вплив державного регулювання. Підтримка сільського господарства є одним із пріоритетних напрямів економічної політики будь-якої країни. Підвищена увага держави до галузі зумовлена специфічними особливостями аграрного сектору: сезонним характером виробництва, високими виробничими ризиками, пов'язаними із залежністю від природно-кліматичних умов, тривалими-виробничими циклами.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Вивчення питання державного регулювання ринку молока та молочної продукції викликає інтерес вітчизняних та іноземних науковців. Основні підходи щодо поставленої проблеми висвітлені у працях О.М. Шпичака, П.П. Саблука, М.М. Ільчука, зокрема ними проаналізовані різні аспекти формування вітчизняного ринку молока і молокопродуктів та забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Проте в сучасних умовах існує потреба в обґрунтуванні єдиного підходу до формування стратегій державного регулювання ринку молока та молочної продукції.

Метою і завданням дослідження є розробка дієвого механізму державного регулювання ринку молока і молочної продукції.

Результати досліджень та їх обговорення. Відомо, що ринок спроможний до саморегулювання, тобто до автоматичної установки і підтримки бажаного режиму функціонування завдяки наявності в цій системі специфічних елементів (ціна, попит, пропозиція і конкуренція) та їх особливих властивостей (законів і закономірностей). Проте, у сільському господарстві ринковий механізм не в змозі ефективно виконувати свою головну функцію – регулювати попит і пропозицію та вирівнювати баланс ринку. У цих умовах потрібна зовнішня сила, яка б обмежила вплив руйнівних сил ринку, що забезпечує поступовий розвиток економіки галузі.

Ефективне регулювання ринку – це процес цілеспрямованого впливу на складові ринкового саморегулювання – попит, пропозицію і ціну, з метою їх підпорядкування певним правилам, встановлення необхідної взаємодії цих елементів для досягнення повного задоволення потреб.

У формуванні політики Європейської Співдружності в молочному господарстві основною метою залишалася посилення позитивного впливу механізмів ринкового саморегулювання на економіку сектору і зниження до мінімуму негативного впливу ринку. Молочне господарство має подібні з іншими галузями сільського господарства об'єктивні причини, через які необхідно використовувати активне регулювання галузі державою:

- висока залежність результатів виробництва від природно-кліматичних умов і термінів проведення робіт;
- необхідність забезпечення стабільності ринків і цін, схильних до природних сезонних коливань;
- низька цінова еластичність попиту на продовольство та попиту з доходу, часто пропозиція також має низьку цінову еластичність (особливо у капіталомістких галузях, коли для підтримки обсягів виробництва товаровиробник готовий запропонувати продукцію за нижчими цінами). Висока залежність рівня цін на продовольство від обсягів пропозиції призводить до того, що у разі збільшення або зменшення обсягів поставок продовольства на 1% ціни на ринку змінюються на декілька процентів, що робить ціни, і отже ринок продовольства дуже нестійкими;
- необхідність забезпечення інвестиційної привабливості сільського господарства в умовах значної потреби в капіталі і низького рівня фондовіддачі галузі, нижчими, ніж в інших галузях,

показниками рентабельності виробництва, продуктивності праці. Тривалість виробничих циклів не дозволяє сільському господарству конкурувати з іншими галузями народного господарства;

- сільське господарство є менш монополізованою сферою, ніж взаємопов'язані з ним галузі, в яких превалюють крупні структури олігополістичного типу. Тому сільськогосподарські підприємства, пропонуючи власну продукцію на ринку, відчувають ціновий опір (в окремих випадках – диктат) з боку більш організованих партнерів із суміжних галузей. Додатковий тиск в умовах недосконалості сільськогосподарського ринку здатний посилити зниження ефективності цієї галузі;

- особливий характер сільського господарства – галузі, пов'язаної зі всіма сферами економічної діяльності у сільській місцевості та ін.;

- необхідність вирішення питань продовольчої незалежності держави;

- необхідність забезпечення розвитку сільськогосподарської науки і пропаганди передового досвіду, що має низький пріоритет для незалежних ринкових суб'єктів.

Із врахуванням цих чинників, об'єктивно властивих сільському господарству і ринку продовольства, формується державна аграрна політика.

У провідних країнах регулювання ринку молока та молочної продукції є окремим напрямом сільськогосподарської політики, що зумовлено особливим характером молока як товару і природними і економічними особливостями його виробництва [1].

Молоко – сільськогосподарський продукт, який швидко псується, він надходить на ринок впродовж усього року, а його реалізація вимагає певної стабільності збуту, тому функцію часткової стабілізації ринку взяла на себе держава.

Підвищена увага урядів у всіх країнах до молочного господарства пов'язана з рядом причин, що виділяють цей продукт і галузь серед всіх інших:

- молоко забезпечує постійний дохід фермерам упродовж усього року;

- виробництвом молока історично зайнята значна частина сільського населення;

- процес виробництва молока є найбільш стабільним, забезпечує постійну зайнятість сільського населення, передбачає використання більш кваліфікованої робочої сили;

- інвестиційна привабливість сфери переробки молока набагато вища, ніж привабливість молочного скотарства [2];

- молоко надає значну частину кінцевої продукції сільського господарства країнах ЄС в грошовому вираженні (від 7 до 34% залежно від країни та 14% в цілому по країнах Європейської Співдружності);

- молоко складає значну частку щоденного раціону середньостатистичної людини, будучи вихідною сировиною і основним компонентом у виробництві різних молочних продуктів;

- молоко в раціоні людини також присутнє у вигляді різних молочних інгредієнтів, що включаються підприємствами харчової промисловості до складу різних кондитерських, хлібобулочних, м'ясних та інших виробів (казеїн, сироватка та ін.);

- молочне скотарство, нарівні з вівчарством і козівництвом, забезпечує збереження сільських ландшафтів і економічно прийнятне використання цих місцевостей там, де інші способи сільськогосподарського виробництва неможливі (наприклад, гірські, горбисті райони та ін.);

- молочна худоба здатна використовувати в їжу грубі корми у великих обсягах, дешеві корми з пасовищ і синтезувати тваринний білок із небілкових речовин;

- молочна худоба, порівняно з іншими видами тварин, більш раціонально використовує наявні кормові ресурси, що значно полегшує вирішення проблеми постачання населення повноцінними продуктами харчування. За розрахунками науковців університету Редінгу (Великобританія), для одержання 1 т протеїну, що міститься у молоці, потрібно 9 га землі середньої якості. Щоб отримати таку ж кількість протеїну в м'ясі птиці, необхідно 10 га землі, у яловичині – 28 і в баранині – 49 га [3].

Економічна специфіка молока, як сировини, вимагає особливої організації торгівлі цим продуктом з метою досягнення цілей ефективного ціноутворення. Ціноутворення на будь-який продукт, якщо воно ефективне і продукт має постійний попит, повинне сприяти веденню розширеного відтворення в умовах, що склалися. Визначення максимальних і мінімальних меж ціни на молоко обмежується природною специфікою продукту. Порівняно з іншими видами сільськогосподарських продуктів молоко має наступні відмітні економічні характеристики:

- молоко виробник отримує щодня, незалежно від стану ринку. Цей факт, з одного боку, сприяє постійному одержанню продукції виробником, але в складних ринкових умовах виробник

не має можливості обмежити виробництво молока без використання кардинальних заходів – забій худоби, ігнорування ринкових орієнтирів (продаж продукції за свідомо збитковою ціною), або ігнорування термінів одержання продукції від тварин (зумовлює негативні наслідки організму тварини – мастит, зниження продуктивності). Будь-які кардинальні заходи, проведені виробником молока, негативно впливають на виробничі потужності і результати діяльності господарського утворення (ферма, регіон, країна);

- неможливість перенесення термінів одержання продукції. Наприклад, одержання м'яса від м'ясної худоби можна розтягнути на невизначений термін, просто продовживши відгодівлю худоби без зниження якості продукції. Зібрані зернові, фрукти та овочі можна розмістити на складі для зберігання на тривалий термін. Із молоком цього робити не можна, якщо лише не змінити його фізичний стан – переробити рідке молоко в який-небудь молочний продукт (пастеризоване молоко, сухе молоко, консервоване/ультрапастеризоване/стерилізоване молоко);

- короткі терміни зберігання не дозволяють транспортувати сире молоко на далекі відстані, тому товаровиробник молока прив'язаний до найближчого від нього пункту переробки;

- молоко неможливо реалізовувати через організовані торги (біржа або аукціон), звичайно, якщо мова не йде про контракти поставок у майбутньому. Інші продукти сільського господарства (жива худоба, зерно, овочі та ін.) можна реалізовувати через біржові торги, що дозволяє більш об'єктивно встановити ціни. Саме тому на цих ринках більш важливою є організаційна роль держави [4].

Перераховані вище особливості ринку молока та молочної продукції впливають на порядок організації торгівлі та ціноутворення. У великотоварному виробництві молока потрібна організація послідовних заходів його переробки (переробні підприємства, або власні потужності ферми) і лише після цього молоко, як компонент молочних продуктів, може бути реалізоване на відкритому ринку і визначена його вартість.

Однак, в умовах дрібнотоварного виробництва деякі виробники молока реалізують частину продукції на продовольчих ринках за цінами, які визначаються місцевим роздрібним ринком. На цьому ринку ціни визначаються під впливом двох груп чинників:

- чинники дрібнотоварного роздрібного ринку (попит, пропозиція, ціна);
- чинники національного ринку, коли роздрібні ціни на місцевих менш організованих ринках формуються під впливом цін на більш організованих роздрібних ринках (в умовах організованого ланцюга виробництва сировини, її переробки і реалізації кінцевої продукції) [5].

Серед позитивних моментів виробництва молока для народного господарства необхідно виділити наступне: виробництво молока забезпечує збереження активного використання більшої частини виробничих потужностей молокопереробних підприємств протягом усього року. Постійні і відносно стабільні обсяги виробництва молока не вимагають організації приміщень для зберігання річного надою молока.

Політика регулювання молочного господарства є окремим напрямом сільськогосподарської політики у провідних країнах, тому розвиток молочного господарства у цих країнах перебуває під значним впливом політики держави. Необхідність використання інструментів державного регулювання пояснюється природними і економічними особливостями молочного виробництва, особливим характером молока як товару [6].

Висновки. Економічна специфіка молока значно відрізняє його від інших продуктів сільськогосподарства:

- 1) молоко виробляється щодня протягом усього року, незалежно від стану ринку;
- 2) молоко зберігається обмежений період часу, а для транспортування на віддалені відстані необхідна переробка молока в інші молочні продукти;
- 3) ціноутворення на молоко в звичайних умовах обмежене можливостями переговорів з найближчим пунктом переробки молока (монополізація III сфери).

До цих особливостей молока додаються інші, спільні для більшості галузей сільського господарства, об'єктивні причини, по яких необхідне активне регулювання галузі державою:

- необхідність забезпечення продовольчої безпеки і незалежності держави;
- підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства;
- вирішення питань монополізації I і III сфер АПК;
- особливий характер сільського господарства в суспільстві і в природі;
- висока залежність результатів діяльності сільськогосподарського товаровиробника від природно-кліматичних умов і питань ціноутворення;

– еластичність цін від пропозиції продовольства на ринку, попиту і пропозиції від цін на продовольство та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гринчук В.Ю. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників: основні напрями та невирішені проблеми / В.Ю. Гринчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 5. – С. 123–127.
2. Канцевич С.І. Державний механізм регулювання ринку молока / С.І. Канцевич // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 133–139.
3. Папцов А.Г. Государственное регулирование экономики за рубежом: аграрный аспект. – М.: МиД, 2006. – 349 с.
4. Михайлов Ю. Українське молоко: працювати як за соціалізму, а жити як за капіталізму // Пропозиція. – 2008. – № 11. – С. 44–47.
5. Тивончук Я.О. Формування та розвиток ринку молока і молокопродуктів в Україні // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 131–136.
6. Сулима Н.В. Розвиток ринку молока та молочної продукції в Україні // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 140–144.

К вопросу необходимости государственного регулирования рынка молока и молочной продукции

Л.С. Иванова

Выявлены объективные причины для регулирования молочной отрасли государством. Выделены причины контроля правительства за производством молочной продукции. Обобщен опыт государственного регулирования рынка молока в ведущих странах.

Ключевые слова: молочная продукция, рынок молока, государственное регулирование.

On the question of need for state regulation of milk and dairy products

L. Ivanova

There are objective reasons to regulate the state dairy industry. Highlighted the reasons government control over the manufacture of dairy products. The experience of state regulation of the milk market in the developed countries.

Key words: dairy products, milk market, government regulation.

УДК 631.164.23.003.13

УСТИМЕНКО І. В., аспірантка

Науковий керівник – **ГУБЕНКО В.І.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АПК УКРАЇНИ ЯК КРИТЕРІЙ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Визначено специфіку ключових проблем розвитку інвестиційної діяльності АПК України. Проаналізовано динаміку економічних відносин в аграрній сфері з урахуванням інтеграційних процесів держави. Проведено аналіз динаміки прямих іноземних інвестицій в сільське господарство України. Зроблено висновки щодо покращення інвестиційної активності в сільському господарстві України.

Ключові слова: аграрний сектор, глобалізація, продовольча безпека, ефективність, інвестиції, інтеграція, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку та економічного зростання в аграрному секторі економіки України є пріоритетним завданням економічної політики держави. На сучасному етапі розвитку для економіки України постала потреба інвестування інноваційних та інформаційних технологій, ресурсного, технічного, програмного забезпечення; пріоритетного розвитку продовольчих ринків та інфраструктури; формування та створення інтегрованих структур в аграрній сфері. За даними Світового банку, національне багатство розвинутих країн тільки на 5 % становлять природні ресурси, на 18 % – матеріальний виробничий капітал, а 77 % займають знання й уміння їх раціонально використовувати [5, с.6].

Метою і завданням дослідження є висвітлення сучасного стану інвестиційного процесу в Україні, дослідження динаміки і закономірностей розвитку вітчизняних та іноземних інвестицій в основний капітал та запропонувати шляхи його оптимізації.

Матеріалами досліджень є наукові праці вітчизняних вчених стосовно інвестиційної діяльності АПК України. У роботі були використані дані Державного комітету статистики України. Під час проведення дослідження було застосовано методи кількісного та якісного порівняння, монографічний, аналітичний, абстрактно-логічний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування конкурентоспроможного аграрного виробництва в Україні неможливе без розв'язання проблеми його інвестиційного забезпечення. Підвищення рентабельності виробництва сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, перехід їх на розширене відтворення неможливі без збільшення обсягу інвестицій в аграрну сферу. Окремі аспекти процесу інвестування в сільському господарстві України та шляхи його оптимізації знайшли своє відображення у наукових працях В. Г. Андрійчука, А. І. Бажанової, А. П. Гайдуцького, В. І. Губенка, В. В. Дем'янчука, М. Ю. Коденської, М. І. Кісіля, М. Й. Маліка та багатьох інших вчених, але зважаючи на сучасний світовий продовольчий ринок, подальші дослідження в цьому напрямку є актуальними.

У світовому аграрному виробництві Україна за виробництвом основних видів продовольства входить до першої двадцятки світових його виробників [3, с.19]. Згідно із проведеними дослідженнями й публікаціями, інвестиції в аграрну сферу останніми роками зросли втричі, а кількість підприємств, що їх використовують, удвічі. Однак їхня частка значно нижча від промисловості та від середнього рівня по всіх секторах економіки, що вказує на необхідність їх збільшення й визначення пріоритетів інвестування, включаючи інновації [1, с.68].

Результати дослідження та їх обговорення. Важливе значення в економічному розвитку має сфера аграрного виробництва, яка формує продовольчу та економічну безпеку країни.

В Україні динаміка валового виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств характеризується циклічністю. Економічним циклом вважають послідовність спадів і піднесення економічної активності протягом кількох років, тобто це рух суспільного виробництва від одного кризового явища до іншого. За роки незалежності до 2000 року максимальний обсяг виробництва спостерігався у 1998 році, після чого почав скорочуватися до 1999 року. Причиною такого спаду стала трансформація економічної системи від командно-адміністративного до змішаного типу. 2000 рік характеризувався приростом виробництва щодо 1999 року. В умовах кризової ситуації загальний обсяг виробництва продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств за січень-вересень 2009 року зріс на 3,3 % порівняно з аналогічним періодом 2008 року, а обсяг реалізованої аграрними підприємствами власної виробленої продукції за цей період збільшився на 32 % порівняно з минулим роком [8, с.12]. За підсумками січня-серпня 2010 року порівняно з аналогічним періодом 2009 року у сільському господарстві спостерігалось скорочення обсягів виробництва на 4,1 %, передусім, через зменшення виробництва у рослинництві на 10 %, що головним чином пов'язано із комплексом несприятливих погодних умов. Станом на 01.09.2010 року намолочено 28,7 млн тонн зернових і зернобобових культур у початково-оприбуткованій вазі, що на 21,4 % менше, ніж на аналогічну дату минулого року. У тваринництві продовжується збільшення обсягів виробництва (на 3,1 %). Станом на 1 вересня 2010 року в усіх категоріях господарств поголів'я свиней зросло на 12,3 %, овець та кіз – на 2,9 %, птиці – на 5,3 %. Як результат, зростають обсяги виробництва м'яса усіх видів (на забій) – на 6,3 %. За рахунок збільшення поголів'я птиці в усіх категоріях господарств зросло виробництво яєць – на 5,4 %. Окремо слід відзначити значне зростання обсягів виробництва цих видів тваринницької продукції у сільськогосподарських підприємствах (на 11,6 та 8,4 % відповідно) [2, с.144]. Отже, мова йде про висхідну фазу великого економічного циклу в аграрному секторі економіки країни. Довгі хвилі досліджували М. І. Туган-Барановський, В. Парето, М. Д. Кондратьєв, Й. Шумпетер та інші. Серед причин циклічності М. Д. Кондратьєв називає розвиток виробничих сил суспільства, зокрема засобів праці. Й. Шумпетер вважав головними хвилі технічних нововведень і відповідні зміни інноваційної активності підприємців [7, с.385-437].

Дослідження показують, що впродовж 2001-2010 років спостерігається стійка тенденція до збільшення як валового виробництва продукції сільського господарства, так і обсягів інвестицій (табл.1).

Низький рівень інвестицій у сільське господарство України прискорюватиме процес руйнування основного капіталу. Протягом 2005-2010 років обсяг іноземних інвестицій у сільськогосподарське виробництво України становив 665,4 млн дол. США, що не перевищує 2 % від загального обсягу залученого зовні капіталу, який надійшов у цей час в економіку держави, що свідчить про зниження довіри іноземних інвесторів, яку викликає несприятлива для них у цілому інституційна й політична ситуація. Отже, здійснюється структурна перебудова економіки України. Особливість цього процесу пов'язана з ціновим диспаритетом на промислові ресурси першої сфери та сільськогосподарську продукцію другої сфери АПК. Такі тенденції зберігаються з часів

кризи і негативно впливають на прибутковість аграрного виробництва, відповідно знижується його інвестиційна привабливість [4]. Інвестиційна привабливість різниться також за видами діяльності в межах АПК. Найбільш привабливими є зернове господарство, вирощування насіння соняшнику та його переробка, виробництво м'яса птиці та яєць.

Таблиця 1 – Динаміка валового виробництва продукції сільського господарства та обсягів інвестицій в АПК України за 2001-2010 рр. (млрд грн)

Показник	2001	2003	2005	2008	2009	2010	2010 р. у % до 2001р.
Валова продукція с.г. у порівнянних цінах 2005 р млрд грн	85,8	77,2	92,6	104,0	102,1	100,8	117,5
у т.ч. с.-г підприємствах	31,9	23,4	33,8	47,9	45,8	45,7	143,3
- господарствах населення	53,9	53,8	58,8	56,1	56,3	55,4	102,8
Інвестиції в основний капітал у сільському господарстві, млрд грн	1,6	2,1	5,0	16,7	9,3	5,8	362,5

Джерело: розраховано автором з використанням даних статистичного збірника "Сільське господарство України". Статистичний збірник 2009./ За ред. Ю. М. Остапчука. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 376 с.[10].

Проведені дослідження свідчать, що за період з 2001 до 2008 рр. спостерігається збільшення обсягів інвестування у сільському господарстві України (табл.1). За темпами приросту інвестицій сільське господарство увійшло в трійку лідерів поряд із торгівлею та будівництвом. Обсяг інвестицій за вісім років у цілому зріс більш як у 7 разів, а в сільське господарство – в 10,5 разів. Аналіз фактичного стану інвестування підтверджує, що інвестиційна підтримка аграрної сфери щорічно зростає, однак вона не на високому рівні та коливається в межах 5-7 % від усього обсягу інвестицій. Із загальної суми коштів основна їхня маса – 84,6 % – це інвестиції в основний капітал, 10,6 – витрати, пов'язані з поліпшенням об'єктів, 2,9 – інвестиції в нематеріальні активи, 0,3 % – на формування основного стада [1, с.68].

В Україні процес інвестування в АПК має інертний характер. Підприємствами та організаціями усіх форм власності за I квартал 2010 року освоєно 26,1 млрд грн капітальних інвестицій, найвагомішу частку яких (95,9 % від загального обсягу) спрямовано в матеріальні активи. Значимо, що обсяг інвестицій в основний капітал, освоєних підприємствами та організаціями України за I квартал 2010 року порівняно з I кварталом 2009 року, зменшився на 12,5 % [2, с.144].

Сучасний глобальний та національний економічний розвиток України потребує нових підходів до формування міжрегіонального співробітництва, ефективної взаємодії на світових ринках. Об'єктивні причини зумовлюють на найближчу перспективу стратегічний напрям української зовнішньоекономічної політики, зокрема в агропродовольчій сфері. Серед країн-інвесторів української економіки Росія займає четверте місце після Кіпру, Німеччини та Нідерландів. Російська Федерація є значним інвестором в економіку України в цілому, проте її внесок в інвестування сільського господарства незначний (табл. 2).

Таблиця 2 – Прямі іноземні інвестиції в агропродовольчій комплексі України у 2005-2010 рр. (на початок року), млн дол. США

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство – всього	224,0	309,6	404,3	557,3	813,3	871,4
у тому числі з Російської Федерації	11,5	14,2	17,7	20,6	18,1	18,3
Частка інвестицій з РФ у загальних інвестиціях, %	5,1	4,6	4,4	3,7	2,2	2,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – всього	1127,6	1171,6	1272,0	1561,2	1685,9	1837,2
у тому числі з Російської Федерації	27,1	29,6	35,7	38,5	42,7	48,8
Частка інвестицій з РФ у загальних інвестиціях, %	2,4	2,5	2,8	2,5	2,5	2,7

Джерело: розраховано автором з використанням даних статистичного збірника "Сільське господарство України". Статистичний збірник 2009./ За ред. Ю. М. Остапчука. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 376 с.[10].

Детальний аналіз напрямів інвестування сільського господарства України російським капіталом показав, що 87,7 % усіх коштів спрямовується підприємствам, що спеціалізуються на рослинництві. Подібна ситуація пояснюється тим, що найбільш рентабельною і затребуваною на світових продовольчих ринках є українська рослинницька продукція [6, с.149].

У контексті нарощування виробництва агропродовольчої продукції основний інтерес України полягає у розвитку збуту та активізації залучення інвестицій. У цьому зв'язку одним із взаємовигідних напрямів співпраці двох країн може бути розширення присутності української продукції, зокрема, в тих сегментах продовольчого ринку Росії, де відчувається нестача власних ресурсів і сформований традиційний попит на українську продукцію: ринки молочної (зокрема сирів) та плодоовочевої продукції. Інвестування інфраструктурних проєктів, зокрема щодо забезпечення розвитку зернового експорту, то тут потенційні вигоди української сторони вимагають додаткового обґрунтування.

У сфері ресурсного забезпечення агропродовольчого виробництва найбільший взаємний інтерес двох країн становить сільськогосподарське машинобудування, де Росія і Україна мають традиційні виробничі зв'язки та вагомий потенціал співпраці.

Український завод із виробництва сільгоспмашин ВАТ “Червона зірка” традиційно поставляє свою продукцію в Південний федеральний округ Росії й має в цьому регіоні 10 сервісних центрів. У 2009 році ВАТ “Червона зірка” також розпочало виробництво зернових сівалок на ЗАТ “Белінськ-сельмаш” у Пензенській області.

Проєкти спільної кооперації реалізуються і на Харківському тракторному заводі, власником якого є російський підприємець. Зокрема, ХТЗ має в Росії три представництва та 57 дилерів.

Таким чином, недостатність фінансових ресурсів у сільськогосподарських підприємств знижує конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції. Одним із найсуттєвіших чинників, які здатні прискорити економічні перетворення в Україні як на макрорівні, так і в мікроекономічному середовищі та активізувати інвестиційний процес в аграрній сфері, слугує фінансова інтеграція національного та іноземного капіталів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Недостатність внутрішніх джерел інвестування, потреба в досвіді економічно і технологічно розвинутих країн, необхідність розширення виробництва та підвищення рівня зайнятості обумовлюють потребу залучення іноземних інвестицій в АПК України.

Аналіз залучення іноземних інвестицій в аграрну сферу економіки України показує, що частка інвестицій у сільське господарство дуже низька. Дослідження стану залучення інвестицій в аграрний сектор вказують на те, що їх рівень не відповідає можливостям і зростаючим потребам розвитку та недостатній для повного забезпечення населення продовольством.

Серед причин інвестиційної непривабливості можна виділити: повільні темпи реформування економіки, недосконалість законодавчої бази, а також нераціональний розподіл внутрішніх інвестицій: приватних і державних, високі податки, надмірне регулювання та заполітизованість економіки.

На АПК України впливають складні світові та внутрішні економічні процеси. Відтік капіталу, зменшення можливості рефінансування корпоративних зовнішніх боргів, зростання недовіри до банківської системи, скорочення кредитування – все це негативно позначилося на розвитку всіх видів економічної діяльності та відповідно знизило попит на продукцію. Зміцнення позицій України на світовому продовольчому ринку потребує зміни державної політики щодо аграрного сектору, насамперед, у частині прискорення переведення вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку створенням найсприятливіших умов для розвитку інвестиційних процесів у галузі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волошук К.Б. Інвестиційні пріоритети сучасного розвитку аграрних підприємств // Економіка АПК. – 2010. – №8. – С. 68-72.
2. Гришова І. Ю., Присяжнюк А. Ю. Кластери в агропромисловому комплексі: проблеми та перспективи розвитку // Економіка АПК. – 2011. – №4. – С. 142-146.
3. Кириленко І. Г., Дем'янчук В. В., Андрюшенко Б. В. та ін. Агропромисловий розвиток України – криза невикористаних можливостей // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 16-22.
4. Інвестиційна привабливість агропромислового виробництва регіонів України / П. Т. Саблук, М. І. Кисіль, М. Ю. Коденська та ін.; за ред. М. І. Кисіля, М. Ю. Коденської. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.
5. Савин М. С. Инновационное развитие: состояние и проблемы стимулирования / М. С. Савин // Национальные приоритеты развития России: образование, наука, инновации: сб. тезисов VIII Московского Международного салона инноваций и инвестиций. – М.: НИИ РИНКЦЭ, 2008. – С. 6-11.

6. Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Перспективи співробітництва України та Росії в агропродовольчій сфері // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 147–154.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер; пер. с нем. – М.: Прогресс, 1982. – С. 385–437.
8. Економіка України за січень-вересень 2009 року / Уряд. кур'єр. – 2009, 3 листоп. – №203. – С. 12.
9. Україна втрачає інвесторів. Електронний ресурс. / За матеріалами Комерсант-Україна – <http://finance.ua/ua/>.
10. Сільське господарство України, 2009. / Держкомстат України; за ред. Ю. М. Остапчука. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 376 с. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Оценка развития инвестиционной деятельности АПК Украины как критерий его эффективности

И. В. Устименко

Определена специфика ключевых проблем развития аграрного сектора страны. Проанализирована динамика экономических отношений в аграрной сфере с учетом интеграционных процессов Украины. Проведен анализ динамики прямых иностранных инвестиций в сельское хозяйство Украины. Сделаны выводы относительно улучшения инвестиционной активности в сельском хозяйстве Украины.

Ключевые слова: аграрный сектор, глобализация, продовольственная безопасность, эффективность, инвестиции, интеграция, конкурентоспособность.

Evaluation of investment activities in Ukraine AIC criterion of its effectiveness

I. Ustyenko

The specifics of key problems of development of agrarian sector of Ukraine. The dynamics economic relations in agrarian into consideration integration process of Ukraine. The analysis of dynamics of direct foreign investments in agrarian sector of Ukraine. Conclusions are done in relation investments active in agrarian sector of Ukraine.

Key words: agrarian sector, globalization, food safety, efficiency, investment, integration, competitiveness.

УДК 330.322.5:658.6

САВЧУК О.В., здобувач

Науковий керівник – **ЮХИМЕНКО П.І.**, д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ МАГАЗИНІВ

У статті досліджено електронну комерцію як інструмент інформаційної економіки та її значення для досягнення економічних цілей. Розглянуто ефективність роботи електронних магазинів.

Ключові слова: інформаційна економіка, інформаційно-комунікаційні технології, електронна комерція, електронний магазин.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в економіці України повинні, насамперед, сприяти переходу від екстенсивного економічного зростання до інтенсивного інноваційного економічного зростання та соціального розвитку. Приклад розвинених країн із передовою економікою, які продовжують розбудовувати інформаційне суспільство, показує, що однією з рушійних сил прогресивного розвитку є інформаційно-комунікаційні технології.

Бурхливий розвиток інформаційних та комп'ютерних технологій змінює організаційні форми ведення бізнесу, сприяє появі нових ринків, які утворюють відповідний сегмент економіки (електронний). Аналіз показує, що кількість учасників цього сегменту щороку зростає. Згідно з опублікованими даними аналітичної компанії Netcraft Communications, в квітні 2011 року в Інтернеті налічувалося 312693296 сайтів [1], для порівняння в 1993 році їх було лише 26 тис. Специфіка такого ринку полягає в тому, що суб'єкти купівлі-продажу (надалі розглядатимемо виробника та споживача) взаємодіють в електронному середовищі, тобто по суті вони обмінюються інформацією посередництвом комп'ютерних мереж. Зростаючий інтерес підприємців до електронного ринку пояснюється рядом переваг:

- 1) можливість заявити про себе на весь світ (глобальний масштаб дій);
- 2) можливість проведення власних ринкових досліджень з метою швидкого реагування на зміни зовнішнього середовища;
- 3) незалежністю від територіального розташування виробника від споживачів і одночасно можливість оперативно реагувати на їх запити та пропозиції (інтерактивністю);
- 4) можливість здійснювати замовлення та угоди купівлі-продажу більш якісно, оперативно і зручно;
- 5) можливість зниження витрат на виробництво і торгівлю товарами та послугами, часто виключаючи посередників;

б) відкриттям нового потужного рекламного засобу, який дозволяє збільшити можливості реклами, поширюючи її на весь світ, та зниженням витрат на рекламно-маркетингові заходи;

7) можливістю постійного цілодобового зв'язку з існуючими та потенційними клієнтами й партнерами;

8) можливістю для малих та середніх підприємств, якими в основному є українські аграрні підприємства, конкурувати з великими підприємствами – світовими лідерами та монополіями, зрівнюючи в мережі можливості для розширення кола споживачів для всіх.

Електронна комерція розглядається як засіб, який надає всім рівні можливості за допомогою мережі "Інтернет" брати участь у процесі глобальної комунікації і відповідно змінювати структури своїх ділових відносин у глобальному масштабі.

Розвиток електронної комерції в Україні відбувається в період розвитку ринкової економіки, для якої характерною є конкуренція окремих підприємств, що зацікавлені у відновленні продукції, у кращих умовах виробництва та збуту. Забезпечення сталого розвитку підприємств відбувається за умов постійного вдосконалення їх діяльності, підтримки існуючих та запровадження нових конкуруючих переваг, які, в свою чергу, досягаються завдяки впровадженню новачок. Тому нові технічні й організаційні можливості, нове ринкове забезпечення виробництва, які надає електронна комерція, є привабливими для українських аграрних підприємств для використання їх у своїй збутовій діяльності. Разом з тим, електронні проекти потребують фінансування, тобто вкладення реальних інвестицій, а отже розробки виваженої оцінки їх ефективності.

Мета і завдання дослідження – визначити економічну ефективність вкладення підприємством капіталу в розробку та впровадження проекту електронного магазину.

Матеріалами досліджень є результати анкетування електронних магазинів з продажу побутової та комп'ютерної техніки щодо „портфелю” інвестиційних витрат на їх створення та функціонування. Наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів (Макарова М., Меджибовська Н., Мурадян А., Целих А., Кляшторна О., Кашцев Р., Каплан Р., Нортон Д. та ін.) стосуються проблем, пов'язаних з оцінкою ефективності інвестування проектів впровадження інформаційних технологій в економіку.

Результати досліджень та їх обговорення. Сучасний стан економіки України, який характеризується скороченням виробництва, кризою внутрішнього інвестування, тінізацією бізнес-діяльності, недосконалістю форм і методів державного регулювання, спонукає підприємства орієнтуватися в своїй діяльності на миттєвий результат, ігноруючи стратегічні напрямки розвитку. Напрямок фінансування підприємства в сторону вдосконалення вже існуючих форм та методів бізнесу, а також новітніх технологій виробництва, які передбачають найбільшу вірогідність віддачі, значно конкурує з розробкою інтернет-проектів за використання бюджету. Крім того, фінансові можливості підприємств дуже обмежені, тому виникає певна конкуренція між різними проектами. Щоб прийняти рішення щодо інвестицій в проект електронної комерції, потрібно визначити економічний ефект, який би дозволив підприємству досягти більшого успіху.

Проблемі економічної ефективності електронної комерції приділяється значна увага українськими та зарубіжними вченими, але і класичні фінансові методи оцінки дають змогу об'єктивно та всебічно дати оцінку інвестицій в проекти електронної комерції.

Основним принципом оцінювання ефективності є порівняння рівня доходів і витрат, що їх забезпечили, із терміном окупності.

Обґрунтувати економічну ефективність інвестиційних проектів дозволяє комплекс показників, які висвітлюють різні аспекти та визначають доцільність здійснення інвестицій. У міжнародній практиці використовують наступні показники ефективності інвестицій, які відображають різні аспекти і дають змогу оцінити доцільність вкладення інвестицій:

- чиста приведена вартість (або чистий дисконтований дохід NPV), розраховується як сума щорічних обсягів доходів без витрат, приведених до умов поточного року, тобто визначає абсолютну величину ефекту від реалізації проекту. Для прийняття проекту має перевищувати 0;
- дисконтований строк окупності (DPB) визначає кількість років, за які загальний приведений прибуток дорівнюватиме обсягу інвестицій, має бути менший за загальний термін життя проекту;
- внутрішня норма прибутку (IRR) визначається як рівень ставки дисконтування (r), за якого чиста приведена вартість проекту (за період його життя) дорівнює нулю. IRR визначає верхню межу допустимого рівня банківської відсоткової ставки.

Визначення перерахованих вище показників дозволяє врахувати всі витрати і надходження протягом дії проекту і зміни вартості грошей у часі, що досягається дисконтуванням щорічних грошових надходжень, які генеровані інвестиціями [2, 3].

Межа розрахунку вимірюється кількістю кроків розрахунку. Кроком розрахунку під час визначення показників ефективності в межах розрахункового періоду є місяць, квартал, рік.

Необхідним критерієм прийняття інвестиційного проекту є позитивність сальдо накопичених реальних грошей у будь-якому тимчасовому інтервалі, де даний учасник інвестиційного процесу здійснює витрати чи одержує доходи. Негативна величина сальдо накопичених реальних грошей свідчить про необхідність залучення учасником додаткових власних чи позикових засобів і відображення цих засобів у розрахунках ефективності.

Планування інвестицій, визначення їх доцільності, прибутковості завжди є прогнозуванням майбутніх доходів і витрат, тобто грошових потоків. У розрахунках за оцінки порівняних обсягів коштів, що розділені між собою часом, треба враховувати зміну їх вартості. Визначають ставку дисконту, яка характеризує норму доходу на інвестований капітал – це відсоткова ставка, яка використовується для перерахунку майбутніх потоків доходів в єдину величину поточної (теперішньої вартості). В економічному сенсі, чим більшою є ставка доходу, тим більша швидкість зміни вартості грошей в часі. Як ставка дисконтування приймається один з варіантів:

- Темп інфляції.
- Прибутковість альтернативного проекту.
- Вартість доступного кредиту.
- WACC — середньозважена вартість капіталу.
- Експертна оцінка.
- Очікувана прибутковість інвестиційного проекту.

Дисконтування кожного платежу грошового потоку виконується шляхом добутку суми платежу на коефіцієнт дисконтування (норму прибутку, яка очікується інвестором) Kd :

$$Kd = \frac{1}{(1+r)^n},$$

де Kd – коефіцієнт дисконтування, r – ставка дисконтування, n – номер кроку дисконтування.

Для прийняття підприємством рішення щодо доцільності вкладення інвестицій в проект електронної комерції розрахуємо основні показники ефективності за допомогою середніх значень показників кожного ряду отриманих за тестування електронних магазинів із продажу побутової та комп'ютерної техніки (рис. 1):

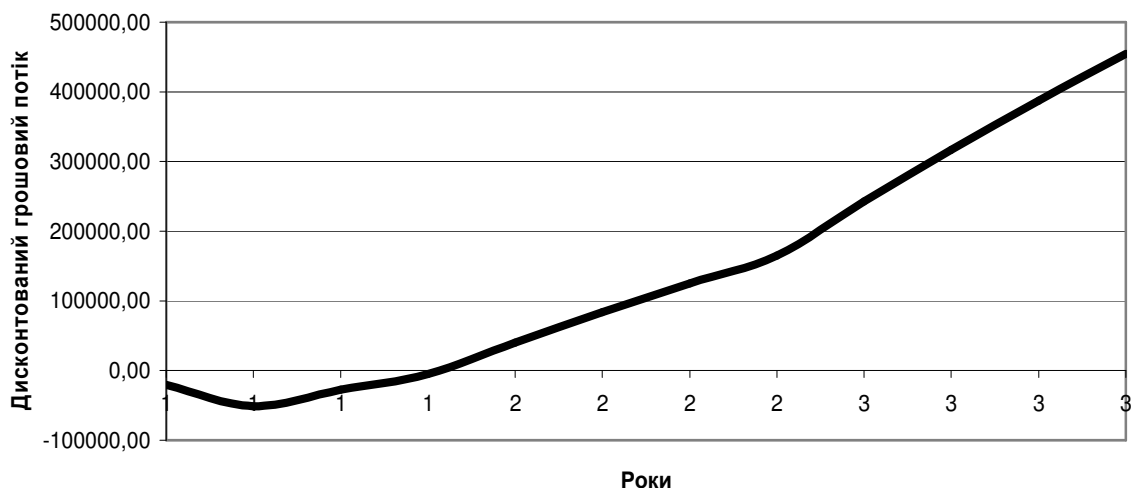

Рис.1. Фінансовий профіль інвестиційного проекту

- Статті витрат на проект в середньому на момент тестування складають: вартість устаткування (комп'ютери та комутаційне обладнання) – 12000 грн, створення та реєстрація комерційного сайту – 8000 грн, плата провайдеру за надання послуг Інтернет – 300 грн, щомісячне обслуго-

ування – 1000 грн, витрати на оплату праці – 7000 грн, транспортні та вантажні роботи – 2000 грн, амортизаційні відрахування на знос техніки (20% річних) – 2400, сплата податку – 200 грн.

• Виручка від реалізації прогнозується по кварталах протягом 3-х років (тис. грн): 0, 58000, 58000, 87000, 87000, 87000, 87000, 145000, 145000, 145000, 145000.

• Ставка дисконтування в річному нарахуванні становитиме 14,4% (середньозважена процентна ставка за строковими депозитами в річному обчисленні).

• За крок розрахунку візьмемо кожний квартал року.

• Термін експлуатації проекту, який підлягає аналізу, складає 3 роки.

Інвестиційний аналіз показав, що:

- чистий дисконтований дохід (Net Present Value) становитиме 454 752,48 грн, він більший за 0, тому проект може бути прийнятий до впровадження;

- дисконтований строк окупності проекту – 1 рік. Термін окупності менший за аналізований термін (3 роки);

- внутрішня норма прибутковості (IRR) – 244%, $IRR > r$ (r – ставка дисконтування = 14,4%), тому проект може бути прийнятий до впровадження.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що впровадження систем електронної комерції для реалізації товарів є ефективним, а рішення про інвестування в проект електронної комерції є економічно виправданим.

Проте не завжди можна дати вичерпну оцінку віддачі проекту електронної комерції, оскільки вона може бути прямою та непрямою, тобто проявлятися не лише у фінансовій формі, а й у таких показниках, як залучення нових та заохочення старих клієнтів (лояльність), в глобальному позиціонуванні діяльності підприємства, усунення посередників між виробником та споживачем, підвищення якості сервісу, зв'язку тощо.

У подальших дослідженнях планується дати оцінку використанню систем електронної комерції аграрними підприємствами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. <http://www.comscore.com/> Дата завантаження: 12.04.2011
2. Тарасюк Г.М. Управління проектами / 2-ге вид.– К.: Каравела, 2006.– 320 с.
3. Беренс В., Хавранек П. Руководство по оценке эффективности инвестиций: Пер. с англ. – М.: АОЗТ “Интерэксперт”, “ИНФРА-М”, 1995. – 528 с.

Оценка эффективности функционирования электронных магазинов

О.В. Савчук

В статье исследована электронная коммерция в качестве инструмента информационной экономики и ее значение для достижения экономических целей. Рассмотрена эффективность работы электронных магазинов.

Ключевые слова: информационная экономика, информационно-коммуникационные технологии, электронная коммерция.

Estimation of efficiency of functioning of electronic shops

O. Savchuk

Electronic commerce as the tool of information economy and its value for achievement of economic targets is investigated. In article the efficiency of electronic shops is considered.

Key words: information economy, information-communication technologies, electronic commerce.

УДК 658.261:631.115.8:338.45

ЧЕБОРАКА А.Ф., здобувач

Науковий керівник – **ТРОФИМЧУК М.І.**, канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ АПК

У статті проведено аналіз стану енергозбереження в переробній галузі агропромислового комплексу. Висвітлено проблеми переробної галузі АПК у сфері енергозбереження. Вказано на необхідність використання принципово нових видів техніки і технологій, які забезпечать енергетичну безпеку країни.

Ключові слова: енергозбереження, енергетичні ресурси, енергоемність, енергозбереження переробних галузей АПК.

Постановка проблеми. Переробні галузі АПК відіграють виключно важливу роль у формуванні продовольчих ресурсів країни та її регіонів. Перехід економіки України на ринкові засади супроводжується значними трансформаційними зрушеннями, недостатнім забезпеченням населення продовольчими товарами. Таке становище вимагає всебічного вивчення, узагальнення та опрацювання рекомендацій щодо вирішення проблеми значного підвищення ефективності функціонування переробних галузей агропромислового комплексу в регіонах в умовах ринкового господарювання, збалансованого та пропорційного розвитку сировинних зон і переробних підприємств. В умовах скорочення і здорожчання сировини та матеріальних ресурсів забезпечення споживачів достатнім асортиментом продуктів можливе лише за умови оновлення матеріально-технічної бази галузі на основі широкого впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу. Існуючі технології переробки сільськогосподарської продукції мають бути вдосконалені з метою поліпшення органолептичних та поживних властивостей продуктів, кращого використання вторинних сировинних ресурсів, зниження втрат у ході здійснення виробничого процесу, енерго- та матеріалозбереження, підвищення продуктивності праці.

В умовах трансформації економічних відносин ефективне використання енергетичних ресурсів стає вирішальним фактором розвитку підприємств переробної галузі АПК, оскільки зниження витрат на виробництво продукції сприяє підвищенню рівня рентабельності галузі, зменшує кількість збиткових підприємств, що значною мірою впливає на покращення економічних показників галузі в цілому та якості життя населення України. У зв'язку з цим, набувають актуальності дослідження проблем енергозбереження в переробній галузі АПК.

Питання управління раціональним використанням енергоресурсів знайшли відображення в наукових працях вчених-економістів: В.Н.Амітана, В.М. Інякіна, Б.Т. Кліяненка, Н.Й. Конищевої, Г.О. Крамаренко, Г.І. Онищука, В.П. Полуянова, В.І. Торкатюка, Л.М. Шутенка та ін.

Однак наукові проблеми з організації ефективної системи управління енергозбереженням у переробній галузі АПК на регіональному та галузевому рівнях у сучасних економічних умовах залишаються до кінця невирішеними.

Метою і завданням досліджень є аналіз за допомогою вітчизняних першоджерел стану енергоресурсів переробної галузі АПК, з'ясування причин виникнення проблеми енергозбереження в переробній галузі АПК.

Матеріалами досліджень є наукові праці вітчизняних вчених стосовно проблем впровадження енергозберігаючих технологій.

Результати досліджень та їх обговорення. В зв'язку зі значним ростом вартості енергоносіїв, зростання ефективності їх використання в умовах ринкової економіки стає визначним фактором підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств переробної галузі, тому що в основному енергоємність виробництва харчових продуктів в нашій країні є значно вища, порівняно з розвинутими промисловими країнами. Чим це пояснюється?

Відомо, що механізація праці в харчовій промисловості становить 40-60%, більше 50% трудовітких операцій виконується вручну. Тільки 8% діючого обладнання працює в режимі автоматизованих ліній.

Продуктивність праці на підприємствах переробної галузі в 2-3 рази нижча, порівнюючи з аналогічними підприємствами розвинутих країн, а питомі витрати сировини на виробництво кінцевої продукції на 15-20% вищі, ніж за кордоном. Близько 1/3 парку машин та обладнання відпрацювало вже 2 і більше амортизаційних періоди. Ступінь зносу машин складає приблизно 70%. Відновлення парку обладнання не перевищує 2-3% (за необхідності – 8-10% за рік) [1, с.35]. Внаслідок цього на підприємствах переробної галузі АПК енергоємність технологічного обладнання дуже висока.

На підприємствах переробної галузі сільськогосподарської сировини АПК України гостро стоїть проблема технічної готовності експлуатованого обладнання, устаткування, засобів автоматизації і механізації трудовітких процесів. Лише 28% основних фондів відповідає світовому рівню, 42 підлягають модернізації, а 30% – списанню і заміні новими [2, с.38]. Недостатнє постачання запасних частин, матеріалів, недостатній розвиток мережі інженерно-технічного забезпечення на підприємствах, відсутність стабільних і взаємовигідних зв'язків з ремонтними підприємствами не дають змоги ефективно використовувати парк машин підприємств переробної галузі України і підтримувати їх постійно в працездатному стані.

Через слабку матеріально-технічну базу, недосконалість технологічного обладнання втрачається понад 20% сільськогосподарської продукції. У структурі металів, які використовуються для виробництва устаткування харчових галузей, нержавіюча сталь становить 18–20%, а в устаткуванні, випущеному за кордоном, ця частка сягає 50–60%. Слід зазначити, що таке устаткування слугує в 1,5–2 рази довше, ніж устаткування вітчизняного виробництва [3, с.10]. Практично на кожному підприємстві з переробки сільськогосподарської сировини система обслуговування і ремонту наявного устаткування потребує поліпшення. Обслуговуванням і ремонтом устаткування переробної галузі займаються служби, що не мають у своєму розпорядженні належної бази і не мають працівників необхідної кваліфікації. Гострота питання полягає у тому, що парк містить дуже багато старого, енергоємного, спрацьованого і морально застарілого устаткування і, якщо його не підтримувати в працездатному стані, то працювати буде ні на чому.

Харчова і переробна промисловість відчуває труднощі в матеріально-технічному забезпеченні, склався критичний стан з постачанням нового технологічного устаткування, а також із наданням послуг з ремонту, обслуговування і відновлення спрацьованих деталей технологічного устаткування. Забезпеченість підприємств переробних галузей запасними частинами та матеріалами вкрай незадовільна, а наявна ремонтно-обслуговуюча база не в змозі задовольнити ці потреби. Постачання запасних частин до устаткування переробних галузей задовольняє потреби підприємств всього на 35–40%. Нині постачання запасних частин до устаткування, випущеного в пострадянських країнах, зведено нанівець, наявні виробничі потужності підприємств із ремонту техніки та устаткування недовантажені практично у більшості регіонів. Є великі можливості й ресурси для організації ремонту та обслуговування устаткування переробних галузей на ремонтних підприємствах АПК. Водночас переробні підприємства змушені виконувати всі види ремонтів, виготовляти поштучно деталі та вузли великої номенклатури, порушуючи вимоги технологічних процесів, не забезпечуючи їх якості. Витрати на ремонт устаткування протягом всього терміну служби нерідко у кілька разів перевищують первинні витрати на його придбання. Ще більші збитки несуть підприємства через аварійні відмови, руйнування деталей устаткування, тривале його простоювання, що призводить до псування харчових продуктів, сировини, зниження якості вихідного продукту.

Увага має бути зосереджена на рішенні двох взаємозв'язаних завдань інженерної служби АПК: слід забезпечити підтримку наявної техніки та устаткування в працездатному стані через організацію належного їх обслуговування і ремонту, а також організувати використання технічного потенціалу кожного підприємства.

В нашій країні з однієї тонни сировини ми отримуємо на 20-30% готової продукції менше, ніж в країнах Європи. Це пояснюється застарілим обладнанням.

Крім того, відомо, що енергетична залежність України від постачань органічного палива становить 60,7%, а, для порівняння, в більшості країн ЄС вона (енергозалежність) складає близько 51%. Багато країн мають значно нижчі показники забезпечення первинними паливно-енергетичними ресурсами (зокрема, Японія використовує близько 7%, Італія –18%) [4, с.144].

На превеликий жаль, нині Україна, навіть серед країн СНД, є чемпіоном з енерговитрат на одиницю виробленого продукту. Цікаво, що першими щодо цього питання забили тривогу європейці, які порадили Україні використовувати енергозберігаючі технології і навіть обіцяли фінансове сприяння. За даними Держкомітету України з енергозбереження, в країні на \$ 1 виробленого ВВП України витрачається 4,7 кг умовного палива. Якщо цей показник порівняти з відповідними даними в розвинених країнах світу, то у Японії це співвідношення становить 370 г, у США – 600г [5, с.23].

Існуюча на сьогодні проблема високої енергоємності українських підприємств потребує негайного вирішення. Енергозбереження в комплексі з відновлюваними технологіями є єдино вірним шляхом для підвищення конкурентоспроможності української економіки.

Енергозбереження, впровадження нових технологій, що потребують менших затрат енергії, має бути основним напрямом подальшого розвитку переробних галузей АПК.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведено дослідження стану енергозбереження в переробній галузі АПК, проаналізовано проблеми енергозбереження. На підприємствах працює застаріле обладнання, яке відзначається високою енергоємністю, великими затратами на виготовлення продукції.

При цьому можна зробити висновок, що визначальним чинником підвищення ефективності функціонування переробних галузей агропромислового комплексу має стати розробка і впровадження сучасної інноваційної науково-технічної моделі виробництва продуктів, основними складовими якої повинні бути: розроблення і використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій, принципово нових видів техніки і технологій; формування наукоємних виробничих процесів, конкурентоспроможних переробних виробництв, досконалого механізму інноваційного розвитку переробних галузей; забезпечення ефективного стимулювання інноваційної діяльності переробних підприємств.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Здановський В.Г. Деякі аспекти екобезпеки теплоенергетики України та шляхи її покращання// Розвідка і розробка нафтових і газових родовищ. – 2000.– № 37– С.21-30.
2. Енергетична стратегія України до 2030 року. Інтернет: // <http://www.aes-ukraine.com/documents/>.
3. Ковалко М.П., Денисюк С. П. Енергозбереження – пріоритетний напрямок державної політики України.– К.: Українські енциклопедичні знання, 1998. – 511 с.
4. Адаменко О.В. Альтернативні палива та інші нетрадиційні джерела енергії.– К.: Знання, 2001. – 263 с.
5. Дев'яткіна С.С. Альтернативні джерела енергії.– К.: КНЕУ, 2002. – 325 с.

Организационно-экономические основы энергосбережения на перерабатывающих предприятиях АПК

А.Ф. Чеборака

В статье анализируется состояние энергосбережения в перерабатывающей отрасли агропромышленного комплекса. Освещены проблемы перерабатывающей отрасли АПК в сфере энергосбережения. Указана необходимость использования принципиально новых видов техники и технологий, обеспечивающих энергетическую безопасность страны.

Ключевые слова: энергосбережение, энергетические ресурсы, энергоёмкость, энергосбережение перерабатывающих отраслей АПК.

Organizational and economical basics of energy conservation at the recycling enterprises of agro-industrial complex.

A. Cheboraka

The article analyses the state of energy conservation in the recycling sphere of agro-industrial complex. It also elucidates the problems of recycling sphere of AIC in the field of energy conservation. It points out the necessity to use the fundamentally new kinds of facilities and technologies that ensure the energy security of the country.

Key words: power saving up technologies, power resources, energy capacity, energy conservation in the recycling sphere of agro-industrial complex.

УДК 631.155:332.025.12:330.123.7:631.11(477)

НЕПОЧАТЕНКО О.О., д-р екон. наук

ЯГОДА Г.Ю., аспірантка

Уманський національний університет садівництва

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто основні проблемні питання державного регулювання відтворення основних виробничих засобів в Україні та вказано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: механізм, державне регулювання, інструменти, форми, амортизаційна політика, податкова політика, облікова політика, контроль, норми, нормативи.

Постановка проблеми. Успішне вирішення завдання ефективного використання основних виробничих засобів агроформувань можливе лише у разі створення умов для повної реалізації їх виробничого потенціалу, що потребує постійної та належної уваги з боку держави до процесу їх відтворення.

Недостатня увага до вирішення цієї проблеми в кінцевому результаті призводить до втрат підприємством економічних вигід внаслідок невиправданого зростання поточних витрат на ремонт активної частини основних виробничих засобів, а це, в свою чергу, загрожує цілковитим припиненням діяльності агроформувань. Вивчення процесу відтворення основних виробничих засобів державою повинне сприяти прогнозуванню моменту їх ремонту або повної заміни, плануванню достатнього капіталу для фінансування процесу відтворення та розробці змістовних пропозицій стосовно джерел його надходження. Все сказане вище матиме сенс лише завдяки своєчасному та

повному державному регулюванню відтворення основних виробничих засобів. Оскільки процес відтворення є невід'ємною складовою економіки країни в цілому та економіки агроформувань зокрема, то доцільно, на нашу думку, розглядати і його державне регулювання як складову державного регулювання економіки та підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у вивчення процесу відтворення основних виробничих засобів, розкриття його складових, етапів, стадій та форм, а також у пояснення необхідності втручання держави у цей процес внесли Котковський В.С. [1], Швець Н.В. [2], Старицький Т.М. [3], Пасько О.В. [4], Мамалуй О.О. [5], Стельмашук А.М. [6], Мельник А.Ф. [7], Морозова Т.Г. і Пікулькін А.В. [8] та інші. Проте, подальше вивчення механізму державного регулювання основних виробничих засобів, конкретизуючи специфіку його здійснення щодо агроформувань, буде економічно обґрунтованим та виправданим.

Метою дослідження є виокремлення та конкретизація механізму державного регулювання відтворення основних виробничих засобів щодо їх участі у процесі виробництва, галузей економіки та особливостей джерел фінансування. З метою досягнення поставленої мети ми проаналізували законодавчу базу, методичну та спеціальну літературу і об'єднали отримані результати у відповідні блок-схеми, використовуючи при цьому аналіз, спостереження, групування та монографічні методи дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. Під державним регулюванням економіки розуміють сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави на економічну діяльність суб'єктів ринку з метою її впорядкування та підвищення результативності [9, 10].

Державне регулювання підприємництва – вплив держави на діяльність підприємницьких структур різних форм власності, галузевого підпорядкування та видів господарювання з метою сприяння їх розвитку та забезпечення нормальних умов функціонування [9, 10].

Оскільки основні виробничі засоби є частиною майна агроформувань та засобів виробництва, яке в свою чергу є частиною економічної діяльності агроформувань, що становлять вагому частину підприємницьких структур України, вважаємо за доцільне трактувати державне регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань як цілеспрямований вплив держави із застосуванням системи заходів, який має на меті забезпечення оптимальної потреби в основних виробничих засобах та створення доступних джерел його фінансування відповідно до законодавства України.

Державне регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань являє собою взаємодію суб'єктів, об'єктів та механізму державного регулювання.

На жаль, на сьогодні немає спеціального законодавчого акту, який би регламентував державне регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань.

Спираючись на систему законодавчих актів, які регулюють окремі сторони процесу відтворення основних виробничих засобів, можна виділити три групи суб'єктів його державного регулювання:

- продавців;
- посередників;
- покупців.

Причому в ролі покупців, продавців чи посередників можуть бути органи законодавчої та виконавчої влади, агроформування незалежно від форми власності, виробники основних виробничих засобів (вітчизняні та зарубіжні), банківські установи, податкові адміністрації та інспекції, лізингові компанії та їх філії, кредитні спілки та інші відповідно до певної операції на договірній основі.

Об'єктом державного регулювання відтворення основних виробничих засобів є основні виробничі засоби.

Об'єднаємо складові державного регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань у схему на рисунку 1.

За відсутності єдиного законодавчого акту з регламентування державного регулювання відтворення основних виробничих засобів неможливо знайти і визначення механізму його здійснення, тому вважаємо за необхідне трактувати цю категорію наступним чином: механізм державного регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань – взаємодія методів, форм, інструментів, важелів, стимулів та системи контролю за здійсненням відтворення основних виробничих засобів та створенням джерел його фінансування.

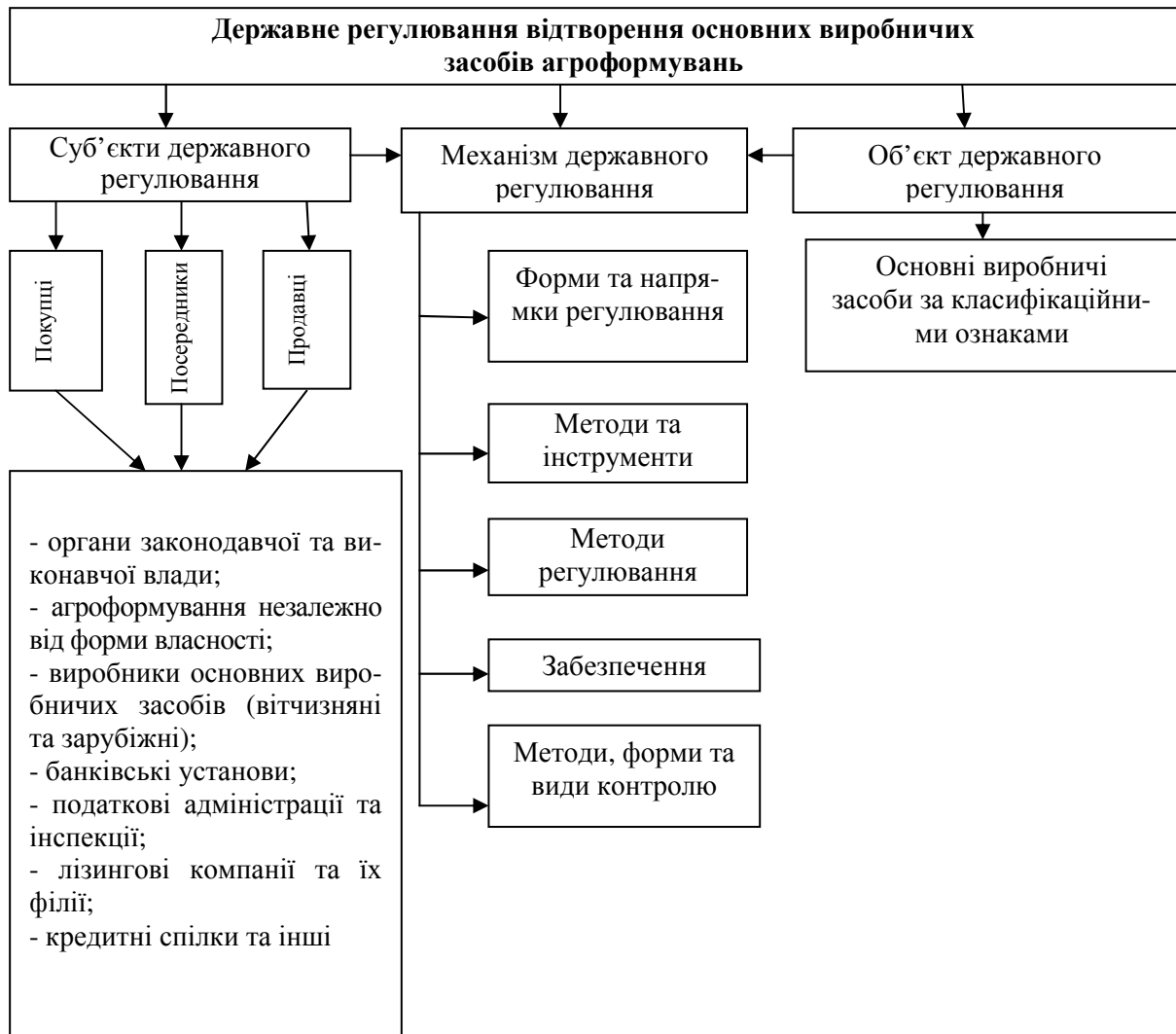

Рис. 1. Складові державного регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань

На основі опрацьованої наукової літератури стосовно форм, методів, інструментів та важелів державного регулювання економіки та враховуючи специфіку регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань, як його складової частини, зобразимо складові механізми державного регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань схематично (рис. 2).

Але процес державного регулювання ускладнюється відсутністю єдності трактування об'єкта, складових механізму державного регулювання та визначення категорій покупців, продавців та посередників щодо окремих договірних відносин у процесі забезпечення відтворення основних виробничих засобів. Правильним було б сподіватись, що уникнути цих проблем і суперечностей можна, звернувшись до діючого законодавства і керуючись єдиним законодавчо встановленим тлумаченням. Але, як з'ясувалося, в законах також немає єдності щодо визначення і економічної суті цих понять. Причому ці розбіжності зумовлені перетягуванням сфери впливу тих чи інших представників виконавчої влади на діяльність агроформувань, а в тому числі і на забезпечення їх активною частиною основних виробничих засобів. Не останню роль у цій неординарній ситуації відіграють і фінансово-кредитні установи, які ведуть невигідну для агроформувань кредитну політику. Передусім це стосується занадто високих відсотків за користування кредитами, відсутності спеціальних режимів кредитування для агроформувань, які б мали відповідне законодавче забезпечення та надійне фінансове покриття.

Тепер дамо розшифровку деяких основних проблемних складових механізму державного регулювання відтворення основних виробничих засобів.

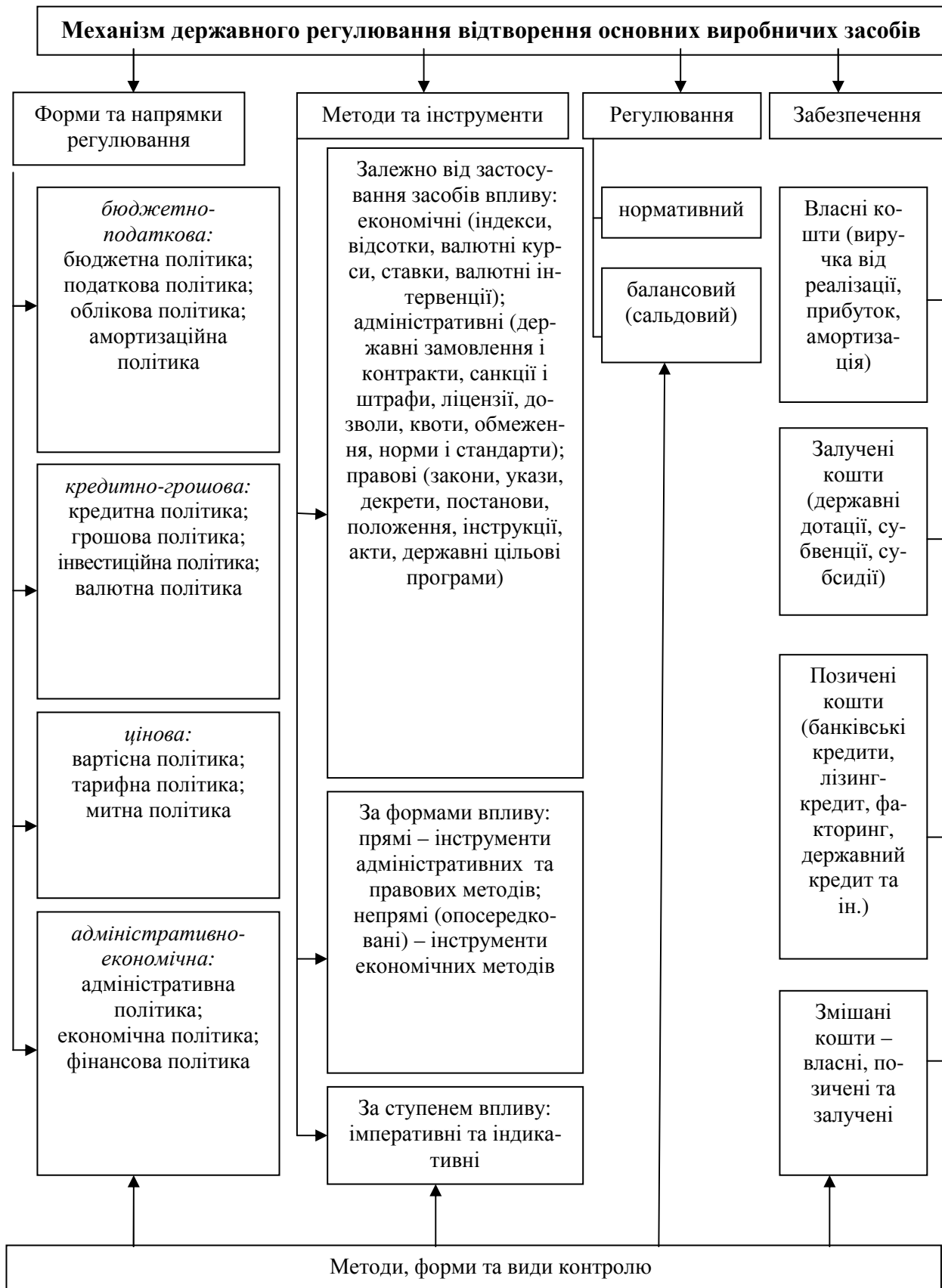

Рис. 2. Механізм державного регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань

Облікова та податкова політики держави не сприяють ефективному державному регулюванню відтворення основних виробничих засобів, оскільки законодавчі акти, які їх регламентують, мають істотні розбіжності щодо визначення основних засобів, їх видового складу, сутності та методів нарахування амортизації.

Амортизаційна політика є однією із головних напрямків державного регулювання відтворення основних виробничих засобів, тому цією проблемою переймаються переважна частина вітчизняних та зарубіжних вчених.

У ринкових умовах розвитку економіки важливість амортизації у процесі відтворення основних виробничих засобів підвищують такі фактори, як впровадження нових виробничих технологій і підвищення морального зношення засобів праці, розмежування методів нарахування амортизації, зміна структури капітальних вкладень, зберігання амортизаційного фонду на підприємстві. Ринкова концепція амортизації передбачає створення вільних грошових коштів для вдосконалення виробничого потенціалу підприємства. Ефективність заходів у сфері амортизаційної політики значною мірою залежить від правильного обліку строків фізичного і морального старіння основних виробничих засобів за встановлення тривалості регламентованих періодів у порядку амортизаційних списань. Своєчасність введення державою тих чи інших правил та порядку амортизаційних нарахувань дозволяє у визначеній межі регулювати інвестиційну активність, а також змінювати масштаби впровадження досягнень науково-технічного прогресу у господарській практиці.

Важливими моментами у формуванні амортизаційної політики на підприємствах є норма амортизації та проблема вибору оптимального методу нарахування амортизації. Практика зарубіжного досвіду показує, що в світі існують певні закономірності у встановленні норм амортизації. Необхідно встановлювати таку норму амортизації, яка буде враховувати ступінь завантаження основних виробничих засобів, їх змінність, відповідати технічному рівню основних виробничих засобів і характеру їх використання; розробити систему граничної межі для норм амортизації – “від...” і “до...”, після чого підприємства самі собі будуть вибирати оптимальний термін використання основних виробничих засобів, враховуючи власні можливості, аналітичні прогнози і т.д.

Амортизаційна політика держави на сьогодні не регламентується відповідним законодавчим документом, а тому не сприяє повноцінному відтворенню основних виробничих засобів за рахунок власних джерел. Практично держава втратила важелі впливу на формування, накопичення та цільове використання амортизаційних коштів. Це, в свою чергу, зумовило безвідповідальне ставлення агроформувань до формування амортизаційних коштів – значущої частини власних джерел та їх впевненості у повній безнаказовості з боку контролюючих органів.

Враховуючи вказані недоліки у процесі формування амортизаційного фонду та необхідність обов'язкового контролю за ним з боку держави, ми пропонуємо розглядати амортизаційну політику держави у наступному ракурсі: амортизаційна політика держави для аграрного сектору АПК – це система заходів щодо контролю за формуванням цільового власного джерела фінансування агроформуваннями, поступового відшкодування понесених ними витрат на відтворення основних виробничих засобів на основі законодавчо врегульованого державою режиму нарахування амортизації, який заснований на уніфікованих засадах економічної, облікової та податкової політик, враховує галузеві особливості функціонування агроформувань та реальний індекс інфляції.

Кредитна політика у сфері аграрного сектору України регулюється загальними нормативними актами, що були затверджені ще у 90-х роках, жоден з яких не враховує специфіки аграрної галузі. Але відповідно до Закону України „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” був запроваджений механізм здешевлення короткострокових та довгострокових банківських кредитів на придбання техніки аграрними підприємствами [11]. Для законодавчого врегулювання цього процесу було прийнято ряд постанов Кабінету міністрів України про порядок витрачання бюджетних коштів, що спрямовуються на підтримку підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів, які регулюють порядок надання компенсацій за банківськими кредитами позичальникам, зобов'язують уряд приймати відповідний список техніки та її вітчизняних та іноземних виробників, однак не надають визначення пільгового кредиту. Тому, на нашу думку, доцільно сформулювати пільговий кредит на придбання техніки агроформуваннями як економічні відносини між кредитором – банківськими установами, державою і позичальниками – агроформуваннями будь-якої форми власності та виду діяльності з приводу надання позикових коштів на умовах цільового використання, терміновості, повернення, забезпечення та сплати відсотків за користування позиковими коштами за гнучким графіком та із частковим безповоротним залученням бюджетних коштів.

Висновки. На сьогодні державне регулювання відтворення основних виробничих засобів є неефективним через відсутність спеціального законодавчого документу, який би регламентував цей процес, а сукупність законодавчих актів, які регламентують застосування його складових частин, мають суттєві розбіжності щодо спеціальних економічних категорій і процесів, або ж повністю ігнорують деякі сфери державного регулювання (як приклад амортизаційна політика). Для покращення процесу державного регулювання відтворення основних виробничих засобів агроформувань необхідно розробити спеціальні законодавчі акти, які б уніфікували його складові та визначили види і міру відповідальності суб'єктів за невиконання або неналежне виконання ними встановлених вимог. За розробки законодавчих актів необхідно враховувати специфіку функціонування агроформувань, реальні можливості накопичення власних джерел відтворення основних виробничих засобів, особливо амортизаційних коштів, та методи впливу держави на ефективність використання ними власних, залучених, запозичених і змішаних джерел фінансування відтворення основних виробничих засобів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Котковський В.С. Відтворення основних засобів та його фінансове забезпечення на підприємствах залізорудної промисловості України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / В.С. Котковський / Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2001. – 16 с.
2. Швець Н.В. Організаційно-економічний механізм управління відтворенням основних засобів підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Н.В. Швець / Нац. гірн. ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 16 с.
3. Старицький Т.М. Рациональне відтворення основного капіталу в сільському господарстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Т.М. Старицький / ННЦ „Ін-т аграр. економіки” УААН. – К., 2006. – 22 с.
4. Пасько О.В. Відтворення основних засобів аграрних підприємств в сучасних умовах / О.В. Пасько. – Суми: Ко-зац. вал, 2004. – 102 с.
5. Мамалуй О.О. Основи економічної теорії / О.О. Мамалуй // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com.ua>
6. Стельмащук А.М. Державне регулювання економіки / А.М. Стельмащук. – Тернопіль: Астон, 2001. – 362 с.
7. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки / А.Ф. Мельник. – К., 1994. – С. 34–44.
8. Морозова Т.Г. Государственное регулирование экономики и социальный комплекс / Т.Г. Морозова, А.В. Пикулькин. – М., 1997. – 456 с.
9. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
10. Фінансовий словник-довідник / [Демяненко М.Я., Лузан Ю.Я., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.Я. Демяненка. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.
11. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV // Орієнтир. – 2005. – 16 листопада, № 218. – С. 1–3.

Механизм государственного регулирования воспроизводства основных производственных средств в Украине

Е.А. Непочатенко, Г.Ю. Ягода

В статье рассмотрены основные проблемные вопросы государственного регулирования воспроизводства основных производственных средств в Украине и указаны пути их решения.

Ключевые слова: механизм, государственное регулирование, инструменты, формы, амортизационная политика, налоговая политика, учетная политика, контроль, нормы, нормативы.

Mechanism of state regulation of basic productive assets reproduction in Ukraine

O. Nepochatenko, H. Yagoda

The paper deals with the analysis of main problem questions of the government regulation in fixed assets reproduction Ukraine and gives ways of their solution.

Key words: mechanism, government regulation, instruments, forms, amortization policy, tax policy, accounting policy, control, rates, norms.

УДК 330.131.5:633.63(477.41)

ПІСКОЦЬКИЙ М.І., асистент

Науковий керівник – **КАЛІНЧИК М.В.,** д-р екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ ГОСПОДАРСТВАМИ КИЇВЩИНИ

У дослідженні показано вплив величини площі посіву на врожайність цукрових буряків в господарствах Київської області. Встановлено, що на ефективність виробництва впливає стан техніки, рівень технології та особли-

вості організації та управління виробництвом. Вказано на необхідність проведення комплексу заходів для підвищення показника ефективності.

Ключові слова: ефективність вирощування, концентрація посівних площ, урожайність цукрових буряків, заходи щодо підвищення ефективності виробництва.

Постановка проблеми. Вирощування цукрових буряків завжди займало провідне місце в аграрному секторі економіки, оскільки вони є основною сировиною для виробництва цукру в державі. Крім забезпечення переробників сировиною, вирощування цукрових буряків та їх переробка забезпечували близько 13 % надходжень до державного бюджету в період найкращого розвитку галузі, а надалі можуть виступати і джерелом виробництва альтернативних видів палива. Нині ж бурякоцукровий підкомплекс знаходиться в глибокій кризі, що зумовлено загальним кризовим станом економіки України, недосконалими методами державного регулювання реалізації цукрових буряків та цукру, часом непослідовним втручанням у відносини між постачальниками сировини та цукровими заводами.

Аналіз останніх досліджень. Серед вітчизняних науковців, які досліджують проблеми підвищення ефективності виробництва цукрових буряків, можна виділити праці Бондар В.С., Варченко О.М., Коденської М.Ю., Пиркіна В.І., Саблука П.Т., Стасіневич С.А., Фурси А.В., Шпичака О.М. та інших. Однак розробка та реалізація заходів щодо підвищення ефективності виробництва цукрового буряку на регіональному рівні потребує більш детального вивчення в сучасних умовах господарювання.

Методи дослідження. У процесі нашого дослідження використовувались абстрактно-логічний, монографічний та статистико-економічний методи, методи статистичних групувань та порівняння.

Результати дослідження та їх обговорення. Вирощуванням цукрових буряків в Україні займаються сільськогосподарські підприємства різних форм власності (табл. 1).

Таблиця 1 – Структура виробників цукрових буряків

Показники	2008 рік			2009 рік		
	Площа, тис.га	Валовий збір		Площа, тис.га	Валовий збір	
		млн тонн	%		млн тонн	%
Сільськогосподарські підприємства	145	5,4	40,3	63	2,0	20,0
Фермерські господарства	26	0,8	6,0	18	0,6	5,4
Господарства населення	55	1,6	11,9	34	0,9	10,6
Цукрові заводи	151	5,6	41,8	205	6,5	64,0
Всього	377	13,4	100	320	10,0	100

Із таблиці 1 видно, що протягом 2008-2009 рр. площа посіву буряку в Україні зменшилась на 57 тис. га і відповідно зменшився валовий збір майже на 3,5 млн тонн. Причому спостерігається зменшення показників у всіх категоріях господарств, крім цукрових заводів, що поступово нарощують власне виробництво сировини для переробки. Цим і пояснюється приріст площі посіву на 50 тис. га та збільшення в структурі валового збору з понад 40 % до 2/3 його величини.

Вирощування цукрових буряків у Київській області в 2009 році в порівнянні з попереднім роком зменшилось і серед областей, що займаються їх виробництвом, регіон перемістився з 4 місця на 6, оскільки валовий збір зменшився на 250 тис. тонн. Такі зміни відбулися, в основному, за рахунок зменшення площі посіву на 5 тис. га та зниження урожайності на 32,2 ц/га, що відкинуло Київський регіон на 10 місце, поступаючись областям, які не спеціалізуються на вирощуванні цукрових буряків.

Ці зміни знайшли свій відбиток на ситуації щодо надходження цукрових буряків на переробні підприємства, обсягів закупівлі та середніх цін, що склалися після постачання на цукрові заводи Київщини(табл. 2).

Так, за 2008-2009 роки надходження цукрових буряків на переробні підприємства по Україні зменшилось на ¼, по області – майже на 20 %, при цьому обсяг закупівлі також зменшився на більш ніж на 40 та 30 % відповідно за зростання закупівельної ціни майже на 90 %. Але закупівельна ціна на коренеплоди в Київській області зросла на 30 % менше, ніж в середньому по Україні.

Таблиця 2 – Надходження, закупівля та середні ціни цукрових буряків

Надходження цукрових буряків на переробні підприємства							
	Усього, тис.т		У тому числі від:				
	2009р.	2009р. у % до 2008р.	сільськогосподарських підприємств	господарств насе- лення	інших господарських структур		
Україна	9398,7	76,6	6328,9	196,0	262,2		
Київська обл	795,5	82,3	631,7	11,3	23,8		
Обсяги цукрових буряків та середні ціни під час закупівлі							
	Закуплено, тис.т		У тому числі від:			Середня ціна закупівлі, грн за т	
	2009 р.	2009р. у % до 2008 р.	сільсько- господар- ських під- приємств	господарств насе- лення	інших господар- ських структур	2009р.	2009р. у % до 2008р.
Україна	3449,7	58,8	3287,2	50,9	111,6	414,4	188,4
Київська обл	206,1	69,6	185,7	2,9	17,5	303,6	158,5

Більше того, рівень урожайності цукрових буряків в Київському регіоні нижче, ніж в середньому по Україні. Саме показник урожайності сільськогосподарських культур – центральна, головна ознака рівня розвитку, взаємодії і взаємозв'язку техніки і технології, економіки, організації та управління виробництвом. У цьому знаходить своє вираження ціла сукупність чинників науково-технічного прогресу (рис. 1).

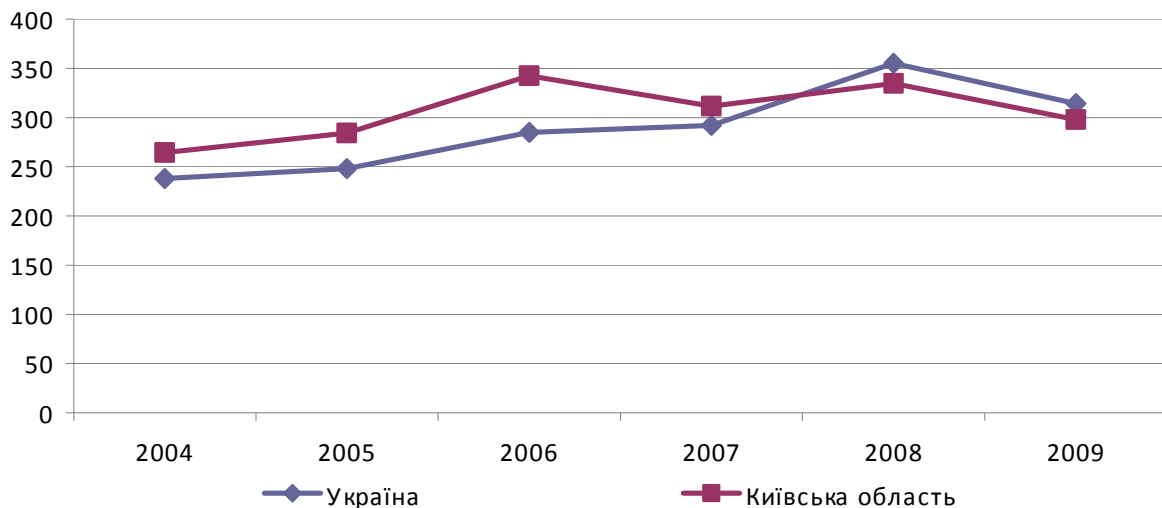

Рис.1. Урожайність цукрових буряків в Україні та Київській області

Як видно з рис.1, урожайність цукрових буряків на Київщині була завжди вище середнього показника по Україні, і лише протягом останніх 3 років спостерігається зворотня тенденція. Це пояснюється нестійкими погодними умовами зі значними коливаннями температури повітря та опадами різної інтенсивності, тому сівбу та догляд за рослинами було проведено зі значними відхиленнями від оптимальних строків.

Наукові дослідження та практика аграрних формувань, що займаються крупним і високотоварним виробництвом на сучасному етапі, переконливо доводять переваги концентрації засобів і праці. Для практичних розрахунків добирається числовий виразник концентрації виробництва, яким для буряківництва найкраще обрати площу посівів під цукровими буряками (табл. 3).

Згруповані за такою ознакою дані щодо 73 господарств області, які займались виробництвом цукрових буряків у 2009 році, дозволяють зробити висновок про те, що зростання питомої ваги у структурі посівних площ позитивно впливає на рівень врожайності.

8 господарств області, де питома вага склала раціональне співвідношення – майже 24% посівів цукрових буряків у загальній структурі, забезпечили приріст урожаю в кількості 17 ц/га проти

середнього в області і 19 ц/га порівняно з групою, що включає найбільшу кількість господарств (близько третини). Виявлення таких раціональних меж надзвичайно важливе для розробки рекомендацій виробництву. Встановлено, що збільшення структури посівів трудомісткими цукровими буряками дає можливість отримати більший урожай у порівнянні з іншими господарствами.

Таблиця 3 – Вплив концентрації посівних площ цукрових буряків на їх врожайність у сільськогосподарських підприємствах Київської області, 2009 р.

Група господарств за площею посівів цукрових буряків, га	Кількість господарств у групі	Частка посіву буряків у площі ріллі, %	Середня площа посіву цукрових буряків, га	Урожайність, ц/га
0-50	10	2,92	36	204,37
50,1-100	20	3,67	84	232,98
100,1-200	22	6,03	152	296,67
200,1-500	13	14,31	341	275,43
Понад 500	8	23,84	1842	315,38
Разом і в середньому	73	11,89	336	298,32

В області намітилась тенденція до збільшення питомої ваги виробництва цукрових буряків у високотоварних сільськогосподарських підприємствах і до зменшення – у господарствах населення. Головна перевага крупних високотоварних господарств полягає в ефективнішому використанні земельних ресурсів. У них існує незначний розрив між зібраною та засіяною площею, а врожайність цукрових буряків є набагато вищою. До того ж, вона не має тенденції до зниження, як у господарствах населення. Навпаки, у високотоварних сільськогосподарських підприємствах вона зростає.

Згруповані дані підтверджують вагомість впливу врожайності цукрових буряків на собівартість 1 ц, проте питома вага господарств з найкращими показниками невисока – всього 15%, при тому, що врожайність в господарствах даної групи не є найвищою (табл. 4). Таке співвідношення темпів змін свідчить про значну ефективність впливу чинника врожайності цукрових буряків.

Таблиця 4 – Вплив урожайності цукрових буряків на собівартість 1 т у сільськогосподарських підприємствах Київської області, 2009 р.

Група господарств за врожайністю цукрових буряків, ц/га	Кількість господарств у групі	Середня врожайність, ц/га	Собівартість 1 т цукрових буряків, грн
0-200	18	143	425,90
200,1-250	16	227	379,59
250,1-300	12	278	359,62
300,1-350	11	308	269,69
350,1-400	9	379	285,55
Понад 400	7	443	327,66
Разом і в середньому	73	298	328,16

Наведені дані підтверджують тезу про те, що фінансові результати виробництва цукрових буряків господарствами Київщини не мають визначеної тенденції, що зумовлено рядом проблем:

- цінова політика формується посередницькими структурами, оскільки виробники не мають ефективного доступу до організованих каналів збуту, а держава – ефективної політики регулювання;
- витрати посередників, а частково й виробників, покладаються на кінцевого споживача;
- левову частку доходів одержує посередник, особливо у врожайні роки;
- присутній значний диспаритет цін, особливо в період сільськогосподарських робіт.

Проведені нами групування по ряду інших категорій дають змогу виявити наступну залежність між величиною посіву та основними показниками ефективності: у міру збільшення частки посіву в структурі ріллі майже всі показники зростають. Винятком в цій залежності є показник рівня товарності, що за останні роки зменшується. Це свідчить про те, що кращі результати господарювання мають крупнотоварні товаровиробники, а дрібні господарства, маючи збитки від виробництва цукрових буряків, відмовляються від вирощування цієї культури. Також останнім часом спостерігається ситуація, коли цукрові заводи починають нарощувати власне виробництво сировини, що по суті пояснює зниження рівня товарності. Ефективність виробництва і реалізації цукрових буряків господарствами Київської області показують нечітку тенденцію показників ефективності.

Висновки. Більшість аграріїв поступово втрачають інтерес до вирощування цукрових буряків через недосконалу державну політику щодо підтримки бурякоцукрового підкомплексу, результатом якої стало значне скорочення посівних площ і як наслідок – валового збору. Основними заходами щодо підвищення ефективності виробництва є розробка та впровадження систем відновлення та підтримки необхідного балансу елементів живлення, застосування інтенсивних технологій вирощування та збирання цукрових буряків в умовах обмеженого використання засобів хімізації, розробка та прийняття дієвої Державної програми розвитку галузі тощо.

На сучасному етапі розвитку бурякоцукрове виробництво не зможе відродитись без державної підтримки, загрожуючи національній продовольчій безпеці. Такі заходи підтримки повинні стосуватись: створення умов саморегулювання системи ціноутворення із застосуванням підтримуючих цін для виведення товаровиробників зі збитковості, вирівнювання диспаритету між цінами на продукцію сільського господарства і промисловості; забезпечення поступового переходу до вільних цін, а надалі вирівнювання їх рівня на внутрішньому та зовнішньому ринках цукру; підвищення купівельної спроможності населення внаслідок впливу на всі статті доходів сімейних бюджетів населення; врахування в економічній політиці дії системи чинників, що створюють ризики товаровиробникам; прямих виплат товаровиробникам сировини через прозору систему дотування у вигляді доплат до реалізаційних цін на цукор; законодавчо-нормативного регулювання системи доступності надання кредитів під прийнятні відсотки, системи страхування, а також стандартизації продукції і товарів; нормативно-законодавчого впорядкування експортно-імпортних операцій з цукром, застосування митно-тарифної політики та політики лібералізації і протекціонізму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондар В.С. Позитивні зрушення у розвитку вітчизняного буряківництва// Цукрові буряки. – 2010.– № 4. – С. 4-6
2. Варченко О. М. Напрями обґрунтування маркетингових стратегій для підприємств цукрової промисловості / О. М. Варченко, К. В. Слупян // Вісник аграрної науки.– 2010.– № 3.– С. 61-64.
3. Матеріали науково-технічної конференції цукровиків України «Цукровий бізнес в умовах національного та світового ринку» – К.: Цукор України, 2010. – 226 с.
4. Саблук П.Т., Коваленко Ю.С., Коденська М.Ю. Рекомендації по удосконаленню організації ринку цукру на основі інтеграційних процесів.– К.: ІАЕ УААН, 1997.– 30 с.

Экономическая эффективность выращивания сахарной свеклы хозяйствами Киевщины

М.И. Пискоцкий

В исследовании показано влияние величины площади посева на урожайность сахарной свеклы в хозяйствах Киевской области. Установлено, что на эффективность производства влияют состояние техники, уровень технологии и особенности организации и управления производством. Указано на необходимость проведения комплекса мероприятий для повышения показателя эффективности.

Ключевые слова: эффективность выращивания, концентрация посевных площадей, урожайность сахарной свеклы, мероприятия по повышению эффективности производства.

Economic efficiency of growing of sugar beets by the economies of the Kyiv region

M. Piskotsky

In research influence of size of area of sowing is educed on the productivity of sugar beets in the economies of the Kyiv area. It is set that the state of technique, level of technology and feature of organization and management of operations, influences on efficiency of production. It is indicated on the necessity of realization of complex of measures for the increase of index of efficiency.

Key words: efficiency of growing, concentration of sowing areas, productivity of sugar beets, measures on the increase of efficiency of production.

УДК 338.439.5:637.5'52/58 (100)

КИРИЛЮК О.Ф., канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

РОЗВИТОК РИНКУ М'ЯСА ПТИЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано проблему забезпечення населення різних країн світу продуктами харчування та зв'язок її з іншими глобальними проблемами, визначено особливості динаміки експорту та імпорту яловичини, свинини і м'яса птиці та основні чинники, що формують світовий ринок м'яса різних видів, включаючи м'ясо птиці.

Ключові слова: світовий ринок м'яса птиці, продовольча безпека, експорт м'яса, імпорт м'яса птиці.

Постановка проблеми. Останніми роками значна увага в світі приділяється економічним наслідкам глобалізації, особливо змінам агропродовольчого ринку. На Всесвітньому продовольчому саміті в 1996 році 186 країн взяли на себе зобов'язання скоротити до 2015 року кількість голодуючих людей на планеті вдвічі. За оцінкою ООН, понад мільйон людей світу страждають від недоїдання. Природні катаклізми в різних регіонах світу ще більше посилюють проблеми продовольчої безпеки. Глобалізація світової економіки і лібералізація міжнародної торгівлі продовольством, на думку генерального директора ФАО, підвищать можливості вирівнювання різких диспропорцій його виробництва і споживання. Однак зміни, що відбуваються в глобальному середовищі, в якому здійснюється міжнародна торгівля, з погляду глобальної і національної продовольчої безпеки формують стратегії розвитку останніх у XXI столітті. Все це зумовлює необхідність вивчення довгострокових перспектив розвитку ринків продовольства, особливо м'яса різних видів як основи енергетичної цінності харчування населення світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування ринків продуктів харчування в окремих країнах світу розглядаються, зокрема, у працях Б.Й. Пасхавера, Б.А. Мельника, О.М. Шпичака, Ф.О. Ярошенка та ін. Однак дослідження формування ринку продовольства в контексті глобалізації не можна вважати вичерпними.

Мета дослідження – проаналізувати чинники та встановити тенденції формування ринків основних видів м'яса, визначити місце птахівництва у вирішенні світової продовольчої проблеми.

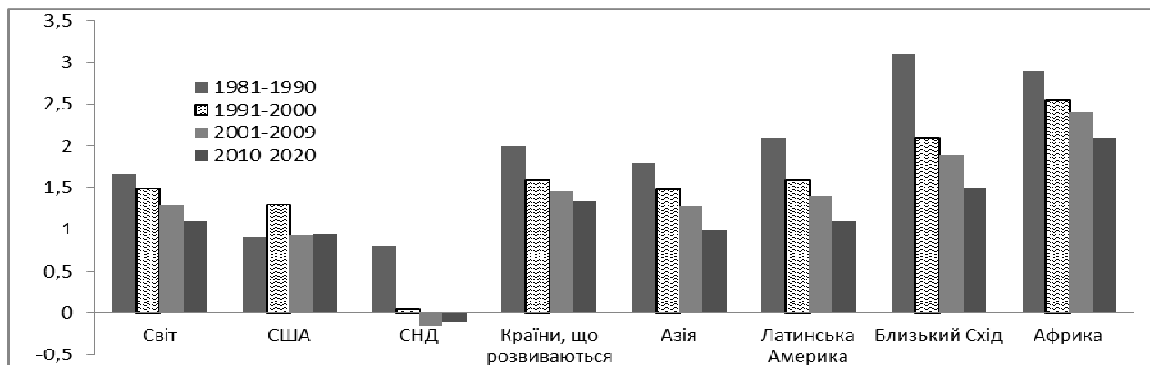
Результати досліджень та їх обговорення. Розвиток продовольчих ринків формується під впливом ряду факторів: довгострокового зростання світової економіки, демографічних тенденцій, прогнозів виробництва і споживання сільськогосподарської продукції, глобальної торгівлі, цін на сировину і товари, продукти харчування. Різновекторність їхнього впливу слугує за відправну точку для визначення тенденцій перспективи експорту та імпорту м'яса різних видів, у тому числі й м'яса птиці в розвинених країнах і таких, що розвиваються [2, 3].

Дослідженням підтверджено, що вагомим чинником впливу на формування товарних ринків м'яса є глобальне економічне зростання. Воно відображає відновлення після світової фінансової кризи та економічного спаду рівня попередніх показників і перехід до сталого економічного зростання в середньому 3,4% за рік [5]. При цьому враховується відновлення високих темпів зростання у країнах із прискореним формуванням ринку: Китай та Індія, а також повернення до підвищеного його зростання в інших країнах, що розвиваються, та країнах СНД.

Стійкий поступальний розвиток світової економіки підтримує довготривалий попит у світі на продовольство, глобальну торгівлю сільськогосподарською продукцією. Економічне зростання в країнах, що розвиваються, особливо важливе, адже споживання продуктів харчування насамперед реагує на підвищення доходів населення у цих країнах та перехід від споживання основних продуктів до повноцінних раціонів харчування згідно з вимогами ВООЗ [3]. Зростання попиту стимулює експорт і сприяє збільшенню доходів товаровиробників.

Серед головних факторів посилення світового економічного зростання слід виокремити продовження сповільнення росту чисельності населення планети через зниження темпів народжуваності. Зростання чисельності населення світу до 2020 року передбачається орієнтовно близько 1% порівняно із середньорічним приростом 1,7% у 80-ті роки, 1,4% у 90-ті та 1,2% в останнє десятиліття минулого сторіччя [5, 6]. Темпи зростання населення у більшості країн, що розвиваються, як і раніше, вищі порівняно з іншими країнами. Як наслідок, частка світового населення країн, що розвиваються, досягне 82% до 2020 року порівняно з 74% у 1980 році і 77% у 1990 році (рис. 1).

Для розвинених країн характерний дуже низький прогнозований темп зростання чисельності населення – до 0,4%. Серед них найвищі прогнозовані середньорічні темпи зростання населення визначаються для США – від 0,8 до 0,9%, зокрема за рахунок міграції. Населення Китаю та Індії разом складає 37% населення світу. Темпи зростання чисельності населення Китаю сповільняться від 1,5% за рік у 1981–1990 рр. до 0,4 % у 2011–2020 рр., Індії – від 2,0 до 1,2%, Бразилії – від 2,2 до 1,0% на рік за цей же період. Темпи зростання населення Південної Африки знижуються від 2,9 до 2,3% на рік, залишаючись бідним регіоном з найвищим рівнем зростання населення у світі. Отже, така динаміка чисельності населення на перспективу вносить значні корективи у розвиток сільського господарства та експортно-імпортні відносини країн світу.

Розраховано за даними USDA.

Рис. 1. Динаміка приросту населення в світі, %

Відновлення економічного зростання після глобальної рецесії передбачається на початку прогнозованого періоду зі зростанням доходів протягом другої половини періоду. Це відновлення забезпечує основу для підвищення світового попиту і торгівлі сільськогосподарською продукцією. Особливо важливим для прогнозного приросту світового попиту на продовольство є зростання доходів населення у країнах, що розвиваються, поряд з розвитком урбанізації та розширенням середнього класу населення.

За прогнозами ФАО, протягом наступного десятиліття курс долара США буде знецінюватися, хоча останнім часом спостерігається зниження курсу євро у зв'язку із національними борговими проблемами в ЄС [6]. Зниження курсу долара є частиною глобальної корекції торговельних і фінансових ринків у період після фінансової кризи та рецесії.

Загальновідомо, що головні чинники продовольчого ринку, такі як виробництво, імпорто-експорт сільськогосподарської продукції, особливо м'яса, взаємозалежні й взаємопов'язані не лише між собою, а й зі світовою економікою. Так, передбачається поступове відновлення експорту американської яловичини в Японію і Південну Корею, на експортні ринки, які в 2003 році були закриті для США через спалах коров'ячої губчастої енцефалопатії. При цьому не виключаються короткострокові наслідки оголошених квот Росією через санітарні вимоги до імпорту м'яса. Очікується продовження Росією жорсткого квотування імпорту, оскільки ця країна буде стратегію самодостатності у м'ясному секторі [2].

Високі ціни на зернові та олійні культури зумовили підвищення витрат на корми, тоді як глобальна рецесія викликала зниження попиту на м'ясо [2]. Сектор тваринництва пристосовується до цих коротко- і довгострокових чинників, які призводять до зниження виробництва у США та підвищення цін на м'ясо. За прогнозами, у міру відновлення економіки, роздрібні ціни на продовольство в США підніматимуться швидше, ніж загальний рівень інфляції, тоді як у другій половині прогнозованого періоду зростатимуть відносно нижчими темпами [6].

Країни, що розвиваються, відіграватимуть значно важливішу роль у світовій економіці. Як наслідок, зростатиме попит на продовольство, що сприятиме нарощуванню експорту сільськогосподарської продукції зі США. Результатом цього стане зростання доходів товаровиробників поряд з високим попитом на продукти харчування, що зумовлює імпорту продовольства, особливо м'яса.

Продовження економічного зростання в Китаї, Індії та інших країнах Азії перетворює цей регіон на все більш важливу частину світової економіки. Очікується зростання доходів населення, через що відбуватиметься зниження рівня бідності і збільшення попиту на продукти харчування.

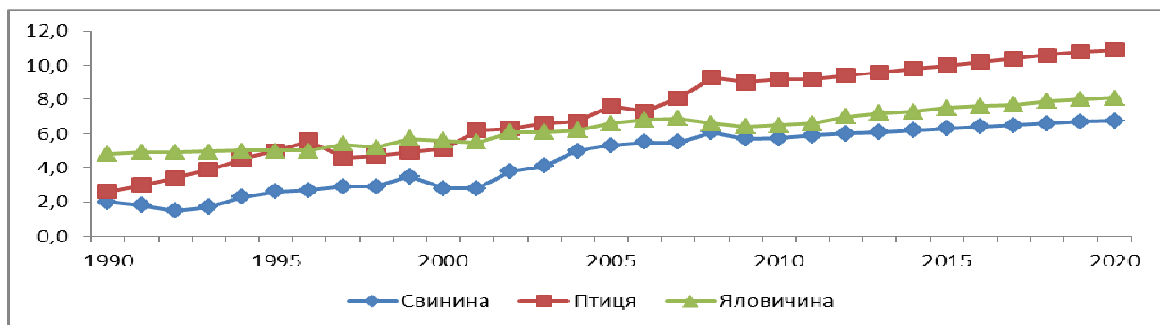
Найповільнішими темпами розвиваються країни Латинської Америки. На сьогодні поліпшення макроекономічної політики привернуло увагу іноземного капіталу, зокрема, спостерігаються прямі інвестиції в Чилі, Колумбію, Бразилію [5]. Як наслідок, можна очікувати стійкого розвитку економіки регіону.

За 2011–2020 рр. у світі очікується сповільнення зростання споживання м'яса на душу населення орієнтовно до 1% за рік [6]. Разом із тим збільшаться поставки м'яса експортерами на 1,4% за рік. Темпи нарощування експорту від найбільших експортерів яловичини, свинини і м'яса птиці складатимуть відповідно 1,7%, 1,3 і 1,2% на рік. Це становитиме 1,1 млн т яловичини, 1,2 млн т свинини і 0,9 млн т птиці. Збільшення доходів на душу населення у поєднанні зі зростанням чисельності населення у ряді країн виступає рушійною силою прогнозованого світового попиту на м'ясо [5].

У найближче десятиліття імпорт м'яса в Росії поступово знижуватиметься через політику країни на стимулювання власного його виробництва, особливо свинини і м'яса птиці. Канадський експорт яловичини, за прогнозами, повільно зростатиме протягом наступного десятиліття, але не досягне рекордної величини, встановленої у 2002 р. перед першим виявом випадку у ВРХ губо-подібної енцефалопатії. Так, протягом 2006–2010 рр. поголів'я ВРХ значно скоротилося і темпи його відновлення досить невисокі [2, 4].

Експорт яловичини ЄС залишається значно нижчим через щорічне обмеження СОТ на субсидування експорту (рис. 2).

Аргентинський експорт яловичини різко скоротився з 2005 року, що перетворило його на менш конкурентоспроможний [4]. Це призведе до подальшого зниження експорту протягом наступних кількох років доти, поки аргентинські виробники відновлять поголів'я худоби. Далі експорт м'яса повільно зростатиме, але обмежуватиметься скороченням імпорту яловичини з боку Росії, яка виступає основним ринком збуту аргентинської яловичини [2].

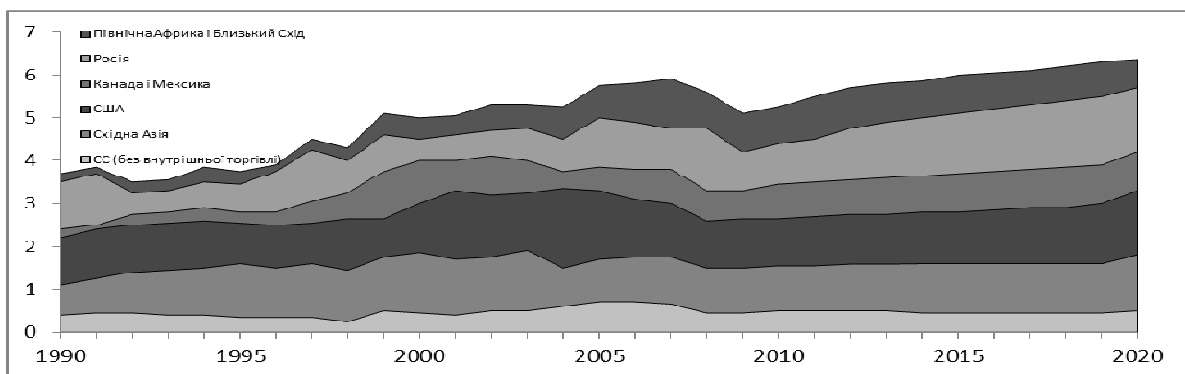

Розраховано за даними USDA.

Рис. 2. Експорт м'яса за видами у світі, млн метричних тонн

У перспективі не передбачається ніяких змін у Бразилії, що звільнилася від ящура. Це обмежує її здатність конкурувати на деяких ринках свинини і яловичини. Разом із тим, розширення експорту свинини Бразилією, як очікується, буде конкурентоспроможним на чутливих до ціни ринках Росії та країн Азії, крім Японії й Південної Кореї. У найближче десятиліття Бразилія перетвориться також на найбільшого експортера продукції з домашньої птиці, зважаючи на низькі витрати виробництва і конкурентоспроможність експортних цін [2, 4].

Глобальний спад імпорту яловичини спостерігався у 2008–2009 рр. Найзначніше зменшення відбулося в країнах Південної Азії, ЄС та Єгипту у 2008 р., а в Росії і Мексиці – в 2009 р. За період 2011–2020 рр. імпорт яловичини основними імпортерами відновиться і зростатиме (до 14%) [5]. Традиційно, розвинені країни виступатимуть основними імпортерами яловичини (рис. 3). Однак тарифні квоти Росії на яловичину, вперше введені у 2003 р. і продовжені у 2009 р., залишатимуться і протягом прогнозованого періоду. Зростання споживчого попиту компенсується за рахунок розширення російського виробництва яловичини і обмежень на імпорт.

Розраховано за даними USDA.

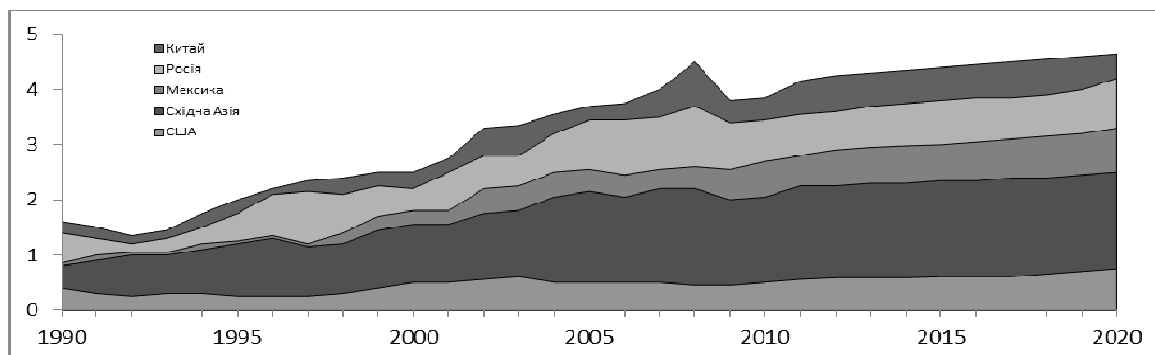
Рис. 3. Імпорт яловичини у світі, млн метричних тонн (основні імпортери)

Росія залишається великим ринком для експорту яловичини з ЄС і Південної Америки [2].

Імпорт свинини різко зріс у 2008 р., але у 2009 р. знизився через глобальний економічний спад. Китай, Росія, Україна, інші країни СНД, Японія та Південна Корея відзначаються найбільшими втратами імпорту. У прогнозах 2011–2020 рр. зростання світового імпорту свинини досягне 11% [6].

Політика стимулювання власного виробництва Росії стає основною причиною поступового зниження імпорту свинини. Хоча передбачається припинення тарифних квот після 2012 р., інші торгові бар'єри будуть стримувати зростання імпорту свинини (рис. 4).

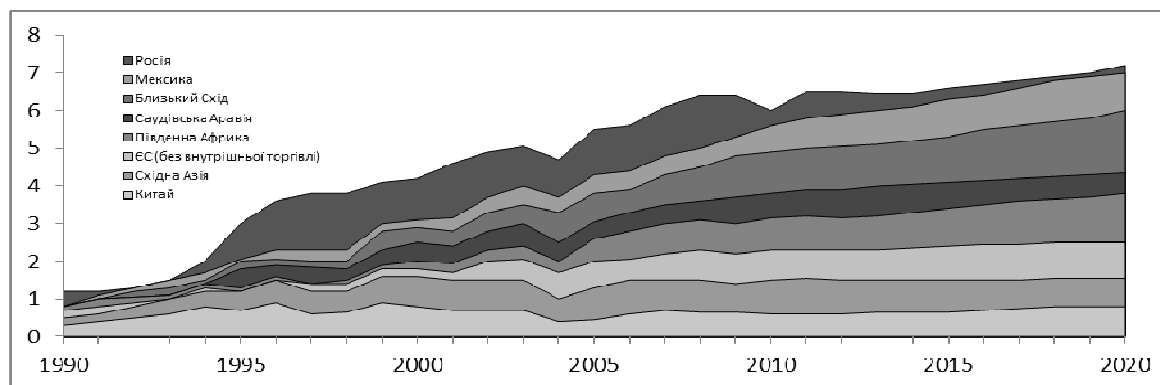
Розраховано за даними USDA.

Рис. 4. Імпорт свинини у світі, млн метричних тонн (основні імпортери)

Мексиканський імпорт свинини зростає на 31%, що перетворить цю країну на один із найбільших зростаючих ринків свинини у світі експортерів [6]. Зростання доходів населення буде основною причиною нарощування попиту Мексики на свинину. Разом із тим, Японія на сьогодні залишається найбільшим у світі імпортером свинини, де на перспективу імпорт значно зростає. При цьому, Південна Корея є найстрімкіше зростаючим в Азії імпортером свинини, імпорт якої складе одну четверту частину нарощування світового її імпорту в майбутньому.

Виробництво свинини в Китаї скоротилося в 2007 р. через хвороби тварин. Як наслідок, країна перетворилася на нетто-імпортера свинини. У 2008 році виробництво відновилося, проте досягти попередніх показників так і не вдалося. У прогнозах країна, як і раніше, до 2020 року перебуватиме у стані нетто-імпортера [2, 5].

Зважаючи на наведене вище, слід відмітити значні коливання експорту-імпорту свинини та яловичини не лише за попередні (2007–2010) роки, а й на перспективу до 2020 року [5, 6]. Разом із тим, імпорт м'яса птиці по основних імпортерах не зазнав спадів під час глобальної рецесії, і у період 2011–2020 рр. збільшиться, орієнтовно, на 1,0 млн т (20%) (рис. 5). Прогнози вказують на значне зростання імпорту птиці у більшості країн світу, за винятком країн СНД, Європи та Японії [6]. На імпорт м'яса птиці до Єгипту, Саудівської Аравії та інших країн у Південній Африці і на Близькому Сході нині припадає 25%.

Розраховано за даними USDA.

Рис. 5. Імпорт м'яса птиці у світі, млн метричних тонн

Як уже зазначалося, у 2011–2020 рр. передбачається збільшення попиту на м'ясо в результаті зростання чисельності населення та його доходів. Це забезпечить більше половини росту імпорту протягом згаданого періоду. Через поточні захворювання у тваринництві очікується сповільнення зростання внутрішнього виробництва і підвищення попиту на імпорт.

Зростаючий споживчий попит через збільшення доходів населення зумовить імпорт до Мексики і країн Центральної Америки та Карибського басейну. Продукція птахівництва залишається дешевшою, ніж яловичина і свинина, що надалі стимулюватиме цей попит. Внутрішнє виробництво м'яса птиці в Мексиці продовжуватиме зростати протягом прогнозованого періоду, але дещо повільнішими темпами, ніж споживання. Як наслідок, імпорт зросте більше ніж на 350 тис. т, або на 50% [1, 2, 5].

Імпорт птиці до Росії знизиться протягом наступних п'яти років, але ця країна залишиться найбільшим її імпортером у світі. Політика тарифних квот стримуватиме імпорт пташиного м'яса та стимулюватиме внутрішнє його виробництво. Підвищення цін та сповільнення зростання доходів і споживання м'яса птиці на душу населення надалі знижуватиме потребу в імпорті. У Південній Кореї зростання споживання на душу населення в поєднанні з економічними обмеженнями у разі розширення виробництва збільшить імпорт на 16% протягом наступного десятиліття [5].

Через пташиний грип деякі великі країни-експортери птиці, такі як Таїланд і Китай, перевели майже весь свій експорт у продукцію, готову до споживання. За прогнозами, переробка м'яса птиці триватиме й надалі. Через вищі витрати виробництва така продукція продаватиметься в розвинуті країни або країни з високим рівнем доходів Азії, Європи та Близького Сходу. Зростання споживання м'яса птиці в Китаї відбуватиметься за рахунок розширення внутрішнього виробництва.

Українські підприємства за останні роки суттєво збільшили виробництво м'яса птиці, все більшою мірою задовольняючи потреби внутрішнього ринку за суттєвого скорочення його імпорту. В умовах глобалізації продовольчої системи тенденції розвитку світового ринку м'яса птиці будуть вагомим стимулом розвитку вітчизняного птахівництва та виходу на міжнародні ринки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Глобалізаційні процеси у світі є стрімкими й незворотними. Будь-які процеси у ринковій економіці розглядаються з позицій світового масштабу. Особливо важливого значення у глобальному розумінні набуває проблема продовольства. Враховуючи результати проведеного аналізу ситуації, що склалася в світі з одержанням сільськогосподарської продукції за минулі роки і прогнозування її на перспективу, можна зробити такі висновки.

1. Встановлено, що основні тенденції світового ринку м'яса формуються під впливом зростання попиту через збільшення чисельності населення переважно у країнах, які розвиваються, підвищення доходів на душу населення, зростання цін на енергоносії та зміни курсу долара.

2. Визначено, що в перспективі відбуватиметься сповільнення темпів пропозиції яловичини та свинини за нарощування темпів попиту на м'ясо птиці. Останнє в умовах зростання цін на продовольство перетвориться на замітник інших видів м'яса для більшості його споживачів.

3. Виявлено, що в умовах глобалізації продовольчої системи відбуватиметься перерозподіл історично сформованих ринків. Основними імпортерами яловичини та свинини виступатимуть Китай, Росія, Канада і Мексика. Значно швидшими темпами зростатиме імпорт м'яса птиці переважно до країн Південної Африки і Близького Сходу, Євросоюзу, а також Мексики.

4. Врахування світових тенденцій розвитку ринку м'яса птиці дасть можливість українським товаровиробникам нарощувати виробництво конкурентоспроможної продукції, що забезпечить в перспективі їх вихід на міжнародні ринки.

Отже, продовольча проблема в сучасному світі самостійно не існує. Її вирішення пов'язане з іншими глобальними проблемами, зокрема демографічною, енергетичною, економічною. Одним із раціональних підходів до вирішення проблеми продовольчого забезпечення населення є збалансоване поєднання стійкого розвитку птахівництва на національному та світовому рівнях, що потребуватиме подальшої системної оцінки і кваліфікованого управління розвитком галузі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник Б.А. Економіка, організація та стратегія розвитку промислового птахівництва в Україні / Б.А. Мельник. – К.: Поліграфінко, 2006. – 270 с.
2. Нормативні витрати, ціни, баланси сільськогосподарської продукції в Україні та країнах світу / [О.М. Шпичак, Ю.Я. Гапусенко, С.А. Станісевич та ін.]; за ред. О.М. Шпичака, Ю.Я. Гапусенка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2006. – 693 с.
3. Пасхавер Б. Продовольча доступність / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2001. – № 7. – С. 69–77.
4. Ярошенко Ф. Світові тенденції розвитку птахівництва / Ф. Ярошенко. – К.: Новий друк, 2003. – 335 с.

5. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://usda.gov>.

6. Електронний ресурс. Режим доступу: www.fao.org.

Развитие рынка мяса птицы в условиях глобализационных процессов мировой экономики

О.Ф. Кирилук

Проанализирована проблема обеспечения населения разных стран мира продуктами питания и связь ее с другими глобальными проблемами, определены особенности динамики экспорта и импорта говядины, свинины и мяса птицы и основные факторы, которые будут формировать мировой рынок разных видов мяса, в т.ч. мяса птицы.

Ключевые слова: мировой рынок мяса птицы, продовольственная безопасность, экспорт мяса, импорт мяса птицы.

Developing poultry meat market under globalization processes

О. Kyrylyuk

The paper deals with the analysis of humans in different countries food ensuring in and its connection with other global problems. Beef pork and poultry export and import dynamics peculiarities forming the world market of different kinds of meat including poultry meat are defined.

Key words: world poultry market, food safety, meat export, import of poultry

УДК 330.341.1/2:631.11

ЛИПКАНЬ О.В., аспірантка

Науковий керівник – **САТИР Л.М.**, канд. екон. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

СТАН ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОНОВЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджується стан матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств та визначено напрямки його оновлення.

Ключові слова: матеріально-технічні ресурси, лізинг, державна підтримка, інвестиція.

Постановка проблеми. В нинішніх умовах господарювання гостро постає проблема ефективного і раціонального використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Матеріально-технічна база є однією з основних складових елементів ресурсного потенціалу підприємств. Порушення системи своєчасної заміни фізично зношених засобів виробництва новими, відсутність фінансових можливостей придбання сільськогосподарської техніки, необхідних запчастин, паливно-мастильних матеріалів призводить до невчасного виконання відповідного обсягу робіт, спричинює зниження ефективності функціонування підприємств та підвищення витрат на виробництво продукції.

Аналіз останніх досліджень. Гострота проблеми матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва і багатовекторність шляхів вирішення висувують її в ряд провідних у сучасних наукових дослідженнях. Зокрема різні аспекти з питань виробництва та забезпечення сільськогосподарської техніки, формування та ефективного використання машинно-тракторного парку досліджують чимало вчених: Я.К. Білоусько, П.А. Денисенко, Г.М. Підлісецький, В.О. Питулько, В.Л. Товстопят, В.М. Трегобчук та ін.

Мета дослідження – вивчення сучасного стану матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств та визначення основних напрямів їх оновлення.

Результати досліджень та їх обговорення. Складна ситуація із матеріально-технічним забезпеченням сільськогосподарських підприємств пов'язана з неможливістю його оновлення через високу вартість основних засобів. Крім цього, диспропорція цін на матеріально-технічні ресурси та продукцію сільського господарства, спричиняє виникнення неплатоспроможності сільськогосподарських виробників. Таким чином, ринок агропромислового виробництва характеризується скороченням обсягів закупівлі техніки, що ланцюговою реакцією зумовлює зниження темпів її виробництва. Виникло замкнуте коло, коли з одного боку, сільськогосподарські підприємства не в змозі закуповувати необхідну кількість машин через високі ціни та відсутність достатньої їх кількості на вітчизняному ринку, з іншого – виробники цієї техніки скоротили до мінімуму, а подекуди зовсім припинили виробництво своєї продукції через зниження купівельної спроможності. Крім цього, слід відмітити, що фінансово-економічна криза значно вплинула на виробництво техніки у вітчизняному сільськогосподарському машинобудуванні. Так, за поступо-

вого нарощування виробництва тракторів з 4034 шт. у 2000 р. до 6339 у 2008 р., у 2009 р. їх виробництво зменшилось в 4,4 рази порівняно з 2008 р. і становить 1445 шт. Після збільшення виробництва плугів з 3142 шт. у 2000 р. до 7064 у 2008 р. виробництво їх скоротилось до 5336 одиниць у 2009 р. Аналогічна тенденція характерна і для сівалок тракторних, а також машин для внесення у ґрунт мінеральних добрив і вапна (табл. 1).

Таблиця 1 – Виробництво тракторів та сільськогосподарських машин, штук*

	2000	2001	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2009	Зміни +/-	
										до 2000 р.	до 2008 р.
Трактори	4034	3640	2980	4556	5543	3703	5282	6339	1445	-2589	-5194
Плуги тракторні	3142	3528	3312	4285	3058	2542	3025	7064	5336	+2194	-1728
Сівалки тракторні	2008	3820	4906	7983	11315	8968	7065	9938	2542	+534	-7396
Машини для внесення у ґрунт мінеральних добрив і вапна	н. д.	1051	649	800	1135	1159	2296	1423	272	-	-1151

* Джерело: Сільське господарство України за 2009 рік: стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2010. – 375 с.

Матеріально-технічне забезпечення сягнуло нині критичної межі. Так, за останні 10 років загальні втрати сільського господарства, пов'язані з нестачею та низьким технічним станом машин, становлять за витратами пального 10-12 %, за недобором урожаю – більш як 30 %, що оцінюють в 15-18 млрд грн. За наближеними розрахунками, щорічні втрати під час збирання урожаю становлять 8-10 млрд грн. Основними машинами аграрні підприємства забезпечені тільки на 15-20 %, понад 90 % з яких відпрацювали свій амортизаційний строк. У період з 1990 до 2009 рр. списання сільськогосподарської техніки збільшилося на 30-35 %, її закупівля зменшилася в 10-20 разів. Отже, за умови існуючої динаміки та незастосування кардинальних заходів стосовно її покращення, уже в найближчий час буде йти мова про порушення технологічних процесів у тваринництві і рослинництві та суттєву екстенсивність виробництва в сільському господарстві [2].

Таблиця 2 – Вартість основних засобів у сільському господарстві та економіці України

Рік	Показники					
	Вартість основних засобів у доларовому еквіваленті до попереднього року (1996 р. до 1990 р.), %		Вартість основних засобів у доларовому еквіваленті до 1990 р., %		Частка сільського господарства в економіці, %*	
	економіка всього	сільське господарство*	економіка всього	сільське господарство*	по основних засобах	по валовій продукції
1990	-	-	100	100	16,5	18,6
1996	63,1	57,3	63,1	57,3	14,9	15,2
1997	102,2	98,1	64,5	56,2	14,3	14,7
1998	52,7	53,8	34	30,2	14,6	14,8
1999	66,8	64	22,7	19,3	14	13,6
2000	95	78,5	21,6	15,2	11,6	14,5
2001	113,3	99,7	24,4	15,1	10,2	14,4
2002	104,7	91,7	25,6	13,9	8,9	13,2
2003	106,4	90,5	27,2	12,6	7,6	11
2004	111,7	97,2	30,4	12,2	6,6	10,6
2005	117,5	105,9	35,7	12,9	6	9,5
2006	122,9	99,3	43,9	12,8	4,8	8,3
2007	130,5	104,6	57,3	13,4	3,9	7,2
2008	100,9	79,6	57,8	10,7	3	7,5
2009	119,5	103,8	69,1	11,1	2,6	8,4

* Джерело: 1990-2000 рр. – показники основних засобів, валової продукції та валової доданої вартості сільського господарства, 2001-2009 рр. – показники основних засобів, валової продукції та валової доданої вартості сільського господарства, мисливства та лісового господарства.

Забезпеченість сільського господарства України основними засобами є незадовільною, про що свідчить зменшення їх вартості у 2009 р. відносно 1996 р. на 88,9 %; проте в економіці України в ці-

лому зменшення аналогічного показника за цей період становить 30,9 % (табл. 2). При цьому, якщо в Україні, починаючи з 2001 р., спостерігається зростання вартості основних засобів, то у сільському господарстві (за винятком 2005, 2007 та 2009 рр.), їх вартість постійно знижується.

Поряд з цим, фактична наявність основних засобів з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь порівняно із нормативною потребою значно нижча, зокрема у рослинництві становить лише 14,3 %, а у тваринництві – 14,7 % (табл. 3).

Таблиця 3 – Основні засоби у сільському господарстві в Україні у 2009 р. на 1 га сільгоспугідь, грн*

Основні засоби	Фактична наявність	Нормативна потреба	Фактична наявність до нормативної потреби, %
Будівлі, споруди, передавальні пристрої	1088,8	9297,8	11,7
Машини та обладнання	1087,8	6713,1	16,2
Транспортні засоби	264,7	1179,4	22,4
Продуктивна худоба	115,9	366,4	31,6
Багаторічні насадження	85,8	778,7	11
Вимірювальні прилади, інвентар, інструмент та ін.	136,7	886,7	15,4
Основні виробничі засоби, всього	2779,7	19222,1	14,5
в тому числі:			
- рослинництва	1742,5	12167	14,3
- тваринництва	1037,2	7055,1	14,7

*Джерело: Звіт про науково-дослідну роботу «Методологія аналізу, оцінки та відтворення основного капіталу, формування інфраструктури ринку матеріальних і нематеріальних ресурсів» / ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. – С. 77.

Поряд зі скороченням вартісних показників забезпеченості сільського господарства основними засобами знижуються і кількісні, зокрема, забезпеченість сільськогосподарських підприємств машинно-тракторним парком. Так, за період 2000-2009 рр. кількість тракторів всіх марок зменшилась на 47 %, зернозбиральних комбайнів – на 43,6 %, сівалок – на 41 %, доільних установок – на 68,5 %. (табл. 4).

Таблиця 4 – Наявність тракторів і сільськогосподарських машин у сільськогосподарських підприємствах у 2000–2009 роках, на кінець року; одиниць*

Вид техніки	2000	2005	2006	2007	2008	2009	Відхилення	
							+;-	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Трактори всіх марок, включаючи трактори, на яких змонтовані машини	318927	216875	201310	186767	177401	168532	-150395	-47,16
з них: трактори (без тракторів, на яких змонтовані машини)	281650	196080	182552	169953	161800	153791	-127859	-45,39
- трактори, на яких змонтовані машини	37277	20795	18758	16814	15601	14741	-22536	-60,45
Тракторні причепа	207766	125989	112849	100037	91562	84968	-122798	-59,10
Сівалки всіх видів	131972	96970	91043	85155	81810	77807	-54165	-41,04
Картоплезаджалки	7116	4037	3615	3207	2885	2664	-4452	-62,56
Комбайни:	65240	47150	44252	41032	39091	36783	-28457	-43,62
- зернозбиральні	7874	4750	4179	3637	3174	2857	-5017	-63,72
- кукурудозбиральні	24939	14627	12960	11300	9978	8967	-15972	-64,04
- льонозбиральні	1685	1032	918	820	716	631	-1054	-62,55
- картоплезбиральні	3574	1947	1738	1547	1360	1257	-2317	-64,83
Бурякозбиральні машини (без гичкозбиральних)	12982	8478	7701	6583	5774	5083	-7899	-60,85
Жатки валкові	34768	23105	21110	18926	17571	16332	-18436	-53,03
Сінокосарки тракторні	18878	13714	12586	11351	10618	9983	-8895	-47,12
Дошувальні машини та установки (без поливних)	12991	5339	4643	4314	4295	4145	-8846	-68,09

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Доїльні установки та агрегати	33498	16783	14705	12650	11367	10547	-22951	-68,51
Роздавачі кормів:								
- для великої рогатої худоби	15755	7870	6921	6099	5542	5219	-10536	-66,87
- для свиней	2960	1315	1233	1201	1007	1043	-1917	-64,76
Транспортери для прибирання гною	84717	43159	37984	32362	28825	26387	-58330	-68,85

* Джерело: Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2009 році: стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2010. – 8 с.

Звісно результатом такої динаміки є збільшення завантаженості сільськогосподарської техніки з розрахунку на 1000 га ріллі та посівних площ сільськогосподарських культур (рис. 1).

Якщо у 1991 р. на 1000 га ріллі припадало 14 тракторів, то у 2009 р. – 9. Аналогічна ситуація спостерігається і щодо завантаженості зернозбиральних, кукурудзозбиральних і льонозбиральних комбайнів. Позитивна тенденція спостерігається щодо кількості картоплюзбиральних комбайнів та бурякозбиральних машин.

Рис. 1. Наявність сільськогосподарської техніки в розрахунку на 1000 га ріллі, або 1000 га посівів відповідної культури за 1991-2009 рр.*

* Джерело: Сільське господарство України за 2009 рік: стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2010. – 375 с.

Таким чином, сучасний стан матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників в Україні свідчить про необхідність прискорення оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств, що сприятиме нарощуванню виробництва сільськогосподарської продукції та підвищенню рівня власної продовольчої безпеки, зростанню ефективності аграрної галузі як одного з основних локомотивів розвитку національної економіки. Для оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств необхідно визначити основні напрями оновлення:

1. Запровадження механізмів пільгового довгострокового кредитування сільськогосподарських товаровиробників за придбання ними сільськогосподарської техніки; виконання послуг сторонніми організаціями зі встановлення відповідного обладнання з компенсацією відсотків за кре-

дити з державного та місцевого бюджетів. З цією метою ВРУ було прийнято ЗУ «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу», який покликаний вирішити такі завдання: формування та розвиток вітчизняного ринку сільськогосподарської техніки та вдосконалення його інфраструктури; часткову до 40% компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання, що постачається сільськогосподарським підприємствам вітчизняними виробниками; закупівля вітчизняної техніки та обладнання за кошти державного лізингового фонду з метою подальшої передачі їх сільськогосподарським підприємствам на умовах фінансового лізингу.

2. Розвиток лізингу у сільському господарстві можливий шляхом збільшення обсягів фінансування Національної акціонерної компанії «Украгролізинг» для прискореного оновлення основних засобів аграрних підприємств. Це є вагомим джерелом підтримки сільськогосподарських підприємств, що забезпечить їм оновлення машинно-тракторного парку, дозволить придбати необхідні сільськогосподарські машини та обладнання на умовах поступової сплати коштів, зароблених зокрема і на їх експлуатації.

3. Сприяння кооперуванню сільськогосподарських підприємств у спільному придбанні сільськогосподарської техніки та її використанні; створення регіональних та місцевих об'єднань з надання техніки в операційну оренду для виконання певних технологічних операцій.

4. Новою формою поліпшення матеріально-технічного забезпечення АПК є створення постійно діючих виставок-ярмарків. Основною метою їх діяльності є купівля-продаж матеріально-технічних засобів агропромислового комплексу, с.-г. продукції і товарів її переробки. На них сільськогосподарські товаровиробники можуть не лише реалізувати свою продукцію, а й укласти договори на придбання матеріальних і технічних засобів безпосередньо із виробниками або посередниками.

Висновки. Отже, за останні 20 років в Україні рівень матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств має тенденцію до погіршення, який нині сягнув критичної межі. Так, у рослинництві фактичний рівень забезпеченості становить 14,3%, в тваринництві – 14,7%. Такий стан свідчить про необхідність невідкладного оновлення матеріально-технічних ресурсів аграрних підприємств. У процесі дослідження нами визначено основні напрямки їх оновлення, а саме: надання кредитів сільськогосподарським підприємствам на пільгових умовах; розвиток аграрного лізингу; кооперування сільськогосподарських підприємств для придбання техніки та створення постійно діючих виставок-ярмарків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сільське господарство України за 2009 рік: стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2010. – 375 с.
2. Звіт про науково-дослідну роботу «Методологія аналізу, оцінки та відтворення основного капіталу, формування інфраструктури ринку матеріальних і нематеріальних ресурсів» / ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010 р. – С. 77.
3. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2009 році: стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2010. – 8 с.
4. Олійник О.В. Технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва і тенденції його відтворення // Економіка АПК. – 2003. – № 5.
5. Федун І. Інноваційно-інвестиційне забезпечення системного оновлення технічного потенціалу // Наукові записки. – 2006. – № 15.
6. Білоусько Я.К., Питулько В.О., Товстопят В.Л. Державна підтримка техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва// Економіка АПК. – 2005. – № 5.

Состояние и основные направления обновления материально-технических ресурсов сельскохозяйственных предприятий

О.В. Липкань

В статье рассматривается состояние материально-технического обеспечения сельскохозяйственных предприятий и определены направления его обновления.

Ключевые слова: материально-технические ресурсы, лизинг, государственная поддержка, инвестиция.

State and basic directions of update of material and technical resources of agricultural enterprises

O. Lipkan

In the article the state of logistical support of agricultural enterprises is examined and directions of his update are certain.

Key words: material- technical resources, leasing, state support, investment.

РУДА Т.П., аспірантка

Науковий керівник – СВИНОУС І.В., д-р екон. наук

Хмельницький національний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМИ РИЗИКАМИ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглядається прояв підприємницьких ризиків у виробництві молока сільськогосподарськими товаровиробниками різних форм власності. Запропоновані заходи з нівелювання впливу підприємницьких ризиків на виробничий процес.

Ключові слова: ризик, молочне скотарство, кооператив, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми. Розширення підприємницьких можливостей в сучасній економіці супроводжується необхідністю пошуку більш гнучких інструментів управління, що дозволяють знизити ймовірність потенційних економічних втрат і забезпечити зростання прибутку на одиницю інвестованого у виробничий сектор капіталу. Висока небезпека втрат очікується в результаті організації виробництва молочної продукції, оскільки молокопереробні підприємства АПК функціонують на основі взаємодії із сільськогосподарськими формуваннями, рівень розвитку яких на сучасному етапі катастрофічно низький.

У 2009 р. порівняно з 2008 р. у господарствах усіх категорій Хмельницької області зменшилось поголів'я корів на 8,1 тис. (4,8%), у сільськогосподарських підприємствах – на 33,4%, у господарствах населення – на 5,3%.

Виробництво молока за 2009 р. скоротилось на 4,5 тис. т (0,7%) і становило 620,4 тис. т. У сільськогосподарських підприємствах було збільшено виробництво молока порівняно з 2008 р. на 3,5% (причому поголів'я корів скоротилось на 2,4%) і становило 100,8 тис. т. Господарства населення хоч і забезпечують 83,8% загального обсягу виробництва молока, проте простежується тенденція до зменшення на 1,5%.

Управлінська діяльність на підприємствах молочно-продуктового підкомплексу АПК охоплює вирішення складних проблем: вивчення ринку, своєчасну реакцію на зміни в попиті, підвищення конкурентоспроможності продукції, що випускається, забезпечення ритмічності виробництва і збуту готової швидкопсувної молочної продукції в найкоротші терміни, створення власних каналів збуту товарів та ін.

Національна школа ризикології як важливий напрям економічної науки в нашій країні перебуває в стадії становлення. Її проблеми розглядаються в роботах В.Г. Андрійчука, В.В. Вітлінського, В.М. Гранатурова, В.І. Грушка, С.І. Наконечного, О.Л. Устенка, О.Д. Шарапова, А.І. Ястремського та інших учених. Проте кожний крок досліджень з ризикології висвітлює й нові проблеми, що обумовлює необхідність подальшого розвитку теорії економічного ризику в методологічному і концептуальному аспектах, розробки механізмів, методичних підходів та інструментарію для адекватного вирішення множини практичних проблем, які виникають на всіх рівнях ієрархії управління як в народному господарстві загалом, так і в окремих його галузях.

Метою дослідження є аналіз підприємницьких ризиків у виробництві молока та запропонування шляхів щодо їх нівелювання.

Результати досліджень та їх обговорення. Ризики в підприємстві відіграють не тільки негативну, а й позитивну роль. Вкладаючи гроші в ризиковані підприємства, підприємці можуть розраховувати на більш високий рівень прибутку і рентабельності своїх капіталовкладень. У цьому зв'язку показово, що основна мета процесу управління ризиками на підприємствах молокопродуктового підкомплексу АПК – отримання максимального прибутку може бути забезпечена тільки за рахунок здійснення високоризикових виробничих операцій [1, с.111].

Спектр ризикових подій, властивих умовам функціонування молокопереробних підприємств, є досить широким, тому управління ризиками можливо у разі використання ряду специфічних механізмів, що дозволяють системно нейтралізувати негативний ефект.

Дослідження дозволило виділити чотири блоки механізмів системи управління ризиками: кількісний, економічний, фінансовий та аналітичний. У діяльності господарюючих суб'єктів особлива увага звертається на внутрішні механізми управління ризиками, які становлять способи мініміза-

ції негативних наслідків ризикової діяльності та інструментів максимізації прибутку, що обираються і здійснюються в рамках самого підприємства.

На практиці найбільш ефективний результат господарювання можна отримати за комплексного використання різних механізмів управління ризиками.

Аналіз розглянутих вище характеристик різних методів зниження ризику дозволив зробити висновок про те, що будь-який механізм управління ризиком, як правило, має свої переваги і недоліки. Важлива особливість при цьому полягає в тому, що ефективність того чи іншого механізму значною мірою залежить від рівня ризику, необхідного ступеня його зниження, необхідних додаткових витрат, фінансових можливостей підприємства, а також виду ризику.

Дослідження дозволило рекомендувати можливі фінансові механізми управління виробничими ризиками в молокопродуктовому підкомплексі аграрного сектору. Зупинимось на них докладніше.

Хеджування. Особливість хеджування як інструменту ризик-менеджменту визначається тим, що підприємству пропонується широкий спектр заходів, які дозволяють виключити або обмежити ризики фінансових операцій в результаті несприятливих змін цін в майбутньому на окремі види сировини, процентних ставок за кредит і т.п.

Як свідчать результати опитувань керівників сільськогосподарських підприємств, основною причиною, яка спонукала до відмови від виробництва молока, є прояв цінового ризику, що знайшло своє відображення у нестабільності цін та порушенні цінового паритету між промисловою і сільськогосподарською продукцією, та політичного ризику, що проявляється у невваженій державній політиці стосовно виробників молока [2, с. 234].

Переробні підприємства іноді прагнуть мінімізувати виробничі ризики через співробітництво з виробниками. Основними видами такого співробітництва є створення вертикально інтегрованих агробізнес-структур і укладення виробничих контрактів. У довгостроковій перспективі ці види співробітництва допомагають стабільно працювати всім сторонам цих контрактів. Договором можна регламентувати такі дії замовника, як авансування товаровиробника з організації виробництва та підготовку продукції до продажу. Так, якщо замовнику необхідно молоко із певними якісними параметрами – високим процентом жирності, або інші, то у проект договору доцільно включити пункт, який передбачив би можливість надання ним допомоги товаровиробнику у придбанні високопродуктивної ВРХ, а також кормів для худоби.

У договорі також необхідно передбачити:

- зобов'язання товаровиробника зі страхування продукції до моменту передачі її замовнику за усіма можливими видами ризиків;
- передачу продукції виробником третім особам без дозволу замовника;
- товаровиробник може вимагати повернення своєї продукції і передачі її іншому покупцю, який спроможний своєчасно її оплатити, якщо замовник не може провести оплату у терміни, визначені договором;
- відповідність якості молока і молочної продукції нормативним документам, які регламентують безпеку життя і здоров'я споживачів і охорону навколишнього середовища.

Окрім цього, необхідно відзначити, що договір повинен укладатися, коли продукція ще не вироблена. Саме це формує товаровиробнику гарантії: він попередньо буде знати, який обсяг продукції буде реалізованим і за якою ціною. Також доцільно передбачити попередню оплату для товаровиробників молока, що дозволить використовувати одержані кошти на поточні потреби, наприклад, на ремонт обладнання, придбання кормів і медикаментів.

У системі договірних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і молокопереробними підприємствами необхідно передбачити опціон на поставку молкосировини, який дозволить одержати право вибору між альтернативними умовами договору. Негативною рисою інтеграції і виробничих контрактів є необхідність виконання своїх обов'язків незалежно від ситуації на ринку [4, с.158].

Іншим засобом нівелювання впливу підприємницьких ризиків за виробництва молока є добровільне об'єднання з виробництва та переробки молока особистих селянських та фермерських господарств, які утримують 2 корови і більше, шляхом формування на їх базі сімейної молочної екоферми та створення виробничо-збутового кооперативу, який буде включати все, окрім міні-ферм, переробне та торговельне підприємство, надалі і з залученням дрібнотоварних виробників кормів. Формується ланцюг: виробництво кормів – виробництво молока – збут – переробка – ре-

алізація. У такому випадку слід пригадати твердження з цього приводу Теодора Шаніна, наведене у праці «Кооперація і колективізація»: «Горизонтально організований кооператив розітне типові для традиційного селянського співтовариства вертикальні лінії соціальної організації: влада, розподіл праці і взаємопідтримка (патріархальні відносини між сусідами)» [7, с. 12].

Диверсифікація виробництва молокопереробних підприємств. Цей механізм дуже дієвий, оскільки забезпечує безперебійність функціонування молочного виробництва за рахунок тимчасового фінансування, який залучається зі джерел, що формуються в рамках побічного виробництва: виробництва технічного казеїну, розвитку сільськогосподарської продукції, в першу чергу молока. Проведені дослідження показують, що впровадження подібних заходів дозволяє мінімізувати ризик і збільшити економічний результат господарювання до 30%. Досить ефективним заходом диверсифікації виробництва є розвиток власних сировинних зон шляхом будівництва молочнотоварних комплексів. Прикладом вдалої диверсифікації виробництва є будівництво ВАТом «Первомайський молокопереробний завод» молочнотоварної ферми на 1200 голів, що дає змогу не тільки забезпечувати сировиною основне виробництво, а й у випадку несприятливої ситуації на ринку молокопродуктів змінювати орієнтири у виробничій діяльності.

Страховання. Суть цього механізму полягає в передачі певних ризиків страхової компанії. У системі страхування підприємницьких ризиків розрізняють три способи страхування: майнове страхування, страхування майнових інтересів та страхування відповідальності.

Нині в Україні в зв'язку з нерозвиненістю ринку страхових послуг більшість молокопереробних підприємств не здійснюють страхування підприємницьких ризиків. При цьому необхідно відзначити, що за кордоном ця практика набула значного поширення.

Наведена класифікація страхування окремих видів ризиків по стадіях виробничого процесу дозволяє ідентифікувати дії центрів відповідальності з оперативного регулювання виробничих витрат (табл. 1).

Таблиця 1 – Групування видів страхування за стадіями виробничого процесу

№ п/п	Стадія виробничого процесу	Види страхування
1	Стадія підготовки виробництва (вкладання капіталу, купівля засобів виробництва)	Страховання майнових інтересів
2	Виробнича стадія (виробництво продукції)	Страховання майна
3	Товарна стадія (реалізація продукції)	Страховання відповідальності товаровиробників

Досвід роботи молокопереробних підприємств свідчить про те, що страхування як механізм мінімізації збитків сприяє економії позареалізаційних витрат і витрат на виробничий брак до 14% загальної суми витрат.

Необхідно зауважити, що посередники, переробники і дистрибутори, проміжні ланки агробізнес-ланцюга завжди приймають на себе частину фінансових і маркетингових ризиків. У разі настання фінансових ризиків – девальвації, інфляції, різкої зміни процентних ставок по кредитах – середні ланки агробізнес-ланцюга мають обмежені можливості з передачі частини ризиків іншим ланкам. Виробники можуть реалізувати продукцію в більш сприятливі строки або передбачити в контракті валютне застереження. Водночас ринок споживання сільськогосподарської і переробленої продукції звичайно є нееластичним, і різке підвищення або зниження цін не викликає відповідної реакції споживачів.

Висновки. Таким чином, рекомендована система механізмів регулювання ризиків передбачає перехід в економічній політиці організацій до нових принципів управління. Без застосування інтегрованої форми реалізації запропонованих механізмів неможливо розраховувати на ефективне управління ризиковими ситуаціями в аграрному секторі економіки та забезпечення максимально позитивної результативності господарювання.

Прийняття ризику має підкріплюватися економічними вигодами для суб'єкта, який погоджується прийняти цей ризик на себе. Водночас потенційні вигоди мають відповідати економічній вартості ризику. Якщо проміжні партнери в агробізнес-секторі ідентифікують більшу кількість і обсяг ризику, ніж вони можуть прийняти на себе, то вони будуть намагатися перерозподілити ризики на інших суб'єктів, які знаходяться на початку або в кінці ланцюга із постачання продуктів харчування. Частіше за все це відбувається через зниження закупівельних цін на продукцію від сільськогосподарських виробників та внаслідок підвищення цін для кінцевих споживачів.

Концентрація та інтеграція в молокопродуктовому підкомплексі збільшує вплив на ринок інтегрованих/ концентрованих підприємств до такого ступеня, коли вони можуть перерозподіляти неприйнятні ризики іншим партнерам – сільськогосподарським виробникам і споживачам – без надання відповідної компенсації.

Державні інтервенції і програми дозволяють частково знизити вплив ризиків на розвиток підприємства в молочному скотарстві. Для цього можуть використовуватися різні програми і законодавчі документи, які спрямовані на боротьбу з факторами ризиків. Але такі заходи зазвичай не усувають основні причини неадекватного розподілу ризику.

Основним інструментом з управління і розподілу ризиків є забезпечення адекватного рівня конкуренції на всіх ланках ланцюга “виробництво – переробка – дистрибуція – споживання”. Інфраструктурні інвестиції і державна підтримка дослідницької і консультативної діяльності мають велике значення для розвитку цього сектору економіки, а також дозволяють більш рівномірно розподілити ризики вздовж всього ланцюга товароруху молока від виробника до споживача.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И.Ансофф – М.: Экономика, 1989. – 235 с.
2. Чернов В.А. Анализ коммерческого риска / В.А. Чернов; под ред. Баканова. – М.: Финансы и статистика, 2006 – 456 с.
3. Діагностика сектору перероблення молока і виробництва молокопродуктів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // [www.bizpro.org.ua/.../0/d8c73ea637d45ed1c225721e00512fee/\\$FILE/2006Milk%20Sector%20Diagnosticsukr.doc](http://www.bizpro.org.ua/.../0/d8c73ea637d45ed1c225721e00512fee/$FILE/2006Milk%20Sector%20Diagnosticsukr.doc).
4. Камілова С. Р. Система управління ринку молочної продукції в Європейському Союзі / С. Р. Камілова // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – С. 156–160.
5. Шанин Т. Определяя крестьянство. Oxford Basil Blackwell, 1990 (Реферат)/ Т. Шанин // Отечественная история. – 1993. – № 2. – С. 7–16.

Организационно-экономические основы управления предпринимательскими рисками молокоперерабатывающих предприятий

Т.П. Рудая

Рассматривается проявление предпринимательских рисков в производстве молока сельскохозяйственными товаропроизводителями разных форм собственности. Предлагаются меры по нивелированию влияния предпринимательских рисков на производственный процесс.

Ключевые слова: риск, молочное скотоводство, кооператив, сельскохозяйственные предприятия.

Organizational and economic fundamentals of business risk dairy plants

T. Ryda

Considered a manifestation of business risks in the production of agricultural producers of milk of various forms of ownership. Proposed measures to level the impact of business risks in the production process.

Key words: risk, dairy cattle, cooperative farms.

УДК 368.5:333.38

ГЕВЛИЧ В.В., здобувач

Українська екологічна страхова компанія

e-mail: amrahova@ueic.com.ua

СТРАХУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ ПРИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННІ

Проаналізовано ризики, що можуть виникати у процесі використання земель та визначено основні завдання управління екологічними ризиками при землекористуванні. Обґрунтовано необхідність створення системи страхування екологічних ризиків при землекористуванні. Запропоновано систему заходів щодо створення системи страхування екологічних ризиків при землекористуванні та державного нагляду.

Ключові слова: землекористування, забруднення, екологічні ризики, страхування, страхувальники.

Постановка проблеми. Ціна існування будь-якого суспільства визначається станом і родючістю земель сільськогосподарського призначення. Такі землі являють собою найбільшу цінність, матеріальний добробут того суспільства, у якому вони розташовані. Водночас відіграють величезну роль і соціальну функцію як стабілізатор суспільних відносин, тому зникнення родючості земель сільськогосподарського призначення рівноцінне загибелі самого суспільства. К. Марксом було справедливо зазначено, що земля є умовою існування та відтворення людства [1, с. 357].

Наявність родючої землі на території держави забезпечує можливість збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та розв'язує продовольчі проблеми, що в результаті може виражатися в політичній незалежності від інших держав, зміцненні економіки. У свою чергу погіршення родючого шару землі, зменшення площ сільськогосподарських угідь може свідчити про погіршення позицій і з погляду державної безпеки.

Більшість воєн в історії людства велися саме за родючі землі, що здатні були приносити прибуток. Як зазначав Ф. Енгельс в "Діалектиці природи": "Коли іспанські колонізатори на Кубі випалювали ліс на схилах гір і одержували добриво у вигляді золи від пожежі, якого вистачило на одне покоління дуже дохідних кавових дерев, – яка їм була справа до того, що тропічні зливи згодом змивали беззахисну верхню частину ґрунту, залишаючи після себе лише оголені скелі. При теперішньому способі виробництва як відносно природних, так і суспільних наслідків людських дій береться в розрахунок головним чином тільки перший, найбільш очевидний результат"[2, с. 367].

На наш погляд, найбільш суттєвими антропогенними факторами, що впливають на стан земель та довкілля, є сільське господарство, промисловість, урбанізація територій, енергетика та транспорт. Найбільшу небезпеку для навколишнього середовища становить забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, пестицидами, збудниками інфекційних хвороб та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні основи системи екологічного страхування та екологічних ризиків розглянуті в працях В.Д. Базилевича, В.А. Борисова, Є.В. Бридуна, Р.Д. Василюшина, С.М. Гладченко, М.А. Гопонюка, В.С. Деньги, О.В. Козьменко, В.В. Лесних, Г.А. Моткіна, С.А. Навроцького, О.В. Огаренко, С.С. Осадця, Г.І. Фаліна та ін. Проте рівень теоретичного дослідження причин виникнення екологічних ризиків, недосконалість механізму взаємовідносин між суб'єктами страхового ринку у відшкодуванні збитків від еколого-техногенних аварій (катастроф), а також рівень теоретико-методичного обґрунтування необхідності впровадження системи страхування екологічних ризиків при землекористуванні потребують поглиблених науково-теоретичних розробок та практичної реалізації стосовно сучасних вимог раціонального природокористування. Все це і зумовило необхідність проведення окремого дослідження.

Мета дослідження. Обґрунтувати систему дієвих економічних важелів з урахуванням сучасних умов господарювання, які включають створення системи страхування екологічних ризиків при землекористуванні.

Результати досліджень та їх обговорення. За даними МНС України, найбільші забруднення ґрунтів важкими металами та їх сполуками виявлені у містах Дніпропетровську, Дніпродзержинську, Іллічівську, Костянтинівці, Кагарлику, Луганську, Нікополі, Маріуполі, Рівному.

Техногенне забруднення ґрунтового покриву в Україні в останні роки пов'язано із наявністю різних джерел техногенних емісій забруднювачів – промислові об'єкти (1,5 тис.), розгалужена транспортна система (більше як 165 тис. км автомобільних доріг), склади і бази із запасами агрохімікатів, об'єкти з виробництва вибухових речовин й утилізації непридатних боєприпасів тощо. Екологічний ризик забруднення ґрунтів пов'язаний з використанням хімічних речовин за порушення правил внесення і зберігання туків, органічних добрив, пестицидів, утворення промислових і побутових відходів, різних видів незнезаражених стічних вод та їх осадів, що застосовуються як добрива, внесення відходів тваринництва, наявності на поверхні різних ґрунтів забруднювачів, що містяться у викидах в атмосферне повітря промислових підприємств і автотранспортних засобів, а також радіонуклідів унаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС (за даними Мінприроди, забруднено понад 8,4 млн га земель, у тому числі 3,5 млн – орних), зберігання або постійного захоронення побутових і промислових відходів, порушення правил видобутку, транспортування і переробки нафти та газу і розливання паливно-мастильних матеріалів.

За оцінками вчених, на 2/3 території України найбільш гострою екологічною проблемою є деградація земель унаслідок нераціональної господарської діяльності і недодержання природо- та землеохоронних заходів [3, с. 37].

В Україні останнім часом тривалий час домінувала незбалансована система землеробства. В процесі земельної реформи в Україні законодавчо відроджено приватну власність на землю з передачею її в оренду. Як результат проведеної земельної реформи на селі створено агроформування ринкового типу, землекористування яких переважно ґрунтуються на оренді у громадян земельних ділянок і земельних часток (паїв), одержаних при паюванні земель колективної власності. Сьогодні оренда стала найпоширенішим способом використання земель у сільському господарстві.

стві. Зазначимо, що тривалість дії договорів оренди земельних часток (паїв) різна. Характерною особливістю ринку оренди землі в Україні є те, що переважна більшість договорів оренди укладена на строк до 5 років [4, с. 25].

Короткострокова оренда призводить до того, що орендарі не зацікавлені в раціональному використанні земель і збереженні їх родючості. Як засвідчує практика, з метою максимізації короткострокового прибутку вони не дотримуються науково обґрунтованих підходів ведення сівозмін та агротехнічних вимог, що призводить до збільшення посівних площ під культурами, які посилюють дію ерозійних процесів та виснажують землю. Як наслідок, втрачається родючість українських земель. Орієнтація на сільськогосподарські культури з високим експортним потенціалом призводить до скорочення земель під кормовими культурами, ліквідації неприбуткових підрозділів (наприклад, тваринництва), скорочення зайнятих у сільськогосподарському виробництві, порушення сівозмін, деградації сільськогосподарських земель. При цьому як орендодавці, так і органи місцевої та центральної влади позбавлені дієвих засобів впливу на ефективність використання орендарями земельних ресурсів [5]. У зв'язку з відсутністю дієвих інструментів, які б стимулювали орендарів до раціонального використання земельних ресурсів, рівень їх продуктивності в Україні та екологічний стан є зовсім незадовільними.

У результаті ґрунт (за даними НДЦ "Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського" УААН) втратив 40–50% гумусу (від вихідного цілинного стану), а найбільш родючі у світі чорноземи перетворилися в ґрунт із середнім рівнем родючості та продовжують погіршуватися. Низька платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників не дає можливості відновити природну родючість землі. Щорічні втрати гумусу внаслідок мінералізації та ерозії ґрунту сягають 32–33 млн тонн, а це майже \$2 млрд збитків [6].

Таким чином, сьогодні Україна майже опинилася на порозі гумусового голоду – великої екологічної катастрофи і не може вже розраховувати на стабільне нарощування виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення свого населення продуктами харчування.

Загалом у структурі земель України площа деградованих та інших малородючих ґрунтів у складі орних земель перевищує 6,5 млн га, або 20% площі ріллі. Прямі щорічні втрати від використання таких земель (тобто різниця між вартістю валового продукту і затратами на його отримання) сягають у середньому 66,5 грн на один гектар, або в цілому по Україні понад \$100 млн [7, с. 55].

Спостереження показали, що зменшення товщини орного шару на 10 см знижує урожай на 20%. В екологічній науці навіть з'явився спеціальний термін – дезертифікація, що означає «проблеми перетворення земель в пустелі» [8].

Достатньо велика частина території країни охоплена процесами підтоплення. Це зумовлює суттєві зміни гідрогеологічного середовища: водно-сольового режиму земель і вод та водного балансу території, погіршення умов виробничої діяльності та проживання людей.

Процесами підтоплення територій міських населених пунктів, що становить загрозу життю та санітарно-епідемічному благополуччю населення, охоплено понад 196 тисяч гектарів у 540 містах і селищах країни з населенням близько 16 мільйонів чоловік. Щорічні збитки, пов'язані із підтопленням, оцінюються в 10–12 тис. грн/га, а в цілому майже 1,5 млрд грн (у 2008 році вони становили понад 5 млрд грн) [9].

Відповідно до статті 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, яка полягає в забезпеченні раціонального використання земельних ресурсів, збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, захисті їх від псування і забруднення, реалізації громадянами, юридичними особами та державою їхніх прав власності та землекористування відповідно до закону.

Правові підстави й порядок відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам визначаються в нормах чинного земельного, а також цивільного законодавства.

Внаслідок невиконання заходів щодо підвищення родючості ґрунтів та приведення сільськогосподарських угідь у придатний для використання стан збитки мають бути відшкодовані в установленому законом порядку суб'єктам права приватної власності на землю, постійним землекористувачам та орендарям.

Існують три групи ризиків, що можуть виникати у процесі використання земель [10]:

- 1) природні, зумовлені погіршенням земельної ділянки як об'єкта майнових прав унаслідок дії непереборних стихійних явищ;
- 2) техногенні, зумовлені погіршенням земельної ділянки як об'єкта майнових прав унаслідок дій або бездіяльності користувача земельної ділянки, що призвели до зниження родючості землі або погіршення інших корисних властивостей землі;

3) організаційно-правові, зумовлені недотриманням обов'язків землекористувача, що встановлені законом або договором.

Для вирішення зазначених проблем економічним інструментом управління земельними ресурсами виступає механізм страхового захисту якісного стану земельних ділянок.

Страхування екологічних ризиків при землекористуванні є джерелом відшкодування та попередження збитків у разі завдання шкоди земельній ділянці в результаті нераціональної господарської діяльності та сприяє встановленню матеріальної зацікавленості власників землі й землекористувачів, у тому числі орендарів у більш дбайливому ставленні до земельної ділянки.

Механізм страхового захисту якісного стану земельних ділянок, наданих в оренду, здійснюється шляхом вирішення таких основних завдань [5, с. 51]:

- гарантія прав землевласників на відшкодування завданих їм збитків;
- економічне стимулювання планування та впровадження превентивних землеохоронних заходів;
- створення додаткових джерел фінансування землеохоронних заходів;
- зменшення втрат коштів бюджетів усіх рівнів на ліквідацію наслідків погіршення якісного стану земельних ресурсів.

На ринку землі для сучасної держави важливим є забезпечити майнові інтереси суб'єктів підприємницької діяльності й громадян, пов'язані з обов'язком відшкодувати майновий збиток, заподіяний власникові землі (власникові земельного паю) у зв'язку з випадковим нанесенням шкоди орендованій земельній ділянці, а також з обов'язком відшкодувати майновий збиток третім особам, які користуються прилеглими земельними ділянками внаслідок їхнього ненавмисного псування. Під збитком у такому страхуванні розуміється:

– захаращування орендованих земель – розміщення в невідновлених місцях предметів господарської діяльності, твердих виробничих і побутових відходів (металобрухт, склобій, будівельне сміття, деревні залишки й ін.);

– забруднення орендованих та прилеглих до них земель – погіршення в результаті антропогенної діяльності (включаючи аварії) якості земель, у тому числі позбавлення родючої властивості ґрунту, що характеризується збільшенням концентрації (або появою) хімічних речовин або рівня радіації порівняно з раніше існуючими значеннями (фоновими або на початок порівнюваного періоду), включаючи збиток майну третіх осіб внаслідок згаданих вище факторів;

– псування та знищення родючої властивості ґрунту орендованих та прилеглих до них земель у результаті ненавмисних (необережних) дій, а також внаслідок неприйняття заходів запобігання негативних наслідків, викликаних антропогенними та природними факторами, що характеризуються втратою родючої властивості ґрунту або погіршенням її фізичних або біологічних властивостей, а також зниженням природно-господарської цінності земель, включаючи збиток майну третіх осіб внаслідок згаданих вище факторів.

Страхувальниками при страхуванні екологічних ризиків у сфері землекористування можуть бути:

– орендодавці земельної ділянки – громадяни та юридичні особи, у власності яких перебувають земельні ділянки, або уповноважені ними особи, в тому числі органи місцевої влади в межах їх повноважень;

– орендарі земельних ділянок – юридичні та фізичні особи, яким на підставі договору оренди належить право користування земельною ділянкою.

Предметом договору страхування екологічних ризиків при землекористуванні можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону та пов'язані з:

– володінням, користуванням і розпорядженням землі (майнове страхування);

– відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її землі, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Страхування цивільно-правової відповідальності фізичної або юридичної особи (орендаря) за заподіяну шкоду, що може бути завдана земельній ділянці внаслідок зниження родючості або погіршення інших її властивостей (порушення умов використання земельних угідь), досить поширене за кордоном.

В Україні цей вид не набув поширення хоча відповідно до статті 12 Закону України „Про оренду землі” від 06.10.1998 № 161-XIV передбачено, що об'єкт оренди (земельна ділянка) може бути застрахованим на період дії договору оренди землі за згодою сторін у порядку, встановленому законодавством України.

Висновки. Страхування екологічних ризиків при землекористуванні – це не лише перспективний, а й дуже складний вид діяльності. Дуже важливо підвищувати рівень страхових знань, якими володіють наявні й потенційні споживачі страхових послуг у сфері землекористування.

Для цього необхідно розробити низку документів для впровадження страхування цивільно-правової відповідальності орендаря за заподіяний збиток земельним ділянкам, у тому числі програми та правила страхування екологічних ризиків при використанні земель. Результатом такої роботи має стати систематизація і удосконалення існуючих та розробка нових нормативно-правових документів у сфері земельного, екологічного та страхового права, зокрема:

- вдосконалення нормативно-правових актів засад регулювання і контролю за використанням природних ресурсів, зокрема земель, охороною довкілля та забезпеченням екологічної безпеки;
- обґрунтування та розробка методичних документів щодо інтеграції страхової та землевпорядної діяльності у питаннях забезпечення сталого розвитку території;
- широке впровадження екологічного страхування при землекористуванні;
- створення земельно-інформаційного та матеріально-технічного забезпечення для впровадження системи страхування екологічних ризиків при використанні землі;
- розробка стандартів, справедливих тарифів та нормативів страхування екологічних ризиків;
- методичне забезпечення страхування земель та підготовка висококваліфікованих кадрів відповідного спрямування.

Страхування екологічних ризиків при землекористуванні має забезпечити один із головних принципів земельного законодавства – пріоритет вимог екологічної безпеки. Воно має розглядатися як джерело коштів для відновлення земель у разі виникнення несприятливих процесів, пошкодження або руйнації земельних ділянок, невиконання обов'язків землекористувачами тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М., 1991. – Т. 23. – С. 357.
2. Маркс К. Диалектика природы / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения. – М., 1934. – Т. 20. – С. 339–626.
3. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / [Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін.]. – К., 1999. – 716 с.
4. Загрязнение тяжелыми металлами Донецкой области, их судьба в почве, растениях, животных, механизмы действия в биологических объектах: аналитическая информация / [М.М. Тимофеев, С.Н. Александров, В.А. Черепов и др.]. – Донецк: Донец. ин-т агропром. пр.-ва, 1996. – 70 с.
5. Хобта В.М. Механізм страхового захисту якісного стану земельних ділянок, наданих в оренду / В.М. Хобта, У.В. Лаврик // Зб. наук. праць / Донец. нац. техн. ун-т. – Донецьк, 2009. – С. 52–56.
6. Столяров В.В. Формирование экспортного потенциала АПК / В.В. Столяров // http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2009_6/articles/V.V.Stolyarov.pdf
7. Шапоренко О.І. Механізми державного управління земельними ресурсами (на прикладі деградованих і малопродуктивних земель): дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / О.І. Шапоренко. – Донецьк, 2005. – 180 с.
8. Черевко Г.В. Економіка природокористування / Г.В. Черевко, М.І. Яцків. – Львів: Світ, 1995. – 208 с.
9. Довідка до розгляду на засіданні Ради національної безпеки і оборони України питання „Про стан житлово-комунального господарства України та основні напрями його реформування” // <http://www.rainbow.gov.ua/files/2006/1219ese1.pdf>.
10. Кошель А.О. Страхування ризиків у використанні земель / А.О. Кошель // Землеустрій і кадастр. – 2008. – № 3. – С. 69–74.

Страхование экологических рисков при землепользовании

В.В. Гевлич

Проанализированы риски, которые могут возникать в процессе использования земли, определены основные задачи управления экологическими рисками при землепользовании. Обоснована необходимость создания системы страхования экологических рисков при землепользовании. Предложена система мероприятий по созданию системы страхования экологических рисков при землепользовании и государственного надзора.

Ключевые слова: землепользование, загрязнение, экологические риски, страхование, страхователи.

Insurance environmental risks in land use

V. Hevlych

Analyzed the risks that may arise in the process of land use and defines the main tasks of environmental risks in land use. The necessity of creating a system of insurance of environmental risks in land use. The system measures a system of insurance of environmental risks in land use and public supervision.

Key words: land use, pollution, environmental risks, insurance, policyholders.

СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Проаналізовано проблеми розвитку страхового ринку України в сучасних умовах та визначено основні задачі державного регулювання та нагляду. Обґрунтовано необхідність удосконалення державного регулювання страхової діяльності та саморегулювання. Запропоновано напрями розвитку страхового ринку України.

Ключові слова: страховий ринок, страхування, саморегулювання, мегарегулятор.

Постановка проблеми. Фінансовий сектор – одна з найважливіших сфер національної економіки, де відбувається формування та розподіл фінансових ресурсів і послуг, та який пов'язаний з діяльністю фінансових установ, що забезпечують накопичення і розподіл інвестиційних ресурсів та надання фінансових послуг. Складовими фінансового сектору виступають грошово-кредитний ринок, страховий ринок, ринок цінних паперів та похідних (деривативів), ринок послуг спільного інвестування, ринок недержавних пенсійних послуг та інші ринки фінансових послуг.

Зміна зовнішнього середовища, зокрема прояви світової фінансової кризи, виявили низку проблем на ринках фінансових послуг, серед яких: недостатня капіталізація фінансових установ, недосконалість вимог до якості та диверсифікації і ліквідності активів для окремих фінансових ринків, дисбаланс між очікуваною дохідністю і спроможністю компенсувати прийняті ризики, низька ефективність системи захисту прав споживачів фінансових послуг, низький рівень прозорості діяльності фінансових установ, недостатня інституційна спроможність інститутів державного регулювання, що негативно позначилося на здатності вжиття ефективних заходів з нагляду та регулювання ринків фінансових послуг [1, с. 12].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад страхового ринку внесли вітчизняні вчені: Т.М. Артюх, В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, О.І. Барановський, Н.М. Внукова, К.Г. Воблий, Л.В. Временко, О.О. Гаманкова, Ю.П. Гришан, М.С. Клапків, В.В. Корнеєв, С.С. Осадець, Р.В. Пікус, Т.А. Ротова, Д.П. Расшивалов, В.В. Фурман, Я.П. Шумелда, а також зарубіжні – Т.Є. Гварліані, Д.В. Демідов, С.Л. Єфімов, С.К. Заврієв, О.М. Зубець, Є.В. Коломін, Л.А. Орланюк-Малицька, В.К. Райхер, Л.І. Рейтман, К.С. Турбіна, О.А. Циганов, В.В. Шахов, Р.Т. Юлдашев та інші. Водночас теорія страхування відстає від практики. Відсутні узагальнюючі висновки про напрями удосконалення страхового ринку України в сучасних умовах.

Мета дослідження. Розкриття функцій та принципів страхування в сучасних ринкових відносинах, розробка теоретичних і практичних засад впливу держави на ринок страхування та науково обґрунтованих пропозицій щодо його удосконалення.

Результати досліджень та їх обговорення. Уроки світової фінансової кризи визначили низку першочергових завдань, які мають бути вирішені задля мінімізації її проявів та відновлення економічного зростання. Значні помилки у фінансовому секторі та недостатня спроможність регулювання й нагляду були визнані світовою спільнотою фундаментальними причинами кризи. Щодо фінансового сектору пріоритетною була визначена необхідність посилення регулювання та нагляду у фінансовому секторі, зокрема реформування регуляторних систем з метою створення можливостей для ідентифікації макропруденційних ризиків, поширення фінансового регулювання та нагляду на всі системно важливі фінансові установи, інструменти та ринки, розробка високоякісних глобальних уніфікованих стандартів бухгалтерської звітності, запровадження нагляду за рейтинговими агентствами і посилення міжнародної співпраці [2, с. 57].

Реалізація господарського потенціалу України має особливу значимість для проведення довгострокової національної стратегії в нових економічних і фінансових умовах, умовах ринку, що характеризуються множинністю ризиків: як ризиками природних і техногенних катастроф, так і властиві господарському і соціальному життю суспільства; ризиками політичної нестабільності, а також іншими ризиками, що не укладаються у відомі стандартні схеми.

Ринкова економіка, маючи надзвичайно потужний потенціал розвитку, характеризується мінливістю, непередбачуваністю та ризиковістю [3, с. 15].

Зокрема, численні природні та техногенні аварії, дорожньо-транспортні пригоди, пожежі та нещасні випадки завдають значної шкоди життю та здоров'ю громадян, а також збитків майну суб'єктів господарювання в Україні. Наприклад, щорічні збитки, пов'язані із підтопленням, оцінюються в 10–12 тис. грн/га, а в цілому це становить майже 1,5 млрд грн (у 2008 році – понад 5 млрд грн). Внаслідок ДТП економіка втрачає щорічно 20–25 млрд грн, техногенних аварій – 200 млн грн, пожеж – 500 млн грн. Щорічно у результаті нещасних випадків гине майже 50 тис. осіб, травмується понад 120 тис. осіб, понад 10 тис. осіб одержують професійні захворювання [4, с. 11].

Ризик, як потенційна небезпека, властива суспільному відтворенню, зумовлює зростання попиту на страхові послуги з розвитком економічних стосунків. Одночасне скорочення страхового захисту, що надається через державну систему соціального страхування та забезпечення, також сприяє зростанню попиту на страхові послуги [5].

Страховий сектор, зазначає Д.Ю. Благутин [6, с. 18], є невід'ємною частиною економіки й соціальної політики будь-якої держави, а крім того, становить особливий інтерес для дослідження у зв'язку із двоїстою роллю страхування взагалі. З одного боку, страхування є своєрідним барометром економіки, за показниками якого можна судити про її поточний стан, основні процеси й напрями розвитку. З іншого боку, страхування є досить ефективним інструментом у руках держави щодо проведення економічної та соціальної політики.

На думку А.А. Мамедова [7, с. 31], страхування як невід'ємна функція держави дозволяє не тільки мінімізувати економічні втрати, але й у ряді випадків зберегти саму державність, економічний суверенітет держави.

За оцінкою Ю. Панкова [8], в сучасних умовах вплив світового і міжнародних страхових ринків на окремо взяті національний страховий ринок і страхову галузь переходить на якісно новий рівень. У цьому зв'язку глобалізм, який демонструє економічна цивілізація, створює умови для встановлення особливо агресивного фінансового тиску, що дає змогу впливати як на весь світовий страховий простір, так і на окремі національні страхові ринки.

Сучасна економічна теорія представляє страховий ринок як економічний простір (або систему), керовану співвідношенням попиту і пропозиції на страхові послуги. Попит на страховий захист визначається двома головними чинниками: потребою в страхуванні, як елементі ризику-менеджменту, господарюючого суб'єкта і окремо взятого громадянина, а також купівельною спроможністю страховальників, що дозволяє задовольнити попит на страхування придбанням страхової послуги.

Протягом 90-х років ХХ сторіччя трансформація страхової монополії в сучасну страхову індустрію України відбувалася в складних макроекономічних умовах на тлі знецінювання заощаджень населення за договорами страхування в установах колишнього Держстраху УРСР, різкого падіння платоспроможності та довіри населення до фінансових установ. За останні роки істотно змінилися соціально-економічні передумови для розвитку страхування в умовах ринкової економіки.

Важливість інституту страхування в умовах перехідної економіки визначається низкою факторів [9, с.7]:

- страхування надає додатковий захист майнових інтересів юридичним і фізичним особам, незалежно від характеру і обсягу заходів, здійснених державою. На сьогодні головні витрати по ліквідації наслідків стихійних лих і техногенних катастроф відшкодовуються з державного бюджету, можливості якого, з об'єктивних причин є обмеженими.

- використання страхового механізму в нинішніх умовах забезпечує активний розвиток підприємницької діяльності, подальше вдосконалення використовуваних виробничих технологій з урахуванням особливостей основних галузей економіки України, її клімату та географічного розміщення.

За обсягами наданих послуг страховий ринок значно перевищує інші сектори небанківського ринку фінансових послуг, але при цьому все ще уступає банківському. Так, разом активи комерційних банків та небанківських фінансових установ станом на 31.12.2009 становили 941,3 млрд грн, у тому числі банків – 880,3 млрд грн (93,5%), страхових компаній – 41,9 млрд грн (4,55) та інших небанківських фінансових установ – 19,1 млрд грн (2%) [2, с. 57].

Реформування страхового ринку в останні 5 років здійснювалось відповідно до Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року, затвердженої розпорядженням Кабінету міністрів України від 23 серпня 2005 р. № 369-р. Вступ України до СОТ сприяв лібералізації страхового законодавства та удосконаленню регулювання філій іноземних страховиків на території України.

Одночасно було підвищено вимоги по ліцензування та платоспроможності вітчизняних страхових компаній, запроваджено обов'язкове страхування будівельно-монтажних ризиків.

Внаслідок впливу світової фінансової кризи та внутрішніх політичних і економічних проблем більшість передбачених заходів щодо розвитку вітчизняного страхового ринку провести не вдалось. Зокрема, не прийнято нову редакцію Закону України «Про страхування» та зміни до законодавства з питань обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, загальмована пенсійна реформа, не запроваджено обов'язкового медичного страхування, припинено державне субсидування агрострахування, залишились нерозв'язаними проблеми взаємовідносин банків та страховиків, не врегульовані питання діяльності актуаріїв, страхових агентів, аварійних комісарів, залишається недосконалим захист прав споживачів страхових послуг.

Відсутність механізму саморегулювання ринку та недостатність повноважень Держфінпослуг сприяли: стрімкому збільшенню обсягів заборгованості страхових компаній перед страхувальниками по виплаті страхового відшкодування та відповідно зменшенню довіри до страховиків; погіршенню ліквідності значної частки активів страховиків у банківських установах, де було запроваджено мораторій на задоволення вимог; появі страховиків-банкрутів; зменшенню інвестиційної привабливості та заморожуванню ряду інвестиційних проектів за участю іноземного капіталу.

Станом на 1 січня 2010 року в Україні зареєстровано 469 страховиків, з них 73 компанії зі страхування життя. Сукупно на 200 страхових компаній або 42% від загальної кількості страхових платежів припадає лише 0,5%.

На страховому ринку працює 25–30 тис. страхових агентів, які не сертифіковані. Динаміка розвитку вітчизняного страхування в умовах фінансової та економічної кризи свідчить про посилення негативних тенденцій.

Питома вага інвестицій страховиків в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом міністрів України, на кінець 2010 року становила 0,5% від загальної суми активів, якими представлені технічні резерви та резерви зі страхування життя. Кошти страхових резервів практично не вкладаються в банківські метали, іпотечні сертифікати, довгострокові кредити для житлового будівництва, у тому числі індивідуальних забудовників, а також на видачу кредитів страхувальникам-громадянам. Натомість в банківській системі знаходиться понад 40% активів страхових компаній, переважно на поточних та короткострокових депозитних рахунках. За оцінкою експертів понад 80% акцій в портфелі страховиків є низько ліквідними або 16% у загальній структурі їхніх активів.

Перед страховим ринком постає складне завдання щодо зростання обсягу та якості страхових послуг, підвищення рівня капіталізації та фінансової надійності страхових компаній, ліквідності їх активів.

Створення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України сприяло вдосконаленню державного регулювання за страховою діяльністю та формуванню адекватних основ розвитку вітчизняної страхової індустрії в сучасних умовах. Однак недостатнє технічне та ресурсне забезпечення уповноваженого державного органу призвело до обмежених можливостей використання інформаційних технологій проведення оперативного аналізу діяльності страховиків і страхових брокерів, а також оцінки ризиків страхової індустрії в цілому.

Як показує світовий досвід, страховий ринок ефективно розвивається тоді, коли враховується принцип оптимальності державного регулювання, тобто держава регулює діяльність учасників ринку лише у випадках, коли це абсолютно необхідно, а в інших – вона делегує частину своїх повноважень професійним учасникам ринку, які об'єднуються у саморегулювну організацію.

На страховому ринку України діє три добровільних професійних об'єднання страховиків (Ліга страхових організацій України, Асоціація «Страховий бізнес» та Українська федерація убезпечення), загальна чисельність членів у яких не перевищує 130 страхові компанії або 27% від їх загальної чисельності. На зазначену групу страховиків припадає 60% страхових платежів і понад 95% страхових виплат, а на решту 335 страхових компаній – 40% страхових платежів і лише 5% страхових виплат. Це свідчить про недостатній рівень інституціонального розвитку на страховому ринку.

Враховуючи велику кількість страхових компаній, що знаходяться поза професійними об'єднаннями, відповідним державним органам об'єктивно неможливо проводити обговорення та консультування з кожним окремим учасником ринку, оскільки це потребує великих затрат у часі. Консультування з окремими представниками ринку також не можуть забезпечити репрезентативність.

Вагомі функції у сфері страхування можуть покладатися на саморегульовану організацію. Розроблені професійними учасниками саморегульованої організації ринку страхових послуг правила та стандарти страхової діяльності повинні бути загальновизнані – органами державної влади, судами, споживачами, як доскональний та реальний інструмент регулювання. Порушення правил, принципів та стандартів саморегульованої організації буде призводити до заходів впливу. Таке визнання можливе тільки при наявності прямих норм в Законі України “Про страхування”.

Існують також і інші негативні фактори, що стримують розвиток страхової індустрії, такі як: недосконалість захисту прав споживачів; незначна клієнтська база страховиків, а також зосередження їхньої діяльності переважно на фінансових ризиках юридичних осіб; нерозвиненість довгострокового страхування життя; відсутність обов'язкового медичного страхування; недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування; слабке кадрове забезпечення; низький рівень страхової культури населення. Недосконалим залишається також нормативно-правове регулювання діяльності страхових агентів, актуаріїв, аварійних комісарів, сюрвеєрів і аджастерів.

Страховий сектор є невід'ємною частиною економіки й соціальної політики будь-якої держави. З одного боку, страхування є своєрідним барометром економіки, за показниками якого можна судити про її поточний стан, основні процеси й напрями розвитку. З іншого боку, страхування є досить ефективним інструментом у руках держави щодо проведення економічної та соціальної політики.

За розміром страхових платежів на душу населення серед країн Східної Європи Україна суттєво відстає. Наприклад, у 20 разів від Словенії, в 11 – від Чеської Республіки та у 9 разів від Польщі.

Створення національної страхової індустрії потребує розробки і поетапної реалізації заходів, спрямованих на підвищення якості страхових послуг, що зумовлює, перш за все, активне використання внутрішнього потенціалу країни та її інвестиційних можливостей [9, с. 8].

Ситуація, що склалася у страховій галузі в Україні, визначається двома групами факторів: ті, що гальмують розвиток страхової справи, та ті, що стимулюють її розвиток. Завдання державних органів на цьому етапі – виявити та реалізувати всі фактори, які стимулюють розвиток страхового ринку.

Успішний розвиток інтеграційних процесів на національному страховому ринку, на наш погляд, буде залежати від: сталості фінансового середовища господарюючих суб'єктів та населення – потенційних страхувальників; формування фінансово стійких страхових організацій; активізації ролі держави і її органів у зміцненні та розвитку страхового ринку; формування державних пріоритетів у розвитку національного страхового ринку; розвитку законодавчої бази страхування; використання сучасних методів в управлінні страховими організаціями [10, с. 12].

Оскільки обмеження глобалізації є нереальним, єдино правильним варіантом дій в цих умовах є вироблення нових підходів до регулювання процесів на національному страховому ринку і формування ефективних моделей управління страховими відносинами в Україні. Слід зазначити, що виникає необхідність у визначенні основних параметрів й тенденцій розвитку сучасного світового страхового простору та місце страхового ринку України в ньому.

Також слід зазначити, що особливості взаємодії страхових ринків різних країн впливають на страховий ринок України і сприяють його залученню у світовий страховий простір [11, с. 454].

На нашу думку, основними принципами розвитку страхового ринку є:

- захист прав споживачів страхових послуг;
- вільний рух капіталів та страхових послуг на території України та за її межами;
- вільний вибір страховика та вільної конкуренції;
- прозорість діяльності учасників страхового ринку;
- уніфікація процедур страхування;
- державне регулювання на основі застосування міжнародних стандартів обліку і фінансової звітності, а також системи запобіжного (пруденційного) нагляду;
- саморегулювання;
- рівність перед законом усіх учасників страхового ринку.

Для цього політика держави щодо страхового ринку повинна базуватися на збереженні й зміцненні ринкових засад діяльності учасників ринку та використанні переважно непрямих методів впливу на процеси, що відбуваються в страховій сфері. Вплив держави на страховий ринок необхідно здійснювати шляхом формування адекватної законодавчої і нормативної бази діяльності його учасників, а також контролю за виконанням вимог законодавства і нормативних актів.

Висновки. Основними напрямками розвитку страхового ринку України повинні стати:

- створення розвинутої та платоспроможної системи страхування, здатної компенсувати збитки від непередбачених подій;
- зміцнення фінансових основ національної системи страхування, що виключає можливість виникнення системних криз;
- підвищення якості здійснення страховим ринком функцій по акумуляції коштів населення, підприємств та трансформації їх в інвестиції;
- зміцнення довіри до українського страхового ринку з боку інвесторів, іноземних перестраховиків та перестраховальників, а також вітчизняних страхувальників, у першу чергу, населення;
- запобігання використанню страхових організацій у сумнівній комерційній діяльності, а також легалізації брудних коштів і фінансування тероризму;
- запровадження мегарегулятора, зміцнення державного страхового нагляду через формування системи саморегулювання;
- удосконалення податкового, антимонопольного, кримінального та цивільного законодавства, що регулює сферу страхування.

Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню рівня захищеності підприємств різних форм власності і громадян від різних груп ризиків, створить умови підвищення якості і розширення спектра пропонованих страхових послуг, а також допоміжних послуг (асистанс, страхове посередництво, оцінка збитків тощо); дозволить залучити у вітчизняну економіку значні інвестиційні ресурси, зміцнити ефективність державного нагляду за страховою діяльністю, а також створити структурні основи для розвитку пенсійного страхування, медичного страхування, страхування подорожуючих, агрострахування, автострахування, страхування технічних ризиків, страхування майна від природних катастроф та техногенних аварій, страхування відповідальності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волга В.О. Підсумки 2009 року. Політика регулятора ринку страхування у 2010 році / В.О. Волга // Матеріали 5-ї міжнар. конф. по страхуванню та перестрахованню «Київська весна – 2010», 21 квіт. 2010 р. – К., 2010. – С. 65–67.
2. Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2009 рік. – К.: Держфінпослуг, 2010. – 57 с.
3. Страхування / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – С. 15.
4. Залетов О.М. Страховий ринок потребує структурних реформ / О.М. Залетов // Страхова справа. – 2010. – № 1 (37). – С. 10–13.
5. Юлдашев Р.Т. Страховой бизнес: Словарь-справочник / Р.Т. Юлдашев. – М.: Анкил, 2005. – 234 с.
6. Благутин Д.Ю. Государственное регулирование перехода страхового сектора экономики к рынку (зарубежный опыт и перспективы для России): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук. – М., 2007. – 29 с.
7. Мамедов А.А. Страхование как составная часть финансовой деятельности государства / А.А. Мамедов // Страховое дело. – 2003. – № 6. – С. 34–36.
8. Панков Ю. Финансовая безопасность страховщика как атрибут страховой культуры / Ю. Панков // www.zhurnal.lib.ru/p/pankow_j_w.
9. Кліменко О.І. Основні завдання розвитку вітчизняної індустрії страхування / О.І. Кліменко // Страхова справа. – 2008. – № 3 (31). – С. 7–8.
10. Баглюк Ю.Б. Страховой рынок Украины в международных интеграционных процессах / Ю.Б. Баглюк // Наук. вісн. / Одес. держ. екон. ун-т; Всеукр. асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія. – Одеса, 2008. – № 11 (67). – С. 10–16.
11. Баглюк Ю.Б. Страховой рынок Украины в условиях переходной экономики / Ю.Б. Баглюк // Матеріали 7-й міждунар. науч.-практ. конф. «Страны с переходной экономикой в условиях глобализации». – М.: РУДН, 2008. – С. 452–455.

Страховой рынок Украины: проблемы и направления развития

А.Н. Залетов

Проанализированы проблемы развития страхового рынка Украины в современных условиях и определены основные задачи государственного регулирования и надзора. Обоснована необходимость совершенствования государственного регулирования страховой деятельности и саморегулирования. Предложены направления развития страхового рынка Украины.

Ключевые слова: страховой рынок, страхование, саморегулирование, мегарегулятор.

Insurance market in Ukraine: problems and development

A. Zaletov

The problems of the Ukrainian insurance market under current conditions and identifies major challenges for government regulation and oversight. The necessity of improving the state regulation of insurance activities and self-regulation. Directions of development of the Ukrainian insurance market.

Key words: insurance market, insurance, self-regulation, mega-regulation.

САТИР В.В., асистент

Білоцерківський національний аграрний університет

e-mail: vsatyr@mail.ru

ПРОГНОЗУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ІНФЛЯЦІЄЮ У “ВУЗЬКИХ МІСЦЯХ” ДЕРЕВА РІШЕНЬ

Для розвитку концепції якісного прогнозування на основі нечіткого дерева рішень пропонується використовувати «вбудовані» економіко-математичні моделі прогнозування окремих параметрів, що, в першу чергу, визначають "вузькі місця" в дереві рішень.

Ключові слова: якісне прогнозування, нечітке дерево рішень, інфляція.

Постановка проблеми. Дослідженню проблем інфляції присвячено сотні монографій і тисячі статей, проте світовий ринок останнім часом виявляє все нові й нові фактори впливу на інфляцію. Ось деякі з них:

- загальносвітовою тенденцією останніх років є стрімке підвищення цін на продовольство та енергоносії. Індекс світових цін на продовольство у 2006 році зріс на 26%, 2007 – на 41%, у зв'язку з чим експерти банку впровадили термін «агфляція» (різкий ріст цін на аграрну продукцію). У 2010 р. спостерігалось тільки за два літніх місяці зростання цін більш ніж на 70 %. Нині рівень показників не змінюється;

- зростання світових цін на пальне також є довгостроковою тенденцією;

- ще більш серйозною в Україні є проблема стрімкого нарощування зовнішньої заборгованості банків. Тільки за 2007 рік сума залучених банками іноземних кредитів зросла більше ніж удвічі з 14 до 31 млрд дол. США. У 2010 році тенденція зовнішніх залучень характеризується зростанням понад 60 млрд грн. Оскільки ці кошти пішли на споживче кредитування, така заборгованість перетворилася на потужний інфляційний фактор;

- інфляція не набула б настільки помітного прискорення, якби економіка України відповідала ключовим критеріям ринкової економіки.

Мета дослідження полягала у визначенні можливостей управління інфляцією через аналіз основних факторів, які використовуються для прогнозування її рівня.

Матеріал і методика досліджень. Теоретичною основою досліджень стали праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених в області теорії вибору та прийняття рішень, багатокритеріальної оптимізації, обробки нечіткої експертної інформації, пошуку оптимальних шляхів у графах, розробки системи підтримки прийняття рішень (СППР).

Результати досліджень та їх обговорення. На основі вивчених методик пропонується застосувати техніку вбудови математичних моделей у дерево рішень, знищуючи тим самим “вузькі місця” на графі, та концепцію використання «вбудованих» економіко-математичних моделей прогнозування окремих параметрів. Наприклад, з метою підвищення "об'єктивності" в модифікованому варіанті експертної системи, як зазначалося вище, для прогнозування параметрів, зміни яких апріорі не носять «стрибокподібного» характеру (наприклад, в демографії, рис.1), використовуються регресійні моделі [1].

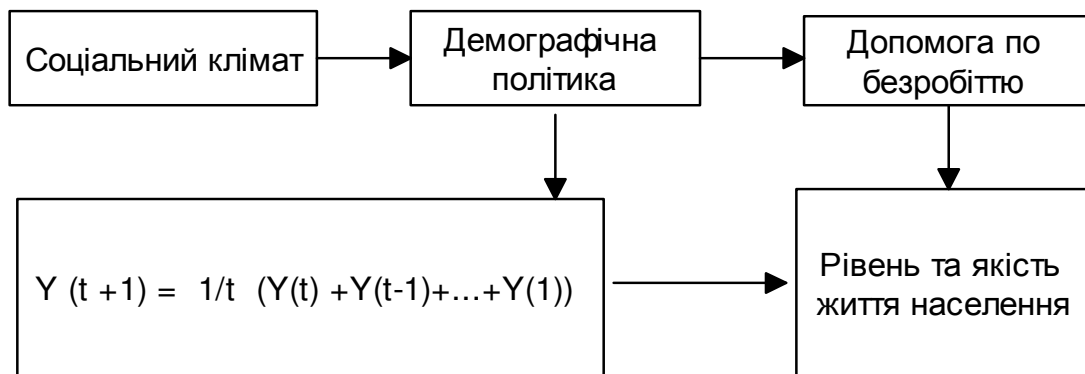

Рис.1. Регресійна модель прогнозованих чинників інфляції.

Очевидно, що прогнозування за рівнянням трендів не дає досить точних прогнозів, тому що динаміка зміни темпів інфляції носить складний характер. Тому були вибрані однофакторні регресійні моделі. При прогнозуванні слід враховувати безліч факторів, у т.ч. і політику уряду, банківських та інших фінансових структур, реальні зміни в економіці, ситуацію на світових ринках, позицію урядів розвинених країн відносно України і багато інших чинників. Рівняння регресії має вигляд $Y = a + bx$, де Y – зведений індекс споживчих цін у відсотках до грудня попереднього року (прогнозований показник); a – відрізок, відповідний початкового значення залежної змінної; b – нахил, який показує, наскільки зміниться темп інфляції при зміні даного чинника x на одиницю.

Найпростішою моделлю, що заснована на простому усередненні є: $Y(t+1) = (1/t) * [Y(t) + Y(t-1) + \dots + Y(1)]$, і на відміну від самої простої моделі, яка відповідає принципу "завтра буде, так само як сьогодні", ця модель відповідає принципу "завтра буде так, як було в середньому за останній час". Така модель, зазвичай більш стійка до флуктуацій, оскільки в ній згладжуються випадкові величини щодо середнього значення. Незважаючи на дане твердження, цей метод ідеологічно настільки ж примітивний, як і найпростіші моделі, і йому властиві практично ті ж недоліки. У наведеній вище формулі передбачається, що ряд усереднюється за досить тривалого інтервалу часу. Однак, як правило, значення часового ряду з недалекого минулого краще описують прогноз, ніж "найстаріші" значення цього ж ряду. Тоді можна використовувати для прогнозування ковзну середню:

$$Y(t+1) = (1/(T+1)) * [Y(t) + Y(t-1) + \dots + Y(tT)].$$

Зміст останнього рівняння полягає в тому, що модель бачить лише найближче минуле (на T відліків за часом у глибину) і, ґрунтуючись тільки на цих даних, будує прогноз.

Для прогнозування можна використовувати також метод експоненційних середніх. Формула, що описує цю модель записується, як $Y(t+1) = a * Y(t) + (1-a) * \hat{Y}(t)$, де $Y(t+1)$ прогноз на наступний період часу; $Y(t)$ реальне значення в момент часу t ; $\hat{Y}(t)$ минулий прогноз на момент часу t ; a постійна величина згладжування ($0 \leq a \leq 1$). Інфляція впливає не лише на боргові стосунки таких суб'єктів, як домогосподарства, банківський сектор, підприємницький і фінансовий сектор, але й на боргові стосунки держави з домогосподарствами та підприємницьким сектором (державний внутрішній борг) і міждержавні боргові стосунки (зовнішній державний борг). Отже, наступний зв'язок, який у нашому випадку актуально розглянути, це інфляція і державний борг. Причини обмежених можливостей знецінення державного боргу в сучасних умовах є:

- зростання частки короткострокових боргових зобов'язань держави;
- зростання ступеня чутливості (коефіцієнта еластичності) реагування величини процентної ставки на рівень інфляції;
- надання довго- і середньострокових кредитів не в повному об'ємі відразу, а траншами, що також дає можливість враховувати вплив інфляційних процесів на ціну позики.

Перейдемо до розгляду впливу інфляції на рівень заробітної плати. Попит і пропозиція на ринку праці мають один спільний визначник (за неокласичної теорії) – рівень реальної заробітної плати. Узгоджуючи її розмір, роботодавці і наймані працівники реагують певним чином на умови, які склалися на ринку праці. Якщо, наприклад, рівень валового внутрішнього продукту (ВВП) і зайнятість високі, заробітна плата має тенденцію до зростання. І навпаки, якщо об'єми ВВП і рівень зайнятості зменшуються, заробітна плата зростає повільно. Крива заробітної плати Філіпса відображає зв'язок між інфляцією (знеціненням) заробітної плати та відставанням ВВП і може бути представлена формулою: $q = A(Y - Y^*)$, де A – коефіцієнт чутливості (еластичності) реагування заробітної плати на зміни обсягу ВВП, Y – фактичний обсяг ВВП, Y^* – потенційний.

З урахуванням інфляційних очікувань рівняння кривої Філіпса набуває вигляду: $q = Te + A(Y - Y^*)$, де Te – очікуваний рівень інфляції. На рис. 2 представлений фрагмент «вбудованої» математичної моделі в дерево рішень. Наведене вище рівняння Філіпса стверджує, що при будь-якому заданому рівні ВВП заробітна плата зростає швидше, ніж рівень очікуваної інфляції. Допускається, що номінальна заробітна плата зростає на 1% швидше на кожний додатковий відсоток очікуваної інфляції [2]. Отже, зростання заробітної плати враховує очікувану інфляцію. Але, як ми вже знаємо, інфляція може виявитися і несподіваною. Якщо ж для встановлення ставок заробітної плати беруть до уваги тільки очікувану інфляцію, то можлива радикальна зміна політики, яка змінює сподівання щодо швидкої зміни темпу інфляції. Є два способи часткової індексації заробітної плати:

- встановлення верхньої межі зростання цін, перевищення якої передбачає компенсацію. Наприклад, якщо темп інфляції перевищує 5%, то починаючи з 5,1% доходи починають індексуватися;
- встановлення верхньої межі компенсації. Цей спосіб обмежує величини, в яких компенсуються зростання цін завчасно фіксованим відсотком. Укладання трудових угод на 2-5 років не може передбачити з повною достовірністю зміну рівня інфляції, особливо в нестабільній економіці. Тому для обліку інфляції використовують два найпоширеніших методи:
  - індексація заробітної плати за індексом споживчих цін і періодичного (щоквартального або раз на півроку) перегляду заробітної плати щодо її зростання відповідно до зростання цін за цей період;
  - передбачення періодичного, наперед оголошеного підвищення заробітної плати, виходячи з очікуваних темпів зростання цін.

Рис.2. Фрагмент «вбудованої» математичної моделі в дерево рішень залежності рівня заробітної плати від рівня інфляції

Якщо інфляцію можна було б передбачити з повною достовірністю, то обидва методи мали б приблизно однакові наслідки. Але оскільки очікування часто є помилковими, то вважається, що індексація, яка ґрунтується на фактичних темпах інфляції, надійніше гарантує стабільність реальної заробітної плати, ніж коли виплати заздалегідь передбачені.

Висновки. Проблеми моделювання та прогнозування інфляції належать до числа так званих “погано” визначених проблем, тому що причинно-наслідкові зв’язки цих процесів досить складні для побудови задовільної теорії економічного розвитку. Тому пізнання реальної структури інфляційних процесів полягає у складанні ряду наближень і виявленні причинно-наслідкових зв’язків між елементами системи, що пояснюють її поведінку.

Для вдосконалення методів аналізу нечіткого дерева рішень та для розвитку концепції якісного прогнозування на основі нечіткого дерева рішень пропонується використовувати «вбудовані» економіко-математичні моделі прогнозування окремих параметрів, що в першу чергу визначають так звані “вузькі місця” у дереві рішень.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. Ginzberg M.J. A decision support: Issues and Perspectives / M.J. Ginzberg, E.A. Stohr // Process and Tools for Decision Support.– Amsterdam: North Holland Publ. Co, 1983.– С. 285-314.
2. Юкаева В. С. Управленческие решения. / В. С. Юкаева – М.: Дашков «Дашков и К», 1999.– 125 с.

Прогнозирование и управление инфляцией в "узких местах" дерева решений

В. В. Сатыр

Для развития концепции качественного прогнозирования на основе нечеткого дерева решений предлагается использовать «встроенные» экономико-математические модели прогнозирования отдельных параметров, которые в первую очередь, определяют "узкие места" в дереве решений.

Ключевые слова: качественное прогнозирование, нечеткое дерево решений, инфляция.

Forecasting and management inflation in "bottlenecks" Decision Tree

V. Satyr

To develop the concept of quality prediction based on fuzzy decision tree is proposed to use "embedded" economic and mathematical models for predicting certain parameters that primarily determine the "bottlenecks" in the decision tree.

Key words: qualitative prediction, fuzzy decision tree, inflation.

ЗМІСТ

Збарський В.К., Варченко О.М. Глобальна продовольча криза: виклики для України	5
Варченко О.М. Зарубіжний досвід державної підтримки сільськогосподарського виробництва та напрями його використання у вітчизняній практиці	11
Левандівський О.Т. Особливості державного регулювання АПК.....	16
Цвігун І.А. Історико-філософський аналіз та дефініція категорії «безпека»	20
Мармуль Л.О. Особливості формування розподільчих відносин та цін в інтегрованих агропромислових підприємствах	24
Свиноус І.В., Завалевська В.О. Роль і місце особистих селянських господарств у продовольчому забезпеченні населення України	27
Божидарнік Т.В. Сутність організаційно-економічних відносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК	32
Шуст О.А. Функціонування тваринництва України: сучасний стан та проблеми вирішення.....	37
Хоменко О.М. Інструменти та методи маркетингового позиціонування вищих освітніх установ	42
Бабенкова Т.Ю. Засади формування інфраструктури агропродовольчого ринку України	46
Капінус Л.В., Скригун Н.П. Сутність та систематизація методів встановлення цін в ринкових умовах.....	51
Стаднік Л.І., Кирилюк О.Ф. Суть П(С)БО 30 «Біологічні активи» та проблеми з його застосуванням	55
Хомяк Н.В. Організація обліку і аудиту дебіторської заборгованості в умовах сучасних інформаційних технологій.....	60
Ісаснко В.А. Організаційно-економічний механізм управління банкрутством	63
Ціхановська В.М., Павленко Ю.М. Конкурентоспроможність вітчизняної агропродовольчої продукції та напрями її підвищення на світовому ринку	66
Недашківська Т.М. Оцінка обмежень (обтяжень) у використанні земель сільськогосподарського призначення	70
Киричок О.Ю. Складові забезпечення конкурентоспроможності продукції рослинництва	74
Непочатенко А.В. Аналіз стану забезпеченості технікою сільськогосподарських підприємств України.....	77
Людвенко Д.В. Ускладнені типології спеціалізованого управлінського обліку	80
Чернадчук Ж.В. Оцінка сучасного стану виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах Київщини.....	83
Трофимчук М.І. Аналіз тенденцій створення електронних магазинів на глобальному електронному ринку	87
Чмуленко Н.І. Еколого-економічні аспекти продовольчої безпеки в контексті сталого розвитку	89
Зубченко В.В. Чинники внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування ринку молока і молочних продуктів	95
Діденко С.В. Особливості організації птахівничого бізнесу у провідних країнах світу	99
Вдовенко Н.М. Вдосконалення механізмів та інструментів державного регулювання аквакультурного виробництва.....	104
Іванова Л.С. До питання необхідності державного регулювання ринку молока та молочної продукції.....	109
Устименко І.В. Оцінка розвитку інвестиційної діяльності АПК України як критерій його ефективності	112
Савчук О.В. Оцінка ефективності функціонування електронних магазинів.....	116
Чеборака А.Ф. Організаційно-економічні основи енергозбереження на переробних підприємствах АПК.....	119
Непочатенко О.О., Ягода Г.Ю. Механізм державного регулювання відтворення основних виробничих засобів в Україні.....	122
Піскоцький М.І. Економічна ефективність вирощування цукрових буряків господарствами Київщини.....	127
Кирилюк О.Ф. Розвиток ринку м'яса птиці в умовах глобалізаційних процесів світової економіки	131
Липкань О.В. Стан та основні напрями оновлення матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств.....	137
Руда Т.П. Організаційно-економічні засади управління підприємницькими ризиками молокопереробних підприємств.....	142
Гевлич В.В. Страхування екологічних ризиків при землекористуванні.....	145
Залєтов О.М. Страховий ринок України: проблеми та напрями розвитку.....	150
Сатир В.В. Прогнозування та управління інфляцією у “вузьких місцях” дерева рішень.....	155

Наукове видання

Реєстраційне свідоцтво: серія **КВ № 15167-3739Р**

Затверджено ВАК України як фахове видання
з економічних наук від **14.10.09 № 1–05/4**

Економіка та управління АПК
Збірник наукових праць

Випуск 5 (85)

Редактор О.М. Т р е г у б о в а
Комп'ютерна верстка: О.В. К у х а р є в а

Здано до складання 23.05.2011. Підписано до друку 24.06.2011.
Формат 60×84¹/₈. Ум. др. арк. 18,6. Зам. 5239. Тираж 300.
РВІКВ, Сектор оперативної поліграфії БНАУ.
09117, Біла Церква, Соборна площа, 8/1, тел. 33-11-01.